

Yaz
Summer
Лето

Yıl / Year / Год

2023

Sayı / Issue / Номер

58

KARADENİZ

ISSN: 1308-6200

<http://dergikaradeniz.com>

ULUSLARARASI
BİLİMSEL DERGİ

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC JOURNAL

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

SAHİBİ / OWNER / УЧРЕДИТЕЛЬ

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar- ANKARA
(+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

BAŞ EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF / ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Ardahan University

REDAKSİYON / REDACTION / РЕДАКЦИЯ

TÜRKÇE / TURKISH / ТУРЕЦКИЙ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan University)

İNGİLİZCE / ENGLISH / АНГЛИЙСКИЙ

Dr. Eray KARA (Giresun University)

RUSÇA / RUSSIAN / РУССКИЙ

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Kars Kafkas University)

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDANCE ADDRESS / АДРЕС ДЛЯ КОРРЕСПОНДЕНЦИИ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE
Tel.: (+90) 5308852928 E-mail: dergikaradeniz@gmail.com

A. Alper ALTINKAYNAK

Tel: +996 709 364 880 (Whatsapp / Telegram)
dergikaradeniz@gmail.com / karadeniz@kulturajans.com

EDİTÖRLER / EDITORS / РЕДАКТОРЫ

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK ORCID: 0000-0003-1105-0479 erdoganaltinkaynak[@]ardahan.edu.tr	Halk Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ ORCID: 0000-0002-6682-8455 bayramdurbilmez[@]gmail.com	Aşık Edebiyatı Nevşehir Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Rezan KARAKAŞ ORCID: 0000-0001-9138-3825 rezankarakas[@]hotmail.com	Halk Edebiyatı Siirt Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ceval KAYA ORCID: 0000-0002-6872-6145 cevalkaya[@]ardahan.edu.tr	Eski Türk Dili Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet BURAN ORCID: 0000-0002-8430-1008 buran.ahmet[@]gmail.com	Dil- Dilbilim Fırat Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK ORCID: 0000-0001-8386-0062 c.bahattin[@]gmail.com	Arkeoloji İğdır Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRİSHVİLİ ORCID: 0000-0002-4275-2417 aleqsandre.m[@]gmail.com	Gürcü Dili ve Edebiyatı Gori Devlet Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Giorgi SOSIASHVILI ORCID: 0000-0002-2406-8662 Giorgisosiashvili[@]gmail.com	Gürcistan Tarihi Gori Devlet Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Remzi KILIÇ ORCID: 0000-0002-2815-6360 kilicremzi[@]gmail.com	Tarih Erciyes Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU ORCID: 0000-0002-6211-8114 telliogluibrahim[@]gmail.com	Tarih Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ ORCID: 0000-0001-5829-8557 roinkav[@]gmail.com	Yakıncağ Tarihi Kars Kafkas Üniversitesi Gürcistan
Prof. Dr. Enver SARI ORCID: 0000-0002-7623-6832 enversari[@]hotmail.com	Psikoloji Giresun Üniversitesi Türkiye

Prof. Dr. Enver TÖRE ORCID: 0000-0002-2074-3608 entor[]artvin.edu.tr	Tiyatro Artvin Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ ORCID: 0000-0001-7600-273X fbaşbug[]gmail.com	Sanat Tarihi Akdeniz Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA ORCID: 0000-0003-0260-7538 harundemirkaya[]hotmail.com	Yönetim ve Strateji İstanbul Arel Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Yakup ÇELİK ORCID: 0000-0001-9252-8221 ycelik1234[]gmail.com	Yeni Türk Edebiyatı İstanbul Kültür Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ghadir GOLKARIAN ORCID: 0000-0003-3801-7989 gh.golkarian[]gmail.com	İran-Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Yakın Doğu Üniversitesi KKTC
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA ORCID: 0000-0002-4688-0651 layli.ukubaeva[]manas.edu.kg	Kırgız Dili ve Edebiyatı Manas Üniversitesi Kırgızistan
Prof. Dr. Remzi DEVLETÖV ORCID: 0000-0002-1521-0305 remzidevletov[]mail.ru	Rus Dili ve Edebiyatı Kırım Tatar Devlet Milli Tiyatrosu Rusya
Prof. Dr. Elena ARABADJİ ORCID: 0000-0002-7549-9673 olena.arabadji[]gmail.com	Ukrayna Dili ve Edebiyatı Melitopol Devlet Üniversitesi Ukrayna
Prof. Dr. Sibel CENGİZ ORCID: 0000-0002-3582-5454 sibecengiz[]ardahan.edu.tr	İktisat Ardahan Üniversitesi Türkiye
Prof. Dr. Ahmet İÇLİ ORCID: 0000-0002-7478-7518 ahmet.icli[]batman.edu.tr	Eski Türk Edebiyatı Batman Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN ORCID: 0000-0001-6694-1346 alp7501[]gmail.com	Eğitim Bilimleri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Halis Adnan ARSLANTAŞ ORCID: 0000-0002-5289-9017 haarslantas[]gmail.com	Eğitim Bilimleri Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ergali ESBOSUN ORCID: 0000-0002-5477-2116 ergaliesb[]mail.ru	Kazak Dili ve Edebiyatı Abay Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi Kazakistan
Doç. Dr. Faig ELEKBERLİ ORCID: 0000-0002-8865-568X faikelekber[]gmail.com	Felsefe Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Azerbaycan
Doç. Dr. Mehmet TEYFUR ORCID: 0000-0001-7573-0241 teyfur1965[]gmail.com	Felsefe Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Türkiye

Doç. Dr. Semra ÇEVİK ORCID: 0000-0001-5291-243X semracevik[@]yahoo.com	Resim Ardahan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Zafer AYKANAT ORCID: 0000-0003-3160-933X zaferaykanat[@]ardahan.edu.tr	İşletme Ardahan Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Ömer BİLEN ORCID: 0000-0001-7198-8421 omer.bilen[@]btu.edu.tr	İstatistik, Nicel Karar Yöntemleri Bursa Teknik Üniversitesi Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV ORCID: 0000-0002-5010-513X azamat.maksudunov[@]manas.edu.kg	Pazarlama Kırgız Türk Manas Üniversitesi Kırgızistan
Dr. Öğretim Üyesi Arif Cem TOPUZ ORCID: 0000-0002-5110-5334 arifcemtopuz[@]ardahan.edu.tr	Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Şelale RAMAZANOVA ORCID: 0000-0002-3252-6504 shramazan18[@]gmail.com	Rus Dili ve Edebiyatı Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA ORCID: 0000-0003-2572-2264 kalaarif[@]hotmail.com	Sosyoloji Munzur Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN ORCID: 0000-0003-1840-6562 kutayustun[@]ardahan.edu.tr	Uluslararası İlişkiler Ardahan Üniversitesi Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi Sami PATACI ORCID: 0000-0003-1840-6562 samipataci[@]ardahan.edu.tr	Sanat Tarihi Ardahan Üniversitesi Türkiye

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / РЕДКОЛЛЕГИЯ

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ Maltepe Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-6627-3042 r_korkmaz[@]hotmail.com
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK Niğde Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-5438-8432 fcolak[@]ohu.edu.tr
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ Niğde Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-7045-2510 hikmetkoras[@]ohu.edu.tr
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT Akdeniz Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0001-9116-9706 karadavutz[@]yahoo.com
Prof. Dr. Ihsan BULUT Akdeniz Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0002-4873-3479 ihsanbulut[@]akdeniz.edu.tr
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ Marmara Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0003-4179-7645 altas68[@]gmail.com
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ Giresun Üniversitesi / Türkiye	ORCID: 0000-0002-9997-8898 betul.karagoz[@]giresun.edu.tr
Prof. Dr. Elфина SIBGATULLINA	ORCID: 0000-0001-5755-8687

Rusya Bilimler Akademisi / Rusya Prof. Dr. Suleyman KAYIPOV İlimler Akademisi / Kırgızistan	alfina2003[@]yandex.ru ORCID: 0000-0002-3036-9744 sulaymankayipov[@]hotmail.com
Prof. Dr. Nikoloz AKHALKATSI Samtskhe-Javakheti State University / Gürcistan	ORCID: 0000-0001-7814-2103 nikoaxal[@]gmail.com
Doç. Dr. Vasil MOSIASHVİLİ Samtskhe-Javakheti State University / Gürcistan	ORCID: 0000-0002-3975-2723 vasilmosiashvili[@]gmail.com
Prof. Dr. Baltabay ABDIGAZIULI Abay Üniversitesi / Kazakistan	ORCID: 0000-0002-4191-0831 b.abdigaziuli[@]mail.ru
Prof. Dr. Seyfeddin RZASOY Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi / Azerbaycan	ORCID: 0000-0002-9708-7055 seyfeddin_rzasoy[@]mail.ru

BASKI / PRESS / ИЗДАТЕЛЬСТВО**Step Digital**

1420 Cadde No 58/5

06378 İvedik – OSB Yeni Mahalle/ANKARA

Tel: 0312 3958571 - Sertifika No: 47479

DİZİNLER / INDEXES / ИНДЕКСЫ

Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Index Copernicus (ICI World of Journals), Russian Science Citation Index, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Modern Language Association, Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD), Open Academic Journals Index ve Google Scholar tarafından indexlenmektedir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Yazar Author Автор	Başlık Title Заглавие	Sayfa Page Страницы
Sevgi İLİCA	<p>MORALYNA DEGRADASYON RUSKOYO DVORYANSTVA XIX VEKA V KOMEDII «SVAĐBA KREČINSKOYO» A. V. SUHOVO-KOBYLINA</p> <p>A. V. SUHOVO-KOBYLİNİN "KREČİNSKİYİN DÜĞÜNÜ" ADLI KOMEDİSİNDE XIX. YÜZYIL RUS SOYLUSUNUN AHLAKİ YOZLAŞMASI</p> <p>THE MORAL DEGRADATION OF THE RUSSIAN NOBILITY OF 19th CENTURY IN A. V. SUKHOVO-KOBYLIN'S COMEDY "THE MARRIAGE OF KRECHINSKY"</p>	1-12
Aleksandre MGEBRISHVILI	<p>FOR THE HISTORY OF THE OCCUPIED GEORGIAN TSKHINVALI'S LITERARY AND CULTURAL LIFE (The end of the XIX century and the beginning of the XX century)</p> <p>GÜRCİSTAN'IN İŞGAL ALTINDAKİ TSKHINVALI BÖLGESİNİN EDEBİ VE KÜLTÜREL YAŞAMININ TARİHİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başı)</p> <p>İZ İSTORİİ LİTERATÜRNOY İ KÜLTÜRNOY JİZİNİ OKKUPİROVANNOYO ÇXİNVAL'SKOYO REGİONA GRUZİİ (KONEC XIX - NAÇALO XX VV.)</p>	13-21

<p>Ece EREN</p> <p>Hatice TOSYAGÜLÜ ÇELİK</p>	<p>ANADOLU COĞRAFYASINDA NEOLİTİK DÖNEM ARKEOBOTANİK BULUNTULARI</p> <p>ARCHAEOBOTANICAL FINDS IN THE NEOLITHIC PERIOD IN ANATOLIAN GEOGRAPHY</p> <p>АРХЕОБОТАНИЧЕСКИЕ НАХОДКИ ЭПОХИ НЕОЛИТА В АНАТОЛИИ</p>	22-40
<p>Tea TATENASHVILI</p>	<p>FATHER PETRE TATALASHVILI – THE LAST PRIOR OF THE GEORGIAN MONASTERY IN ISTANBUL</p> <p>İSTANBUL GÜRCÜ KİLİSESİNİN SON RUHANİ LİDERİ PAPAZ PETRE TATALAŞVİLİ</p> <p>ОТЕЦ ПЕТРЕ ТАТАЛАШВИЛИ – ПОСЛЕДНИЙ НАСТОЯТЕЛЬ ГРУЗИНСКОГО МОНАСТЫРЯ В СТАМБУЛЕ</p>	41-48
<p>Semiha NURDAN</p>	<p>SARAY GELENEKLERİNE GÖRE: VELÂDET-İ HÜMÂYUN</p> <p>VELÂDET-I HÜMÂYUN ACCORDING TO PALACE TRADITIONS</p> <p>ВЕЛАДЕТ-И ХУМАЮН ПО ДВОРЦОВЫМ ТРАДИЦИЯМ</p>	49-73
<p>Ali Murat KIRIK</p> <p>Vahdet ÖZKOÇAK</p>	<p>MEDYA VE İLETİŞİM BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ TARİHİ VE TEKNOLOJİSİ: CHATGPT VE DEEPFAKE İLE GELEN DİJİTAL DÖNÜŞÜM</p> <p>THE HISTORY AND TECHNOLOGY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF MEDIA AND COMMUNICATION: DIGITAL TRANSFORMATION WITH CHATGPT AND DEEPFAKE</p> <p>ИСТОРИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КОНТЕКСТЕ МЕДИА И КОММУНИКАЦИЙ: ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ С CHATGPT И DEEPFAKE</p>	73-99

Emine Eda ULUĞ Belkıs TEKMEŇ	<p>A STUDY ON EXPLORING PRESCHOOL TEACHER PRACTICES AND PREFERENCES IN USING EARLY LITERACY ACTIVITIES</p> <p>ERKEN OKURYAZARLIK ETKİNLİKLERİNİN KULLANIMINDA OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN UYGULAMA VE TERCİHLERİNİN İNCELENMESİ</p> <p>ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРАКТИК И ПРЕДПОЧТЕНИЙ УЧИТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ УЧАСТНИКОВ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ РАННЕГО РАЗВИТИЯ ГРАМОТНОСТИ</p>	100-116
İlkiz ŞENEL UZUNKAYA	<p>ORHAN PAMUK'UN "BENİM ADIM KIRMIZI" ROMANIN GÜRCÜCE ÇEVİRİSİNDEKİ AHLAKİ DEĞERLERİ YANSITAN SÖZCÜKSEL ÖĞELER</p> <p>IN THE GEORGIAN TRANSLATION OF ORHAN PAMUK'S NOVEL "MY NAME IS RED" LEXICAL ELEMENTS REFLECTING MORAL VALUES</p> <p>ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ, ОТРАЖАЮЩИЕ НРАВСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ В ГРУЗИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ РОМАНА ОРХАНА ПАМУКА "МЕНЯ ЗОВУТ КРАСНЫЙ"</p>	117-133
Burhan BARAN	<p>TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARININ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE</p> <p>ON THE TEACHING OF SOUND EVENTS RELATED TO CONSONANTS IN TURKEY TURKISH</p> <p>ПРОИЗНОШЕНИЕ СОГЛАСНЫХ ВХОДЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА</p>	134-142

Ahmet Şükrü SOMUNCU	KÜLTÜR TAŞIYICISI OLARAK ÂŞIKLARIN DİLİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ (DEVELİLİ ÂŞIK ALİ ÇATAK ÖRNEĞİ) CUISINE CULTURE IN THE SPEECH OF MINSTRELS AS A CARRIER OF CULTURE (THE EXAMPLE OF MINSTREL ALİ ÇATAK FROM DEVELI) КУЛЬТУРА КУХНИ НА ЯЗЫКЕ АШУГОВ, КАК НОСИТЕЛЕЙ КУЛЬТУРЫ (ПРИМЕР АШУГ АЛИ ЧАТАК ИЗ ДЕВЕЛИ)	143-157
Fatma TEKİN	KAZAN-TATAR TÜRKLERİNDE FAL KÜLTÜRÜ FORTUNE-TELLING CULTURE AMONG KAZAN-TATAR TURKS КУЛЬТУРА ГАДАНИЯ У КАЗАНСКО- ТАТАРСКИХ ТЮРКОВ	158-172
Levent ÜNAL	GÜNEY CEPHESİNDE İNGİLİZ-FRANSIZ İŞGALLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR, SAVUNMA FAALİYETLERİ VE CEPHENİN ÖZELLİKLERİ DIFFERENCES BETWEEN THE BRITISH AND FRENCH INVASIONS ON THE SOUTHERN FRONT, DEFENSIVE ACTIVITIES, AND THE PROPERTIES OF THE FRONT РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ АНГЛИЙСКО- ФРАНЦУЗСКОЙ ОКУПАЦИЕЙ НА ЮЖНОМ ФРОНТЕ, ОБОРОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ И ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ФРОНТА	173-200

Dilara KAZANCI Berna AKÇINAR	KORKUNUN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ROLÜ: ADİL DÜNYA İNANCI VE SIKINTIYA TOLERANS THE PREDICTIVE ROLE OF FEAR ON PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: BELIEF IN A JUST WORLD AND TOLERANCE FOR DISTRESS ПРОГНОЗИРУЮЩЕЕ ВЛИЯНИЕ СТРАХА НА ПСИХОЛОГИЮ: ВЕРА В СПРАВЕДЛИВЫЙ МИР И ТЕРПИМОСТЬ К БЕДСТВИЯМ	201-214
Emel YURTSEVER Türkan YİĞİT	ADLER KURAMI PERSPEKTİFİNDEN YETENEKLİ ELLER: BEN CARSON HİKAYESİ SKILLED HANDS FROM THE PERSPECTIVE OF THE ADLER THEORY: THE BEN CARSON STORY ТАЛАНТЛИВЫЕ РУКИ С ПОЗИЦИИ ТЕОРИИ АДЛЕРА: ИСТОРИЯ БЕНА КАРСОНА	215-238

**МОРАЛЬНАЯ ДЕГРАДАЦИЯ РУССКОГО ДВОРЯНСТВА XIX ВЕКА В
КОМЕДИИ «СВАДЬБА КРЕЧИНСКОГО» А. В. СУХОВО-КОБЫЛИНА**

A. V. SUHOVO-KOBİLİN'İN "KREÇİNSKİY'İN DÜĞÜNÜ" ADLI KOMEDİSİNDE
XIX. YÜZYIL RUS SOYLUSUNUN AHLAKİ YOZLAŞMASI

THE MORAL DEGRADATION OF THE RUSSIAN NOBILITY OF 19th CENTURY IN
A. V. SUKHOVO-KOBYLIN'S COMEDY "THE MARRIAGE OF KRECHINSKY"

Sevgi İLİCA*

АННОТАЦИЯ

В русской литературе XIX века было множество разнообразных идей и мнений, отражающих мнения и взгляды различных групп и людей. Некоторые из этих идей были уникальными и глубокими, в то время как другие были типичными для того времени. Хотя интерес к политической роли аристократии уже не был настолько популярным, как раньше, интерес к истории и значимости высших слоев дворянства сохранялся. Некоторые интеллигентные люди начали задумываться о исторических судьбах этих слоев и их значимости в прошлом, что сделало эту тему более актуальной для обсуждения и исследования. Русский драматург Александр Васильевич Сухово-Кобылин (1817-1903) отличается от многих других писателей своего времени, которые критиковали дворянскую культуру и традиции за ее роскошь и отсталость. Сухово-Кобылин видит в этой культуре не только недостатки, но и ценности, которые следует сохранять и развивать. Он считает, что высшее общество должно играть важную роль в развитии культуры и образования, и что дворянская культура и традиции могут дать важный вклад в этом процессе. В России в тот период происходили культурные изменения, которые включали в себя рост городской культуры, образования и науки, а также изменения в общественном мнении и ценностях. В своей комедии "Свадьба Кречинского" Сухово-Кобылин отразил эту моральную деградацию и выразил свои мнения и взгляды на это явление. Цель исследования заключается в анализе комедии «Свадьба Кречинского» русского драматурга Сухово-Кобылина и выявлении мнений и взглядов автора на дворянство того времени. Для достижения этой цели используется историко-литературный метод анализа художественного текста,

* **ORCID:** [0000-0002-5908-8487](https://orcid.org/0000-0002-5908-8487), Arş. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD, silica@mehmetakif.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: İlica, S. (2023). МОРАЛЬНАЯ ДЕГРАДАЦИЯ РУССКОГО ДВОРЯНСТВА XIX ВЕКА В КОМЕДИИ «СВАДЬБА КРЕЧИНСКОГО» А. В. СУХОВО-КОБЫЛИНА. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 1-12. DOI: [10.17498/kdeniz.1293052](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1293052)

Моральная Деградация Русского Дворянства XIX Века В Комедии...

который позволяет понять, как произведение отражает эпоху и общество, в которых оно было создано.

Ключевые слова: А. В. Сухово-Кобылин, русская литература XIX века, русская драматургия, русское дворянство, мораль.

ÖZ

XIX. yüzyıl Rus edebiyatında birçok kişi ve grubun farklı görüşleri yer alır. Aristokrasinin siyasi rolüne olan ilgi azalmış olsa da, soylu sınıfın tarihi ve önemi hala ilgi odağıdır. Bir grup aydın, soylu sınıfının geçmişini ve tarihsel önemini ön plana koyar. Bu durum, soylu sınıfın kültürü ve gelenekleri hakkında daha fazla tartışma ve araştırma yapılmasını sağlar. Rus oyun yazarı Aleksandr Vasilyeviç Suhovo-Kobılın (1817-1903), soylu kültür ve gelenekleri lüks yaşamları ve geri kalmışlıkları için eleştiren dönemin diğer birçok yazarından farklıdır. Suhovo-Kobılın, bu kültürde yer alan kusurların yanı sıra korunması ve geliştirilmesi gereken değerleri de görür. Yüksek sosyetenin, kültür ve eğitimin gelişiminde önemli bir rol oynaması gerektiğine ve soylu kültür ve geleneklerinin bu süreçte önemli bir katkı yapabileceğine inanır. Bu dönemde, Rusya'da kültürel değişimler yaşanmaktadır. Bunlar arasında kentsel kültürün, eğitimin ve bilimin geliştirilmesi, kamuoyu ve değerlerdeki değişiklikler de yer alır. Sukhovo-Kobılın'ın "Kreçinskiy'in Düğünü" adlı komedisinde, ahlaki çöküş yansıtılır ve yazarın bu konuya yönelik görüşleri ve fikirleri dile getirilir. Araştırmanın amacı, Rus oyun yazarı Suhovo-Kobılın'ın "Kreçinskiy'in Düğünü" adlı komedisini analiz etmek ve yazarın o dönemki soylular hakkındaki görüşlerini ve fikirlerini ortaya çıkarmaktır. Bu hedefe ulaşmak için edebî metnin analizinde kullanılan tarihsel-edebî yöntemden yararlanılır. Böylelikle, eserin dönemi ve toplumu nasıl yansıttığının anlaşılmasına olanak tanır.

Anahtar Kelimeler: A. V. Suhovo-Kobılın, XIX. yüzyıl Rus edebiyatı, Rus tiyatrosu, Rus soylusu, ahlak.

ABSTRACT

In 19th century Russian literature, there are many diverse ideas and opinions reflecting the views of different groups and individuals. While interest in the political role of the aristocracy is no longer as popular as before, interest in the history and significance of the upper classes of the nobility persists. Some intellectuals begin to contemplate the historical destinies of these classes and their significance in the past, making this topic more relevant for discussion and research. Russian playwright Alexander Vasilyevich Sukhovo-Kobylin (1817-1903) differs from many other writers of his time who criticizes noble culture and traditions for their extravagance and backwardness. Sukhovo-Kobylin sees not only the shortcomings, but also the values in this culture that should be preserved and developed. He believes that high society should play an important role in the development of culture and education and that noble culture and traditions could make an important contribution to this process. In Russia during that period, cultural changes are taking place, including the growth of urban culture, education and science, as well as changes in public opinion and values. In his comedy "Krechinsky's Wedding," Sukhovo-Kobylin reflects this moral decay and expresses his opinions and views on this phenomenon. The aim of the research is to analyze the comedy "Krechinsky's Wedding" by the Russian playwright Sukhovo-Kobylin and to reveal the author's opinions and views on the nobility of that time. The historical-literary method of analyzing a literary text is used to achieve this goal, which allows one to understand how a work reflects the era and society in which it was created.

Keywords: A. V. Sukhovo-Kobylin, Russian literature of 19th century, Russian dramaturgy, Russian nobility, moral.

1. ВВЕДЕНИЕ

В первой половине XIX века в России и во всем мире происходят крупные социально-политические изменения, которые приводят к обострению идейной и общественно-политической борьбы. Этот период характеризуется активной борьбой за свободу и права людей, включая рабочих, крестьян и других социальных групп, а также за политические и экономические реформы. В России на тот момент существенный разрыв между правительством и обществом. Многие люди протестуют против авторитарного режима царской власти и требуют демократических изменений, таких как отмена крепостного права, свобода слова и собраний, увеличение прав и свобод граждан. Эта идейная и общественно-политическая борьба приводит к возникновению различных политических партий и движений в России, таких как либералы, революционеры, народники и марксисты. Созданы различные газеты, журналы и другие издания, которые распространяют различные идеи и принципы. В мировом контексте этот период также характеризуется идеологической борьбой между либерализмом и консерватизмом, которая проявляется в различных областях жизни, включая политику, экономику, философию и культуру (Orlov, Georgiyev, Georgiyeva, Sivohina, 2016, s. 333-347).

Социальный кризис во второй половине 50-х годов XIX века представляет собой тяжелый период нестабильности и напряженности для общества. Он способствует активизации дебатов и конфликтов, приводит к открытому противостоянию разных интересов и групп, и является важным этапом в истории России. Быстро меняющаяся обстановка и неустойчивость экономического и политического положения требуют реформ и преодоления застоя. Молодые интеллигенты, вдохновленные идеалами социалистической революции, требуют свободы и равенства для народа и критикуют феодальные структуры общества. В ответ на эти требования власть начинает проводить некоторые реформы, но они часто недостаточны и не устраивают ни одну из недовольных сторон (Lotman, 1982, s. 528).

Русская литература этого периода отражает разнообразие мнений и идей, присутствующих в обществе. В течение определенного периода времени различные люди и группы выражают разные мнения и идеи, в том числе и противоречивые, которые находят свое отражение в литературе и других формах искусства. Некоторые из этих идей являются необычными и глубокими, а некоторые характерны для своего времени. Хотя идеи особой политической роли аристократии уже не получают широкой поддержки, интерес к истории высших слоев дворянства все еще сохраняется. Некоторые интеллигентные люди начинают задумываться о исторических судьбах этих слоев и их значимости в прошлом, что делает эту тему более актуальной для исследования и обсуждения. В 40-х годах группы молодых теоретиков обсуждают вопрос о том, каким образом аристократия влияет на исторический путь, пройденный Великобританией и Францией за последние сто лет (Lotman, 1982, s. 528). Другими словами, они интересуются тем, как роль аристократии в социально-политической структуре влияет на историю и развитие общества.

Русский критик, публицист и философ Виссарион Григорьевич Белинский считает возможным, что аристократия в России может играть положительную роль в обществе, как контрбаланс буржуазному среднему сословию, которое может проявить социально опасные черты. Белинский думает, что аристократия, как высшее сословие, обладает определенными преимуществами, такими как образование, культура и наследственный авторитет, которые могут помочь ей сыграть полезную роль в развитии общества. Из письма В. П. Боткину он пишет: «Я знаю, что промышленность

Моральная Деградация Русского Дворянства XIX Века В Комедии...

– источник великих зол, но знаю, что она же – источник и великих благ для общества. Собственно, она только последнее зло в владычестве капитала, в его тирании над трудом» (Yemelyanov, 2017, s. 139).

Русский драматург Александр Васильевич Сухово-Кобылин (1817-1903) уважает и ценит культуру и традиции дворянства, рассматривая их как особую форму высшей культуры и образа жизни. Он видит в этой культуре не только богатство и роскошь, но и глубокую духовную сущность, которая выражается в образованности, утонченности вкуса и чувства меры. Именно эти качества он считает важными для формирования личности и образа жизни человека. Идеология Сухово-Кобылина не была однозначной и противоречивой в различных аспектах, а его творчество было многообразным и богатым, содержащим в себе и юмор, и глубокое философское содержание. Творчество Сухово-Кобылина признано значимым для русской литературы XIX века. Он считается одним из наиболее талантливых писателей своего времени и его произведения оцениваются высоко как в России, так и за её пределами. Его работы отличаются глубоким пониманием человеческой психологии, яркой характеристикой образов, высоким мастерством описания природы и умением передать настроения и эмоции. В своих произведениях Сухово-Кобылин затрагивает важные темы, такие как любовь, семья, религия, моральные ценности и социальные проблемы, что делает его творчество актуальным и по сей день.

Объектом этого исследования является комедия «Свадьба Кречинского» Сухово-Кобылина. Цель этой работы показать моральную деградацию дворянства того времени и проявить мнения и взгляды Сухово-Кобылина о дворянстве, находящихся в произведении. В данной статье художественный текст «Свадьба Кречинского» анализируется историко-литературным методом, чтобы понять, как произведение отражает свою эпоху и общество.

2. ЗНАЧЕНИЕ СУХОВО-КОБЫЛИНА В РУССКОЙ ДРАМАТУРГИИ

В начале XIX века театр является доступным для широкой аудитории и популярным развлечением. Люди начинают посещать театры как регулярно, так и время от времени, и этот опыт имеет большое значение для их культурного и эстетического развития. Они изучают актерский язык и могут оценить качество спектаклей на основе своего опыта. Это также означает, что театр стал важной частью культурной жизни России в XIX веке. К середине XIX века театр стал неотъемлемой частью русского общества и в нем обсуждаются важные социальные и политические вопросы. Русский театр достигает своего совершенства и может стать национальным, т.е. адаптироваться к культуре и менталитету русского общества и стать его выразителем. Это- важный этап в развитии русской культуры (Juravleva, 1988, s. 10-12).

Русский поэт Александр Александрович Блок прочерчивая пути русской литературы XIX века в статье «О списке русских авторов», замечает: «Комедия продолжалась в Гоголе, Островском и Сухово-Кобылине, неожиданно и чудно соединившем в себе Островского с Лермонтовым» (Kalmanovskiy, 1989, s. 243).

Александр Васильевич Сухово-Кобылин - один из наиболее ярких представителей русской литературы XIX века. Его драматические произведения занимают особое место в истории русской драматургии и отличаются высоким профессионализмом и глубокой психологической проницательностью. Сухово-Кобылин является представителем феодальной аристократии, который пытается соответствовать европейским стандартам в своей жизни и поведении. Он стремится к

образованию, участвует в светских мероприятиях и следит за модными тенденциями. Одновременно он сохраняет свои феодальные привилегии и отношения со своими крепостными. У Сухово-Кобылина необычайно разносторонний ум, который объединяет в себе противоположные качества. С одной стороны, он склонен к математике и философии, то есть предпочитает точность и ясность мысли. С другой стороны, у него могучая фантазия, что свидетельствует о его способности к творческому мышлению и воображению. Таким образом, Сухово-Кобылин был человеком, который сочетает в себе логическое мышление и креативность, что может приводить к противоречивости его мыслей и идей.

Русский философ Александр Иванович Герцен оказывает значительное влияние на жизнь и творчество Сухово-Кобылина, и что именно через знакомство с идеями и произведениями Герцена Сухово-Кобылин начинает проявлять интерес к литературе и философии. Для драматурга писательство является не просто увлечением или работой, но своего рода миссией - обязательством перед обществом донести правдивую информацию о беззакониях государства и бороться с ними. Он считает это не просто своим долгом, но и человеческой обязанностью, поскольку государственная машина создает опасность для жизни и здоровья людей (Juravleva, 1988, s. 152).

Драматург родился 17 сентября 1817 года в доме Сухово-Кобылиных, который находился в приходе Харитония в Огородниках, расположенных в Москве. Род Кобылиных имеет длинную историю, которую он очень ценит и бережно хранит. Он считает своих предков достойными уважения, поскольку они служили России и даже пожалованы имения за свою боевую службу. Важно отметить, что один из предков, Кобылин, был геройски убит при штурме Казани, что свидетельствует о том, что род Кобылиных внес свой вклад в историю и защиту России (Seleznev, 2002, s. 8-9).

Сухово-Кобылин получает высшее образование в физико-математической области в Московском университете и был отличником, награжденным золотой медалью за свои достижения. Затем он отправляется в Германию, где продолжает своё образование, учится у учеников известного немецкого философа Гегеля и слушает лекции в Гейдельбергском и Берлинском университетах (Seleznev, 2002, s. 12). Это свидетельствует о высоком уровне образования и интересе Сухово-Кобылина к философии и науке.

Сухово-Кобылин встречается с женщиной Луиза Симон-Деманш в Париже. Однако, он обвинен в её убийстве и проводит семь лет под следствием и судом. Он дважды арестован, а его пятеро крепостных подвергнуты пыткам, чтобы вынудить признание в мнимом совершении преступления. Судебные и полицейские власти, желая получить выгоду от этого дела, корыстны, и Сухово-Кобылин и его крепостные близки к каторге. Драматург несправедливо обвинен в убийстве женщины, которую он любил, и стал жертвой судебного произвола, который включает в себя вымогательство взяток, угрозы каторги и разорения. Он бессилен перед злоупотреблениями и шантажом со стороны бюрократии и впоследствии стал критиковать систему, которая позволяет такое происходить (Otroşenko, 2014, s. 35).

В статье «1895 год. 40-летие Свадьбы Кречинского» Сухово-Кобылин пишет: «День этот — День потери любимой женщины был днем жесточайшего немотивированного оскорбления и днем, когда я покинул Московское общество и отряхнул прах от ног моих. Шесть месяцев после события я вновь принялся за немецкую философию, т. е. Гегелизм и зачал мой перевод гегелевых сочинений. Эта работа взяла у меня всю эпоху от 1850 до 1870 года, и после которой наступила эпоха самостоятельной работы, которая и по днесь ежедневно продолжается» (1989a, s. 235).

Моральная Деградация Русского Дворянства XIX Века В Комедии...

Он продолжает: «Арест продолжался шесть месяцев, и все они были употреблены на отделку и обработку Свадьбы Кречинского. Каким образом мог я писать эту комедию, состоя под убийственным обвинением и требованием взятки» (1989а, s. 236).

В тюрьме драматург в дневнике драматург записывает: «Жизнь начинаю постигать иначе. Труд, Труд и Труд. Возобновляющий, освежительный труд. Среди природы, под её утренним дыханием. Совершился перелом странным переломом. Мое заключение жестокое, потому что безвинное — ведёт меня на другой путь и потому благодатное» (Kleuner, 1969, s. 28).

Во время своего пребывания в тюрьме Сухово-Кобылин пишет свою первую пьесу «Свадьба Кречинского», которая позже стала очень популярной и одной из самых известных пьес русского театра. Пьеса вызывает восторг среди московских литературных кружков, и в 1856 году была успешно поставлена на сцене Малого театра в бенефис Сергея Васильевича Шумского (Otroşenko, 2014, s. 293).

В 1869 году Сухово-Кобылин издает свои пьесы под общим названием «Картины прошедшего», где он объединяет свои работы в трилогию (*Свадьба Кречинского, Дело, Смерть Тарелькина*). Несмотря на то, что это было сделано, чтобы удовлетворить требования цензуры, такой поступок оказывается творчески важным и дает возможность автору задним числом осмыслить и закрепить внутреннее единство своих произведений (Juravleva, 1988, s. 152).

Оtroşenko такими словами описывает Сухова-Кобылина: «Красавец, богач, беспечный барин, блестящий русский аристократ, европейски образованный, внешностью он поражал всех, кто с ним встречался. Вот знаменитый портрет, перед которым слуги Кобылина замирали в паническом страхе, когда им случалось зайти в барский кабинет в отсутствие хозяина. Его написал художник Тропинин в 1850-х годах, в самый разгар следствия по делу об убийстве Деманш. Александр Васильевич смотрит с портрета холодными черными глазами. Взгляд его исполнен самообладания, смуглое лицо с заметными восточными чертами выражает горделивую независимость и непреклонную волю, крутой и властный характер» (2014, s. 10-11).

Драматург был дважды женат, однако обе жены умирают в короткий промежуток времени, что можно считать неудачей в его личной жизни. После этого Сухово-Кобылин проводит последние годы своей жизни во Франции. Он уезжает туда из-за политических преследований, которые он переживает в России, и поселяется в Париже. Во Франции он продолжает заниматься литературной деятельностью и пишет новые произведения, но большую часть времени проводит в относительной изоляции. Сухово-Кобылин умер в 1903 году в Ницце и был похоронен там же (Otroşenko, 2014, s. 295).

Сухово-Кобылин обращает внимание на проблемы, связанные с недостатком демократии и произволом в бюрократическом государстве. Он задумывается о том, как эта система влияет на жизнь людей и какие меры можно принять, чтобы изменить ее в лучшую сторону. Это свидетельствует о его социальной активности и стремлении к улучшению условий жизни для всех граждан.

Сухово-Кобылин использует свои художественные способности для борьбы с социальным злом, создавая художественные образы государственного аппарата. Он стремится показать, как бюрократический аппарат терзает, убивает и поглощает свои жертвы - бесправных граждан. Драматург пытается привлечь внимание к тайнам канцелярий и присутствий, чтобы разоблачить бюрократическую механику. Для этого он использует сценические произведения, в которых создает художественные модели государственной машины и представляет их перед публикой.

Сухово-Кобылин, имея аристократические предрассудки и придерживаясь идеи о необходимости государства для охраны прав и привилегий элиты, сталкивается с бюрократическим кривосудием и увидел на практике, что администрация является самостоятельной и болезнетворной силой, ведущей к перерождению общества. Сухово-Кобылин хочет показать, что бюрократия влияет на жизнь страны как раковая опухоль, плодясь и распространяясь. В своем позднем памфлете «Квартет» он образно изображает это влияние и выражает свое негодование (Lotman, 1982, s. 529).

Театр является важной частью жизни Сухово-Кобылина, и он проявляет большой интерес и страсть к театральному искусству. Он знаком с современными ему достижениями в театре и активно изучает различные пьесы. Он также стремится выразить свои мысли и настроения через драматические произведения и постоянно ищет свой собственный стиль и подход в искусстве. Возможно, его любовь к театру и стремление к самовыражению через драматургию также влияет на его политические и общественные взгляды, а также на его творческий подход в писательской деятельности. Страсть к театру была традицией в семье Сухово-Кобылиных, и они продолжали поддерживать театральное искусство и в своей жизни. Эта унаследована от его деда, Ивана Дмитриевича Шепелева, который владел театром. Театр был одним из лучших провинциальных театров России, с многочисленным оркестром и первоклассной техникой. Иван Дмитриевич не только содержал театр, но и сам участвовал в его представлениях, исполняя главные партии в некоторых оперных постановках (Otroşenko, 2014, s. 25).

Сухово-Кобылин является представителем гоголевской школы в драматургии и в своих произведениях показывает государственную бюрократию, крепостничество, буржуазное хищничество и психологию предпринимательства. Он выражает негодование и непримиримость к устоям сословной монархии и эксплуататорским привилегиям. В своих произведениях драматург описывает рост буржуазных отношений и разоблачал их негативные черты (Lotman, 1962, s. 47).

3. МОРАЛЬНАЯ ДЕГРАДАЦИЯ В «СВАДЬБЕ КРЕЧИНСКОГО»

Сухово-Кобылин в своих произведениях критически относится к коррупции и махинациям чиновников, которые были распространены в Российской империи XIX века. Он часто использует сарказм и иронию, чтобы показать бессмысленность и аморальность действий этих чиновников. Одним из примеров такой критики является его пьеса «Свадьба Кречинского», где он описывает жизнь дворянской семьи, которая оказалась в тяжелом положении из-за махинаций чиновников. Главный герой пьесы, Кречинский, становится жертвой этой схемы и пытается бороться за свои права и свободу, однако его усилия оказываются тщетными. Драматург использует сарказм и бешенство жертвы, чтобы показать, насколько несправедлива и беспощадна система, в которой проживает главный герой. Этот подход Сухово-Кобылина свидетельствует о его критическом отношении к обществу своего времени и о его стремлении показать несправедливость и неэффективность системы правления и бюрократии. Он использует свой талант искусного драматурга, чтобы привлечь внимание к социальным проблемам и поднять общественное сознание на более высокий уровень.

Комедия в трёх действиях «Свадьба Кречинского» была написана в 1854 году и основана на ходившем в московском обществе рассказе о светском шулере. В пьесе автор обращается к теме обмана и мошенничества, а также к социальным проблемам того времени. Пьеса опубликована в журнале *Современник* в 1856 году и является первой частью драматургической трилогии, которая также включает в себя произведения «Дело» и «Смерть Тарелкина». «Свадьба Кречинского» успешно

Моральная Деграция Русского Дворянства XIX Века В Комедии...

поставлена на российских театральных сценах и пользовалась популярностью у зрителей. Кроме того, пьеса переведена на другие языки и ставится в театрах Франции и Румынии.

Исследователь Виктор Гроссман говорит: «Гегельянец чувствуете уже в самом заглавии или, вернее, в сочетании трех заглавий: *Свадьба, Дело, Смерть*, – таков обобщающий философский охват жизни, который дан трилогией Сухова Кобылина. Но философская концепция от соприкосновения с действительностью терпит крах, так как в *Свадьбе* никто не женится, а в *Смерти* никто не умирает. И даже дело, то житейское дело, которое должно быть содержанием и сущностью человеческой жизни, на самом деле – издевка над жизненным делом, ибо под этим словом подразумевается канцелярский уголовный процесс» (Staroselskaya, 2003, s. 52).

В газете *Московские ведомости* поздравляют русскую литературу с замечательным приобретением такими словами: «Характеры в комедии очерчены ярко и рельефно, интрига весьма занимательна... Если прибавить к тому неподдельный, живой юмор, присутствие которого обнаруживается на каждом шагу неудержимым хохотом слушателей, то нельзя не согласиться, что трудно было ожидать столь зрелого и обдуманного произведения от автора, в первый раз решившегося попробовать свои силы на литературном поприще» (Rudnitskiy, 1957, s. 50).

Первое действие начинается в доме помещика Петра Константиновича Муромского. Тетушка Лидочки Анна Антоновна Атуева старается найти хорошего жениха для ее племянницы Лидочки. Она считает, что ее племянница достойна лучшего, и поэтому убеждает ее отца, богатого помещика Муромского Петра Константиновича, организовывать приемы и участвовать в общественных мероприятиях, чтобы привлечь внимание молодых и перспективных женихов. А Лидочка влюбилась в Михаила Васильевича Кречинского, который в свою очередь тоже испытывает к ней симпатию. Молодой человек быстро завоевал сердце девушки и решил сделать ей предложение. Он дарит ей уникальную булавку, которая была специально изготовлена для ее бриллиантового кольца, и просит дать ему ответ на свое предложение в ближайшие дни. Лидочка стоит перед выбором - продолжить поиски достойного жениха, как настаивает ее тетушка, или принять предложение любимого человека.

Муромский излагает кратко обычную жизнь дворянства так: «Да! Вытащили меня в Москву: пошли затеи, балы да балы, денежная трата всякая, знакомство. . . суетня, стукотня!» (Suhovo-Kobilin, 1989b, s. 11).

Во втором действии тетушка Лидочки уговорила ее отца Муромского на брак с Михаилом Кречинским, хотя Лидочка волнуется, потому что ее отец не знает ничего о нем. Однако Владимир Нелькин, который тайно влюблен в Лидочку, знает многое о Кречинском, в том числе и о его карточных долгах. Он решает разоблачить Кречинского и помешать свадьбе, так как считает, что Кречинский хочет жениться на Лидочке только ради ее состояния, чтобы потом проиграть его с друзьями в карточных играх. Таким образом, Нелькин пытается предотвратить брак Лидочки и Кречинского, который, как ему кажется, не искренен и может нанести Лидочке вред.

Креченский размышляет о выигрыше и возможности обогащения, используя теорию вероятностей. Он перечисляет факторы, которые могут быть как за ним, так и против него. Он ощущает силу денег и сталкивается с вопросом - стоит ли рисковать и форсировать ситуацию, чтобы получить этот миллион, или лучше не рисковать и оставаться в безопасности.: «Эге! Вот какая шуточка! Ведь это целый миллион в руку лезет. Миллион! Эка сила! Форсировать или не форсировать — вот вопрос! (Задумывается и расставляет руки.) Пучина, неизведомая пучина. Банк! Теория

вероятностей — и только. Ну, а какие здесь вероятности? Против меня: папаша — раз; хоть и тупенек, да до фундаменту охотник. Нелькин — два. Ну, этот, что говорится, ни швец, ни жнец, ни в дуду игрец. Теперь за меня: вот этот вечевой колокол — раз; Лидочка — два и. . . да! мой бычок — три. О, бычок — штука важная: он произвел отличное моральное действие» (Suhovo-Kobelin, 1989b, s. 22-23).

Креченский нуждается в деньгах и готов сделать все, чтобы их получить, даже если это связано с риском или нечестными действиями. Это может быть вызвано различными причинами, такими как необходимость оплатить долги, приобрести что-то, что говорящий считает важным, или желание получить больше денег для обеспечения своей безопасности и удобства жизни: «Надо мне достать денег! непременно, во что бы то ни стало, надо денег и денег!» (Suhovo-Kobelin, 1989b, s. 31).

Для героя очень важно достать деньги любыми способами. Он настолько заиклен на идее получения денег, что готов на любые жертвы и просит деньги у всех, к кому только можно обратиться. Его жизнь, будущее и все зависит от трех тысяч рублей, которые он считает необходимыми: «Я весь тут, весь по горло: денег, просто денег. Ступай и достань во что ни стало. Все будущее, вся жизнь, все, все зависит от каких-нибудь трех тысяч рублей серебром. Ступай и принеси. Слышишь: душу заложу. . . да что душу. . . украдь, а принеси! Ступай к Беку, к Шпренгелю, к Старову, ко всем жидам: давай проценты, какие хочешь. . . ну, сто тысяч положи, а привези мне деньги! да смотри, не являйся с пустыми руками. Я те, как курицу, задушу. . . . Чтoб были. . . Дело вот в чем: я женюсь на Муромской. . . знаешь? Богатая невеста. Вчера дано слово, и через десять дней свадьба» (Suhovo-Kobelin, 1989b, s. 32).

Кречинский является представителем новой богатой буржуазии, которая в те времена становилась все более влиятельной в России. Он стремится получить признание и уважение со стороны высшего общества, для чего готов жениться на дочери дворянина, чтобы повысить свой социальный статус. В своих размышлениях и высказываниях Кречинский демонстрирует капиталистическое мышление, основанное на желании получить выгоду и прибыль. Он рассматривает женитьбу как сделку, где он выигрывает отношениями с высшим обществом, а его невеста - деньгами и социальным статусом.

Кречинский собирается обмануть Лидочку и ее отца, заменив настоящую булавку с уникальной огранкой для бриллианта поддельной булавкой с обычным камнем, чтобы сохранить деньги на сделке и украсть состояние Муромского. Кречинский с помощью хитрости и обмана украл у Лидочки ценный подарок и заложил его у ростовщика за деньги. Он использует эти деньги, чтобы устроить ужин и показать себя в лучшем свете перед будущими родственниками. Однако его поступки являются недобросовестными и мошенническими, и могут привести к печальным последствиям в будущем.

Кречинский рассуждает о своих планах на будущее, связанных с браком с Лидочкой. Он описывает свою женитьбу как игру, в которой он собирается обобрать богатых и порядочных людей, таких как родственники Лидочки. Герой оценивает Лидочку как бездарную девушку, которую он может легко контролировать, и планирует использовать ее богатство и статус для своих личных целей. Он выражает презрение к дворянству и их образу жизни, называя их чопорными и сытыми, и выражает свое желание переехать в Петербург, где он надеется достичь большего успеха в своих планах:

«Порядочные люди и эти чопорные баре стали от меня отчаливать: гм, видно, запахло! Пора кончить или переменить декорации... И вот, как нарочно, подвертывается эта благословенная семейка Муромских. Глупый тур вальса

Моральная Деградация Русского Дворянства XIX Века В Комедии...

завязывает самое пошлейшее волокитство. Дело ведено лихо: вчера дано слово, и через десять дней я женат! Делаю, что называется, отличную партию; у меня дом, положение в свете, друзей и поклонников куча. . . . Да что и говорить! (радостно) игра-то какая, игра-то! С двумястами тысяч можно выиграть гору золота!. . . Можно? Должно! Просто начисто обобрать всю эту сытую братию! Однако к этому старому дураку я в дом не перееду. Нет, спасибо! Лидочку мне надо будет прибрать покрепче в руки, задать, как говорится, хорошую дрессировку, смять в комок, чтоб и писку не было; а то еще эти писки... Ну, да, кажется, это будет и не трудно: ведь эта Лидочка — чорт знает что такое! Какая-то пареная репа, нуль какой-то! А самому махнуть в Петербург! Вот там так игра! А здесь что? Так, мелюзга, дребедень» (Suhovo-Koblin, 1989b, s. 33).

Эта комедия описывает серию обманов, лжи и мошенничества, которые совершил Михаил Кречинский, чтобы выиграть деньги и выйти замуж за Лидочку. В последнем действии он обманул ростовщика, украв у него деньги за поддельную булавку, и пытался обмануть Лидочку, притворившись, что спорит с князем и нуждается в настоящей булавке для выигрыша. Однако его планы провалились, и он был пойман на мошенничестве. В конечном итоге благородство Лидочки и ее семьи победило, и они покинули дом Кречинского, оставив его одного с его преступлениями и последствиями.

На протяжении сюжета видится, как герой все больше и больше утяжеляет свою ситуацию, пытаясь уклониться от ответственности за свои поступки. В конце концов, благородство и честность Лидочки и ее семьи побеждают, показывая, что добро всегда побеждает зло. Комедия учит зрителей о том, что мошенничество и ложь не являются приемлемыми способами достижения целей, и что честность и моральные принципы должны быть приоритетом в любых отношениях.

Муромский выступает за защиту своих личных прав и интересов, но он также понимает, что его ситуация может иметь более общее значение и относиться к более широкой проблеме нарушения прав и свобод граждан. Он борется не только за себя, но и за справедливость в целом, защищая права всех людей и выступая против любых форм насилия.

Главный герой комедии Кречинский является представителем высшего дворянства, который привык жить в изобилии и роскоши, но не имеет навыков или желания работать или зарабатывать свои собственные деньги. Он полностью зависим от своего состояния и не знает, как адаптироваться к новым условиям, когда он стал бедным. Его страсть к игре и азарту свидетельствует о том, что он ищет способы удовлетворить свои потребности в безудержном потреблении, не задумываясь о последствиях. Это отражает характеристики многих представителей дворянской среды того времени, которые часто жили за счет крепостных и не имели интереса к работе или деловой деятельности.

Для Кречинского деньги являются основным способом достижения социального успеха. Он понимает, что его общественное положение и возможности в жизни зависят от количества денег, которые он может иметь или заработать. Женитьба на богатой невесте, которую он намерен обмануть, является для него не только способом получения денег, но и возможностью играть больше и больше, удовлетворяя свои азартные наклонности.

Кречинский, неспособный к какой-либо деятельности, зависимый от азартных игр и быстрого обогащения, постепенно теряет свое общественное положение и престиж, теряет свою импозантность и достоинство, пока не попадает в конечном итоге на самое дно общества. Это также отражает социальные и моральные проблемы дворянской среды в России в середине XIX века, включая зависимость от

денег, азарта и быстрого обогащения, а также утрату моральных ценностей и нравственности.

Сухово-Кобылин был критически настроен к либеральным реформам и чиновникам, которые их проводили. Он видел в них недостатки и проблемы, которые могли бы повлечь за собой негативные последствия для общества. Своими произведениями он высмеивал лицемерие, коррупцию и неприкрытые амбиции многих чиновников, а также показывал, какие негативные последствия могут возникнуть из-за их действий. Таким образом, драматург был скорее консервативным и критическим к существующему порядку в России.

С одной стороны, он высмеивал либеральных чиновников и критиковал либеральные реформы, но с другой стороны, он не видел связи между социальной практикой господствующих классов и бюрократическим государственным строем страны. В связи с этим, писатель впал в пессимизм и не видел реальных путей борьбы с бюрократией. Сухово-Кобылин был консервативен и не поддерживал радикальные изменения, такие как революционное переустройство общества. Драматург не связывал бюрократические беззакония с крепостническими порядками и помещичьим произволом, а скорее видел их как проявление недостатков государственного управления. В этом он отличался от революционных демократов, которые требовали радикальных социальных и политических изменений. Одновременно он не считал необходимым сохранять все привилегии дворянства и не смыкался с либералами, которые выступали за ограничение государственной власти и расширение прав граждан.

Комедия «Свадьба Кречинского» высматривает и осуждает определенные аспекты жизни высшего света, представленного обществом в произведении. Произведение показывает, что эти люди часто преследуют собственные интересы, игнорируя моральные принципы и ценности, и что их действия часто основаны на лицемерии и обмане. Драматург может использовать различные художественные средства, чтобы привлечь внимание читателя к этим проблемам и вызвать в нем сочувствие или негодование.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В России происходят значительные социальные, экономические и культурные изменения, которые влияют на общество в целом, и на дворянство в частности. Моральная деградация русского дворянства в XIX веке была результатом социальных, экономических и культурных изменений. Экономические изменения включают в себя переход капиталистической экономики и появление новых форм собственности, что также влияет на социальную и экономическую структуру общества. Культурные изменения включают в себя рост городской культуры, образования и науки, а также изменения в общественном мнении и ценностях. Многие дворяне стали развращенными и безответственными, теряя свою честь и достоинство. Комедия "Свадьба Кречинского" Сухово-Кобылина отражает эту моральную деградацию и выражает мнения и взгляды автора на это явление.

Сухово-Кобылин не только философствует о проблемах бюрократического государства, но и использует свои художественные способности для борьбы с этим социальным злом, пытаясь привлечь внимание общества к проблеме и вызвать его реакцию. Комедия «Свадьба Кречинского» часто использует юмор и иронию для передачи своего содержания. Она может насмехаться над общественными явлениями, нравами, поведением персонажей и другими аспектами жизни. Персонажи комедии отражают социальные и политические реалии того времени.

Моральная Деградация Русского Дворянства XIX Века В Комедии...

Главный герой Кречинский иллюстрирует, как моральная деградация может привести к утрате человеческих ценностей, которые являются основой морали и этики. Его действия также представляют опасность для других людей, потому что он использует свою проницательность и обаяние, чтобы манипулировать другими.

Сухово-Кобылин идеализирует помещстных дворян и их патриархальные взаимоотношения с крестьянами, что ограничивало реализм его творчества. Таким образом, драматург был противоречивой личностью с разными мировоззренческими взглядами, которые находят отражение в его творчестве. Комедия Сухова-Кобылина не описывает случай, который является уникальным или редким, а скорее представляет общую, типичную для дворянской среды, картину жизни и поведения ее представителей. В результате, драматург создает образы персонажей, которые узнаваемы и понятны современной аудитории, и в своей комедии насмехается над типичными для середины XIX века характерами дворянской среды как жадностью и высокомерием, лицемерием. Он выражает свою критику и недовольство в отношении деградации общества и дворянства в частности, и призывает к сохранению традиционных ценностей и культурных норм.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Juravleva, A. Ī. (1988). *Russkaya drama i literaturny protsess XIX veka*. Moskova: Īzdatel'stvo MGU.
- Kalmanovskiy, Ye. S. (1989). Dramatiçeskiye proizvedeniya A. V. Suhova-Kobilina i russkaya literatura 1850-1860-h godov. A. V. *Suhovo-Kobilin Kartini Proşedşego*. (Ed. B. F. Yegorov). Leningrad: Nauka, 243-283.
- Kleyner, Ī. M. (1969). *Sud'ba Suhovo-Kobilina*. Moskova: Nauka.
- Lotman, L. M. (1962). A. V. Suhovo-Kobilin. *Russkiye dramaturgi XVIII- XIX vv.* (B. Ī. Bursova). Moskova-Leningrad: Īskusstvo.
- Lotman, L. M. (1982). A. V. Suhovo-Kobilin. *Īstoriya russkoy literaturi, tom tretiy*. (Ed. Ye. A. Smirnova). Leningrad: Nauka.
- Orlov, A. S., Georgiyev, V. A., Georgiyeva, N. G., Sivohina, T. A. (2016). *Īstoriya Rossii*. 2-ye izd. Moskova: Prospekt.
- Otroşenko, V. (2014). *Suhovo-Kobilin*. Moskova: Molodaya gvardiya.
- Rudnitskiy, K. L. (1957). A. *Suhovo-Kobilin. Oçerk jizni i tvorçestvo*. Moskova: Īskusstvo.
- Seleznev, V. M. (2002). "Fakti dovol'no yarkih kolerov": jizn' i sud'ba A. V. Suhovo-Kobilina. *Delo Suhovo-Kobilina*. (Ed. V. M. Seleznev). Moskova: Nonoye literaturnoye obozreniye.
- Staroselskaya, N. D. (2003). *Suhovo-Kobilin*. Moskova: Molodaya gvardiya.
- Suhova-Kobilin, A. V. (1989a). 1895 god. 40-letiyе Svad'bı Kreçinckogo. A. V. *Suhovo-Kobilin Kartini Proşedşego*. (Ed. B. F. Yegorov). Leningrad: Nauka, 235-236.
- Suhova-Kobilin, A. V. (1989b). Svad'ba Kraçinskogo. A. V. *Suhovo-Kobilin Kartini Proşedşego*. (Ed. B. F. Yegorov). Leningrad: Nauka, 7-64.
- Yemelyanov, B. V. (2017). *Russkaya filosofiya XIX veka v 2 ç. Çast 1*. Moskova: Yurayt.

**FOR THE HISTORY OF THE OCCUPIED GEORGIAN TSKHINVALI'S
LITERARY AND CULTURAL LIFE
(The end of the XIX century and the beginning of the XX century)**

GÜRCİSTAN'IN İŞGAL ALTINDAKİ TSKHINVALI BÖLGESİNİN EDEBİ VE
KÜLTÜREL YAŞAMININ TARİHİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
(XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başı)

ИЗ ИСТОРИИ ЛИТЕРАТУРНОЙ И КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ
ОККУПИРОВАННОГО ЦХИНВАЛЬСКОГО РЕГИОНА ГРУЗИИ
(КОНЕЦ XIX - НАЧАЛО XX ВВ.)

Aleksandre MGEBRISHVILI*

ABSTRACT

Basishvili, son of Samson Antoni, was one of the interesting figures in the literary and literary arena of the 19th-20th centuries of the Tskhinvali region. He was born next to Tskhinvali, village in kurta. In the population census of 1860 village Eight Basishvili households are mentioned in Kurta (naturally, the records indicate that they are ethnic Georgians). The surname of Basishvili is mentioned in many historical documents of previous centuries. In particular, the book of "sitarkhani" issued by Levan Machabeli to Meladze is dated to the first half of the 18th century, in the list of witnesses of which Katsia Basishvili is mentioned, as well as from Parsa of 1714 and Levan Machabli is the witness of the purchase book of Alkhaz Machabeli and Beri Akhalkatsishvili. Sekhnia Basishvili is mentioned next to Ivane Maisuradze, Giorgi Goginashvili, Beri Mamukashvili and others, in the same document, "Sulkheli, Erpir Bassishvili" and others are generally mentioned as witnesses. (see tabuashvili, 2013) In Kurta, the representatives of this family were referred to as "Priests". Anton Basishvili (priest), Manase Basishvili (priest) and Samson Basishvili (priest) were buried in the yard of the Church of the Mother of God of Kurta. This last one was the person to whom we would like to draw the reader's attention today.

S. Basishvili had close, friendly relations with his contemporary writers and public figures. He was engaged in active creative and journalistic activities. In his own publications, he often wrote about the ongoing processes in his native village, agricultural works, lack of educational institutions, etc.

In addition to his clerical and publicist work, Samson Basishvili was actively involved in the

* **ORCID:** [0000-0002-4275-2417](https://orcid.org/0000-0002-4275-2417), Prof. Dr. Aleksandre Mgebrishvili, Deputy rector at Gori State University, Gori, Georgia, aleqsandre.m@gmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Mgebrishvili, A. (2023). FOR THE HISTORY OF THE OF THE OCCUPIED GEORGIAN TSKHINVALI'S LITERARY AND CULTURAL LIFE (The end of the XIX century and the beginning of the XX century). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 13-21. DOI: [10.17498/kdeniz.1286092](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1286092)

For the History of the Occupied Georgian Tskhinvali's Literary and Cultural Life

cultural life of the region. His name is repeatedly found in the archive materials of the Tskhinvali branch of the Society for Spreading Literacy among Georgians.

Keywords: Georgia, Tskhinvali, wrestling, literature, publicism, wrestling, culture, education

ÖZ

19. ve 20. Yüzyılların şafağında Anton oğlu Samson Basişvili Tskhinvali bölgesinin edebiyat camiasının ileri gelen isimlerden biriydi. Kendisi Tskhinvali yakınlarındaki Kurta köyünde doğmuştur. 1860 nüfus sayımına göre Kurta köyünde Basişvililerin sekiz hanesi vardır (bu soyadın Oset kökenli olduğuna dair iddialar olsa da kayıtlara göre onların etnik açıdan Gürcü olduklarını gösterir). Basişvili'nin soyadı, önceki yüzyıllara ait bazı tarihi belgelerde geçmektedir. Örneğın, Levan Maçabeli'nin Meladze soyadında olan bir kişiye verdiği tarkhanlık belgesi "Bu kelimenin iki anlamı vardır: 1. Çeşitli ayrıcalıklar sağlayan bir unvan olan büyük feodal bey unvanı; 2. Bir çiftçiyi, tüccarı, din adamını veya diğer kişileri vergilerden muaf tutan muafiyet belgesi.) 18. yüzyılın ilk yarısı tarihli olup tanıklar listesinde Katsia Basişvili'den bahsedilmektedir. Ayrıca 1714'te Parsadan ile Alkhaz Maçabelilere ve Beri Akhalkatsivili'ye ait satın alma belgesinde şahit olarak İvane Maisuradze, Giorgi Goginaşvili, Beri Mamukaşvili ve diğerleri ile birlikte Sekhnia Basişvili'nin adı da geçmektedir. Aynı belgede Sulkheli ve Ertpir Basişvililerden de yani tüm Basişvililerden bahsedilmektedir. Kurta köyünde bu soyadı taşıyan insanlara "Mğvdlianti" yani "Rahipgil" diye lakap da verilmişti. Anton Basişvili (rahip), Manase Basişvili (rahip) ve Samson Basişvili (rahip) Kurta Meryem Ana Kilisesi'nin avlusuna gömülmüşlerdir. Çalışmamızın konusu da Samson Basilaşvili olmuştur.

S. Basişvili'nin çağdaş yazarlar ve halkın kanaat önderleriyle yakın ve dostane ilişkileri vardır. Kendisi yazarlık ve gazetecilik faaliyetlerinde bulundu. Yayınlarında ana tema olarak köyünde devam eden süreçlerden, tarım işlerinden, eğitim kurumlarının eksikliğinden bahis ve ele alış vardır.

Samson Basişvili, din adamı ve yayıncılık çalışmalarına ek olarak, bölgenin kültürel yaşamına da aktif olarak katılmıştır. Basişvili'nin adı Gürcüler Arasında Okuryazarlığı Yayıma Derneği'nin Tskhinvali şubesinin arşiv materyallerinde de defalarca geçmektedir.

Anahtar kelimeler: Gürcistan, Tskhinvali, Samaçablo, Edebiyat, Halkçılık, Maçabeliler, Kültür, Eğitim.

АННОТАЦИЯ

Самсон Антонович Басишвили являлся одной из интереснейших фигур на литературной арене Цхинвальского региона рубежа XIX-XX веков. Он родился в с. Курта вблизи Цхинвали. По переписи населения 1860 г. в с. Курте упоминаются восемь семей Басишвили (естественно, в записях указано, что они являлись этническими грузинами). Фамилия Басишвили упоминается во многих исторических документах прошлых веков. В частности, в датированной первой половиной XVIII века вольной грамоте Меладзе, выданной Леваном Мачабели, в списке свидетелей упоминается Кация Басишвили, свидетелем купчей грамоты Фарсадана и Алхаза Мачабели и Бери Ахалкацис- швили 1714 года рядом с Леваном Мачабели, Иванэ Маисурадзе, Георгием Гогинашвили, священником Мамукашвили и прочими упоминается Сехния Басишвили. В этом же документе в качестве свидетелей обычно упоминаются представители рода Басишвили и другие. Остальных представителей этого рода в с. Курта именовали "попами". Во дворе церкви Куртской Богородицы были похоронены священники Антон Басишвили, Манасе Басишвили и Самсон Басишвили. Этот последний и является тем, на кого бы нам хотелось обратить

внимание читателя.

С. Басишвили имел близкие дружеские отношения с современными ему писателями и общественными деятелями. Он занимался активной творческой и публицистической деятельностью. В своих публикациях часто писал о происходящих в родном селе процессах, сельскохозяйственных работах, нехватке учебных заведений и т. д.

Помимо духовной и публицистической деятельности Самсон Басишвили принимал активное участие в культурной жизни региона. Его имя неоднократно встречается в архивных материалах Цхинвальского отделения Общества распространения грамотности среди грузин.

Ключевые слова: Грузия, Цхинвали, Самачабло, литература, публицистика, Мачабели, культура, образование.

Method

Critical analysis, historical-comparative and descriptive methods have been used, on the basis of which the main vectors of the problem have been identified.

Introduction

Priest Samson Basishvili was actively involved in public life. He systematically collaborated in the periodical press. In the field of his interests, mainly the news of his native village, however, we also find materials found in neighboring villages. The author deals with such painful topics that worry the population in specific cases. This palette mainly includes agriculture, education, infrastructure and other issues. A large place is occupied by the criminal chronicle.

We will bring some of them. In April 1899, village the fact of the murder in Kurta S. Basishvili responded with a newspaper publication.

"Previously, in the village of Kurta, a woman was killed by her own husband. The murderer was like a madman before, the neighbors had no respite from that, and his wife and children were always upset: sometimes he beat her, sometimes she stayed at the door all night..." (Basishvili, 1899a: 2)

The newspaper material refers to the fact of the theft in the village of Dzartsemi:¹ "Superstition and greed". (basishvili, 1899b: 3) We are talking about the twenty-three toumans lost in the house of one of the peasants, the thief of which has not been arrested yet, and suspicion has been brought to the neighboring lady.

"Heinous murder" refers to a serious criminal case. We are talking about the village of Dodoti. Since at that time the largest part of the village population is Ossetian, the incident also occurred among people of Ossetian nationality. When describing the fact, the author's attitude towards Ossetian is interesting: "Vil. Dodoti belongs to Gori Mazra (District). The residents are almost all Ossetians, and therefore, stealing, murdering, becoming a bandit is not a difficult task for them. Before that, a neighbor was killed by his neighbor in this village. The murder was a simple matter..." (Basishvili, 1899c: 2)

Due to increased crime cases, individual villages tried to find a solution themselves. For example, the inhabitants of the village of Zguberi tried to develop their own methods of fighting crime. S. In Basishvili's words, ten honest men have been selected from the village community, who must pay attention to the loss, find the thief and present him to

¹ Dzartsemi - a village in Shida Kartli district of Kurta Municipality. It is located on the left side of the river Didi Liakhvi. After the Russian occupation, 2 houses survived out of 240 households. The territory of the village became a training ground for the Russian occupation army;

For the History of the Occupied Georgian Tskhinvali's Literary and Cultural Life

"Bokauli"(Policeman). The author expresses his hope that after these events no more thefts have been reported. (Basishvili, 1899d: 3)

Discussion

S. Basishvili had close, friendly relations with his contemporary writers and public figures. As it is known, Mikheil Javakhishvili visited the land and water historically belonging to the Machabeli family in order to conquer "pure" Georgian. The future great writer lives in the house of Machabeli's. The pleasure he experienced here in the Liakhvi gorge, the memories loaded with rich impressions will serve him as a good guide throughout his life. Mikheili's host in Samachablo was Giorgi Machabeli, who was quite educated for his time, a loyal son of his own corner and country.

In Tamarasheni and Kurta, the details of Mikheili and Giorgi Machabeli's hospitality were remembered for a long time. Here is one of the small memories told by an elderly Kurta resident, By Basishvili: "Giorgi took him (Mikheil Javakhishvili) to swim in Liakhvi, to hunt in the forest, to fish and so on. There, the writer learned the Georgian language and used the Georgian dialect in his works.

Giorgi was a strong man who, it turns out, used to bend horse shoe by hand, he would go under the water in Liakhvi. Mikheil called him a whale.

The writer was also helped by priest Samson Basishvili, who explained the meaning of Georgian words. (Rcheulishvili, 1992)

In his publications, S. Basishvili often describes the processes taking place in his native village. He describes the agricultural work, laments the lack of education level, which is caused by the lack of a school.

"The main source of income for the people here is bread. However, hailstorm came here as well, but it was saved from destruction. We can say that the current harvest is not behind the previous years. They don't usually sell bread here and don't bring it to the market, while barley and corn are bought locally by mountain Ossetians. As for fruits, some people take them to the markets of Tskhinvali and Gori, and most of them sell them here. Not an autumn will pass without merchant Armenians and the Jews appearing here, who buy fruits and, of course, even cheat untrained peasants in their accounts.

Unfortunately, there is no school here. It has been two years that they have been talking about establishing a school, but nothing has happened yet. In this case, no one is responsible for honesty and what will be done. This shortcoming is very unfortunate, especially since half of the residents are princes/nobles (Machabelis'). The seat of was built here, in the name of St. Giorgi, which has been canceled at this time. A month ago, the all-priestly Bishop Kirion² of Alaverdi was here and inspected the broken and old church." (Basishvili, 1899f: 3)

It seems that the author is particularly worried about the unfavorable condition of the church named after St. Giorgi, which has been canceled at the moment in the village of Kurta. From the pages of another edition, he returns to this issue again. It seems that the temple has been asking for help for years. His father, priest Anton Basishvili, started this case, however, unfortunately, he could not complete it and the problem remained a problem.

² Kirion II (as a layman Giorgi Hieronime's son Sadzaglishvili) - actively collaborated in Georgian and Russian magazines and newspapers. He was a member of the Moscow Archaeological Society. In 1908, Bishop Kirion was stripped of his diocese, bishop's rank and strict police surveillance was imposed in the Sanaksar wilderness of Tambov province. In 1915, the right to manage the diocese was restored, the diocese of Polotsk and Vitebsk was handed over, St. Anna the First was awarded

S. Basishvili blames his fellow villagers for the lack of proper godliness. While every effort is being made to properly organize the divine tables, the household could not help but collect a small amount of money to carry out the renovation works of the temple.

It is interesting that S. Basishvili's opinion about fellow villagers. "Vil. Kurta is located from seven verses from Tskhinvali to the right bank of the Didi Liakhvi and belongs to those bank villages from which Ossetia is formed. Vil. Kurta consists of local princes, a larger share of peasants, and a piece of smoke from Ossetians, who have recently moved here from Ossetia. Although the estates on which the village Kurta peasants live are noblemen's, but the Kurta people meet everyone with their sweat: the master, the debtor, the priest, the barber, the shepherd and others. Although so many taxes burden our peasant, he will never get rid of his hard work. It is desirable that the Kurta residents have a love of God along with their love of work.

As it is clear from the information given above, at the end of the 20th century, not only in the city of Tskhinvali, but also in the surrounding villages, the absolute majority of the population is Georgian, with the exception of the Ossetians, who settled not so long ago from the upper mountain range.

In his writings, Samson Basishvili refers to the difficult situation of the Ossetian population living in the mountainous zone. Ilia Chavchavadze responded to this issue at the time. In this direction, the extensive political-economic essay published by him "The Defects of Public Life and Its Economic Reasons" is interesting, where it is mentioned the hardships of the life of the Ossetian population, the reasons for the backward state.

"The cold air of the mountain, the scarcity of the land, makes it impossible for the mountaineer to buy sustenance. The land and the air do not yield barley, and the Ossetians there are devoted only to the plowing and sowing of barley. The food of the Ossetians of highlands is only barley bread and drinking beer, which is made from barley. This should lead him to the living and the dead, the state and the village's expenses, taxes and often even the estate's burden." (Ch'avch'avadze, 1956: 206)

Added to this are the papal traditions, which the Os peasants are required to fulfill by custom. We should not forget the fact that all the listed expenses must be covered by the barley harvest, and Ilia is really rightly asked the question: "How does Ossetian and his house survive?" (ch'avch'avadze, 1956: 206)

He is worried about the extremely poor life of the Ossetians: "Add to all this the lack of roads, due to which it costs the mountain Ossetians more than it is worth, and then the complete picture of the mountain Ossetians is presented to you in the invincible form of the head of the whole." (Ch'avch'avadze, 1956: 207)

The author, in the same place, reveals a certain part of those mountain Ossetians, who intend to get rich in an easy way and instead of honest work, they started robbery and looting of people: "Discipline is an unaccustomed story for an Ossetian, so he lives more alone and hardly makes anyone a friend. And if he pays - with someone who is very experienced in loyalty and has committed a crime that the government has noticed and is exiled from the government. Betrayal and betrayal of a comrade is very easy for an Ossetian, if they have made a handy man, promised him loyalty, or bribed him with money. Even if this is not the case, he easily knows how to start a fight with his comrades, disputes over the division of loot, quarrels are followed by resentment, and sometimes resentment and betrayal..." (Ch'avch'avadze, 1956: 205)

In the material, Ilia's support for the mountain Ossetians, care for the betterment of their life can be clearly felt. Therefore, he calls on the government to alleviate the fate of the tortured population somehow, and if such help "does not completely eliminate theft and thuggery, it will undoubtedly restrain, weaken, weaken, and whatever else it may be, it will

For the History of the Occupied Georgian Tskhinvali's Literary and Cultural Life

not help, and this will also be a profit." (Ch'avch'avadze, 1956: 231)

Samson Basishvili shares Ilia's opinion. On the example of one mountain village, he tries to present a vivid picture of the backward life and difficult social situation of the mountain Ossetians. The village of Zguberi, built on a beautiful hill, 40 kilometers away from Java, is in the author's sight. High mountains covered with snow-covered mountains make a unique impression on the visitor, but behind this fabulous beauty is hidden the difficult situation of the local residents. S. Basishvili writes about the village of Zguberi: "S. There is a small field in front Zguberi, where the people here are constantly gathered together talking about the mountain here and the mountain there. Although at the first meeting people may seem lazy, but when you enter their situation, you will feel right at home. The bread is no longer available, the prematurely sown barley has not sprouted, so the poor Ossetians are feeding themselves with bulk barley and corn in Kartli and are waiting with their hearts to leave for "Mariamoba" (St. Mariam's celebration day in Georgia) so that they don't want to buy food anymore. The Ossetians here are in this situation, and what can they do if they don't buy comfort each other on this small field and entertain their hearts oppressed by nature. Next to the west side of this village there is a spring, from which a continuous noise can be heard. Ossetians call the water of this spring "suar" because it has a sour taste and is very nutritious. Severely ill people come to this water, who, although not forever, are cured at least for a while. This spring is still the same as it came out from the beginning, it was neither maintained nor cleaned, where the stones, earth, logs, etc. rolled down from the mountain are thrown inside. It would be very good if the householder or any other kind person would at least pay attention to this beautiful spring and clean it, so that it does not stop flowing due to impurity." (Basishvili, 1899d: 3)

In general, cleanliness, carelessness and carelessness in the Didi Liakhvi gorge were not only a problem of the village of Zguberi. S. Basishvili periodically reminds the residents of Tskhinvali and its surrounding villages of the need to take care of their natural resources, take care of them and use them properly. From a newspaper article published in "Iveria" in summer in 1900, the author tells us about a large hailstorm that came to the villages of the Liakhvi gorge, as a result of which "vines no longer resemble vines and fruit trees no longer resemble fruit trees." (Basishvili, 1900: 3) In addition, this event also caused other natural cataclysms, On the one hand, it was difficult to pass on the road even with a horse, and on the other hand, the flood of Liakhvi, as S. Basishvili would say "many people have spent the night after night". (Basishvili, 1900: 3)

"They have been saying for some time that we will deepen Russia and strengthen the banks, but we didn't do it, we couldn't help ourselves." Bokauli of Tskhinvali will do a very commendable job if proper attention I paid to this situation and somehow strengthens the Russian shores." (Basishvili, 1900: 3)

In addition to his clerical and publicist work, Samson Basishvili was actively involved in the cultural life of the region. His name is repeatedly found in the archive materials of the Tskhinvali branch of the Society for Spreading Literacy among Georgians.

As is known, this department was founded in 1914, however, before its official establishment; there was a group of people in Tskhinvali who made every effort, prepared, and with their active work, determination and fighting ability, created the basis for the department of the National Cultural and Educational Agency in the capital to be heard in Tskhinvali as well.

A certain part of the local society has been preparing for years to successfully solve the mentioned issue. They did not stop trying and even wrote about it.

The first archival material, which was written by Tskhinvali residents in the name of the society promoting literacy, dates back to October 10, 1908. Priest Ir. Okropiridze is

active in this direction.. He always tries to convince the board of society in the mother city that Tskhinvali is ready to establish a branch of this organization.

In the letter prepared by father Irodioni, Yulia Kevlishvili, Maro Davitashvili, Davit Javakhishvili and Nikoloz Kasradze on behalf of the board of the society, it is stated: of old and new members purchased in the Tskhinvali section and please consider and approve the membership at the next annual meeting on October 12

Member employees:

1. Priest Irodion Okropiridze
2. Yulia Kevlishvili
3. Maro Davitashvili
4. Davit Javakhishvili
5. Nikoloz Kasradze

October 10, 1908, d. Tskhinvali". (sakartvelos p'arlament'is erovnuli bibliotek'a. tsipruli bibliotek'a „iverieli“).

Attached to the mentioned document is a list of persons who are currently willing to become members of the society. The document assures us that according to the data of 1908, dozens of people are interested in engaging in socially useful work in Tskhinvali. Among these persons are represented together with the priest Samson, son of Antoni Basishvili: Giorgi son of Zaali Machabeli, Alexandra Ilia's daughter Machabeli, Dimitri son of Nikoloz Diasamidze, Davit son of Nikoloz Javakhishvili, Elene Giorgi's daughter Machabeli, Anna Ivane's daughter Melikidze, Giorgi Davitari's son Lakhamidze, Ekaterine Zaali's daughter Amilakhvari, Ivane Yase's son Orjonikidze, Elisabed Grishaev, Ilia Karumi's son Dedanov, Elisabed Aleksandre's daughter Eliazov, Aleks Ioseb's son Kvinikadze, Vakhtang Baratashvili, Giorgi Kaikhosro's son Davitishvili, Sandro Zacharias' son Svimonashvili, priest Davit Kapanadze, Zaal Belija's son Machabeli, priest Spyridon Andrias' son Kasradze, priest Dimitri son of Andrias Kasradze, priest Ioseb Kapanadze, priest Ivane Davidov, priest Davit Svimonov, priest Ivane Lukianov, Aleksandre son of Yase Pavlenishvili, Nikoloz son of Zakaria Ketskhoveli and many others. (sakartvelos p'arlament'is erovnuli bibliotek'a. tsipruli bibliotek'a „iverieli“)

The name of Samson Basishvili can still be seen on August 20, 1914 at the meeting called by Giorgi son of Kaikhosro Davitishvili in Tskhinvali district, where Giorgi son of Zaal Machabeli, Aleksandre Daviti's son Machabeli, Archil Zinobi's son Dedanashvili, JIoseb Isaki's son Kasradze, Lado aleksandre's Tseradze, Mikheil Ivane's son Machabeli, Vasil Dimitri's son Pavlenishvili, Aleks Davits' son Jabadze, Nikoloz Andrias son Kasradze and with them Samson Antoni's son Basishvili. (sakartvelos p'arlament'is erovnuli bibliotek'a. tsipruli bibliotek'a „iverieli“).

At this gathering, which was attended by thirty people, the statutes of the society and the instructions for the establishment of the department were discussed. The community present signed the document and confirmed their consent.

On September 16, 1914, the management of the society raised a petition (sakartvelos p'arlament'is erovnuli bibliotek'a. tsipruli bibliotek'a „iverieli“) before the Governor of Tbilisi, and he did not hesitate to respond. In the letter of the board of the organization dated November 8, 1914, it is stated: "Accordingly, the mediator of the board, the governor of Tbilisi informed the head of Gori Mazri #8698 from October 25 of this year that the number mentioned in Tskhinvali is open for reading and writing. Whose branch department is called "Tskhinvali Department of Literacy Society". (sakartvelos p'arlament'is erovnuli bibliotek'a. tsipruli bibliotek'a „iverieli“)

Naturally, after the official foundation of the Tskhinvali branch, the activities of

For the History of the Occupied Georgian Tskhinvali's Literary and Cultural Life

the members became even more active. Along with others, the name of Samson Basishvili comes to the fore on May 11, 1916. It was at this time that Archil Dedanashvili, the secretary of the Tskhinvali branch of the Tskhinvali branch, sent the report of the activities of the Tskhinvali branch of the social welfare department to Burjanadze. According to this document, among the members of the Tskhinvali branch in 1915, next to Samson Basishvili, the following are enrolled: Mikheil Edisheri's son Abuladze, Aleksandra Ivane's daughter Amashukeli, Grigol Archili's son Amashukeli, Giorgi Konstantine's son Buchukuri, Vladimir Luarsabi's son Bibiluri, Giorgi Ivane's son Basishvili, Dimitri Ivane's son Gelutashvili, Gogoladze, son of Parten Samson, Mikheil Gularidze, son of Grigol, and others.

Samson Basishvili's texts clearly show the active citizenship position of the author, the persistent search for a better person, and the thirst for a constant increase in the level of education in society.

Here is another newspaper publication from his aforementioned cycle of letters. The conversation concerns the section of the Gori-Tskhinvali road, whose untidy, deplorable condition greatly hinders the economic development of the region and creates discomfort for the local population.

"Since there is no railway from Gori, to Tskhinvali, that's why other and other carriages go a lot, especially stagecoaches. We have to say that traveling on this side is very difficult; So, if you want to travel with a separate carriage, you should consider four to five manats for the carriage; Otherwise, you have to sit in stage-coach, where you will experience hellish suffering. In stage-coach, which should accommodate eight or nine people, they accommodate eighteen. The stage-coach is a funny thing to see during the journey: some people hang on top of the stage-coach, some sit on the stairs, some sit on each other's knees inside..." (Basishvili, 1899e: 2)

Conclusion

Throughout his journalistic career, Samson Basishvili has been an extremely active citizen, who always tries to give his voice to the central structures located in the capital. to provide an objective picture of reality, asks for help and looks for ways to get out of a difficult situation. His materials about the sharp lack of schools in the surrounding villages of Tskhinvali, the difficult situation of the architectural monuments of the Tskhinvali region, the difficult social situation of the local population, the deplorable consequences caused by the government's inaction, both economic and infrastructural, and at the same time the sharp criminogenic situation, serve this purpose. in the direction of deterioration.

S. Basishvili made a great contribution to the religious, cultural and public life of the Tskhinvali region with his active, versatile contribution. His name is among the figures of Tskhinvali region at the end of the 20th century and deserves to be mentioned.

Bibliography

- Basishvili, S., (1899)a. s. kurta (kartli), kalis mok'vla, Newspaper "Tsnobis Purtseli". #800.
Basishvili, S., (1899)b. s. dzarts'emi (kartli), tsumorts'muneoba da mk'itkhaoba. Newspaper "Tsnobis Purtseli". #857.
Basishvili, S., (1899)c. s. dodoti (kartli), sazareli mk'vleloba. Newspaper "Tsnobis Purtseli". #818.
Basishvili, S., (1899)d. s. zghubiri (didi liakhvis kheoba), akauri rame-rume, Newspaper "Tsnobis Purtseli". #872.
Basishvili, S., (1899)e. gza gorsa da tskhinvals shoris. Newspaper "Tsnobis purtseli", #841.
Basishvili, S., (1899)f. daba da sopeli (mots'erili ambavi). Newspaper "Íveria", #255.
Basishvili, S., (1900). ts'erili didi liakhvis kheobidgan. Newspaper "Íveria". #126.

- Berdzenishvili, N., (red.). (1953). dok'ument'ebi sakartvelos sotsialuri ist'oriidan. (t'. II). tbilisi. berdzenishvili, n., (red.). (1940). dok'ument'ebi sakartvelos sotsialuri ist'oriidan. (t'. I). tbilisi. tabuashvili, a., (2013). kalak tskhinvalisa da misi mimdebare sopebis aghts'eris davtrebi (XVIII sauk'unis II sauk'unis meore nakhevari). Tbilisi.
- Rcheulishvili, K., (1992). mikheil javakhishvili da samachablo. *shida kartli*. #31 (50). sakartvelos p'arlament'is erovnuli bibliotek'a. tsipruli bibliotek'a „iverieli“. mits'er-mots'era sazogadoebis tskhinvalis ganqopilebastan da mokhsenebebi ganqopilebis mushaobis shesakheb. 1908 ts'. okt'. 10 - 1920 ts'. dek'embris 28. purts. 51; 1072 (1092) 28.
- Newspaper „Tsnobis Purtseli“*, (1899), #857.
- Ch'avch'avadze, I., (1956) . tkhzulebata sruli k'rebuli at t'omad. (t. VI). tbilisi.

ANADOLU COĞRAFYASINDA NEOLİTİK DÖNEM ARKEOBOTANİK BULUNTULARI

ARCHAEOBOTANICAL FINDS IN THE NEOLITHIC PERIOD IN ANATOLIAN GEOGRAPHY

АРХЕОБОТАНИЧЕСКИЕ НАХОДКИ ЭПОХИ НЕОЛИТА В АНАТОЛИИ

Ece EREN*

Hatice TOSYAGÜLÜ ÇELİK**

Öz

Anadolu, geniş bitki çeşitliliğine sahip bir coğrafya olup “Temel Bitkiler” olarak adlandırılan emmer buğdayı, einkorn buğdayı, arpa, mercimek, bezelye, nohut, burçak ve keten türlerinin yabani atalarının doğal yaşam alanıdır. İnsanoğlu yaklaşık 10 bin yıldır bu topraklarda tarım yapmaktadır ve bu süre boyunca insan ve bitki ilişkisi, çeşitli ve uzun bir zamana yayılan değişimlerden geçmiştir ve halen geçmektedir. Çevresel arkeolojinin alt disiplinlerinden biri olan arkeobotanik; arkeolojik yerleşimlerden çıkan bitki kalıntıları ışığında, insanın çevre üzerindeki etkilerini, çevrenin insanların yaşam pratiğini nasıl etkilediğini ve bitkilerin kültürel kullanımları hakkında fikir sahibi olmamıza imkân sağlar. Bu çalışma da, Anadolu’da gerçekleştirilen yaklaşık 90 neolitik dönem kazısından arkeobotanik çalışma gerçekleştirilmiş olan 22 tanesinin arkeobotani kazı sonuç raporları ve basılmış yayınları ele alınmıştır. Söz konusu 22 yerleşim içerisinde ise yalnızca 8 tanesinde kapsamlı bir araştırma gerçekleştirildiği görülmüştür. Neolitik Dönem yerleşimlerinde gerçekleştirilen ve genellikle yerleşim bazlı olan arkeobotanik çalışmaların oldukça yetersiz olduğu ve çalışması yapılan bazı yerleşimlerin ise yayınlarının yetersiz veya ulaşılabılır durumda olmadığı tespit edilmiştir. En yoğun yapılan arkeobotanik çalışmaların ise Anadolu Neolitikinde çekirdek bölge olarak kabul edilen Güneydoğu Anadolu Bölgesi kazılarında yapıldığı tespit edilmiştir. Kısaca bu çalışmada, Anadolu coğrafyasında bulunan Neolitik Dönem yerleşimlerinden elde edilen mevcut arkeobotanik

* **ORCID:** [0000-0002-4496-8852](https://orcid.org/0000-0002-4496-8852), Yüksek Lisans., Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, eceren.e@gmail.com

** **ORCID:** [0000-0003-2739-7047](https://orcid.org/0000-0003-2739-7047), Dr. Öğr. Üyesi., Iğdır Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Organik Tarım İşletmeciliği Bölümü, hatice.tosyagulu@igdir.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Eren, E. & Tosyagülü Çelik, H. (2023). ANADOLU COĞRAFYASINDA NEOLİTİK DÖNEM ARKEOBOTANİK BULUNTULARI. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 22-40. DOI: [10.17498/kdeniz.1299743](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1299743)

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

veriler derlenerek genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmış ve tarih öncesi literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Anadolu, Neolitik Dönem, Arkeobotanik, Paleoetnobotanik, Flora.

ABSTRACT

Anatolia is a geography with extensive variety. It is the natural habitat of the wild ancestors of "Basic Plants" such as emmer wheat, einkorn wheat, barley, lentils, peas, chickpeas, barley, and flax species. Humankind has been farming in these lands approximately 10 thousand years. During this period, relationship of humans and plants goes through changes extending over this time. Archaeobotany, one of sub-disciplines of environmental archeology, enables us to understand cultural uses of plants, human impact on the environment and how environment affects human life practice in consideration of plant findings from archeological settlements. In this study, archaeobotanical excavation results reports and published publications of 22 archeobotanical studies from approximately 90 neolithic excavations carried out in Anatolia were discussed. It was observed that a comprehensive study was carried out only 8 of these 22 settlements. It has been determined that the archaeobotanical studies carried out in the Neolithic Period settlements, which are generally settlement-based, are quite inadequate and the publications of some of them are insufficient or not accessible. It has also been determined that the most intense archaeobotanical studies were carried out in the Southeastern Anatolian Region, which is considered as the core region of the Anatolian Neolithic. Briefly, in this study, it is aimed to contribute to prehistoric literature and carry out a general evaluation compiling current archeobotanic data obtained from Neolithic Period settlements in the Anatolian geography.

Key Words: Anatolia, Neolithic, Archeobotany, Paleoethnobotany, Flora.

АННОТАЦИЯ

Археоботанический метод исследования истории растениеводства применяется сравнительно недавно, т.е. является новым и малоизученным понятием. Археоботаника, или палеоэтноботаника наука о растениях, связанных с деятельностью человека в прошлые эпохи. В отличие от палеоботаники объектом исследования которой являются все геологические периоды, археоботаника, будучи ее ветвью, исследует только антропогенный период. Анатолия - это географическое место с широким растительным разнообразием, который является естественной средой обитания диких сороричей культурных растений: пшеницы эммер, пшеницы эйнкорн, ячменя, ржи, чечевицы, гороха, нута, вики и льна, которые называются "основными растениями". Человечество возделывает эти земли уже около 10 000 лет, и за это время отношения между человеком и растениями претерпели и продолжают претерпевать различные и длительные изменения. Археоботаника, одна из субдисциплин экологической археологии, позволяет нам иметь представление о воздействии человека на окружающую среду, о том, как окружающая среда влияет на жизненные практики людей и культурное использование растений в свете растительных остатков из археологических поселений. В данном исследовании была проведена общая оценка путем обобщения археоботанических данных, полученных из поселений неолитического периода в Анатолии. Целью данного исследования является внести вклад о доисторической эпохе. На основании археоботанических находок выявлен таксономический состав полевых культур и сорняков вышеупомянутых одно- и многослойных памятников периода неолит – железный век (VI-I тыс. до н.э.) на территории Анатолии. Работа посвящена зерновым видам, обнаруженным в ранне-и среднебронзовых слоях поселения Анатолии. Очень

ценные археоботанические данные приведены об эволюции культурной пшеницы и ячменя.

Ключевые слова: Анатолия, неолитический период, археоботаника, палеоэтноботаника, флора

1. GİRİŞ

Başlarda arkeologlar, Neolitik Dönem insanların yapabildikleri yegâne şeyin besin elde etmek olan konargöçer biçimde yaşayan avcı-toplayıcı topluluklar olarak düşünmekteydiler. Fakat son yıllarda yapılan özellikle Güneydoğu ve Yakındoğu’da gerçekleştirilen çalışmalar bunun aksine işaret etmektedir. Kazı çalışmalarından ele geçen ve her biri Neolitik Dönem buluntu topluluğu içerisinde yer alan tahıllar, bakla ve mercimek, evcilleştirilmiş koyun, sığır ve domuz; buna ek olarak besin hazırlama öğeleri ve tüketme araçları olan öğütme taşı, havan, boynuz, orak ve kap-kacak gibi aletlerle ahşap işçiliğinde kullanılan balta ve keski; çiftçiliğe dayalı bir yaşam için gerekli olan öğelerdir. Bu kanıtlara ek olarak “Mega yerleşme” olarak adlandırılan bazı yerleşmeler ise “basit bir köy” tanımına uymayacak niteliktedirler. Bu “mega yerleşme”lerin erken dönemlerinde başlıca geçim kaynağının avcı-toplayıcılık sonrasında ilerleyen dönemlerde çiftçiliğe evrilmesi ise bizlere yaşanan çevrenin kısıtlayıcı bir çevre olmadığını, aksine büyük nüfusları barındıracak iklim koşullarına ve bu toplumları besleyecek zengin flora ya sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. İlaveten buluntuların çoğunluğunun “işlevsel” olarak tanımlanamayacak buluntular olması ve yapımlarında çok zor teknolojilerin kullanılmış olması, kullanılan hammaddelerin uzak coğrafyalardan getirilmesi ve iş bölümü gibi veriler, sosyal sınıfları mevcut toplum yapısının Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de ortaya çıkmış olduğunu gösteren kanıtlardır. Sina Yarımadası’ndan kuzeyde Munzur Dağları’na, Batı İran’dan Konya Havzası’na kadar olan bölgede, bilgi, teknoloji ve mal aktarımı olduğunun anlaşılması Neolitik Dönem toplulukları hakkında bildiklerimize yeni bir soluk getirmektedir. Dolayısıyla tüm bu verileri göz önünde bulundurduğumuzda “Neolitik Paket” olarak tanımlanan buluntu toplulukları da artık işlevselliğin ötesinde, Neolitik yaşamın başka bölgelere aktarım yollarını anlamamızda, dönem ve bölge ayrımı yapmamızda belirleyici bilgiler bütünü durumuna gelmiştir. Sözü edilen paketin içeriği Neolitik Dönemin her bir aşaması için farklı bileşenlerden oluşmaktadır ve artık toplumsal örgütlenmenin üst yapısını değil, köy yaşantısını anlamamıza yardımcı olan öğelerdir (Özdoğan, 2012).

Yeryüzü Genç Dryas Çağı (MÖ. 11000-9500) boyunca çok soğuk bir iklime maruz kalmasının hemen ardından Holosen Çağı (MÖ. 9500-MS. 2000) ile tekrar ısınmıştır. Bu küresel düzeydeki iklim değişimiyle birlikte Yakındoğu’da görülen “kalıcı” yerleşmelerin sayısında gözle görülür bir artış olmuştur. Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte de insanoğlu zaman içerisinde avcı-toplayıcılıktan uzaklaşarak yiyecek üreten toplumlar haline almışlardır. Bu toplumlar yerleşmek için ise Güney Filistin-İsrail, Yukarı Fırat kıyıları ve Orta Zagros’u içine alan “yay” şeklindeki bu coğrafyayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla bitki ve hayvan evcilleştirmeye dair ilk adımlarda bu coğrafyada atılmıştır. Bu iklim değişimi, Gordon Childe’in “Neolitik Devrim” olarak tanımladığı değişim sürecini tetiklemiştir. “Holosen Klimatik Optimum” olarak tanımlanan bu sıcak hava dalgasıyla oluşan uygun iklim koşulları yerleşik hayatı, tarımı ve hayvancılığı destekleyen doğal bir ortam hazırlamıştır. Artan sıcaklık ve yağışlı gün sayısı senede iki kez hasat yapılmasını mümkün kılmıştır (Çıvgın, 2018, s. 469).

Peki, “insanoğlu neden yiyeceği üretime ihtiyacı duydu?”. Amerikalı bilim insanı Jared Diamond’a (2002, s. 143-146) göre bu sorunun 4 yanıt vardır. Bunlardan ilki, yaşanan coğrafyada yabancı yiyecek ve av hayvanına ulaşmanın zorlaşması; ikincisi, yaşanan büyük ölçekli iklim değişiminin ardından evcilleştirilebilir otsu bitkilerdeki

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

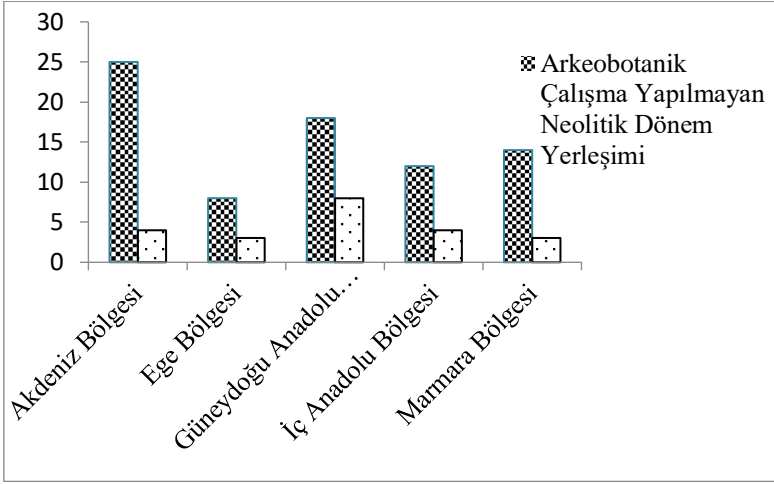
(buğdaygiller vb.) artışla birlikte bu bitkileri yerleşim yerlerinin yakınında ekip biçmenin daha karlı bir hal alması; üçüncüsü, yiyecek üretimini kolaylaştıran taş alet teknolojisiyle alakalı bilgide artış ve sonuncusu ise yiyecek üretimi ve nüfus artışının birbirini besleyen iki olgu olarak beraber gerçekleşmesidir. Artan nüfus doğal olarak daha fazla besin ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Fakat bu durumda da insan nüfusunun, yiyecek bulma imkânlarına göre daha hızlı artması gibi bir sorun ortaya çıkmıştır.

Avcı toplayıcı toplumlar hayatta kalabilmek için doğaya bağımlı olarak yaşamaları nedeniyle iyi bir gözlemci olmak zorundalardı. Bu nedenle toplayıcılıkta uzmanlaşmış olan insan hangi bitkinin veya meyvenin ne zaman olgunlaşıp ne zaman yeşereceğini iyi bilmekteydi. Bu durumda avcı toplayıcı toplumların tarım yapmak için yeterli bilgi birikimine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda sözü edilen cevaplardan biri veya bir kaçının beraberinde ortaya çıkan yiyeceği üretme ihtiyacının artmasının ardından MÖ. 9500'lerde, Bereketli Hilal'de einkorn buğdayı, emmer buğdayı ve arpa olmak üzere 3 çeşit tahılın ekilmesiyle birlikte bitkilerin evcilleşme sürecinin başladığı ileri sürülmektedir (Price & Bar-Yosef, 2011, s. 171). Yabani bir bitki türünün evcilleşme süreci üç aşamalıdır. İlk aşama buğdaygiller, baklagiller, kabuklu yemişler ve meyvelerin toplanması yani "toplayıcılık"tır. İkinci aşama yabani tohumun tarımının yapılması yani "evcilleşme öncesi tarım" aşamasıdır. Üçüncü aşama ise bitki türünün en verim alınabilecek tohumlarının seçilerek morfolojik değişim oluşturmak yani "evcilleştirme" aşamasıdır (Nesbitt, 2002, s. 115; Ehud, Mordechai, & Hartmann, 2006, s. 1608). Bitkilerde morfolojik gelişmeler hayvanlara göre çok daha çabuk ve kolay görülebildiği için bitkilerde evcilleşme aşamaları hayvanlara kıyasla daha kolay gözlenebilmektedir.

2. ANADOLU'DA NEOLİTİK DÖNEM ARKEOBOTANİK BULUNTULARI

Neolitik Dönem'de prehistorik yaşamın birçok alanında radikal değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. Çiftlik hayvanlarının ve tahılların ehlileştirilip işlenmesi, çanak çömlek kullanımı ve yerleşik hayat için yapılan mimari uygulamalar gibi insan yaşamında devrim niteliğinde değişiklikler yaşanan bu teknolojilerin tümü "Neolitik Paket" olarak tanımlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi belki de besin üretiminde büyük değişikliklere yol açan tahılların evcilleştirilmesidir. M.Ö. kal 10.000-7000 arasında Anadolu'nun güneydoğusunda, orta bölgelerinde ve güney kesimlerinde görülen bu değişim süreci zaman içerisinde Batı Anadolu'ya oradan da Avrupa'ya da yayılmıştır (Zvelebil, 2009; Reingruber, 2011; Brami & Zanotti, 2015).

Anadolu'da yer alan Neolitik Dönem yerleşimlerinde gerçekleştirilen ve genellikle yerleşim bazlı olan arkeobotanik çalışmalar oldukça yetersizdir. Çalışması yapılan bazı yerleşimlerin ise yayınları yetersiz veya ulaşılabılır durumda değildir. Anadolu'da gerçekleştirilen yaklaşık 90 neolitik dönem kazısından yalnızca 22 tanesinde arkeobotanik çalışma gerçekleştirilmiş olup bu da Anadolu'da gerçekleştirilen Neolitik Dönem kazılarının yaklaşık %24,44'ünde arkeobotanik çalışma yapıldığı anlamına gelmektedir. En yoğun çalışmalar ise Anadolu Neolitiğinde çekirdek bölge olarak kabul edilen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılmıştır (Grafik 1). Söz konusu 22 yerleşim içerisinden ise yalnızca 8 tanesinde kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Grafik 1: Anadolu Neolitik Dönem Yerleşimleri Arkeobotanik Çalışma Oranı

2.1. Akdeniz Bölgesi

Akdeniz Bölgesi'nde tespit edilmiş 26 Neolitik merkez arasından yalnızca Yumuktepe yerleşiminde kapsamlı olarak arkeobotanik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak Yumuktepe kadar kapsamlı çalışılmasa da Höyücek, Hacılar ve Bademağacı yerleşimlerinin arkeobotanik buluntularına dair çalışmalarda gerçekleştirilmiştir.

Bademağacı yerleşiminden elden edilen bitki kalıntılarının analizleri Mark Nesbitt ve Daniele Martinoli tarafından yapılmıştır (Duru R. , 2000, s. 187). Eleme ve flotasyon yöntemleriyle toplanan bitki kalıntıları çoğunlukla minarelleşerek veya yanarak korunmuşlardır. Yapılan çalışmalar sonucunda Neolitik dönem tabakalarından ele geçen yanmış bitki kalıntılarının emmer ve einkorn buğdayı, kabuksuz buğday, çavdar, arpa, burçak, mercimek, bezelye ve nohut türleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yerleşimde yabani tür olarak; elma, armut, erik, kiraz, fıstık, menengiç, alıç, çitlembik, mürdümük ve keten tohumları da bulunmuştur (Duru & Umurtak, 2008, s. 243).

Hacılar yerleşiminde Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlenen tabakalarda tarım yapıldığına dair bir takım kanıtlar tespit edilmiştir. Bu kanıtlardan ilki tuğla yapılırken saman kullanımında görülen artış ve fırınların çoğalmasdır. Ayrıca avlu bölümünde saman birikiminde de bir artış olduğu gözlenmiştir. Tarım yapıldığına dair ikinci kanıt ise Çanak Çömleksiz Neolitik dönem tabakasının V. yapı katında bulunan kül birikiminin analiz sonuçlarıdır. H. Helbaek'in gerçekleştirdiği analizlerin sonucunda emmer buğdayı, yabani einkorn buğdayı, kabuksuz ve kabuklu arpa, mercimek ve birkaç yabani ot türü saptanmıştır (Mellaart, 1970, s. 5). Tüm bu verilerden yola çıkarak araştırmacılar Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde Hacılar yerleşiminde tarım yapıldığını ön görmüşlerdir (Mellaart, 1970, s. 5). Geç Neolitik tabakalarda ise IV. tabakanın yanık alan mekânlarının tabanları ve depolama alanlarında çok sayıda tahıl ve bakliyat kalıntısına rastlanılmıştır. Bu durumda yerleşimde tarım faaliyeti olduğunun bir diğer kanıtıdır. Ayrıca faunal kalıntıların floral kalıntılara oranla daha az sayıda olması, besin üretimi ve beslenmede bitkilerin daha öncelikli olduğunu göstermektedir. VI. tabakada ev olarak tanımlanmış bütün mekânların içerisinde buğday, arpa, mercimek, bezelye ve karabuğday kalıntısı bulunmuştur (Mellaart, 1970, s. 8).

Höyücek yerleşiminde MÖ 6500 ile MÖ 6000'e kadar birkaç yüzyıl boyunca iskân Tapınak Dönemi yapıları ve bu yapı katında bulunan depolama alanlarından elde

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

edilen bitki kalıntıları Daniele Martinoli ve Mark Nesbitt tarafından çalışılmıştır (Martinoli & Nesbitt, 2003, s. 17). Buluntular, 2 mm'den büyük, 1 mm'den büyük ve 1 mm'den küçük olmak üzere çeşitli büyüklüklerde kuru eleklerden geçirilmiştir. Meyve, tohum ve bitkilerin diğer kısımları ise mikroskop kullanılarak ve referans koleksiyonundan yararlanılarak tanımlanmıştır. Buluntular içerisinde bütün halde bulunan tohum ve meyvelerin baskın olduğu tespit edilmiştir. Ancak bunlar içerisinde özellikle burçak, einkorn ve emmer buğday taneleri ile mercimek tohumu gibi türlerin daha yaygın bulunduğu gözlenmiştir (Martinoli & Nesbitt, 2003, s. 18). Bir silodan alındıkları düşünülen malzemenin korunması amacıyla hala kullanılan bir yöntem olan yoğun miktarda saman içeriği, Einkorn'un başak halinde saklandığını düşündürmektedir. İlâveten bu örnekler içerisinde Einkorn çok daha fazla olsa da yabancı Einkorn ile evcil Emmer buğdayı birlikte bulunmuştur. Fakat evcil emmer ile bulunmuş olsa da toplam üç başak olan bu kalıntılar einkornun tarıma alınmış olduğunu göstermemektedir. Aynı buluntu grubu içerisinde çok sayıda *Aegilops* (keçiotu) tohumu ile samanı ve *Medicago* (kaba yonca) tohumu ile meyveleri bulunmuştur (Martinoli & Nesbitt, 2003, s. 19-20; 2005, s. 140). Bir diğer buluntu grubunda ise kabuksuz buğday saptanmıştır. Özellikle çalışmada verilen 7 numaralı örnek açık şekilde kabuksuz buğdayın depolandığını gösterir niteliktedir (Martinoli & Nesbitt, 2003, s. 26). Yerleşimde yoğun miktarda mercimek ve acı burçak tespit edilmiştir. Buna ilave olarak az sayıda *Lathyrus* (mürdümük) bulunmuş ve morfolojik özelliklerinden dolayı yabancı olduğu öne sürülmüştür. Genel olarak höyükte tarımı yapılan bitki türleri; kabuksuz buğday, mercimek, burçak, emmer buğdayı, çavdar, kabuksuz ve kabuklu arpa ile nohut türleridir. Yabancı einkorn ve bezelyenin tarımının yapıp yapılmadığına dair net bir veri edinilememiştir. Ayrıca yerleşimden ele geçen çitlembik bitkisinin de yabancı olduğu belirlenmiştir (Martinoli & Nesbitt, 2003, s. 18; 2005, s. 141).

Yumuktepe yerleşiminde ise ilk arkeobotanik çalışmalar 1996-1999 yılları arasında H.N. Barakat tarafından yürütülmüştür. 2002 yılında ise çalışmaları G. Fiorentino devralmıştır. Neolitik Dönem tabakalarında tahıl türlerinden einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*), arpa (*Hordeum vulgare* subsp. *vulgare*), emmer buğdayı (*Triticum dicoccum*) ve kanyaş (*Phalaris* sp.); baklagil türlerinden mercimek (*Lens culinaris*) ve fiğ (*Vicia* sp.); yabancı ot türlerinden sirken otu (*Chenopodium* cf. *album*), sarı sütleğen (*Euphorbia helioscopia*) ve karayonca (*Medicago* sp.); meyve türü olarak yabancı zeytin (*Olea oleaster*) ve kabuklu yemiş türü olarak menengiç (*Pistacia terebinthus*) bulunmuştur (Ulaş & Fiorentino, 2010, s. 2-3). Hillman, Anadolu'da buğday tanelerinin spikularlarından ayrılma safhasında yapılan kavurma işleminin hoş koku amaçlı olarak menengiç (*Pistacia terebinthus*) veya atlas sakız ağacı (*Pistacia atlantica*) ile birlikte yapıldığını belgelemiştir ve Yumuktepe'de de benzer bir uygulama olduğu düşünülmektedir (Ulaş, 2014, s. 311). Yerleşimde saptanmış olan einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*), Yumuktepe'nin ilk sakinlerinin Amik Ovasıyla bağımlı göstermesi bakımından önemlidir (Ulaş & Fiorentino, 2010, s. 2-3). Orta ve Geç Neolitik döneme tarihlenen buluntular ise yoğunlukla silo alanlarından toplanılmış olup çoğunlukla saman kalıntısı ve kabuklu buğdayla temsil edilmektedir. Orta ve özellikle Geç Neolitik dönemde silolarda saman kalıntısıyla birlikte karyopsların bulunması, tüm spikularların (başakçık) depolandığını kanıtlar niteliktedir (Fiorentino, Primavera, & Caracuta, 2014, s. 86-88).

2.2. Ege Bölgesi

Ege Bölgesinde bulunan 9 Neolitik merkezden yalnızca Ulucak Höyük, Ege Gübre ve Yeşilova Höyüğü'nde bulunan bitki buluntuları hakkında veriler mevcuttur. Bu üç yerleşim içerisinde diğerlerine nazaran en ayrıntılı çalışma ise Ulucak Höyük'te gerçekleştirilmiştir.

Ulucak Höyük yerleşimindeki arkeobotanik çalışmalar Aylan Erkal tarafından gerçekleştirilmiştir fakat bu çalışmaların yarım kalması nedeniyle Ulucak'taki bitki kalıntıları hakkındaki bilgiler oldukça sınırlı kalmıştır. Yerleşimde yoğun olarak tespit edilen bitki türleri; einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*), emmer buğdayı (*Triticum turgidum* subsp. *dicoccon*), kabuklu ve kabuksuz arpa (*Hordeum* sp.), altı sıralı arpa (*Hordeum vulgare*), ekmeçlik buğday (*Triticum aestivum*/durum), kabuksuz buğday, kırmızı mercimek (*Lens culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*) ve burçak (*Vicia ervilia*) türleridir (Çilingiroğlu, Çevik, & Çilingiroğlu, 2012, s. 166-167). Yerleşimin VIa tabakasında bulunan 42 No.'lu mekânda bulunan 1No.'lu ocağın çevresinden alınan toprak örneğine yüzdürme işlemi uygulanmış ve 1 adet einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*) bulunmuştur. VIb tabakasında bulunan 43 No.'lu mekânın doğusunda kireç olduğu düşünülen bir dolgunun özellikle kazık deliklerinin içerisinde ve az miktarda da kireç dolgunun altında yamış buğday tohumları tespit edilmiştir. Arkeobotanik analizler sonucunda başta emmer buğdayı olmak üzere başka tahıl ve bitki türlerine ait örneklerin olduğu anlaşılmıştır. Bulunan yamış tohumların, tohumluk olarak saklanan cinsten olduğu düşünülmektedir. Geç Neolitik - Erken Kalkolitik dönemlere tarihlenen V-IV tabakalarından bulunan tahıl örnekleri A. Erkal tarafından incelenmiştir ve ona göre bu tabakadan ele geçirilen tahıl örnekleri evcil türleri temsil etmektedir (Çevik, 2012, s. 148-150). Ayrıca yerleşimin IV. ve V. tabakalarda bulunan bitki kalıntıları karşılaştırılmış ve tercih edilen tahıl türlerinin farklı olduğu tespit edilmiştir. V. tabakada altı sıralı arpa (*Hordeum vulgare*) ve ekmeçlik buğday (*Triticum aestivum*) yetiştirilirken IV. tabakada ise Einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*) en çok üretimi yapılan tahıl olduğu belirlenmiştir (Çilingiroğlu & Abay, 2005, s. 18)

Ege Gübre yerleşiminin arazisi Gediz Nehrinin alüvyon toprakları üzerinde yer alması nedeniyle tarım için oldukça elverişlidir. Kazı alanında saptanan türlerin tarıma alındığı düşünülmektedir. Bu türlerin de ekmeçlik buğday, karaburçak, mercimek ve nohut olduğu tespit edilmiştir (Sağlamtimur, 2011, s. 81; Sağlamtimur & Ozan, 2012, s. 236).

Yeşilova Höyüğü'nde bulunan bitki kalıntıları çalışılmamıştır. Bu nedenle tür saptaması haricinde hangi türlerin daha yoğun tüketildiği veya yerleşimin hangi alanlarında daha sık buldukları gibi detaylı bilgiler mevcut değildir. Yerleşimde yaşamış olan Neolitik dönem insanının çevrede bulunan yabani bitkileri topladıkları belirlenmiş olup (Derin, 2009, s. 481) buğday, mercimek ve arpanın ise tarımının yapıldığı saptanmıştır (Derin, 2008, s. 47; 2009, s. 482; Derin, 2017, s. 229). Yerleşimde Neolitik dönemin son evresine tarihlenen 1a evresinde bulunan büyük boyutlu çömler ve sürtme taş aletlerin yoğunluğu yerleşimde tarımın yaygın olarak yapıldığını kanıtlar niteliktedir (Derin, 2008, s. 47).

2.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Bitkilerin ilk kez evcilleştirildiği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan 24 Neolitik yerleşimden yalnızca 8 tanesine ait arkeobotanik raporlar bulunmaktadır.

Akarçay Tepe yerleşiminde arkeobotani çalışmaları Ramon Buxó tarafından gerçekleştirilmiştir. Çanak Çömlüksiz ve Çanak Çömlü Neolitik Döneme ait tabakadan alınan 540 litrelik toprak flotasyonu yöntemiyle ayrıştırıldıktan sonra 0.5 mm.'lik eleklerden geçirilmiştir (Özbaşaran, Bucak, & Molist, 2007, s. 195). Yerleşimde en baskın görülen türler yerli tip emmer buğdayı (*Triticum dicoccon*) ve ekmeçlik buğday/durum buğdayı (*Triticum aestivum*/durum) türleridir. Yerleşimde tarıma alınan arpa türü ise iki sıralı kabuklu arpa *Hordeum distichum*'dur. Mercimeçgillere ait tohumlar oldukça yoğundur. Mercimek (*Lens culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*) ve acı baklanın (*Vicia ervilia*) tanımlanan ve tarıma alınmış türlerdir. Bezelye örnekleri, *Pisum sativum* gibi iri

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

örnekler ve *Pisum* sp. gibi küçük örnekler olarak farklı biometrik özellikler göstermektedir tüm buluntular arasında en yaygın olarak görülen tarla ot türü çim (*Lolium* sp.)'dir (Özbaşaran, Bucak, & Molist, 2007, s. 195-196).

Çayönü yerleşiminin bitki kalıntılarını öğrenmek amacıyla 1970 yılında, Willem van Zeist tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra 1985 yılında Gerrit Jan De Roller çalışmalara kaldığı yerden devam etmiş ve araştırmacı 1986-1987 yıllarında da numune alımına devam etmiştir (van Zeist & de Roller, 1994, s. 69-70). Çayönü yerleşiminde arpa (*Hordeum* sp.) oldukça nadir görülen bir tür iken yerli tip emmer buğdayına (*Triticum dicoccum*) ek olarak yabancı tipte emmer buğdayının (*Triticum dicoccoides*) varlığına da dikkat çekilmektedir. Fabaceae familyasında görülen en yoğun tür mercimek (*Lens* sp.) türüdür. Buna ek olarak yerleşimde görülen diğer bir tür olan bezelyenin zaman içerisinde yabancı tipte bezelyeden (*Pisum humile*), evcil bezelye (*Pisum sativum*) formu aldığı düşünülmektedir. Kabuklu yemiş buluntuları arasında fıstık kabuğu parçaları en yoğun buluntu topluluğunu oluşturur. Yabancı türlerden ise Çim (*Lolium* sp.), Fiğ (*Vicia* sp.) ve Sigilotu (*Chrozophora* sp.) en baskın türlerdir. Ayrıca yerleşimde türü tanımlanamamış, kötü durumda keten buluntularına da rastlanmıştır. Yapılan çalışmalara göre elde edilen veriler sonucunda bitki tohumu ve parçalarının sayısına göre Çayönü yerleşiminde en baskın üç tür; *Vicia ervilia* (4112 adet), *Triticum* sp. spikelet çatalı (3878 adet) ve *Lycium* sp.(1541,5 adet)dir (van Zeist & de Roller, 1994, s. 71-86). Yerleşimle ilgili yapılan genel bir değerlendirmeye göre *Triticum monococcum* ve *Triticum dicoccum*, *Pisum sativum*, *Lens culinaris* ve *Vicia ervilia* tarıma alınan bitki türleridir. Arpa ise yalnızca yabancı olarak bulunmaktadır. Bu yerleşimde, beslenmede baklagillerin tahıllardan daha önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca *Pistacia atlantica* ve *Pistacia khinjuk* türü fıstık, *Amygdalus* sp. türü badem ve çok az sayıda *Linum* cf. *bienne* türü yabancı keten bulunmuştur. Bunun haricinde bir orak sapı üzerinde korunmuş olarak bulunan dokumanın evcil ketenden yapıldığı saptanmıştır. Saman artıklarının yerleşim içerisinde bulunması tahılların yerleşim içerisinde harmanlandığını göstermektedir. Yerleşimdeki ateş çukurlarında tahıl buluntularına rastlanılmamıştır. Ele geçen tohumların içerisinde çayır otlarının sayısı oldukça azdır (Özdoğan, Özdoğan, Bar Yosef, & van Zeist, 1994, s. 113).

Göbekli Tepe yerleşimindeki arkeobotanik buluntuların hiç biri in-situ durumda değildir. Bu nedenle arkeobotanik buluntular oldukça azdır ve bulunabilenler ise kötü korunmuş durumdadır. Örneklerin yaklaşık olarak %90'ı yabancı fıstık (*Pistacia* cf. *atlantica*) ve yabancı bademe (*Prunus* cf. *amygdalus*) aittir. Fitolit analizlerine göre morfolojik olarak hemen hemen tüm örnekler *Hordeum* sp. cinsi olarak tanımlanırken, tüm örneklerde farklı oranlarda Pooideae alt familyasına ait buluntuların varlığı da tespit edilmiştir. Dört örnekten elde edilen fitolit analizleri ve morfometrik verilere göre einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*), yabancı arpa (*Hordeum spontaneum*) ve evcil arpa (*Hordeum vulgare*) türleri Göbekli Tepe yerleşiminde kesin olarak tespit edilmiştir. Göbekli Tepe ile ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir husus; erken dönemde yapılan arkeobotanik çalışmalarda yerleşimde evcilleşme belirtisi olmadığı gözlemlenirken, yapılan fitolit analizleri evcil türlerinde yerleşimde bulunduğunu göstermektedir. Nihai bir yargıya ancak daha fazla çalışma yapılarak varılabilir (Kromer & Schmidt, 1998, s. 8-9; Neef R., 2003, s. 13-15; Dietrich, et al., 2019).

Hallan Çemi yerleşimi günümüzden yaklaşık olarak 12.000/11.700 yıl öncesine tarihlenmektedir. Yerleşimde yapılan arkeobotanik çalışmalarda yabancı badem, fıstık, yabancı baklagiller, sandalye sazı (*Scirpus maritimus*) ve madımak (*Polygonum* sp.) gibi türlerin tohumları bulunmuştur. Hallan Çemi'nin arkeobotanik çalışmalarını yürüten Nesbitt'e göre, yerleşimde yaşayan insanlar kenger (*Gundelia tournefortii*) tohumlarından yağ çıkarmayı denemişlerdir. Yerleşimle ilgili en dikkat çeken durum ise hiç yabancı

buğdagil tohumuna rastlanılmamış olmasıdır. Bununla beraber baskın türler yabancı badem ve fıstıktır (Ulaş, 2022, s. 115).

Mezraa Teleilat Höyük'te tanımlanan II-V evreler Neolitik dönemi temsil etmektedir (Özdoğan M. , 2007d, s. 190-195). Mezraa Teleilat Höyük'te arkeobotanik çalışmaları R. Neef tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, kazısı yapılan tüm evrelerde bitkilerin tarıma alındığını ortaya koymuştur (Özdoğan M. , 2007d, s. 191). Mezraa-Teleilat'ta erken evcilleştirilmiş tarım bitkilerinin hemen hemen bütün çeşitlerine rastlanılmıştır. Emmer (*Triticum dicocum*) ve arpa (*Hordeum* sp.), einkorn (*Triticum monococum*) en yoğun olarak görülen bitkilerdir. Mezraa-Teleilat'ta toplanan arpa taneleri kabukludur. R. Neef, fiğ (*Vicia ervilia*), Keten (*Linum usitatissimum*) ve mercimek (*Lens culinaris*) gibi bakliyatların yetiştirildiğini öne sürmektedir. Antep fıstığının (*Pistacia atlantica*), bademin (*Prunus* sp.) ve incirin (*Ficus* sp.) Mezraa-Teleilat halkı tarafından toplanarak tüketildiği düşünülmektedir. Kömür analizlerine göre en yaygın ağaç türünün yabancı fıstık (*Pistacia cf. atlantica*) olduğunu göstermektedir. Tespit edilen diğer bir ağaç türü ise yaprak dökme meşedir (*Quercus cf. brantii*) (İlgezdi, 2008, s. 60).

Nevali Çori yerleşimi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B evresine ve yaklaşık olarak MÖ 8600 ile 8000 yıllarına tarihlenmektedir (İlgezdi, 2008, s. 34; Hauptmann, 2007, s. 97). Nevali Çori yerleşiminde kültüre alınmış bitkiler arasında en yoğun olarak görülen tür einkorn (*Triticum boeoticum*, *Triticum monococum*)'dur. İki taneli buğday ise (*Triticum dicoccoiedes*, *Triticum diocum*) einkorn türüne oranla daha az bulunmuştur. Arpa (*Hordeum distichon/ spontaneum*) yalnızca yabancı tek bir örnekle temsil edilmektedir. Baklagiller, mercimek (*Lens culinaris*), nohut (*Pisum sativum*), kara burçak (*Vicia ervilia*) ve baklanın (*Vicia faba*) yanı sıra diğer baklagiller (*Lathyrus sativus*)de buluntular arasında tespit edilmiştir. Yabancı olarak toplananlar arasında ise şamfıstığı, badem ve üzüm (*Vitis vinifera* subsp. *vinifera*), yabancı otlar ve kızıl buğday (*Aegilops squarosa*) bulunmuştur (Hauptmann, Nevali Çori, 2007, s. 148).

Sumaki Höyük yerleşimine ait arkeobotanik veriler, küllü alanlar, ateş çukurları, ocak alanları ve fırın alanlarından seçilen örneklerden elde edilen buluntulardan oluşmaktadır. Bitki buluntularının %58'sini Poaceae familyası oluşturur. 168 kalıntı buğday veya arpa (*Triticum/Hordeum*) olarak listelenirken, 49 adedi sağlam olmak üzere 80 adet tohumla temsil edilen en baskın baklagil türü olan mercimek (*Lens culinaris* Medik.) türüdür. Ayrıca yerleşimde 15 adet karbonlaşarak korunmuş keten (*Linum* sp.) bulunmuştur. Bunlara ek olarak 2 adet nohut (*Cicer arietinum* L.), 2 adet mürdümük (*Lathyrus sativus* L.), 2 adet bezelye (*Pisum* sp.), 6 adet burçak (*Vicia ervilia* L. Willd) fiğ ve incir (*Ficus carica*) tanımlanan türler arasındadır (Kutlu, Erim Özdoğan, & Altundağ Çakır, 2018, s. 28-31).

Yeni Mahalle yerleşiminden elde edilen arkeobotanik materyal üzerinde yapılan analizler sonucunda yabancı fıstık, badem, arpa, yabancı buğday, einkorn buğdayı, emmer buğdayı tespit edilmiştir. Buna ek olarak yassı bezelye tohumu, taşkesen otu, bakla ve tanımlanabilir ağaç parçası olarak da yabancı fıstık, yabancı badem ve meşe ağacına ait parçalar ele geçmiştir. Yerleşiminden elde edilen veriler arasında en önemli husus, kültüre alınmış olduğunu bildiğimiz ve diğer Neolitik yerleşimlerde de saptanan kültüre alınmış arpa ve iki tür buğdaydır. Yeni Mahalle'de saptanan arpa, einkorn buğdayı ve emmer buğdayı gibi tahıl buluntuları Nevali Çori ve Çayönü yerleşimleriyle benzerlik göstermektedir (Tosyagülü Çelik & Çelik, 2020, s. 163-164; Çelik , 2011).

2.4. İç Anadolu Bölgesi

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

İç Anadolu Bölgesi'nde bulunan 14 Neolitik merkezden yalnızca Aşıklı Höyük, Can Hasan III, Çatalhöyük ve Pınarbaşı yerleşimlerinin arkeobotanik çalışmalarına ilişkin veriler bulunmaktadır.

Aşıklı Höyük'te gerçekleştirilen analizler sonucunda yoğun malzemenin yabancı bitki taksonlarına ait olduğu sonucuna varılmıştır. Aşıklı yabancı bitki taksonları buluntu topluluğunda tanımlanmış 30 bitki ailesi arasında, hem mutlak sayı hem de her yerde bulunma açısından en iyi temsil edilenler buğdaygillerdir. Küçük tohumlu Poaceae ve Eğri kılıçık/Medusa Baş (*Taeniatherum caput / medusae*) görülen en yaygın türlerdir. *Hordeum* sp. cinsi ise MÖ. 8. binyıl tabakalarında oldukça yaygın görülen bir türken erken tabakalarda ise seyrekleştiği gözlemlenmiştir. Evcilleştirilmiş ve kültüre alınmış bitkiler arasında en iyi korunanların tahıl grubu olduğu ve kavuzlu buğday türleri arasında en iyi temsil edilen türün ise, “ana tarım ürünü” özelliği taşıyan tür emmer buğdayı olduğu tespit edilmiştir. Aşıklı Höyük'te neredeyse emmer buğdayı kadar önemli oranlarda temsil edilen baklagil türünün mercimek olduğu gözlenmekle beraber zaman zaman içerisinde mercimek yoğunluğunda azalma olurken kara burçak (*Vicia ervilia*) türünde artış tespit edilmiştir. Baklagiller arasında en yoğun bulunan iki türün mercimek ve kara burçak (*Vicia ervilia*) türleri olduğu belirlenmiştir. Yukarıda bahsi geçen tüm bitki buluntularına ek olarak Aşıklı Höyük'te en dikkat çeken bitki buluntusu ise Çitlembik (*Celtis* sp.) cinsinin tespit edilmesidir. Özellikle höyüğün kuzey alanında yoğunlaşan geniş ve derin çöplük dolgularının içerisine atılmış, çekirdek toplulukları şeklinde rastlanılmış olup höyükte en yoğun olarak görülen tür olduğu gözlenmiştir. Aşıklı Höyük'te bulunan Çitlembik çekirdeklerinin Adı Çitlembik (*Celtis australis*) veya Dardağan (*Celtis tournefortii*) türlerinden olduğu düşünülmektedir (Gülçur, 1994; van Zeist & de Roller, 1995, s. 181-184; 2003, s. 119-123; Ergun, 2016, s. 374-378) (Ergun, 2018, s. 13-15) .

Can Hasan III yerleşiminin arkeobotanik verileri Aşıklı Höyük ile benzerlik göstermektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen türler; emmer buğdayı, kabuksuz arpa ve kabuklu iki sıralı arpadır. Buna ek olarak karaburçak, mercimek ve bezelye taneleri de saptanmıştır. Can Hasan III yerleşiminde bulunan kabuklu yemiş ve meyve türleri ise çeşitlidir. Bu türler arasında yoğun olarak çitlembik (*Celtis* sp.), alıç (*Crataegus* sp.), yabancı erik (*Prunus* sp.), yabancı üzüm (*Vitis* sp.) ve ceviz (*Juglans* sp.) kalıntıları tespit edilmiştir (Ergun , 2008, s. 39).

Çatalhöyük yerleşiminde yapılan analizler sonucunda ekilen bitki türlerinden on temel tür tanımlanmıştır, bunlar; einkorn (*Triticum monococcum* L.), emmer (*T. dicoccum* Schrank), “yeni tip” kabuklu buğday, kavuzsuz buğday (*T. aestivum* L./ *durum* Desf.), kabuksuz arpa (*Hordeum vulgare* L. var. *nudum*), mercimek (*Lens culinaris* Medik.), bezelye (*Pisum sativum* L.), kara burçak (*Vicia ervilia* (L.) Willd.), nohut (*Cicer arietinum* L.) ve mürdümük (*Lathyrus sativus* L./ *cicera* L.) türleridir. Çatalhöyük arkeobotanik buluntularıyla ilgili yazılmış kaynaklardaki verileri incelediğimizde, yerleşimde en yoğun olarak görülen türler; tahıl grubunda emmer buğdayı (*Triticum dicoccum*), einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*), “yeni tip” buğday ve kabuksuz arpa türleridir. Baklagillerden ise en yaygın ve yoğun olarak bulunan türler Mercimek (*Lens* sp.) ve bezelye (*Pisum sativum* L.) türleridir (Filipović, 2014, s. 47). Tüm bitki türleri arasında en yoğun olarak görülen başlık tür ise 17885 adetten fazla bulunmuş *Celtis* sp. türüdür (van Zeist & de Roller, 2003, s. 125-140). Buna ek olarak tanımlanan türler; tohumlar ve tohum endospermeleri (taksonların çoğunluğu), tam veya parçalanmış meyve çekirdekleri (*Prunus spinosa* L. tipi) ve kabuklu yemişler (*Amygdalus orientalis* L. tipi (badem), *Pistacia terebinthus* L. (fıstık) ve *Quercus* sp. (meşe palamudu kabuğu), kupula ve yemiş taneleri, tam veya parçalanmış tohum kapsülleri/kapsülleri (yoğun olarak Crucifereae), medusa otunun sap kısımları (*Taeniatherum caput-medusae* L.), kamış sap boğumları (*Phragmites australis* (Cav.) Trin.)

vb. türlerdir. Buna ek olarak mineralize kalıntılara da rastlanılmıştır, oldukça yaygın ve bol miktarda kireçli çitlenbik meyve çekirdekleri (*Celtis* sp. L.), *Lithospermum* sp. (Taşkesen) tohumları ve çekirdek kısmı (*Buglossoides arvensis* L. ve *Lithospermum officinale* L. türleri), sivrisaz (*Eleocharis* sp. R. Br.) ve su mercimeği (*Lemna* sp. L.) türleridir (Fairbairn, Asouti, Near, & Martinoli, 2002, s. 43-45; Bogaard, Charles, Livarda, Ergun, Filipović, & Jones, 2013; Filipović, 2014, s. 53-54)

Pınarbaşı yerleşiminde 1994 yılında başlayan kazılarda mekanik flotasyon yöntemiyle arkeobotanik örnekler elde edilmiştir. Fakat elde edilen örneklerin çoğunluğu kömürleşmiş ağaç kalıntısıdır, tohum kalıntıları ise oldukça seyrek (Nesbitt ve Samuel, 1996). Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda ise tespit edilen türler arasında kuru ağaçlık alanlara işaret eden kömürleşmiş çitlenbik (*Celtis* sp.) ve badem (*Amygdalus* sp.) kalıntıları saptanmıştır. MÖ. 7. bine tarihlenen Neolitik döneme ait bitki kalıntıları arasında az miktarda tarıma alınmış ekin bulunsa da ağırlıklı olarak yabancı bitki kalıntıları ele geçmiştir (Ergun, 2008, s. 38).

2.5. Marmara Bölgesi

Marmara Bölgesi'nde de kazısı yapılan 15 Neolitik merkezden yalnızca Barcın Höyük, Ilıpınar ve Uğurlu-Zeytinlik yerleşimlerinin arkeobotanik çalışmalarına ait sonuçlara ulaşılabilmektedir.

Barcın Höyük yerleşimini genel olarak ele aldığımızda tahılların bulunmamağın sıralaması fazladan aza olacak şekilde şöyledir; einkorn buğdayı (*Triticum monococcum* subsp. *monococcum*), emmer buğdayı (*Triticum turgidum* subsp. *dicoccon*), kabuklu arpa (*Hordeum vulgare*) ve kabuksuz buğday- ekmeklik/makarnalık buğday (*T. aestivum/durum*). VIe ve VIId evrelerinden elde edilen verilere göre; kabuklu buğday rakisi (*T. monococcum/dicoccon* rachis), kabuksuz buğday (*T. aestivum/durum*) ve parçalanmış oldukları için tür ayrımları yapılamamış olan *Triticum* sp./*Hordeum* sp. (Buğday/ Arpa) yoğun görülen buğday türleridir. Arpa (*Hordeum vulgare*) höyükte yalnızca VIId evresinde oldukça fazla bulunmuştur. Barcın Höyük yerleşiminin baskın baklagil buluntusu ise mercimek (*Lens culinaris*) olarak tespit edilmiştir (Balcı, 2018; Balcı, Cappers, Gerritsen, & Özbal, 2019).

Ilıpınar yerleşiminin Neolitik Dönemin sonlarına tarihlenen tabakalarında bitki kalıntıları saptanmıştır. Ilıpınar'ın bu ilk sakinlerinin büyük ölçüde tarıma dayalı bir beslenme düzeni içinde olduklarını göstermektedir. Tarıma alınmış türler arasında tahıl ve baklagillerin çeşitli örnekleri bulunmuştur. Tahıl kalıntıları içerisinde altı sıralı arpanın diğer türlere oranla daha fazla tercih edildiği gözlenmiştir. Kabuklu ve kabuksuz bu arpa türlerinin yanı sıra buğday (emmer, einkorn, durum), yulaf ve burçak gibi diğer tahıl kalıntıları da bulunmuştur. Baklagiller arasında ise bakla ve mercimek öne çıkan tarımsal ürünlerdir. Tahıl ve baklagil üretimi ile birlikte meyve toplayıcılığı da bu iki evre sürecinde önemli ölçüde devam etmektedir. Özellikle incirin öne çıktığı meyve türleri içinde fındık, böğürtlen, meşe palamudu ve üzüm kalıntılarına rastlanmıştır (Cappers R. T., 2008; 2001).

Uğurlu-Zeytinlik yerleşiminin 4. kültür katı Neolitik döneme (MÖ. 5900-5500) tarihlenmektedir. Söz konusu kültür katının ikinci evresinde bulunan bir yapının tabanından alınan toprak örneklerinde bulunan arkeobotanik buluntular Müge Ergun tarafından yapılan çalışmanın sonucunda evcilleştirilmiş einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*) ve kabuksuz arpa (*Hordeum vulgare* var. *nudum*) olarak tanımlanmıştır (Erdoğu, 2011, s. 368; 2012, s. 5). Yine aynı tabakanın daha erken kalıntılarının elde edildiği doğu kısmında, üzerinde ocak bulunan sarı taban üzerinden alınan toprak örneklerinde ise tarımı yapıldığı saptanan arpa ve buğday tespit edilmiştir (Erdoğu, 2012, s. 5; Erdoğu ve Yücel, 2012, s. 18; Erdoğu, 2013, s. 4). Soultana Valamoti tarafından analizleri yapılan, flotasyon yöntemiyle

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

elde edilen örneklerin Neolitik Dönem tabakalarında tarımı yapılan einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*), emmer buğdayı (*Triticum dicoccum*), arpa (*Hordeum vulgare*), bezelye (*Pisum sativum*), mürdümük (*Lathyrus sativus*) ve mercimek (*Lens* sp.), üzüm çekirdekleri (*Vitis vinifera*) ve incir olduğu saptanmıştır (Erdoğu & Yücel, 2015, s. 198).

3.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sonuç olarak Güneydoğu Anadolu'da özellikle erken evrelerde baklagillerin ağırlıkta olduğu bir bitki tüketim modeli mevcuttur. Baklagillerin İç Anadolu'da Bölgesi'nde de yoğun olarak görülmesi bölgeler arasında bir ilişkinin mevcudiyetini düşündürür. Buna ek olarak altı- sıralı kabuksuz arpa (*Hordeum vulgare* subsp. *hexastichum* var. *nudum*) türü, İç Anadolu'da sıkça rastlanan bir türken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne baktığımızda daha seyrek görülen bir türdür. Bu durum, arpanın kuraklık ve daha sert çevresel koşullara buğdaya kıyasla daha çabuk adapte olmasıyla açıklanabilir.

Hordeum sp. cinsi, emmer buğdayı (*Triticum dicoccum*) ve einkorn buğdayı (*Triticum monococcum*) türlerinin yoğunlukları değişse de her bölgede görülen türlerdir. Baklagil grubunda ise kuşkusuz mercimek (*Lens* sp.) baskın türdür. Anadolu coğrafyasında Neolitik Dönem'de yoğunlukları değişse bile hemen hemen her yerleşimde mercimek buluntusuna rastlanılmıştır. Ardından biraz daha az olmakla birlikte bezelye (*Pisum sativum* / *Pisum* sp.) ve kara burçak (*Vicia ervilia*) türleri de her bölgede yaygın olarak görülmektedir. Kabuklu yemiş ve meyve grubunu incelediğimizde Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleri için badem (*Amygdalus* sp.) ve fıstık (*Pistacia* sp.) en fazla toplanarak tüketilen türlerdir. Bu türler ile ilgili diğer bölgelere bakılacak olursak, Ege Bölgesi'nde bu türlere hiç rastlanılmamıştır. Akdeniz ve Marmara bölgesinde ise daha seyrek de olsa görülmektedir. Çitlenbik (*Celtis* sp.) ise bugün olduğu gibi Neolitik Dönem'de İç Anadolu'da görülen bölgesel olarak nitelendirilebilecek bir türdür. Meyveler için ise bir genelleme yapmak mümkün değildir. Her tür yalnızca belirli bölgelerde veya yerleşimde saptanabilmiştir. İncir yalnızca Yumuktepe, Hallan Çemi, Sumaki Höyük, Ilıpınar, Uğurlu-Zeytinlik ve Çatalhöyük'te tanımlanmıştır. Elma ise Bademağacı ve Göbeklitepe'de tanımlanmıştır. Zeytin yalnızca Yumuktepe'de ve üzüm ise Nevali Çori, Ilıpınar, Uğurlu-Zeytinlik ve Can Hasan III yerleşimlerinde tanımlanmıştır. Bir diğer bitki türü olan keten (*Linum* sp.) ise, Ege Bölgesi ve İç Anadolu hariç her bölgede tanımlanan bir türdür (Tablo 1). Diğer yabani türler içerisinde en yaygın olarak görülen türler şeklinde bir genelleme yapmak ise ne yazık ki mümkün değildir. Çünkü yalnızca Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'te görülen yabani taksonlar hakkında ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır.

Anadolu'da Neolitik Dönemde verilen bitki grupları ve türleriyle ilgili yalnızca mevcudiyetleri hakkında bir genelleme yapmak mümkündür. Yerleşim yerlerinde yapılan arkeobotanik çalışmaların nitelikleri ve bölgesel olarak yapılan çalışma miktarlarının belirli bir standartta olmaması genel bir yorumlama yapılmasını güçleştirmektedir. Örneğin antik çağlardan beri Ege Bölgesi'yle özdeşleşmiş zeytine dair bir veri Neolitik Dönem için günümüzdeki çalışmalarda söz konusu değildir. Bu durum yapılan çalışmaların yetersizliği ile açıklanabilir. Çünkü çalışması yapılan 22 yerleşimden yalnızca 9 tanesinde laboratuvar çalışmaları yapılarak buluntular daha kapsamlı bir şekilde incelenmiş, raporlandırılmış ve bu konulara ilişkin görüşler sunulmuştur. Her ne kadar familyaların, cinslerin ve türlerin mevcudiyetleri hakkında bilgi sahibi olsak da kaynak olarak kullanılan yayınlarda bulunan tabloların belli bir standartta olmayışları bitkilerin yoğunluğu ve miktarıyla ilgili herhangi bir çıkarımda bulunmayı imkânsız hale getirmektedir. Bu durumda mevcut verilerle Anadolu'nun Neolitik Dönem florasını anlamamız ve yorumlamamız oldukça güçtür. Bu

eksiliğın giderilmesi ise ancak her bölgede ve her yerleşimde belirli bir sistematik çalışma düzeni içerisinde eşit şartlarda çalışma yapılarak giderilebilir.

COĞRAFİ BÖLGELE R	Akdeniz Bölgesi				Ege Bölgesi			Güneydoğu Anadolu Bölgesi							Marmar a Bölgesi			İç Anadolu Bölgesi					
	Bademağacı	Hacılar	Höyücek	Yumuktepe	Ege Gübre	Ulucak Höyük	Yeşilova Höyüğü	Akarçay Tepe	Çayönü	Göbeklitepe	Hallan Çemi	Mezraa Teletlat	Nevali Çori	Sumaki Höyük	Yeni Mahalle	Barcin Höyük	Ilupınar	Uğurlu-Zeytinlik	Aşklı Höyük	Can Hasan III	Çatalhöyük	Pınarbaşı	
YERLEŞİ M YERLERİ																							
Tahıllar																							
<i>Hordeum vulgare / Hordeum sp.</i>	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
Poaceae		✓		✓			✓							✓			✓				✓		
<i>Triticum aestivum/durum</i>				✓	✓	✓	✓								✓	✓					✓		
<i>Triticum dicoccum</i>	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
<i>Triticum monococcum</i>	✓	✓	✓	✓		✓	✓				✓	✓		✓		✓	✓	✓			✓		
<i>Triticum monococcum/dicoccum</i>				✓				✓							✓			✓					
<i>Triticum sp.</i>				✓	✓		✓	✓	✓				✓		✓					✓			
<i>Triticum sp./Hordeum sp.</i>				✓									✓		✓								
<i>Secale sp.</i>	✓		✓																				
Baklagiller																							
Fabaceae		✓		✓							✓		✓		✓					✓			
<i>Lens culinaris / Lens sp.</i>	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓		
<i>Pisum sativum / Pisum sp.</i>	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓				✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓		
<i>Vicia ervilia</i>	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			✓	✓	✓		✓	✓		✓	✓	✓	✓		
<i>Vicia sp.</i>				✓				✓				✓	✓		✓	✓		✓		✓			
<i>Vicia sp./Lathyrus sp.</i>				✓																	✓		
<i>Cicer sp.</i>	✓		✓					✓					✓		✓					✓			
Leguminosae																				✓		✓	

Papilionacea e									✓										
<i>Trifolium</i> sp.				✓															✓
Meyveler ve Kabuklu Yemişler																			
<i>Amygdalus</i> sp.									✓	✓	✓	✓	✓	✓				✓	✓
<i>Celtis</i> sp.	✓																✓	✓	✓
<i>Ficus carica</i> / <i>Ficus</i> sp.				✓							✓		✓			✓	✓		✓
<i>Malus</i> sp. / Maloideae	✓								✓										
<i>Olea</i> sp.				✓															
<i>Pistacia</i> sp.	✓			✓					✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓
Vitaceae													✓		✓	✓		✓	
<i>Corylus avellana</i>														✓					
<i>Crataegus</i> sp.	✓								✓									✓	
<i>Juglans</i> sp.																		✓	
<i>Prunus</i> sp.	✓								✓									✓	✓
<i>Pyrus</i> sp.	✓								✓										
Keten																			
<i>Linum</i> sp.	✓								✓			✓	✓	✓	✓				
Diğer Yabani Taksonlar																			
<i>Aegilops</i> sp.			✓						✓			✓							
<i>Avena</i> sp.			✓				✓												
Boraginacea e												✓					✓		
Brassicaceae												✓					✓		✓
<i>Bromus</i> sp.			✓				✓	✓									✓		✓
<i>Centaurea</i> sp.												✓							
<i>Chenopodium</i> sp.			✓														✓		✓
<i>Galium</i> sp.							✓	✓					✓						✓
<i>Lolium</i> sp.			✓				✓	✓				✓							✓
<i>Ziziphora</i> sp.								✓				✓							
<i>Chrozophora tinctoria</i> / <i>Chrozophora</i>								✓				✓							

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

<i>a sp.</i>																		
Cyperaceae											✓						✓	✓
<i>Echium sp.</i>													✓				✓	
Euphorbiaceae			✓								✓							
Graminea							✓										✓	✓
<i>Helianthemum sp.</i>																	✓	✓
Lamiaceae																	✓	✓
<i>Lathyrus sp.</i>	✓		✓	✓							✓	✓	✓	✓				
<i>Lathyrus sp./Vicia sp.</i>				✓								✓						
<i>Lithospermum sp.</i>													✓				✓	✓
<i>Medicago sp.</i>			✓	✓								✓					✓	
Papaveraceae																	✓	
<i>Phalaris sp.</i>				✓														✓
Polygonaceae																	✓	✓
<i>Polygonum sp.</i>											✓							
<i>Quercus sp.</i>							✓		✓					✓				✓
<i>Rubus sp.</i>													✓	✓				✓
<i>Rumex sp.</i>							✓					✓					✓	✓
<i>Scirpus sp.</i>											✓							✓
Scrophulariaceae																	✓	
<i>Silene sp.</i>																	✓	✓
<i>Taeniatherum sp.</i>																	✓	✓
Thymelaeae																	✓	✓
<i>Trigonella sp.</i>																	✓	✓

Tablo 1: Anadolu'da Neolitik Dönemde Görülen Bitki Taksonlarının Coğrafi Bölgelere ve Yerleşimlere Göre Dağılımı

KATKI BELİRTME

Bu çalışma bir yüksek lisans tez çalışması olup Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Proje No: UBY0621Y21 tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Balcı, H. (2018). *Kuzeybatı Anadolu'da Tarımın Başlangıcı: Barcın Höyük Bitki Kalıntıları Üzerine Bir Değerlendirme*. İstanbul: Y. Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı.
- Balcı, H., Cappers, R., Gerritsen, F., & Özbal, R. (2019). Barcın Höyük'te Bitki Seçimi: 2013-2015 Yılı Arkeobotanik Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *34. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (s. 333-352). içinde Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bogaard, A., Charles, M., Livarda, A., Ergun, M., Filipović, D., & Jones, G. (2013). The archaeobotany of mid-later occupation levels at Neolithic Çatalhöyük. I. Hodder (Dü.) içinde, *Humans and Landscapes of Çatalhöyük: Reports from the 2000-2008 Seasons* (s. 93-128). London-Los Angeles: British Institute at Ankara (BIAA Monograph 47) and Costen Institute of Archaeology Press (Monumenta Archaeologica 30).
- Brami, M., & Zanotti, A. (2015). Modelling the initial expansion of the Neolithic out of Anatolia. *Documenta Praehistorica*, 42, 103.
- Cappers, R. T. (2001). Plant Remains from phase VB. A preliminary report. J. J. Roodenberg, & L. C. Thissen (Dü) içinde, *The Ilıpınar Excavations II* (s. 236-238). Leiden.
- Cappers, R. T. (2008). Plant Remains from the Late Neolithic and Early. J. J. Roodenberg, & S. Alpaslan Roodenberg (Dü) içinde, *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia, The Ilıpınar Excavations, Volume III : With contributions on Hacilar-tepe and Menteşe, PIHANS* (s. 117-148). Leiden.
- Çelik , B. (2011). Şanlıurfa - Yeni Mahalle. M. Özdoğan, N. Başgelen, & P. Kuniholm (Dü) içinde, *The Neolithic in Turkey* (s. 139-164). İstanbul: Archaeology & Art Publications.
- Çevik, Ö. (2012). Ulucak Höyük 2009-2011 Yılı Kazı Çalışmaları. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt*, (s. 143-158). Çorum.
- Çilingiroğlu, A., & Abay, E. (2005). Ulucak Höyük Excavations: New Results. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol.5, No. 3*, 5-21.
- Çilingiroğlu, A., Çevik, Ö., & Çilingiroğlu, Ç. (2012). Ulucak Höyüğü. A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, & G. Polat (Dü) içinde, *Ege Üniversitesi Arkeolojik Kazıları* (s. 157-168). İzmir: Arkadaş Matbaacılık Ltd. Şti.
- Çıvgın , İ. (2018). Bereketli Hilal'de Hayvan Evcilleştirme Sürecinin Evrimi ve Kültürlerarası Karşılaşmalar (MÖ. 10000-7000). *SSSJournal Vol:4, Issue:16*, 1322-1349.
- Derin , Z. (2008). Neolithic Shellfish Gathering at Yeşilova Höyüğü: An Ethnoarchaeological View. T. Takaoğlu (Dü.) içinde, *Ethnoarchaeolog. Investigations in Rural Anatolia 4* (s. 45-57). İstanbul.
- Derin, Z. (2009). İzmir'in Prehistorik Yerleşimi Yeşilova Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* (s. 475-492). içinde
- Derin, Z. (2017). The Prehistoric Settlement of İzmir: The Yeşilova Höyük. M. Espagne, R. G. Gürtekin Demir, S. Verger, & P. Aydemir (Dü) içinde, *Geçmişten Günümüze İzmir Beşeri ve Kültürel Etkileşimler Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (s. 221-240). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Diamond, J. (2002). "Evolution, Consequences and Future of Plant and Animal Domestication. *Nature*, 418, 700-707.
- Dietrich, L., Meister, J., Dietrich, O., Notroff, J., Kiep, J., Heeb, J., et al. (2019). Cereal processing at Early Neolithic Göbekli Tepe, southeastern Turkey. *PLoS ONE* 14(5), 1-34.

Anadolu Coğrafyasında Neolitik Dönem Arkeobotanik Buluntuları

- Duru, R. (2000). Bademağacı Kazılar. 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu. *Bulleten LXIV*, 187-212.
- Duru, R., & Umurtak, G. (2008). Bademağacı Kazıları 2004, 2005 ve 2006 Yılları Çalışma Raporu. *Bulleten LXVII*, 193-245.
- Ehud, W., Mordechai, K. E., & Hartmann, A. (2006). Autonomous Cultivation before Domestication. *Science, Sayı.312*, 1608-1610.
- Erdoğan, B., & Yücel, N. (2015). Gökçeada Uğurlu – Zeytinlik Kazısı 2014 Yılı Çalışmaları. *37. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt* (s. 195-200). içinde Erzurum.
- Ergun, M. (2008). *Çatalhöyük İst Alanı Bitki Kalıntılarının Yerleşme Genelinde Değerlendirilmesi*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergun, M. (2016). *Orta Anadolu Erken Neolitik Topluluklarında İnsan ve Bitki İlişkisi: Aşıklı Höyük'te Bitki Tüketimi ve Tarım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmayan Doktora Tezi.
- Ergun, M. (2018). “Where the wild things are”. Contextual insights into wild plant exploitation at Aceramic Neolithic Aşıklı Höyük, Turkey. *Paléorient*, 9-28.
- Fairbairn, A., Asouti, E., Near, J., & Martinoli, D. (2002). Macro-botanical evidence for plant use at Neolithic Çatalhöyük, south-central Anatolia, Turkey. *Veget Hist Archaeobot*, 11, 41-54.
- Filipović, D. (2014). *Early farming in Central Anatolia: An archaeobotanical study of crop husbandry, animal diet and land use at Neolithic Çatalhöyük*. Oxford: Archaeopress.
- Fiorentino, G., Primavera, M., & Caracuta, V. (2014). Archaeobotanical Investigations at Mersin-Yumuktepe: Food Habits from Neolithic to Medieval Ages. L. Milano (Dü.) içinde, *Paleonutrition and Food Practices in the Ancient Near East: Towards a Multidisciplinary Approach* (s. 85-94). Padova: S.A.R.G.O.N. Editrice e Libreria.
- Gülçur, S. (1994). Aşıklı Höyük Çitlenbikleri. *IX. Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (s. 101-110). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hauptmann, H. (2007). Nevalı Çori. M. Özdoğan, & M. Başgelen (Dü) içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar-Yeni Bulgular* (s. 131-164). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Hauptmann, H. (2007). Nevalı Çori. 12000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem (s. 91-98). içinde İstanbul: YKY.
- İlgezdi, G. (2008). *The Domestication Process in Southeastern Turkey: The Evidence of Mezraa-Teleilat*. Berlin: Universität Tübingen (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Kromer, B., & Schmidt, K. (1998). Two Radiocarbon dates from Göbekli Tepe, South Eastern Turkey. *Neo-Lithics 3/98*, 8-9.
- Kutlu, L., Erim Özdoğan, A., & Altundağ Çakır, E. (2018). Archaeobotanical studies at Sumaki Höyük (Batman, Turkey) in 2014. *Eurasian Journal of Forest Science*, 6(2), 26-34.
- Martinoli, D., & Nesbitt, M. (2003). Plant stores at pottery Neolithic Höyücek, southwest Turkey. *Anatolian Studies 53*, 17-23.
- Martinoli, D., & Nesbitt, M. (2005). Bitki Kalıntıları Hakkında Rapor. R. Duru, & G. Umurtak (Dü) içinde, *Höyücek 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları* (s. 140-142). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mellaart, J. (1970). *Excavations at Hacilar I*. Ankara: Edinburgh University Press.

- Neef, R. (2003). Overlooking the Steppe-Forest: A Preliminary Report on the Botanical Remains from Early Neolithic Göbekli Tepe (Southeastern Turkey). *Neo-Lithics 2/03, The Newsletter of Southwest Asian Neolithic Research*, 13-16.
- Nesbitt, M. (2002). When and where did domesticated cereals first occur in southwest Asia? R. T. Cappers (Dü.) içinde, *The Dawn of Farming in the Near East* (s. 113-132). Berlin: Ex Oriente.
- Özbaşaran, M., Bucak, E., & Molist, M. (2007). Akarçay Tepe, 2005. 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı, 1* (s. 187-198). içinde Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi.
- Özdoğan, M. (2007d). Mezraa-Teleilat. M. Özdoğan, & N. Başgelen (Dü) içinde, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı Türkiye'de Neolitik Dönem Yeni Kazılar Yeni Bulgular* (s. 189-200). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2012). Neolitik Dönemi Yeniden Düşünmek. *Aktüel Arkeoloji*, 38-51.
- Özdoğan, M., Özdoğan, A., Bar Yosef, D., & van Zeist, W. (1994). Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme. XV. *Kazı Sonuçları Toplantısı I* (s. 103-122). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi .
- Price, T. D., & Bar-Yosef, O. (2011). The Origins of Agriculture: New Data, New Ideas: An Introduction to Supplement 4. *Current Anthropology, Sayı.52, Supplement 4*, 163-174.
- Reingruber, A. (2011). Early Neolithic Settlement Patterns and Exchange Networks in the Aegean. *Documenta Praehistorica*, 38, 291-305.
- Sağlamtimur, H. (2011). Environmental Factors in the Neolithic Settlement of Ege Gübre. D. Ciobotaru, B. Horejs, & R. Krauß (Dü.) içinde İstanbul: Papers of the International Workshop 8th - 9th April 2009.
- Sağlamtimur, H., & Ozan, A. (2012). Ege Gübre Neolitik Yerleşimi. A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, & G. Polat (Dü) içinde, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları* (s. 223-241). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Tosyagülü Çelik, H., & Çelik, B. (2020). Şanlıurfa Tek Tek Dağları Neolitik Dönem Fauna ve Florasına Genel Bir Bakış . *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Volume: 47*, 159-168.
- Ulaş , B. (2014). Mersin Yumuktepe Höyüğü Arkeobotanik Çalışmaları. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2014-12*, 306-314.
- Ulaş, B. (2022). Avcı-Toplayıcılardan Çiftçilere: Bitki ve insan ilişkisi. *ArkeoAtlas, Sayı 2022/01*, 110-117.
- Ulaş, B., & Fiorentino, G. (2010). Yumuktepe Höyüğü Yerleşmesi Arkeobotanik Analizlerinin Ön Sonuçları. *Arkeoloji ve Sanat*, 135, 1-10.
- Van Zeist, W., & de Roller, G. J. (1994). The Plant Husbandry of Aceramic Çayönü, SE Turkey. *Palaeohistoria*, 65-96.
- Van Zeist, W., & de Roller, G. J. (1995). Plant Remains from Asikli Hoyük, a Pre-Pottery Neolithic Site in Central Anatolia. *Veget Hist Archaeobot* 4, 179-185.
- Van Zeist, W., & de Roller, G. J. (2003). Some Notes on the Plant Husbandry of Aşıklı Höyük. W. van Zeist (Dü.) içinde, *Reports on Archaeobotanical Studies in the Old World* (s. 115-142). Groningen.
- Zvelebil, M. (2009). Mesolithic societies and the transition to farming: problems of time, scale and organisation. M. Zvelebil, R. Dennell, & L. Domanka (Dü) içinde, *Hunters in transition: mesolithic societies of temperate eurasia and their transition to farming* (s. 167-188). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

FATHER PETRE TATALASHVILI – THE LAST PRIOR OF THE GEORGIAN MONASTERY IN ISTANBUL

İSTANBUL GÜRCÜ KİLİSESİNİN SON RUHANİ LİDERİ PAPAZ PETRE TATALAŞVİLİ

ОТЕЦ ПЕТРЕ ТАТАЛАШВИЛИ – ПОСЛЕДНИЙ НАСТОЯТЕЛЬ ГРУЗИНСКОГО МОНАСТЫРЯ В СТАМБУЛЕ

Tea TATENASHVILI*

ABSTRACT

The residence of the Georgian Catholics in Istanbul, the Monastery of the Virgin Mary (turkish: Gürcü Katolik Kilisesi), with its schools, printing house and rich library used to fulfill a great Georgian cultural, educational and scientific function outside of Georgia for more than a century.

The temple was built in 1861 by Father Petre Kharischirashvili in one of the most beautiful districts of Istanbul, Ferikoy (the village of Angels). It is noteworthy, that the most of the fathers serving in the Georgian Monastery of Istanbul were from Samtskhe-Javakheti by origin. Father Petre Tatalashvili was from Samtskhe as well.

During the hundred years (1861-1961) of its existence, Georgian Catholic Monastery of Istanbul acted as a spiritual, cultural, educational and scientific center where many national, educational or scientific activities were performed. Establishment of religious educational institution, Georgian-French schools, printing-houses, the literacy dissemination society among Georgians living in Turkey, library called after Akaki Tsereteli are good examples of cultural and educational activities of the Monastery. The Monastery was the educational center giving Georgian young people the opportunity to get education first in Istanbul and then to Europe. It supported many Georgian scientists and public figures, like Ivane Gvaramadze, Mikheil Tamarashvili, Shalva Vardidze, etc.

The goal of the article is to describe the work of the father Petre Tatalashvili, one of the valuable figures, a secretary of a monastery and the responsible person for the educational processes, later on the last Prior of the Georgian monastery in Istanbul. Accordingly, it aims to introduce him to a broader society based on the preserved notes kept in family and other

* ORCID: [0000-0002-0165-7325](https://orcid.org/0000-0002-0165-7325), Doctoral Program Student of Sokhumi State University, 0186, Tbilisi, Georgia, teatatenashvili@gmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Tatenashvili, T. (2023). FATHER PETRE TATALASHVILI – THE LAST PRIOR OF THE GEORGIAN MONASTERY IN ISTANBUL. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 41-48. DOI: [10.17498/kdeniz.1304312](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1304312)

Father Petre Tatalashvili – The Last Prior of the Georgian Monastery in Istanbul

funds or archives, which have not been used by the scientists widely. We consider, that he deserves to be known by the Georgian society due to his deeds, as he faithfully served to education and cultural advancement of Georgian people for entire his life, under the foreign sky, in the foreign country. He was the defender, the patron, the spiritual confessor of Georgian Catholics.

The research methodology: The research is based on the historical research method: description, comparative-historical method, empirical, causal-historical analysis based on the epistolary and memoir materials preserved in the archive fund of Istanbul Georgian Catholic Monastery

Keywords: Petre Tatalashvili, Georgian Monastery in Istanbul, Georgian Catholics, Ferikoy

ÖZ

İstanbul Meryem Ana adına Gürcü Katolik Kilisesi, Gürcistan dışındaki Gürcü manastırları arasında seçkin dini ve kültürel-egitim ve Kartveloloji araştırmalarının merkezlerinden birini temsil etmektedir.

Tapınak, 1861 yılında Peder Petre Kharisçirapaşvili tarafından İstanbul'un en güzel semtlerinden biri olan Periköyünde inşa edilmiştir. İstanbul'un Gürcü Katolik Kilisesi'nde faaliyet gösteren din adamlarının çoğunluğunun Samtskhe-Cavakheti'den olduğunu da belirtmek gerekir. Papaz Petre Tatalaşvili de Samtskhe'lidir. Yüz yıllık varlığı boyunca (1861-1961), kilise bir dizi ulusal, eğitimsel ve bilimsel etkinliğin gerçekleştirildiği bir dini, kültürel, eğitimsel ve bilim merkeziydi.

İlahiyat okulu, Gürcü-Fransız okulları, matbaa, Osmanlı vatandaşı olan Gürcüler arasında okuma-yazmayı yayma cemiyeti ve Akaki Tsereteli adına kütüphane kurulması, söz konusu kilisenin kültür ve eğitim faaliyetinin kanıtıdır. O dönemde Gürcü Katoliklerin eğitim merkezi haline gelen kilise, genç Gürcülerin önce İstanbul'da sonra da Avrupa'da eğitim almalarının önünü açmıştır.

Amaç: İstanbul'daki Gürcü Kilisesi'nin değerli simalarından, manastırın yazı işleri müdürü ve eğitim süreçlerinden sorumlu kişi ve son başrahip olan Papaz Petre Tatalaşvili'nin şimdiye kadar bilim camiası tarafından bilinmeyen faaliyetlerini, ailesinde ve çeşitli vakıf ve arşivlerde muhafaza edilen belgelere göre değerlendirmektir.

Tüm hayatı boyunca yabancı bir ülkede Gürcü halkının eğitimine ve kültürel gelişimine sadakatle hizmet eden Papaz Petre Tatalaşvili'nin katkılarının Gürcü toplumu tarafından bilinmesini hak ettiğini düşünüyoruz. Kendisi Gürcistan sınırları dışında, Gürcü Katoliklerinin ruhani babası ve Gürcü Katolikliğinin savunucusu ve destekçisiydi.

Araştırma metodolojisi: Araştırma, İstanbul'daki Gürcü Katolik Manastırının arşivinde muhafaza edilen mektup ve anı materyallerini kullanarak betimleme, karşılaştırmalı-tarihsel yöntem, ampirik, nedensel-tarihsel analize ve ağırlıklı olarak tarihsel araştırma yöntemine dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Petre Tatalaşvili, Petre Kharisçirapaşvili, İstanbul Gürcü Kilisesi, Gürcü Katolikleri, Periköy.

АННОТАЦИЯ

На протяжении всего века Грузинский католический монастырь имени Святой Богородицы Марии в Стамбуле, со своими школами, типографией и богатой библиотекой выполнял культурно-просветительскую и научную функцию за пределами Грузии и служил великому грузинскому делу.

Храм при монастыре был построен в 1861 году отцом Петре Харисчирашвили в одном из красивейших районов Стамбула Ферикой (Деревня Ангелов). Следует также

отметить, что большинство отцов, служащих в грузинском монастыре Стамбула, были родом из Самцхе-Джавახети. Отец Петре Таталашвили тоже был из Самцхе.

Грузинский католический монастырь Стамбула за сто лет своего существования (1861-1961) был религиозным, культурным, просветительским и научным центром, где проводился ряд национальных, просветительских и научных мероприятий. Основание духовной школы, грузинско-французских школ, типографии, общества распространения грамотности среди османских грузин, библиотеки имени Акакия Церетели свидетельствует о культурно-просветительской деятельности монастыря. Именно монастырь стал в то время центром образования грузинских католиков, что открыло путь грузинской молодежи к получению образования сначала в Стамбуле, а затем и в Европе. Именно благодаря монастырю здесь были воспитаны выдающиеся грузинские учёные и общественные деятели, как Иване Гварамдзе, Михаил Тамарашвили, Михаил Тархнишвили, Шалва Вардизе и другие.

Цель статьи: описать деятельность одного из достойных деятелей грузинского монастыря Стамбула, его секретаря и ответственного за воспитательные процессы. А в последствии и последнего настоятеля - отца Петре Таталашвили, и соответственно, представить его широкой публике по семейным записям, сохранившимся у его потомков и в различных фондах и архивах, не нашедших широкого распространения в научной среде до сих пор. Мы считаем, что отец Петре Таталашвили своим вкладом заслуживает признания грузинского общества. Потому что всю свою жизнь под чужим небом, в чужой стране он верно служил родине, просвещению и культурному прогрессу грузинского народа. За пределами Грузии он был защитником и сторонником грузинского католицизма, его духовным учителем.

Методология исследования: Исследование в основном основано на историческом методе исследования: описание, сравнительно-исторический метод, эмпирический, причинно-исторический анализ с использованием эпистолярных и мемуарных материалов, хранящихся в архивном фонде Грузинского католического монастыря в Стамбуле.

Ключевые слова: Петре Таталашвили, грузинский монастырь Стамбула, грузинские католики, Ферикой.

INTRODUCTION

Until 90s of the XX century, only little part of the society was informed about Monastery, though in Meskhети, the descendants of Monastery leaders were well aware about it. Due to soviet censorship, Istanbul Georgian Monastery was tabooed. The residents of Meskhети also used to avoid talking about it. The first scientist who reported about it was Shota Lomsadze. He described certain period of the history of the monastery in “The Chronicles of Akhaltsikhe” (Lomsadze, 1979_66-94). After 90s, when Georgia became independent many researchers became interested by the history of the Monastery and by the material preserved there.

There were many centers of Georgian culture and education abroad, though majority of them has been lost. It is impossible not to agree with Ms. Shushana Putkaradze who says in one of her articles: “Only the Georgian cultural center in Istanbul is preserved safely and reliably. There is the treasure, which was maintained by Turkish people, the Republic of Turkey, what is especially valuable and is the symbol of delicate attitude of Turkish people towards Georgian cultural heritage” (Putkaradze, 2007:10).

It can be safely said that Georgian catholic monastery exists due to Meskhетian public figures. It was established by Father Petre Kharischirashvili, though maintenance of

Father Petre Tatalashvili – The Last Prior of the Georgian Monastery in Istanbul

the Monastery in the current form is the merit of the monastery leaders or the fathers who served in Istanbul, as well as Pavle Zazadze and his family living in Istanbul.

As it is known, the monastery was established because of certain political reasons. In the second half of XIX century, the condition of Georgian Catholics was worsened in Georgia and especially, in Samtskhe-Javakheti due to Russia's politics against Catholicism. "Prohibition of entrance of Catholic Missionaries from Europe to Georgia made the situation hard in Akhaltsikhe most of all, Where Russian government supported to establishment of Armenian typikon and Armenian language in the churches serving to Georgian Catholics on Latin Rite. Armenian Catholic Church conducted a wide-range of propaganda about absence of Georgian Catholicism historically. It did not mean that Meskheti returned to its motherland would obey easily and the leaders for struggle became Georgian Catholics (Papashvili, 1995:314-315).

Petre Kharischirashvili became the leader of the struggle, though he was not able to bring it to the end due to many reasons. In 1857, he left the native land and moved to Turkey. In 1859, he received a local service in the nun's Monastery with the help of Archbishop Bruno, the representative of Pope Pius IX. The same year he received the permission for Georgian practice of consecration of clergy and purchased the land plot in the suburbs of Istanbul, Ferikoy with financial support of famous patron, Iakob Zubalashvili. Father Petre built the Monastery of Virgin Mary. The monastery of nun's was added to it soon. Father Petre led the monastery until 1892. After his death elected leaders Stephane Giorgidze, Alfonse Khitarishvili, Benedicte Vardidze, Pio Balidze, Shio Batmanashvili and Petre Tatalashvili led the monastery, the latest was the last leader of the monastery (Kruashvili, 2012:8-9).

At the edge of XIX-XX centuries during active Russification and Armenization of Georgians "Istanbul Georgian monastery was the only religious institution, where monks by practical steps, by crosses, pens or weapon struggled for sovereignty, what became fatal for them (Catholics and Catholicism in Georgia in XIX-XX cc, 2022:124).

An Italian Diplomat Eugène Dallegio d'Alessio (1888-1983) wrote about Istanbul Georgian Catholic Monastery "... Monastery is not only a spiritual establishment, but it also has a political value... The catholic clergymen of the monastery... were not afraid of the threat for existence of their society and with the great belief of wonderful future served to freedom of Georgia... The Clergymen of Ferikoy are famous in entire Turkey and Greece, that it is so prominent church in Ottoman Empire that the people with different origin and religion used to visit it" (Dallegio d'Alessio, 1921:33).

DISCUSSION

Many famous writers, public figures and clergymen were grown in Istanbul Georgian Monastery; Petre Tatalashvili was one of the most prominent and respected one. He was born on November 29, 1888 in one of the villages of Samtskhe, called Arali in the family of Stephane and Keke having many children. He received a primary education in his native country, in his own villages and he was around 8-9 years old when he was sent to Istanbul by his parents to get spiritual education. His family had four sons and three daughters, the eldest son was Ivane (Vano), then Pavle, Mikheil (Mikha) and Elias. The Daughters were Sophio (Sopho), Ezo and Tere.

According to the family data, the family of Tatalashvili used to be considered as rich. Giorgi, the grand-grandfather of Petre Tatalashvili (who was called as Gio in the village) acted as "Narodny Sudya" of the Mazra it means that he was an assistant to the public judge (the source: Temur Tatalashvili, the grandson of Ilia (Elia), the brother of Petre. It is clear from the family status, that they valued education. Stephane, the father asked to

Benedicte Vardidze, the spiritual figure, who was from his village by origin and visited his family, to take 8 years-old Petre to Istanbul Georgian Monastery for study. There is the letter preserved in the archive of the Istanbul Georgian Monastery, where Stephane Tatalashvili thanks to the leaders of Georgian Monastery of Istanbul, Benedicte Chilingarov (Vardidze) and Padre Alfonse (Khitariashvili) for taking care on her son and asks to admit the grandchildren of his villager to the school of women (The letters from Istanbul Georgian Monastery, I, 2017:687).

From the family notices “Petre, my uncle is in the list of those Meskhetian educators, who served in Istanbul. He was a patriot, great lover of his native land and region; he knew French, Latin, German and Italian languages very well, as well as philosophy and theology, he studied in France, Italy and Austria as well,” – this is how his niece used to talk about Petre Tatalashvili (The source: Tamar Janashvili, the daughter of his brother, Ilia Tatalashvili).

Father Petre received the first education in French and Latin languages by the supervision of the father (Benedicte Vardidze) serving at Istanbul Monastery of Virgin of Lourdes. Since September 3, 1900, he continued his study in St. Luis Seminary and finished with excellence in 1906. At the end of August, 1908 he went to the College of the Benedictine Fathers of St. Anselmo, which he completed with excellence in 1911 in the field of philosophy and theology. When he continued his study in Austria. Young Peter was ordained to priesthood in 1912. After completion of St. Anselmo College (1908-1911), he returned to Istanbul and became a responsible person for educational processes as a monastery secretary.

In 1956, he was elected as a monastery prior. He served the office until his death perfectly...

Father Petre Tatalashvili died of a serious illness in 1961, far from his homeland, in Istanbul. He is buried in the Georgian fathers brotherhood cemetery in the Latin Catholic cemetery in Sisli district in Istanbul. He spent the rest of his life in the Georgian Monastery of Istanbul. Since then, due to the unfortunate historical reality, the Monastery had not a leader any more.

Eugène Dallegio d'Alessio remembers the conversation with Father Petre, which is included in his book “Georgians in Constantinople” and it refers to the graveyard of Georgians and Georgian scripts “The major part of new districts of Constantinople was always resided by Meskhetian. All of them were followers of Catholic Church; it means the lived in Istanbul, either in downtowns, the old part of the city or uptowns around the Galata. It seemed that Georgians used to write on their gravestones in Georgian. There is one manuscript in the archive of Georgian Catholics, which includes the list of some scripts on the graveyard. Father Petre Tatalashvili showed me the Charters of the Monastery. However, I could not find anything except the mentioned list, which is re-written from the original copies in 1866, that is all I could find (Dallegio d'Alessio 1921:20-21).

In the letters from Istanbul Monastery, the memories of childhood of Petre Tatalashvili are published by the name of Petre Tatalati. The stories “An adventure”, “On the day of the Immaculate Conception”, “A Resurrection”, “The laugh is followed by cry”, “Unintentionally bathing” shall be highlighted. Father Petre Tatalashvili recalled his childhood being far from his native land and collected his adventure in the form of short stories.

Missing his family, parents and close people, he mentioned them with a special warmth and love, though he has extraordinary emotions towards his mother. They celebrated the day of Immaculate Conception of Virgin Mary in the monastery (December 13, 1905). It is symbolic his emotional attitude about his mother in his story.

Father Petre Tatalashvili – The Last Prior of the Georgian Monastery in Istanbul

As mentioned, Father Petre Tatalashvili has finished the St. Anselmo Collage of Benedictine Fathers in 1911, the department of Greek Typikon and like majority of the students of Ferikoy, he decided firmly to obtain the degree in philosophy and theology. Therefore, he had to go to Austria. According to the available documents (Communication with Mikheil Tamarashvili, the Archive materials (The Fund of M. Tamarashvili # 3414). It demonstrates how he was looking forward to approval of Father Benedict, the leader of Georgian Monastery in Istanbul, which should be given personally to Padre Mikheil Tamarashvili and Father Petre Tatalashvili.

After reception of an approval, Father Petre sends a letter of gratitude to father Benedict, which reads

„Mister, I am looking forward to your response. Telling the truth, I could not read or pray, as I could not understand the reason for delay of the answer. Now I returned to life and I will start to become a doctor of philosophy in twenty days, I needed this joy to study thoroughly.

I was sure that when I come back you will not regret that you let me go to Austria” (Archive of the Georgian Catholic Monastery of Istanbul (AGCMI, letter from Rome to the head of the monastery).

Serving of Father Petre Tatalashvili in the Monastery was linked to both religious and educational activities. The archive material shows how he addresses to the head of Georgia’s Democratic Republic, Noe Zhordania and an ambassador of Georgia in Constantinople, Grigol Tskhriladze with the request to support Georgian students in Constantinople who returned from Germany to Georgia and would like to continue their study in Istanbul Georgian Monastery. There are photo material of Petre together with his students. He was also engaged in teaching Georgian to Georgians arrived from Georgia, he taught not only Georgian, but also theology and philosophy. On October 25, 1919 on the session of the main board of the Society of Spreading Georgian Literacy among Georgians discussed the request of the Secretary of Georgian Catholic Monastery in Istanbul, Priest Petre Tatalashvili for the books for the library of the Monastery. The board decided to grant the books worth of 1,500 rubles. (<https://protopography.iliauni.edu.ge/persons/12063-petre-tatalashvili>).

German oriental scientist and Kartvelologist, Professor of Munich University, Julius Asfalg wrote in the obituary to Mikheil Tamarashvili, published in the paper “Bedi Kartlisa” (The Fate of Kartli), about Mikheil and mentioned the fact that Father Tarkhnishvili studied in the Capuchin Seminary, completed in 1923. Then he attended 1-year course of Philosophy in Georgian Monastery and in October 1924 together with 3 other students, he visited Austria (Papuashvili, 2012:536).

In order to understand the personality of Petre Tatalashvili, as a public figure, it is important to demonstrate his attitude towards Mikheil Tamarashvili, what is well described in the letters addressed to him. Despite the age difference, as Tamarashvili was much elder than he, it did not prevent their relationship. Tens of letters are found in the National Fund of Manuscripts named after Korneli Kekelidze, which were sent to Tamarashvili from Petre Tatalashvili, which demonstrate a great awe and respect (NCM, M. Tamarashvili Fund, №3414, 3415, 3416). The letters show Tamarashvili patronage to a young person who was sent to Italy from Istanbul Georgian Monastery for getting education. It is very often that he asks for “overnight accommodation” for the students on weekends or during the holiday to Tamarashvili living in Rome. He also often tells the story of the educational institutions very often. (NCM, M. Tamarashvili Fund, №3412, 3414).

In the letter dated by October 1910, M. Tamarashvili writes that Vartaped Nersesyan is going to print something against Tamarashvili in the Armenian Newspaper “P.

Emanuel from Vienna is writing that he was at the Mkhitarists. They talked about your book “very angrily and Vartaped Nersesyan is going to write against you in the Armenian newspaper: it is a fame for you and not an abuse, it means that you have stepped a tail of Armenians” (NCM, M. Tamarashvili Fund, №3414).

Similar to all the leaders of Monastery, Petre was fighting against Armenization of Meskhети during entire period of his service; he used to struggle for Georgian nationality, for returning Georgian language and Georgian rites to Meskhети. Georgian Catholics of Istanbul, who gained Georgian Typikon by a great struggle by the 20s of XX century, tried to help to the Catholics lived in Georgia in gaining possibility to conduct service in Georgian. Based on the letters kept in Monastery archive, it is shown that Petre was actively involved and supported to fighting of Georgian Catholics in Meskhети and removing Armenians from ruling of Georgian Catholics.

Father Petre accompanies the delegate of Pope of Rome, Antoine Delfouche during his visit to Akhhaltsikhe. He sent the letter to his native Meskhეთian before this visit. In the archive materials of the Monastery, the letter is found, where Father Petre appeals to his Meskhეთian peers” “Father Emanuel visited us and informed us about the situation there. We are very surprised about the requirement of your Catholics about Georgian Typikon; quite different thinking is in your place. The Rome, the local bishop and an ambassador, has promised Georgian Typikon for your people for many times. It is time to come together and do for our society something; otherwise, we are losing our future. I have not heard positive things from the visitors; it seems he is armed and is angry on Armenians. Host him properly”, this is the appeal to his peers in Akhhaltsikhe from Father Petre (Istanbul, August 17, 1991).

The situation became harder after the World War II in the monastery. The service was terminated for the Georgians living in Turkey. Due to “Iron Curtain” Georgian young people could not be taken for study. The most of the members of monastery were died because of age. The situation was critical, at the beginning of 60s only Petre Tatalashvili, the acting leader of the monastery and monastery servant, Pavle Akobashvili, were alive (Catholics and Catholicism in Georgia, XIX-XX cc, 2022:124).

It is easy to imaging the hardship Father Petre Tatalashvili during being a leader of the monastery. Actually, he faced alone all the difficulties unlike previous leaders. However, he was a faithful guardian of the monastery until the end of his life. After his death, the monastery has no leader.

During the Soviet period, the monastery was considered as a counter-terrorist organization and everything was done to degrade and tarnish its name (Catholics and Catholicism in Georgia, XIX-XX cc, 2022:124).

RESULTS

The article presents the contribution of Georgian Catholics to the religion and nation, struggle of the leaders of Istanbul Ferikoy monastery for breeding national self-consciousness, maintenance of Georgian nationality and Georgian language. Making the common Georgian things, support to Georgian culture and education was the main mission of the monastery, fulfilled by the monks for their nation and country. Father Petre Tatalashvili activities are the part of the great goal and mission, which they inherited according to the Will of the founder of the Monastery, Father Peter Kharischirashvili and fulfilled it with a great honor.

Certain information about the biography of Father Petre Tatalashvili is given only from his descendants. Unfortunately, such information is very limited preserved in the family and it is often is not accurate. Some data are provided from the archive of Istanbul Georgian

Father Petre Tatalashvili – The Last Prior of the Georgian Monastery in Istanbul

Monastery and from National fund of manuscripts, etc. However, such data can support to further study of Petre Tatalashvili life and work.

BIBLIOGRAPHY

- Evgeni dalejio d'alesio, (1921), kartvelebi k'onst'ant'inep'olshi, prangulidan shalva vardidzisa, st'amboli, sabech'davi k'atolik'e kartvelta savanisa. Eugene Dallegio D'alesio, Georgians in Constantinople, Istanbul, Printing of Catholic Georgian Monastery. <https://prosopography.iliauni.edu.ge/persons/12063-petre-tatalashvili>
- Khelnats'erta erovnuli tsent'ri, tamarashvilis pondi. National Center of Manuscripts, Tamarashvili Fund.
- Kruashvili nat'o, (2012) st'ambolis kartvel mamata savanis ts'inamdzghvreb khizabavridan, akhaltsikhe. Kruashvili Nato, the Leaders of Istanbul Georgian Monks' Monastery from Khizabavra, Akhaltsikhe.
- Lomsadze shota, (1979) gviani shuasauk'uneebis sakartvelos ist'oriida, akhaltsikhuri kronik'ebi, „metsniereba“, Tbilisi. Lomsadze Shota, From Late Medieval Georgian History, Akhaltsikhian Chronicles, „Science,“, Tbilisi
- P'ap'ashvili murman, (1995) sakartvelo-romis urtiertoba, „aghmashenebeli“, tbilisi. Papashvili Murman, Relationship of Georgia and Rome, „aghmashenebeli“, Tbilisi.
- P'ap'uashvili nugzar, (2012/2013) ist'oriisa da etnologiis inst'it'ut'is shromebi XII-XIII. Papuashvili Nugzar, The works of History and Ethnology Institute of XII-XIII.
- Put'k'aradze shushana, (2009) akhaltsikhis sakhelmts'ipo sasts'avlo universit'et'is sametsniero k'onperentsiis masalebi, tbilisi. Putkaradze Shushana, the Scientific Conference Materials of Akhaltsikhe State Teaching University, Tbilisi.
- Saba, (2011. mart'i, N3(183) sakartvelos k'atolik'eta qoveltviuri matsne, tbilisi. Saba: The Monthly Tribute of Catholics of Georgia, Tbilisi, March, N 3(183).
- st'ambolis kartuli k'atolik'uri monast'ris arkivi (skk'ma, ts'erili romidan monast'ris ts'inamdzghvars) Archives of the Georgian Catholic Monastery of Istanbul (AGCMI, Letter from Rome).
- Surguladze k'akhaber, baramidze irak'li, diasamidze khatuna, k'op'aleishvili t'at'iana, (2022) k'atolik'eebi da k'atolik'oba sakartveloshi XIX-XX ss, „universalali“, Tbilisi. (ist'oria, k'ult'ura, tanamedroveoba) tbilisi. Surguladze Kakhaber (2022), Baramidze Irakli, Diasamidze Khatuna, Kopaleishvili Tatyana, Catholics and Catholicism in Georgia, XIX-XX cc (history, culture, modernism), „universalali“ Tbilisi.
- Ts'erilebi st'ambolis kartuli savanidan, (2017) t'omi I, batumi. The Letters from Istanbul Georgian Monastery, Book I, Batumi.
- Ts'erilebi st'ambolis kartuli savanidan, (2020) t'omi II, batumi. The Letters from Istanbul Georgian Monastery (2020), Book II, Batumi.

SARAY GELENEKLERİNE GÖRE: VELÂDET-İ HÜMÂYUN

VELÂDET-İ HÜMÂYUN ACCORDING TO PALACE TRADITIONS

ВЕЛАДЕТ-И ХУМАЙОН ПО ДВОРЦОВЫМ ТРАДИЦИЯМ

Semiha NURDAN*

ÖZ

“Velâdet-i Hümâyun” sarayda gerçekleşen doğumlar için kullanılan isimdir. Doğum sarayda olduğunda, doğum hazırlığı ve doğum sonrası kutlamaları da ihtişamlı olmaktadır. Osmanlı sarayında padişah çocuklarının doğumlarıyla ilgili yapılan tüm törenler Velâdet-i Hümâyun merasimi adı ile deftere kayıt edilirdi. Hanedan üyesi olan şehzade veya sultanların doğum haberi ilan edilir ve halkı haberdar etmek için top ve tüfek atışları yapılırdı. Loğusa odasının hazırlanması büyük ve hummalı bir hazırlık süreci gerektirdiğinden bunlarla valide sultan bizzat kendisi ilgilenirdi. Kutlamalar sadece sarayda değil aynı zamanda halk arasında da büyük bir coşku ile karşılanırdı. Hatta eğlencelerin halk üzerindeki etkisine bakılıp birkaç gün daha uzatıldığı olmuştur.

Osmanlı devlet geleneğinin bir parçası olan kayıt tutma geleneği bu hususta bize çok önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada TS.MA.d 974 numaralı defter içerisinde yer alan bilgilerden hareketle doğum hazırlıklarını ele alacağız. Tarihsiz olan bu defterdeki bilgilere göre, Velâdet-i Hümâyun için hareme teslim edilen eşya ve mücevherat, kadınefendi için yaptırılan elbiseler, ebe kadına ve cariyelere verilen inam ve ihsanları değerlendireceğiz. Bu konuda Osmanlı Sarayında yapılan doğum öncesi ve doğum sonrası hazırlıkların ne olduğu hususu incelenecektir. Saray hayatına yakından bakıldığında düğünler ve doğumların ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı Sarayı söz konusu ise bu ihtişam ve şatafat göz dolduran bir boyuttadır. Yapılan bu hazırlığın maliyetinin ne olduğu irdelenecek ve yaklaşık bir maliyet çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Velâdet-i Hümâyun, Harem, İnam, İhsan.

ABSTRACT

“Velâdet-i Hümâyun” is the name used for births that take place in the palace. When the birth was in the palace, the birth preparation and postpartum celebrations were also magnificent. All the ceremonies held in the Ottoman palace regarding the birth of the sultan's children were recorded in the book under the name of Velâdet-i Hümâyun ceremony. The news of the birth of the princes or sultans, who were members of the

* ORCID: [0000-0002-5316-3650](https://orcid.org/0000-0002-5316-3650), Dr. Türk Tarih Kurumu, snurdan@ttk.gov.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Nurdan, S. (2023). SARAY GELENEKLERİNE GÖRE: VELÂDET-İ HÜMÂYUN. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 49-73. DOI: [10.17498/kdeniz.1300139](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1300139)

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-î Hümâyûn

dynasty, was announced and gun and rifle shots were fired to inform the public. Since the preparation of the maternity room required a great and feverish preparation process, the valide sultan personally took care of them. Celebrations were greeted with great enthusiasm not only in the palace but also among the people. In fact, the effects of the entertainments on the public were looked at and they were extended for a few more days.

The tradition of keeping records, which is a part of the Ottoman state tradition, provides us with very important data in this regard. In this study, we will deal with the birth preparations based on the information in the TS.MA.d 974 numbered book. According to the information in this undated book, we will evaluate the goods and jewelry delivered to the harem for the Velâdet-i Hümâyûn, the dresses made for the ladies, and the blessings and blessings given to the midwife and concubines. In this regard, the prenatal and postnatal preparations in the Ottoman Palace will be examined. When we look closely at the palace life, it is seen that weddings and births have a separate place. Especially when the Ottoman Palace is in question, this magnificence and pomp is in an eye-catching dimension. The cost of this preparation will be examined and an approximate cost will be calculated.

Keywords: Ottoman, Velâdet-i Hümayun, Harem, Faith, İhsan.

АННОТАЦИЯ

«Веладет-и Хюмаюн» — это название, используемое для родов, происходящих во дворце. Когда роды проходили во дворце, подготовка к родам и послеродовые торжества также были великолепны. Все церемонии, проводившиеся в Османском дворце по поводу рождения детей султана, были записаны в книгу под названием церемонии Веладет-и Хюмаюн. Объявлялись новости о рождении принцев или султан, которые были членами династии, и раздавались ружейные и ружейные выстрелы, чтобы информировать общественность. Поскольку подготовка родильного зала требовала большого и лихорадочного процесса подготовки, валиде-султан лично позаботился о них. Торжества были встречены с большим воодушевлением не только во дворце, но и в народе. Фактически, были рассмотрены последствия развлечений для публики, и они были продлены еще на несколько дней.

Традиция ведения записей, являющаяся частью государственной традиции Османской империи, дает нам очень важные данные в этом отношении. В этом исследовании мы рассмотрим подготовку к родам на основе информации из пронумерованной тетради TS.MA.d 974. Согласно информации в этой недатированной тетради, мы оценим товары и украшения, доставленные в гарем для Веладет-и Хюмаюн, платья, сшитые для дам, а также подарки и пожертвования, которые давали повитухам и наложницам. В связи с этим будет рассмотрена родовая и послеродовая подготовка в Османском дворце. Если внимательно присмотреться к дворцовой жизни, то видно, что свадьбы и роды занимают особое место. Особенно когда речь идет об Османском дворце, это великолепие и пышность бросаются в глаза. Стоимость данного препарата будет изучена и будет рассчитана примерная стоимость.

Ключевые слова: Османское государство, Веладет-и Хумаюн, Гарем, подарок и пожертвование

Giriş

Osmanlının saray hayatı ele alınırken düğünler ve doğumlar hem saray halkı için hem de Osmanlı toplumu için önemli olaylar arasında yerini almıştır. Saray halkı için bu törenler eğlence, ziyafet ve belli ritüellerin yerine getirildiği merasimlerdir. Halk için bu törenler saray içerisinde meydana gelen bu olayların halka eğlence ve ziyafet olarak

yansıması olarak görülebilir. Sarayda çok ciddi masraflarla yapılan bu törenler için takdim edilen hediyeler ve müjdeleme için top atışları yüklü maliyet gerektirmektedir.¹ Doğum tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kutsal sayılmıştır. Doğum yaşamı devam ettirebilmenin yegâne yolu ve bir başlangıçtır. Doğum, tüm canlılar için Allah'ın bir lütfudur.

Bu çalışmanın da konusu olan doğumlar yani Velâdet-i Hümâyunlar için yapılan eğlenceler ve bu eğlencelerin maliyetlerini ele alacağız.² Velâdet-i Hümâyun bazı kaynaklarda padişah çocuklarının doğumları için kullanılırken bazı kaynaklarda ise padişahın doğum günü kutlaması anlamında kullanılmaktadır (Pakalın, 1993, s. 587-588; Batmaz, 2007, s. 24). Bu çalışmada Velâdet-i Hümâyunu tabirini padişah çocuklarının doğumu için yapılan hazırlıklar ve kutlamaları için kullanacağız (Uzunçarşılı, 1988, s. 167-171). Kayıtlara yansıyan bilgilerden hareketle birçok şeyde olduğu gibi XVII. Asırda da sarayda yapılan merasimlerde de bir olduğu görülmektedir (Karatepe, 2004, s. 41-44). Bu değişimin konumuzla ilgili olması hasebiyle Sur-ı Hümâyun olarak kayıtlara geçen kutlamaların mali kayıtlarının tutulduğu, TS.MA.d 974 numaralı defterde geçen bilgilerden hareketle değerlendirilecektir. Bu doğumlar, büyük törenlerin ve masrafların yapılmasına yol açmıştır. Kayıtların tutulduğu Sur-ı Hümâyun ve Teşrifat defterlerinden törenlerle ilgili önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

Harem-i Hümâyunda her şeyin bir ritüel halinde yapıldığı belgelere yansıyan bilgilerden anlaşılmaktadır. Velâdet-i Hümâyunda da bu ritüellerin en kapsamlı yapıldığı olaylardan biridir. Haremde düğünler ve doğumların ayrı bir yeri vardır. “Doğumdan üç gün sonra kadın, kendisi için hazırlanan özel odaya alınır. Her kadın için özel olarak loğusa odası düzenlenmiştir. Bu odalar değerli taşlardan inciler ve gümüş başlıklı sütuna yerleştirilmiştir. Yatağın etrafı duvarlara asılı kırmızı ve mavi satenden perdelerle çevrelenmiş, bu perdeler zümrüt ve ufak incilerle süslenmiştir. Loğusa bu odada altı hafta kadar kalmaktaydı. Loğusa odasında bulunan değerli mobilyalar ve değerli taşlarla hazırlanan tüm yatak takımları gibi özel eşyalar hazinedar tarafından özenli bir şekilde kaldırılır ve tekrar kullanılması için saklanırdı.

Doğumdan sonra yapılan törende ise tam bir hiyerarşi vardı. Özellikle haremın padişahı olan Valide Sultan ve hazinedar tarafından gerçekleştirilen törenlere davetlilerde hiyerarşik bir düzenle davet edilir ve bu düzen çerçevesinde Velâdet-i Hümâyun eğlencesinde yerini alırdı. Bu törene başta sultanlar olmak üzere vezir-i azamın ailesi ve devletin ileri gelenlerinin aileleri katılırdı.

Osmanlı devletinde kayıt sisteminin çok gelişmiş olduğu günümüze kadar ulaşan arşiv vesikalarından da anlaşılmaktadır. Bu kayıtlardan biri de bu makalede kullanılacak olan Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığında bulunan Topkapı Sarayı koleksiyonu içerisinde yer alan ve TS.MA.D_00974 kayıtlı defterdir. Defterde yer alan

¹ TS.MA.d _2424 ve Hicri 29-12-1193 tarihli Şehzade Süleyman'ın doğumu münasebetiyle sur-ı hümâyunda verilen kuru yemiş ve ziyafetlerdeki yapılan masraflar hakkındaki kayıt. Bir başka örnekte: TS.MA.d_3060: “11 Şaban 1180 tarihinde III. Mustafa'nın oğullarından Şehzade Mehmed'in veladeti hasebiyle yapılan sur-ı hümâyunun kaydedilen masraflarla ilgili buyruldu” bu belgelerden hareketle yapılan masrafları izah etmek mümkündür.

² TS.MA.d _10022 kayıtlı ve Hicri 29-12-990 tarihli “Sur-ı hümâyuna gelen muhtelif esnaf cemaatleri ile bunların kendi sanat ve meşguliyetlerine uygun ve onu temsil etmek üzere getirdikleri çeşitli hediyeler, sura iştirak eden pehlivanlar, canbazlar, karagözcüler, hokkabazlar, maskaralar, sazenceler vesairenin isimleri ve mevcutları ile surda gösterilmek üzere yapılmış olan kale, kule, köşk, şadırvan, yel değirmeni vesaire şekilleri” Bu belgeden de anlaşılacağı üzere doğum ile ilgili yapılan hazırlıklar ve onların masrafları hakkında bilgi bulmak mümkündür.

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-î Hümâyün

bilgiler iki başlık altında değerlendirilecektir. Birinci başlıkta yapılan kutlamalar, ikinci başlıkta ise doğum için yapılan hazırlıklar ve maliyetleri ortaya konulacaktır.

1. VELÂDET-İ HÜMÂYUN KUTLAMALARI

Osmanlı sarayın eğlence hayatına dair pek fazla araştırma yoktur. Doğum ve düğün gibi halkın da dahil olduğu törenlerle ilgili teşrifat kayıtları ve masraflarla ilgili kayıtlardan başka bilgi kaynağı yoktur. Teşrifatla ilgili ilk kayıtlar, Fatih Sultan Mehmet dönemine ait kanunnamelerde geçtiği görülmektedir (Karaca, 2011, s. 570-572). Osmanlı Devleti'nde şehzade ve sultanların doğum haberi saray içerisinde kalmaz mutlaka sokaklara, çarşı ve pazarlara tellallar vasıtasıyla ulaşırdı. Bu haber neticesinde Türk örf ve geleneklerine göre eğlenceler tertip edilirdi. Halk tarafından bu eğlenceler merakla takip edilirdi (Tarım Ertuğ, 2010, s. 131-148).

XVII. yüzyıla kadar sarayda yapılan doğumlarla ilgili ve doğumla ilgili yapılan eğlencelere dair arşivlerde az sayıda belge vardır. Kutlamalarla ilgili belgeler genellikle XVIII. ve XIX. Yüzyıla aittir. Özellikle XVIII. Yüzyıla ait Sultan III. Mustafa'nın kızları için doğum kaydı tutulduğu görülmektedir. Şehzadelerin, Sultan I. Ahmed'den itibaren Sultan Abdülaziz'e kadar tahta geçmeden çocuk sahibi olmaları yasaktır. Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerine ait teferruatlı doğum kayıtlarını içeren arşiv vesikaları günümüze kadar ulaşmış doğumla ilgili doğan bebeğin doğum tarihi başta olmak üzere, yapılan hazırlıklar ve masrafları hakkında tutulan defterler mevcuttur (Uluçay, 2001, s. 67-71).

Velâdet-i Hümâyün töreni başlamadan harem ve sarayın diğer kısımları aydınlatılırdı. Sarayda ve şehirde şenlikler başlardı. Vezir-i azamın evinde toplanan devlet ricalinin aileleri saraya gelirlerdi. Kadınlar loğusa odasına hiyerarşik düzene göre alındıktan sonra odada bulunan başta valide sultan ve hanım sultanları selamlar ve sofaya oturup yatak üzerindeki değerli taşlarla süslenmiş örtünün ucunu öperlerdi. Bu tören sırasında iki cariye loğusa yatağının etrafındaki perdeyi açık tutarlardı. Selamlama bittikten herkes yerlerine oturduktan sonra eğlence ve ziyafet başlardı. Genellikle cariyelerin nameleri eşliğinde yapılan ikramlarda şerbetler ve çeşitli meyvelerden yapılmış, çiçeklerle süslenmiş ikramlıklar gelen misafirlere yine altından ve gümüşten yapılan kaplar içerisinde ikram edilirdi. Nahl denilen bu süslü ikramlıkları cariyeler misafirlerin önlerine koyarlar ve misafirler bu ikramları evlerine giderken götürebilirlerdi (D'ohsson, 1972, s. 1-32).

Bu eğlenceler altı gün sürer ve son gün beşik kabulü diğer adıyla Sadrazam Beşik Alayı yapılır ve tören biterdi. Kıymetli taşlarla süslü altın beşiğin kabulünde sadrazam beşiği vezirlerden ve ağalardan oluşan bir alay eşliğinde silahtar ağa beşiği harem ağasına teslim ederdi. Harem ağası beşiği loğusa odasına götürürdü. Beşik geldiği zaman odada bulunan ahali beşiği ayakta karşılardı. Bu sırada yeni doğan bebeği tutması için ya süt anne yani dayeye veya ebe kadına teslim edilirdi. Ebe kadın bebeği beşiğine yatırır, okunan dualara misafirler âmin diyerek eşlik ederdi. Ebe kadın üç defa sallayarak bebeği kucığına alırdı. Bunun üzerine misafirler değerli kumaşlarla beşiği örterlerdi bu kumaşlar ebe kadına hediye edilirdi. Beşik alayı denilen bu törenle halka duyurulmuş olurdu (Uzunçarşılı, 1988, s. 167-171).

Gelen misafirler eğlence boyunca haremdeki dairelerde kalırlar, ayrılırken kaldıkları dairenin sahibesine, bebeğe ve loğusaya hediye sunarlardı. Ayrıca gelen misafirler için de hediyeler hazırlanırdı. Bu hediyeler genellikle mücevher, kürk ve değerli kumaşlardan meydana gelmektedir. Sadrazamın karısı için yaklaşık yetmiş bin akçeye varan hediye takdim edilir ve bu hediyelerden mevkine göre gelen misafirler de nasibini alırdı. Ancak Şeyhülislamın karısı bu hediyelerden muaf tutulmuştur (D'ohsson, 1970, s. 1-267).

Doğum gerçekleşir gerçekleşmez ilk olarak, darüssaade ağasına duyurulur o da müjdeli haberi silahtar ağaya verir. Silahtar ağa da saraya duyururdu. Bu haber üzerine Enderun'da bulunan her odada erkek için 5, kız için 3 kurban kesilir ve doğum haberi kutlanırdı (Uluçay, 2001: 67-71). Doğum haberinin duyurulması için top atışları yapılırdı. Bir müsahhib veya cücelerden biri veziriazama doğumun olduğunu haber verirdi. Tellallar doğum haberini tüm İstanbul'a duyurmak için çarşı ve pazarda müjdeli haberi ilan ederdi. Aynı zamanda doğum haberini bildirmek üzere Anadolu ve Rumeli Beylerbeyine, kadınlara Hatt-ı Hümâyün gönderilirdi (Uluçay, 2001, s. 67-71; Özcan, 2000, s. 289).

Doğum sonrası yapılan şenliklerin olmazsa olması mehteran ve ziyafetlerdi. Hokkabazlar, eğlenceler genellikle 3 ile 7 gün arasında yapılırdı. Hatta halkın bu eğlencelerden çok memnun olması durumunda eğlenceler uzatılırdı.

a. Valide Sultan Beşik Alayı: Valide Sultan tarafından özenle hazırlatılan beşik, Valide Sultanın ağaları vasıtasıyla mehteran eşliğinde Eski Saraydan hareket eder; Bayezittan, Divanyolu, Ayasoyfa önünden geçerek Topkapı Sarayında darüssaade ağasına teslim edilene kadar bu tören devam ederdi. Töreni halk büyük bir coşkuyla izler bebek ve padişah için dualar ederlerdi. Darüssaade ağası beşiği Hareme götür ve görevli kadınlara teslim ederdi. Darüssaade ağası beşiğin teslim edilmesinin ardından törene katılan ağalara ve görevlilere inam ve ihsan dağıtırdı (Uluçay, 2001, s. 67-71).

b. Sadrazam Beşik Alayı: Sadrazamın beşik alayı Valide Sultanınkinden daha ihtişamlı ve göz kamaştırıcı olurdu. Bu alay doğumun altıncı günü yapılır ve loğusa eğlencesi için devlet ricalinin aileleri saraya davet edilirdi. Sadrazam da Valide Sultan gibi beşiği ve yorganı, beşik örtüsünü kıymetli mücevherlerle süsletirdi. Doğan bebek erkek ise sorguç yaptırılırdı. Valide Beşik Alayında olduğu gibi sadrazam, Enderun ağaları, çavuşlar, kapıcılar ve diğer görevliler bu alayda yerini alırdı. Mehteran eşliğinde ve dualarla paşa kapısından alınan beşik Divanyolu üzerinden Topkapı Sarayında orta kapıdan içeri girdikten sonra araba kapısında bekleyen darüssade ağasına beşik, yorgan ve beşik örtüsü teslim edilirdi. Darüssaade tarafından teslim alınan beşik padişaha ve sonra hareme götürülürdü. Lohusa odasına götürülen beşik geldiğinde odada bulunan ve hiyerarşik bir düzen içerisinde oturan kadınlar ayağa kalkardı. Ebe kadın beşiğin içerisine bebeği dualarla yatırır ve üç kez salladıktan sonra bebeği kucağına alırdı. Bu tören sonunda davetlilere ve törene katılanlara kürkleri, elbiseleri, mücevherleri hediye edilirdi. Lohusa eğlencesi için gelen misafirler haremde üç gün misafir edilirdi. Gelen misafirlerde bebek, anne ve kaldıkları dairenin sahibi için hediyeler takdim ederlerdi (Uluçay, 2001, s. 67-71). Devlet bu kutlamaları ve eğlenceleri zaman içerisinde masrafları kısmak için terk etmek zorunda kalmıştır. Doğumlar sadece top atışlarıyla duyurulmuştur.

2. SARAYDA VELÂDET-İ HÜMÂYUN İÇİN YAPILAN HAZIRLIKLAR VE MALİYETLERİ

Doğum yaklaştığı zaman Haremin hâkimi Valide Sultan ve onun emrindeki başta hazinedar kalfa olmak üzere hummalı bir hazırlığa girişilirdi. Bu hazırlıklar sırasında başta doğum için haremde bulunan büyük bir oda doğum odası olarak ayrılır ve odanın mefruşatına geçilirdi. Hazırlıklar sırasında çocuk takımları, yatak takımları, mücevherat, elbise gibi gerekli eşyaların alınması için hazinedar kethüdası bizzat ilgilenirdi. Çocuk ve kadın için hazırlanan takımlardan elde olanlar varsa bunlar tekrar yaptırılmazdı. Hazinedar, Valide Sultanın istediklerini bir defter tanzim ederek hareme teslim ederdi. Doğum için ebe kadın ve süt nine veya diğer adıyla daye bulunurdu. Doğum odası değerli kumaş ve mücevherlerle baştan aşağı süslenirdi. Beşik takımları, yatak takımları, yorganlar, yastıklar ve cibinlikler bu kumaşlarla ve inci, pırlantalarla süslenirdi. Bu süslemede kırmızı atlasın önemli bir yeri vardır. Bu odanın en süslü yeri bebeğin beşiğidir. Haremde bulunan beşikler

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

uygun görülmez ise Darphane’de altından veya gümüşten yenisi yaptırılır hareme teslim edilirdi. Beşik için yaptırılan seraser örtüler ve yorganlarda değerli taşlarla süslenir, beşiğin baş ucunda Kur’an-ı Kerim’in konması için değerli taşlarla süslü bir kese yapılır ve beşiğin baş ucuna konulurdu. Yine incilerle, pırlanta, zümrüt ve elmaslarla donatılmış “Maşallah” ve horoz mahmuzu nazarlıklar asılırdı (Uluçay, 2001, s. 67-71). Bu hazırlıklar sadece doğum odası için yapılmazdı aynı zaman da sarayın içi ve dışı kandillerle, fanuslarla, fenerlerle aydınlatılır ve süslenirdi. İleri gelen devlet ricalinin konakları ve İstanbul’un sokakları aynı şekilde süslenirdi. Hatta konakların süslemeleri kişilerin gelirleriyle doğru orantılı olarak yapılır ve bu zenginliğin bir göstergesi sayılırdı.

Velâdet-i Hümâyün için hareme teslim olunan eşya ve mücevherat, kadınefendi için yaptırılan elbiseler, ebe kadına ve cariyelere verilen ihsanlar (TS.MA.d. 974_1, v. a1).

Sıra No	Materyal	Beher	Açıklama
1	Pırlanta elmas ile müzeyyen maşallah	1	
2	Pırlanta elmas ile müzeyyen zümrüd	1	
3	Pırlanta elmas ve yakud ve zümrüd ve piruze ile müzeyyen horuz mahmuzu nazar takımı	1	
4	Pırlanta elmas ve inci ile müzeyyen sırma ve pul ve tırtıl işli sırma işleme ve incü püsküllü kugaz? Kıt’a Musaf-ı şerif kesesi	1	
5	Ruze elmas ile müzeyyen altun yıldız sim beşik için	1	
6	Yaldızlı ağaç beşik	1	
7	Oymanlı ceviz beşik	1	
8	Sim hamam taşı	1	
9	Sim kaplı bağa	1	
10	Yaldızlı sim sübük	4	
11	Yaldızlı nühas leğen	2	
12	Yaldızlı nühas ibriz	2	
13	İncili ve sırmalı ve pul ve tırtıl işlemeli pembe seraser beşik yorganı	2	
14 Beşik yorganı	4	
15	İncili ve sırma ve pul ve tırtıl işlemeli ve sırma kaytanlı pembe seraser bağırdağ	2	
16 bağırdağ	4	
17	İncili ve sırma pul ve tırtıl işlemeli ve sırma saçaklı ve ve oyalı penbe seraser beşik örtüsü	1	
18	Kılabdan işlemeli dallı sugati? Bez yorgan çarşeb (çarşaf)	2	
19	Dokuma? dilbent yorgan çarşeb	4	
20 şal takye	3	
21	Düz hindi? şal takımı	7	
22	Dokuma tülbent	20	
23	Düz ... top	3	
24	Pembeli kulplu tülbent etek bezinden?	20	
25	Güvez atlas beşik şiltesi	3	
26	Dokuma tülbent beşik şiltesi	3	

27	Pembeli fitilli tül bent entari içlik	12+12=24	Toplam: 24
28	Pembeli tül bent etek bezleri	10	
29	Pembeli tül bent kol bezleri ayak bezleri	10+10=20	Toplam: 20

Sıra No	Materyal	Beher	Açıklama
1	İki tarafı inci ve sırma pul ve tırtıl işlemeli ve sırma saçaklı ve sırma püsküllü pembe seraser üstü? Tavanlık kapı farbalası	1+1+1+2=5	Toplam: 5
2	İnci ve sırma ve pullu ve tırtıl işlemeli ve sırma kordonlu ve sırma şeritli pembe seraser yatak takımı. Duvar yastığı, yüz yastığı, koltuk yastığı, şilte ve makad	4+2+2+2=10	Toplam:10
3	Sırma ve pul ve tırtıl işlemeli pembe seraser küçük erkan minderi: ve VASF-1 mezkûr basmak?	3+3=6	Toplam:6
4	Kılabdan işlemeli güzel atlas yatak puşidesi	1	
5	İncili ve sırma ve pullu ve tırtıl işlemeli pembe seraser yorgan: sarı sırma işlemeli	1+1=2	Toplam:3
6	İncili ve sırma ve pullu ve tırtıl işlemeli pembe seraser yüz yastığı	3	
7	Beyaz Zeminli Çarşaf (çarşaf), yüz yastığı	1	
8	Kılabdan işlemeli suzeni ? Bezi yorgan çarşef (çarşaf), yatak çarşef (çarşaf)	2+1=3	Toplam:3
9	İncili e sırma ve pul ve tırtıl işlemeli şali atlas boğça	1	
10	Sırma ve pul ve tırtıl işlemeli ve sırma ve saçaklı ve sırma püsküllü pembe seraser pencere ve kapı perdesi farbalası	4+4=8	Toplam:8
11	Sırma işlemeli ve kılabdan saçaklı beyaz pencere şemsiyesi	3	
12	Kılabdan işlemeli güzel atlas kapı şemsiyesi	1	
13	Sırma ve pul ve tırtıl işlemeli pembe seraser zar parça? beher 3, ceste 44, boğça 9	3+44+9	Toplam:9
14	Sırma ve pul ve tırtıl işlemeli pembe seraser köşe sediri: Yastık 10, koltuk yastığı 4, yüz yastığı 4, şilte ve makad 4	10+4+4+4=22	Toplam:22
15	Sırma ve pul ve tırtıl işlemeli ve sırma şeritli güzel atlas nihali? Beher 1, vASF-1 mezkere basamak ?1	1+1=2	Toplam:2
16	Altın yıldızlı yataklık beher 1, 2, kürsü? 4	1+2+4=7	Toplam:7
17	Altın yıldızlı pirinç perde kolları?	8	
18	Sırmalı kırmalı? püsküllü	27	
19	Sırmalı şemsiye püsküllü	9	
20	Sırma kordon	675	
21	Sırma şerit	220	
22	Sırma saçak	339	

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

23	Yaldızlı ve kadifeli kâğıd sandık	1	
24	Eşya vaz' olunmak üzere sandık	12	

Bâlâda müceddeden tanzim olunan eşyalar için sarf olunan:

Pırlanta elmas ile müzeyyen maşallah için			
1	Kebir ve kebirce Mahlût pırlanta kırat beher 48, bağdadi? 2, mabeyn-i hümayundan verildi	Miktar yok	
2	Sayı? taşı.... 3, borcu?	Miktar yok	
3	Altın ceste 8 çift? 80	640	
4	Sim ceste 55, çift? 5	202	
5	Sim ve cila ve mahfuz bahası	4620	
6	Üstadiyesi	7000	
	Toplam	12562	

Pırlanta elmas ile müzeyyen zümrüt avize için			
	Kebir ve kebirce mahlût, kırat beher 27, beher 22, mabeyn-i hümayundan verildi	Miktar yok	
	Sayı? taşı beher 1, borcu?	Miktar yok	
	Zümrüt beher 1	Miktar yok	
	Altın ceste 72, çift 80?	780	
	Sim ceste 42, çift 5?	231	
	Simli? Ve cila ... ve sade ve savat üstadiyesi	10870	
	Toplam	11881	

Pırlanta elmas ve yakut ve zümrüt ve perüze ile müzeyyen nazır takımı için			
	Kebir ve kebirce mahlût, kırat beher 31, mabeyn-i hümayundan verildi	Miktar yok	
	Sayı? taşı beher 1, borcu?	Miktar yok	
	Altın ceste 58, çift 80?	640	
	Sim ceste 37, çift 5?	203	
	Zümrüt ve yakut ve peruze, beher 3 borcu?	Miktar yok	
	Simli? Ve cila üstadiyesi ve mahfuz bahası	8600	
	Toplam	9443	

Pırlanta elmas ile müzeyyen sırma işli ve incili püsküllü Mushaf-ı şerif kesesi için			
	Kebir ve kebirce mahlût, kırat beher 81, beher? 22, mabeyn-i hümayundan verildi	Miktar yok	
	Sayı? taşı beher 1, borcu?	Miktar yok	
	Sim ceste 88, çift 5?	484	
	Simlü? Ve cilası?	5200	
	Sade? üstadiyesi	4820	
	İnci miskali hazine-i hümayundan verildi	Miktar yok	

Gügez kadife beher 21, ceste 12, çift? 150	285	
Toplam	10779	

Roza elmas ile müzeyyen altın yıldız sim beşik için		
Kebir ve kebirce mahlût üzere, beher kırat 565, ... 22, mabeyn-i hümayundan verildi	Miktar yok	
Sim ceste 7850, çift 5?	43.175	
Gümüşcü üstadiyesi	15.000	
Dökme ve dövme ? ve harç üstadiyesi	6500	
Kakma ve kalem ve şıkağ?	14.750	
Elmas sadesi ve üstadiyesi	17.500	
Simli ve cila üstadiyesi	23.500	
Yıldız bahası	15.000	
Mazgala ve cila üstadiyesi	4550	
Baha beşik ve kadife serraciyesi	1750	
Toplam	142.725	

Sim hamam taşı ve sim kaplumbağa ve yıldızlı sim sübek için		
Sim ceste 645, çift? 5	3547	
Üstadiye ve dökme harç ve mazgalası	3550	
Savat üstadiyesi	1250	
Toplam	8347	

Yıldızlı nühas leğen ve ibriz? için		
Nühas leğen bahası	1800	
İbriz? bahası	780	
Yıldız ve mazgala ve cila ve üstadiyesi	5800	
Toplam	8380	

Beşikler için harcan miktar ve bedel		
Yıldızlı tahta beşik beher	1	
Ceviz beşik	1	
	2 adet beşik	
Toplam	4400	

Sıra No	Materyal	Beher	Açıklama
Seraser için miktar ve bedel			
	Hareli pembe seraser: ceste 1678, 315	Toplam: 531.405	
Fabrikâri gügez atlas için miktar ve bedeli			
	Fabrikâri gügez atlas: ceste 204,200	Toplam: 40.800	
Kılabdan işlemeli gügez atlas için miktar ve bedel			
	Kılabdan işlemeli gügez atlas: ceste 160,185	Toplam: 40.800	

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

Pembe düz canfes için miktar ve bedel		
Pembe düz canfes ceste 1116, 40	Toplam: 44.640	
Pembe atlas için miktar ve bedel		
Pembe atlas, ceste 92, 70	Toplam: 6440	
İpek şerit için miktar ve bedel		
İpek şerit ceste 50,8	Toplam: 400	
Kılabdan işlemeli için miktar ve bedel		
Kılabdan işlemeli suzeni ? top beher 6,5000	Toplam: 30.000	
Kılabdan Tafta için miktar ve bedel		
Kılabdan Tafta ceste 5,100	Toplam: 500	
Beyaz ... için miktar ve bedel		
Beyaz ... ceste 75,60	Toplam: 4500	
Mai atlas için miktar ve bedel		
Mai atlas ceste 770,8	Toplam: 960	
.... şal için miktar ve bedel		
.... Şal top beher 2,3850	Toplam: 7700	7700:2=3850

Güvez atlas için miktar ve bedel		
Güvez atlas ceste 7,200	Toplam: 1500	
Çarşeb (çarşaf) için miktar ve bedel		
Çarşeb (çarşaf) top beher 1	Hazine-i hümâyuna verildi	
Sarı? pulat için miktar ve bedel		
Sarı? pulat top beher 49,210	Toplam: 10.290	
Amerikan bezi için miktar ve bedel		
Amerikan bezi, top beher 25,200	Toplam: 5000	
Amerikan bezi için miktar ve bedel		
Amerikan bezi, top beher 13,180	Toplam: 2340	
Keten bezi için miktar ve bedel		
Keten bezi, ceste 40,15	Toplam: 600	
Puşide için pike miktar ve bedel		
Puşide için pike top beher 1, mevcut?		

Sırma pul ve tırtıl işlemeli kadife eşyalar sırma ve pullu için miktar ve bedel		
Sırma pul ve tırtıl işlemeli kadife eşyalar sırma ve pullu için: ceste 128570, 13	Toplam: 1671.410	
İnci ve sırma pul ve tırtıl işlemeli kadife eşya için işçilik ve resm-i üstadiyesi miktar ve bedel		
İnci ve sırma pul ve tırtıl işlemeli kadife eşya için işçilik ve resm-i üstadiyesi	Toplam: 6437.923	
İpek kadife için miktar ve bedel		
İpek kadife ceste 60, ... 2	Toplam: 120	

Pembe bezi için miktar ve bedel		
Pembe bezi top beher 10, ... 30	Toplam: 300	
Tülbent için miktar ve bedel		

Tülbent top beher 10, ... 140	Toplam: 1400	
İnce tülbent için miktar ve bedel		
İnce tülbent top beher 4, ... 160	Toplam: 640	160x4=640
İpek beşik kaytan ve ibrişim püskül için miktar ve bedel		
İpek beşik kaytan ve ibrişim püskül takım beher 2	Toplam: 1500	
Çiçekli beyaz canfes için miktar ve bedel		
Çiçekli beyaz canfes ceste 127, 20	Toplam: 2540	
Pembe için miktar ve bedel		
Pembe.... , ceste 280, 30	Toplam: 8400	280x30=8400
Düz şellaki? için miktar ve bedel		
Düz şellaki? , ceste 3, 25	Toplam: 75	3x25=75
İnce Amerikan bezi için miktar ve bedel		
İnce Amerikan bezi, top beher 3,100	Toplam: 300	3x100=300
.... için miktar ve bedel		
.... top beher 18,180	Toplam: 3240	18x180=3240
Tire kaytan için miktar ve bedel		
Tire kaytan top beher 6,50	Toplam: 300	6x50=300

Altın yıldızlı tahta yataklık için miktar ve bedel		
Altın yıldızlı tahta yataklık beher 1, sedir 2, kürsü? 5	8 adet: Toplam: 114.000	
Eşya vaz' olunmak üzere tahta sandık için miktar ve bedel		
Eşya vaz' olunmak üzere tahta sandık beher 11,	3100?	
Yıldız kâğıt sandık için miktar ve bedel		
Yıldız kâğıt sandık beher 4	25.650	

Yorgancı ve terzi ve cilacı yevmiyesi olarak verildi: miktar ve bedel		
Yorgancı ve terzi ve cilacı yevmiyesi olarak verildi	Toplam: 13.240	
Sırma saçak ve sırma şerit: miktar ve bedel		
Sırma saçak ve sırma şerit, ceste 40.432,21	Toplam:849.072	40.432x21=849.072
Bohça için güllü tomar?: miktar ve bedel		
Bohça için güllü tomar?, ceste 18,225	Toplam: 4050	18x225=4050

Bu sayfanın toplam tutarı: 100.613.53 olmaktadır.

Kebir inci (TS.MA.d. 974_1, v. b1.)		
Beher 19263	Toplam: 3531	Hazine-i hümayuna verildi
Kebirce inci.		
Beher biri miskal	miskal	Bu dahi
15,21,31,34,36,37,40	80+103+429+103+44+13+22	Toplam: 794
Orta boy inci		
Beher bir miskali?	miskal	Bu dahi

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

44,50,55,63,76,82,88	69+24+164+40+171+400+150	Toplam: 1019 (1018 yapıyor ama katip yanlış yazmış)
----------------------	--------------------------	--

Sağır ve sağırce inci		
Beher biri miskal	miskal	Bu dahi
120,130,172,195,200,233,300	36+205+26+24+29+272+292+263	Toplam: 794

Mushaf-ı şerif kesesiyçün inci		
Miskal beher	21	Bu dahi

Devletlü kadınefendi hazretleriçün müceddiden tanzim olunan:

İnci ile müzeyyen beyaz Sırma ve pul ve tırtıl işlemeli sarı hare kaplı sırma samurî bovi? kürk		
Beher	1	
Beyaz sırma ve pul ve tırtıl işlemeli sarılı hare elbise takımı		
Beher	1	
Sarı sırma ve pul ve tırtıl işlemeli lacivert atlas elbise takımı		
Beher	1	
Siyah kadife ve allı? Mor hare elbise takımı		
Beher	1	
Siyah kadife ve allı? Mai hare elbise takımı		
Beher	1	
Elvan ipek işli ve allı? pembe hare elbise takımı		
Beher	1	
Elvan ipek işli ve allı? Güllü ... pembe elbise takımı		
Beher	1	
.... şal		
Top	1	
Telli ve güllü? bohça		
Beher	1	

Harem:

İnci ile müzeyyen beyaz sırma ve pul ve tırtıl işlemeli sarı hare kaplı kürk kabı için		
Sarı hare ceste 12, top 120	1560	
Beyaz sırma ceste 1350, top 12	16.200	
Pul ve tırtıl ceste 125, top 12	1500	
İşçilik üstadiyesi	28.750	
Sade? Samurî kürk tulumu beher 1	16.000	
Samur tokası? kürk beher 1	12.240	
Terzi üstadiyesi	450	
Toplam	76.700	

Beyaz sırma ve pul ve tırtıl işlemeli sarı hare elbise için		
Sarı hare ceste 34, ... 130	4485	
Beyaz sırma ceste 3900?, ... 12	46.800	
Pul ve tırtıl ceste 920, top 12	11.040	
Entari işçilik olarak	45.000	
Hariç? İçin beyaz sırma ceste 1280, ... 12	15.360	
Hariç? işçilik olarak	24.650	
Terzi üstadiyesi	1450	
Toplam	148.785	

Sarı sırma ve pul ve tırtıl işlemeli lacivert ve atlas elbise için		
Lacivert atlas ceste 44, ... 120	5340	
Sarı sırma ceste 3950, ... 12	51.351	
Pul ve tırtıl ceste 730, top 13	9490	
Entari işçiliği olarak	46.550	
Harç için beyaz sırma ceste 1480, ... 12	17.940	Kâtip yanlış yazmış 1480x12=17.760 yapıyor
Tırtıl ceste 120, ...13	1560	
Harç İşçiliği olarak	27.850	
Terzi üstadiyesi	1450	
Toplam	161.531	

Siyah kadife allı? Mor hare top		
.... 2 8250	Toplam: 16.500
Siyah kadife allı? Mai hare top		
beher 2	8250	Toplam: 16.500
Elvan ipek işlemeli pembe hare top		
Beher 2	7750	Toplam: 15.500
Elvan ipek işlemeli gül kurusu? hare top		
beher 2	7750	Toplam: 15.500
Çiçekli kadife harç top		
beher 40	140	Toplam: 5600
Elvan düz canfes		
ceste 230	40	Toplam: 9200
.... Şal top		
beher	1	Toplam: 18.500
Çiçekli beyaz canfes		
Ceste 32	20	Toplam: 640
Telli üsfaki?		
ceste 7	140?	Toplam: 975
Tülbent top		
Beher 5	120	Toplam: 600
Elbise astariyesi takım		
Beher 4	825	Toplam: 3300
Yaldızlı kâğıt? Kaplı elbise sandık		

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

Beher 2	325	Toplam: 650
---------	-----	-------------

Toplam Yekün: 490.481

Velâdet-i Hümâyün için tanzim olunup ebe kadın cariyelerine ihsan-ı şahane buyrulan:

Sarı sırma ve pul ve tırtıl işlemeli mor atlas kaplı samur tokası? kürk		
Beher	2	
Sarı sırma ve pul ve tırtıl işlemeli mor atlas elbise takım		
Beher	2	
Elvan ipek işlemeli sarı hare elbise takım		
Beher	2	
Canfes boğça		
Beher	2	

Harem:

Sarı sırma ve pul ve tırtıl işlemeli mor atlas kaplı samur tokası kürk için		
Mor hare ceste 15, ... 120	1800	
sarı sırma ceste 485, ... 13	6305	
İşçilik üstadiyesi	4200	
Samur tokası kürk tulumu? 2, ceste 900	18.000	
Terzi üstadiyesi	350	
Kürkçü üstadiyesi	240	
Toplam	30.895	

Sarı sırma ve pul ve tırtıl işlemeli mor atlas işi için		
Mor atlas, ceste 70, ... 120	8400	
Sarı sırma ceste 694, ... 13	8122	694x13=9022 yapıyor kâtip yanlış yazmış
Pul ve tırtıl ceste 1086, top 13	15.418	1086x13=14.118 yapıyor kâtip yanlış yazmış
Kılabdan harcı? ceste 610, ... 15	9150	
İşçilik üstadiyesi	12.400	
Terzi üstadiyesi	1450	
Toplam	54.940	

Elvan ipek işlemeli sarı hare elbise top		
Beher 2	5250	Toplam: 10.500
Düz canfes		
Ceste 140	40	Toplam: 5600
Çiçekli canfes		
Ceste 53	20	Toplam: 1060
İpek harcı top		
Beher 20	140	Toplam: 2800
Tülbent top		
Beher 3	120	Toplam: 360
Elbise üstadiyesi takım		

Beher 2	325	Toplam: 650
... şal top		
Beher 1	Toplam: 6000	

Yekün/ toplam: 112.805

Velâdet-i Hümâyun için tanzim olunup daye kadın cariyelerine ihsan-ı şahane buyrulan:

Elvan ipek işlemeli boğazi? elbise takım		
beher 4		

Harem:

Elvan ipek işlemeli allı gaz? top		
beher 1	boş	2650
Elvan ipek işlemeli allı gaz? top		
... beher 1	boş	2850
Elvan ipek işlemeli allı gaz? top		
beher 1	boş	2750
Elvan ipek işlemeli allı gaz? top		
beher 1	boş	2680
Düz canfes		
ceste 60	40	Toplam: 2400
Kadife harcı Top		
beher 12	200	Toplam: 2400
Dokuma? Tülbent top		
beher 4	150	Toplam: 600
..... ferace?		
beher 2	500	Toplam: 1000
Yemeni oyası		
beher 2	150	Toplam: 300
Pırlantalık baş yemeni ?		
beher 2	20	Toplam: 40
Baş yemeni ?		
beher 2	9	Toplam: 18
Yaşmak		
beher 2	20	Toplam: 40
Çetık pabucu		
top 2	35	Toplam: 70
Ruganlı ... ?		
Beher 2	20	Toplam: 40
Elbise üstadiyesi takım		
beher	4	Toplam: 2600
Mesarıfat-ı saire olarak verilen		
Toplam	280	

Yekün: 20.718

Velâdet-i Hümâyun için diğer yatak odası ferş ve tanzim olunduk da sarf olunan (TS.MA.d. 974_2, v. a2.)

Pencere: beher 6, ceste 6		
---------------------------	--	--

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

Kapı: beher 1, ceste 1
Erkan takımı: beher 2
Yatak takımı: beher 2
Def'a yatak şitesi: beher 2
Cibinlik: beher 2

Harem:

Güllü tomar		
Ceste 62	225	Toplam: 14.062
Gügez zemin sarı çiçekli tomar?		
ceste 65	75	Toplam: 5.525
Kılabdanlı		
Ceste 205	185	Toplam: 38.013
Elvan düz canfes		
Beher 6, ceste 145	40	Toplam: 5830
..... şal kenarı top		
beher 10	250	Toplam: 2.500
Şal kenarı İpek top		
Beher 40	50?	Toplam: 2.000
..... top		
beher 2	165?	Toplam: 212?
..... top		
Beher 2	100	Toplam: 200
Kalın Amerikan bezi top		
Beher 2	140	Toplam: 280
İnce Amerikan bezi top		
Beher 2	80	Toplam: 160
... tülbent top		
Beher 3	50	Toplam: 150
.... Kaytan top		
Beher 3	40	Toplam: 120
Kasnak?		
Beher 1	25	
Pembe		
Ceste 10	30	Toplam: 300
Terzi ve yorgancı ve hallaç yevmiyesi ve mesarifati sairesi olarak verildi		
Toplam 4760		

Yekün: 74.328

Velâdet-i Hümâyün için tanzim olunan daire-i alide vâk'î kebir-i divanhane ferş olunduk da sarf olunan:

Pencere	Beher 4 8, 3	
....	Ceste 3 9, 3	
Kebir koltuk	Beher 24		
.....	Beher 7		

Harem:

Güvez zemin sarı çiçekli tomar		
ceste 697	75	Toplam: 59.372
İpek saçak top		
Beher 28	220	Toplam: 6160
İpek		
Beher 22	130	Toplam: 2860
... top		
Beher 10	180	Toplam: 1800
... top		
Beher 3	195?	Toplam: 577
... şeridi top		
Beher 5	50	Toplam: 250
Sandalye? Arkaları için		
Ceste 19	18	Toplam: 351
Bende? Kaytan top		
Beher 4	40	Toplam: 160
Terzi ve yorgancı ve hallaç yevmiyeleri ve mesarifat-ı sairesi olarak		
		Toplam: 3310

Yekün: 74.841**Velâdet-i Hümâyun vukû'unda Harem-i Hümâyun-ı Şahaneye teslim olunan:**

Beyaz müceddiden olarak		
		Toplam: 30.000
Ebe kadın cariyelerine ihsan-ı şahane buyrulan		
		Toplam: 5000
... şal top		
Beher 2	600	Toplam: 1200
.....		
Ceste 40	120	Toplam: 4800
Nazarlık		
ceste 30	... 100	Toplam: 3000
Yaygılıkçun ...? şal top		
Beher 1	boş	Toplam: 7000
Def'a ... şal top		
Beher 1	boş	Toplam: 5000
Def'a şal top		
Beher 1	boş	Toplam: 4800

Yekün. 70.800**Velâdet-i Hümâyun vukû'unda tanzim olunup Harem-i Hümâyun-ı Şahaneye teslim olunan:**

... şal yorgan		
Beher 1	Mevfuk?	
Elvan canfes üzerine pembe? ... İşlemeli yorgan		
Beher 3	Mevfuk?	
Kılabdan Ve tel işlemeli yorgan		

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

Beher 1	Mevfuk?	
Kalemkâri yorgan		
Beher 1	Mevfuk?	

Soğlu? bez yorgan		
Beher 9, bol basması 8, basma 8,	Mevkuf?	Toplam 25
Canfes şilte		
Beher 20		
Kumaş şilte		
Beher 2	Mevkuf?	
Basma şilte		
Beher? 47		
Basma şilte		
Beher 11	Mevkuf?	
Canfes yorgan yastık		
Beher 14		
Kalemkâri yüz yastığı		
Beher 15		
Kumaş yüz yastığı		
Beher 2		
Kılabdan yüzlü? işleme yüz yastığı		
Beher 16	Mevkuf?	
Kalemkâri yüz yastığı		
Beher 2	Mevkuf	
Basma yüz yastığı		
Beher 20	Mevkuf?	
Saf ipek Erzak?		
Beher 7 canfes 1	7+1=8	Toplam: 8
... dokuma erzak?		
Beher 32		
Pembe zar? ... yatak çarşebi (çarşaf)		
Beher 8, 8	8+8= 16 Mevkuf?	Toplam:16
.... Yatak çarşebileri (çarşafı)		
Beher 32	Mevkuf?	
Canfes Minderi		
Beher 11		

Harem:

Elvan düz canfes		
ceste 662, 40	Toplam: 26.500	
Kadife? top		
beher 30, 150	Toplam: 4500	
... Amerikan bezi top		
beher 8, 150	Toplam: 1200	
Kalın Amerikan bezi top		
beher 19, 180	Toplam: 3420	
Erzaklık? ve def'a		

ceste 590, 6	Toplam: 3540	
Tülbent top		
beher 3, 130	Toplam: 390	
Tülbent top		
beher 15, 90	Toplam: 1350	
... top		
beher 13, 60	Toplam: 780	
Kalemkâri yorgan ve yastık takımı		
Beher 10, 500	Toplam: 5000	
Pembe		
Ceste? 748, 40	Toplam: 29.920	
Terzi ve hallaç yevmiyesi		
Beher 120, 30	Toplam: 3600	
Mesarîfat-ı bais de? Olarak verilen		
		Toplam: 950
Çarşeblik (çarşaflık) tülbent top		
Beher 20, ... 180	Toplam: 3600	
Basma top		
Beher 4, ... 150	Toplam: 600	

Toplam: 85.350

Yekün: 109.906,86

Osmanlı sarayında padişahların çocuklarının doğumlarıyla ilgili yapılan tüm törenler Velâdet-i Hümâyün merasimi adı ile bu deftere kayıt edilirdi. Hanedan üyesi olan şehzade veya sultanların doğum haberi ilan edilirdi. Halkı haberdar etmek için top ve tüfek atışları yapılırdı. Bundan önce odanın hazırlanması büyük ve hummalı bir hazırlık süreci gerektirdiğinden bunlarla valide sultan bizzat kendisi ilgilenmiştir (Genç, 2021, s. 60-80). Kutlamalar sadece sarayda değil aynı zamanda halk arasında da büyük bir coşku ile karşılanırdı. Hatta eğlencelerin halk üzerindeki etkisine bakılıp birkaç gün daha uzatıldığı olmuştur.

Velâdet-i Hümâyün için hareme teslim olunan eşya ve mücevherat, kadınefendi için yaptırılan elbiseler, ebe kadına ve cariyelere verilen ihsanlar defterin başlığından da anlaşıldığı üzere doğum öncesi birtakım hazırlıklar yapıldığı görülmektedir. Bu hazırlıklara dair kullanılan eşyaların cinsi, miktarı ve bu eşyaların bedeli açık bir şekilde belirtilmiştir. Özellikle bu makalede değerlendirmeye tabi tutulan mefruşat ve elbiseler için kullanılan malzemenin cinsi ve bedeli olacaktır. Bu defterde emtianın cinsi ve bedeli olması defteri daha kıymetli bir veri kaynağı yapıyor. Ancak defterin tarihinin olmayışı hangi döneme ait olduğunu belirlememizi engellemektedir. Envanter kayıtlarının tutulduğu defterde detaylı bilgi bulmak mümkündür. Bu makalede kullandığımız defterde aynı özelliklere sahip bir defterdir.

Osmanlı dönemine ait kaynaklara bakıldığında, Velâdet-i hümayun defterleri gibi envanter kayıtlarının tutulduğu defterler, seyahatnameler, albümler ve kıyafetnameler dönemin kullanılan eşyalarına, kumaşlarına ve önemlisi elbiselerine ışık tutmaktadır. Bu konuda minyatürler, az sayıda da olsa resimler Osmanlı kadınının kıyafetleri konusunda bilgi vermektedir. Ayrıca makalede ele alınan defterde olduğu gibi ve belgelerde Osmanlı kadınının yaşamını anlatmakta, yaşamından alınan kesitlerle, görüntüsü ve giyimi günümüze aktarılmaktadır. Osmanlı kadınının görsel açıdan günümüze aktaran en önemli belgeler minyatürlerdir. Minyatürlerde tasvir edilen kadın resimleri kadının yaşamı, giyimi

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

ve sosyal durumu ile ilgili olarak dönemin özelliklerini günümüze aktarmaktadır. Osmanlı Devleti güçlü bir imparatorluk haline gelirken kadının sosyal durumu önemli ölçüde gerilemiştir. Özellikle şehirlerde, kadınlar ayrı bir grup halinde ve katı yaşam şartları altında yaşamaya zorlanmışlardır. Osmanlı saray kadınlarının giyimi, iğneden ipliğe bütün özellikleriyle, içinde zevk olan bir sanat ürünüdür. Kumaşlar, kesimleri, işlemeleri, baş süslemeleri, çorap ve ayakkabıları, takı ve mücevherleriyle bir bütün olarak ele alındığı zaman kadın kıyafetleri gerçekten, uyum, değişkenlik, canlılık, zarıflıkla dolu özellikler taşır. Saray kadınının giyimini, tek bir başlık altında incelemek mümkün değildir. Kadınların giyimi taşıdıkları özelliklere göre, saray giyimi, çarşı giyimi, şehir kadınlarının giyimi, Anadolu kadınlarının giyimi gibi gruplandırmalar yapılabilir. Ayrıca bölgeler ve yerel özelliklere göre, o bölgelerde geçerli boyalar, dokumalar işlemler ve kesimler, kadın giyimini etkileyen ve farklılıklarını gösteren önemli unsurlardır. Osmanlı döneminde insanların değişik özelliklerine göre tanımlanmasında giyim şekli çok büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla insanlar sınıflandırmak için kullanılan giyim şekli, katı kurallara bağlıdır. Kumaş üretimi ve kıyafet denetimi ile ilgili kararlar ve bu düzenlemeler hakkında emirnameler bulunmaktadır.

Bu emirnamelerde Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, saray kadını ve halk kadını giysi kumaşları belirlenmiştir. Saray kadınlarının statüsünü gösteren kumaş cinsi ve rengi farklıdır. Dönem dönem kadınların kıyafetleriyle ilgili çıkarılan bütün emirlerde, daima kadının kapanması istenmiştir. Kadın kıyafeti üzerinde ayrıntıları ile durulmuş, feracelerin yakaları, elbiselerin üzerindeki nakışları, yaşmakların biçimleri ve kapatma şekilleri, kumaşların kalınlığı inceliği sürekli olarak çıkarılan fetvalarla düzenlenmiştir.

Osmanlı döneminde saray kadının sokak kıyafetinin en önemli özelliği, şalvar, gömlek, hırka, kaftan, ferace ve entaridir. Defterden elde edilen bilgiye göre saraylı kadınların kullandığı kumaşlar genellikle ipektir. Saraylı kadınlar sokağa çıkarken, ferace giymişlerdir. Sokağa çıkarken Türk kadınları genellikle yeşil ferace kullanırken, Rum ve Ermeni kadınları kahverengi ve koyu renklerde ferace kullanmışlardır. Sokağa çıkarken bütün kadınlar giysilerinin üstüne ferace giymişlerdir. Başlarını da yaşmakla kapatmışlardır. Saray kadının asıl hayatı harem içinde geçtiği için haremde giyilen kıyafetler, sokak kıyafetlerinden, daha fazladır. Bu giysiler üç ayrı grupta incelenebilir; gömlek, dizlik gibi iç çamaşırları; entari, şalvar, üçetek gibi giyecekler; hırka, kürk yelek gibi üstlüklerdir. Saray kadınları ihtişama ve gösterişe çok önem vermiş, kıyafetlerinde ve başlıklarında değerli taşlar kullanmışlardır.

Kıyafet yapımında kullanılan kumaşların üzerine işlenen mücevherlerin önemi büyüktür. Mücevherler kadınlar arasında bir nevi statü göstergesidir. Kumaş üzerinde kullanılan mücevherler değerli taşlardan ve altından yapılmıştır. Saray kadınları, ayaklara mercan terlik, deriden yapılmış kısa ve uzun konçlu çizme, sedef kakmalı nalınlar giymiştir. Bu giysilerin en önemli özelliği ise uyum ve zarafet özelliği taşımasıdır.

Saray kadınları kıyafetlerinde şüphesiz ki farklı malzemelerden ve farklı kalitelere kumaşlardan yararlanmışlardır. Bu nedenle kumaş sanatı ticari unsur olarak dönemin ticaret erbabları için ne kadar önemliyse, dönemin kadınları için de rengi, kalitesi ve deseni ile en az o kadar önemlidir. Kumaşlarla ilgili bütün ayrıntılar saray tarafından çıkarılan fermanlarla belirlenmiş ve denetlenmiştir. Sarayın görevlendirdiği memurlar tarafından kumaşların iplikleri, boyaları ve miktarları çok sıkı bir biçimde kontrol edilmiş, belirtilen özellik ve niteliklere uymayan kumaşlar toplatılmış ve hatta bu tezgâhlar kapatılmıştır. Kumaşlar dokunduğu bölgeye göre; Halep kumaşı, Bursa kumaşı, Şam kumaşı, Musul kumaşı gibi isimler almıştır. Ayrıca saray giyimleri için, Avrupa'dan özellikle de Venedik'ten Frenk Kadifesi adıyla tanınan kumaşlar alınmıştır.

Defterde geçen bazı kumaş türlerine bakıldığında ise Kemha, Çatma gibi kadifelerin yanı sıra, Seraser, Atlas, Zerbaft, Kutnu, Canfes, Diba gibi ipekli kumaşlar olduğu görülmektedir. Şal, Çuha ve Sof gibi yünlü kumaş dokumacılığı ile Alaca, Beledi, Kirpas diye tanınan pamuklu dokumacılığı da yapılmaktadır. Osmanlı ekonomisine göre kumaş üzerine altın ve gümüş tel işlemleri bazı dönemlerde daha az miktarda kullanılmıştır.

Türk kumaş sanatı iki yönlü olarak gelişmiştir. Halk arasında dokunan kumaşlar ve saray tezgâhlarında saray için dokunan kumaşlardır. Kumaşlar cinslerine göre, aba, bürümcük, canfes, çatma, çuha, diba, gezi, hatai, kadife, kemha, kutnu, seraser, selimiye, serenk, sof, tafta, zerbaft ve atlas gibi adlarla isimlendirilmiştir. Saraya ait kumaşlar gerek süslemeleri, gerekse kullanılan malzemenin zenginliği bakımından halkın kullandığı kumaşlardan daha üstün olmuştur. Osmanlı dönemi kumaş sanatı dört grupta incelenebilir. Yünlü dokumalar, pamuklu dokumalar, ipekli dokumalar ve kadifelerden oluşmaktadır.

Saray tezgahlarında faaliyet gösteren sanatkârlar, hazinedar başının emrinde çalışırlardı. Terzi başı, saray kadınlarının kıyafetlerini önceden alınan numunelere göre ve verilecek talimatlara uygun olarak dikerdi. Dikilen kıyafetler Harem ağası vasıtasıyla hazinedar kalfaya teslim edilerek harem envanterine kayıt edilirdi.

Kumaş, kültürün, ekonomik gücün ve itibarın göstergesidir. Özellikle kumaş saray kadınlarının statülerine göre kılık-kıyafete kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, kumaşa yüklenen anlamda farklılaşmaktadır. Kumaşın türü önemli ancak onu daha kıymetli yapan, altın ve gümüşten tellerle üzerine işlenen desenlerdir. Dolayısıyla kıyafetler için kullanılan kumaşlar ve üzerine işlenen mücevherle paha biçilemez bir hale gelmekteydi. Kıyafetler için iç giysiler genellikle canfes-diba yani ipek türünde kumaş kullanıldığı, dış kıyafetler için kadife türünde kumaşlar kullanılmıştır. Kullanılacak kumaşlar sarayın kumaş atölyelerinde dokunur eğer eksik gelirse dışardan getirtilirdi. Kumaş sadece kıyafetler için kullanılmamıştır (Tezcan, 2010, s. 545-551; Ocakoğlu, 2018, s.1537-1548). Aynı zamanda lohusa odasının tanziminde yani mefruşat için kullanılmıştır. Dolayısıyla kumaşı kıyafette kullanılan ve mefruşatta kullanılan malzeme olarak değerlendirmek mümkündür (İnalçık, 2008, s. 77-263). Mefruşat malzemesinin ilk sırasında yerini alan kumaş ise Osmanlının ekonomik gücü doğrultusunda kullanıldığı görülmektedir. Özellikle mefruşat söz konusu olduğunda kullanılan kumaşların cinsine bakıldığında: pamuklu, yünlü ve ipek türünde kumaşlar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı saray gelenek ve görenekleri için tanzim edilen lohusa odasının mefruşatına dair yukarıda tek tek değerlendirildiğinde, mefruşat kayıtlarından da anlaşıldığı üzere üç kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birinci kullanılan malzemelerin cinsi yani hangi kumaş türü kullanılmış olduğunu bulmak mümkündür. İkincisi ise bu malzemelerin birim fiyatı üzerinden toplam harcanan miktara ulaşmak önemlidir. Üçüncüsü ise ne kadar mefruşat için kaç top emtia kullanılmış bu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Değerlendirilen bir diğer husus ise kimler için hangi tür elbiseler hazırlandığı ve bu hazırlanan kıyafetlerin kumaşlarının cinsine dair kayıtlar oldukça önemlidir. Yukarıda geçtiği üzere ebe kadının ve dayenin cariyeleri için yaptırılan elbiseler hangi kumaşlardan yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra üstadiye ücreti olarak geçen kayıtlardan anlaşıldığı üzere, işçilik için ödenen ücretin miktarı hakkında bilgi edinmek mümkündür. Özellikle sarf edilen miktarlara bakıldığında ne kadar masraflı bir hazırlık olduğu söylenebilir. Yukarıdaki toplam rakamlar belli bir grup için verilen miktarları göstermektedir.

Defterde sayılan eşyadan da anlaşıldığı üzere Velâdet-i Hümayun olarak geçen bu defterin padişah çocuğunun doğumu için tanzim edildiği anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklar Velâdet-i Hümayunu padişahın doğum günü olarak görmesi defterlerde geçen bilgilerden

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

de teyit edilebilir. Doğum günü için yatak takımı veya beşik hazırlığı yapılması pek uygun olmaması herkesin malumudur bu açıdan da yanlış olduğunun bir göstergesidir (Batmaz, 2007, s. 24). Defterdeki bilgilerden hareketle iki tür beşik hazırlandığı görülmektedir. Biri oymalı ve cevizden diğeri ise yaldızlı ağaç beşik olarak geçmektedir. Bu beşikler için yorgan ve beşik örtüsü hazırlandığı görülmektedir.

SONUÇ

Netice itibariyle Osmanlı sarayında düğünler ve doğumlar merasimler için önemli günlerdir. Merasimler sadece saray içerisinde değil aynı zamanda halkın da katıldığı törenler olarak kutlanmaktadır. Bu tören öncesi hummalı bir hazırlık yapılırdı. Bu hazırlıklar için hareme teslim edilen eşyaların envanteri tutulmuştur. Envanter kayıtlarından saray için ne kadar masraflı bir hazırlık olduğu yine ele alınan kayıtlardan çıkarılmaktadır.

Osmanlı saray kadınlarının kıyafetleri, loğusa odasının döşenmesi, dönemin kılık ve kıyafetine modasına dair minyatürlerden sonra Velâdet-i Hümâyün defterlerinde bilgi bulunmaktadır. Dolayısıyla haremın kapalı yapısına ulaşılması bakımından da bu defterler oldukça önemlidir.

Defterdeki mevcut verilere bakıldığında loğusa odasının mefruşatına, kıyafetlere ve kullanılan kumaş türlerine dair bilgi edinmek mümkündür. Aynı zamanda doğum yapan kadınefendi için hazırlanan odanın ihtişamına, ebe kadın ve daye hatun cariyeleri için verilen inam ve ihсанların ne olduğuna dair bir tespit yapabilme imkânı sağlamıştır. Tespit edilen bir diğer husus ise kumaş türlerine göre fiyatlarının ne olduğu hususudur. Bir top tülbentin ve ipeğin ne kadar olduğuna dair bir fikir vermiştir. Bu kayıtlardan anlaşıldığı üzere zaman ve mekân değişse bile toplumsal açıdan bazı gelenek ve göreneklerin değişmediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Arşivi: TS.MA.d. 974_1-2.
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Arşivi: TS.MA.d _10022_1-13.
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Arşivi: TS.MA.d _2424_1.
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Arşivi: TS.MA.d_3060_1.

Telif Eserler

- PAKALIN, M. Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. MEB Basımevi. Ankara. C. 3: 587.588.
BATMAZ, Şakir. (2007). “1297 (1879-1880) Tarihli Bahriye Kânûnnâmesi’ne Göre Osmanlı Devleti’nde Velâdet-i Hümâyün Kutlamaları”. *SDÜ Fen Edebiyat Fak. Dergisi*. 15: 14-29.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara.
KARATEKE, Hakan. (2004). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzylında Merasimler*. Kitap Yayınları, İstanbul.
KARACA, Filiz. (2011). “Teşrifat”. *DİA*. 40: 570-572.
TARIM ERTUĞ, Zeynep. (2010). “Osmanlı İstanbul’unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18/16: 131-148.
ULUÇAY, M. Çağatay.(2001). *Harem*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 4. Baskı, Ankara.
D’OHSSON, I. M. (1972). “Harem-i Hümâyün”. Çev. Ayda Düz. *Hayat Tarih Mecmuası İlavesi*. 2/9: 11-32.

- D'OHSSON, I. M. (1970). *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*. Çev. Zerhan Yüksel. Tercüman 1001 Temel Eser. İstanbul.
- Anonim *Osmanlı Tarihi (1099-1116/ 1688-1704)*. (2000). Haz. Abdulkadir Özcan. Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara.
- GENÇ, Nermin. (2021). "Padişah Çocuklarının Doğumu Üzerine Bir İnceleme: Sultan Abdülaziz'in Velâdeti". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. 13: 60-82.
- TEZCAN, Hülya. (2010). "Saray Kıyafetlerinin Hazırlanma Süreci ve Halk Giyiminde Sarayın Rolü". *XVI. Türk Tarih Kongresi*. IV/I: 545-551.
- OCAKOĞLU, Nuran. (2018). "Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarlama". *Ulakbilge*, 6/30: 1537-1548.
- OLGUN, Said. (2018). "Padişahım Çok Yaşa!" Sosyal ve Siyasî Yönleriyle II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları". *Akademik Bakış*. 11/23: 111-137.
- İNALCIK, Halil. (2008). *Türkiye'de Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları. İstanbul.

Ek 1: 974 Numaralı Velâdet-i Hümâyûn Defteri

Saray Geleneklerine Göre: Velâdet-İ Hümâyün

2

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and rows, likely a list or inventory. Includes a small circular diagram at the bottom of the section.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and rows, likely a list or inventory. Includes a small circular diagram at the bottom of the section.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and rows, likely a list or inventory. Includes a small circular diagram at the bottom of the section.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and rows, likely a list or inventory. Includes a small circular diagram at the bottom of the section.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and rows, likely a list or inventory. Includes a small circular diagram at the bottom of the section.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized into columns and rows, likely a list or inventory. Includes a small circular diagram at the bottom of the section.

D.00974.0001.00

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

دورن هېواد، کومې ښارونه او سيمې چې په دې ولسوالي کې شامل دي، په لاندې توګه بيان شوي دي:

D.00974.0001.00

MEDYA VE İLETİŞİM BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ TARİHİ VE TEKNOLOJİSİ: CHATGPT VE DEEPFAKE İLE GELEN DİJİTAL DÖNÜŞÜM

THE HISTORY AND TECHNOLOGY OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE
CONTEXT OF MEDIA AND COMMUNICATION: DIGITAL TRANSFORMATION
WITH CHATGPT AND DEEPFAKE

ИСТОРИЯ И ТЕХНОЛОГИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КОНТЕКСТЕ
МЕДИА И КОММУНИКАЦИЙ: ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ С CHATGPT И
DEEPFAKE

Ali Murat KIRIK*
Vahdet ÖZKOÇAK**

ÖZ

Gelişen medya ve iletişim teknolojilerine yapay zekânın entegre olmasıyla birlikte gerek Türkiye’de, gerekse de dünyada dijital dönüşüm daha net bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. Yapay zekâ tarihsel süreç boyunca ciddi bir değişim sürecine girmiş ve insanlığı derinden etkileyebilecek potansiyele ulaşmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, medya ve iletişim alanında yapay zekâ teknolojisinin kullanım pratiklerinin ne olacağını tespit etmeyi amaçlamaktadır. ChatGPT sohbet robotu ve deepfake teknolojisi gibi örnekler üzerinden yapay zekânın medya sektöründeki dönüşümü irdelenecektir. Zira bu dönüşüm, iletişim süreçlerini etkilemekle birlikte, aynı zamanda güvenilirlik ve etik sorunlarını da beraberinde getirmektedir. ChatGPT, doğal dil işleme yeteneklerine sahip bir sohbet robotu olarak, çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Özellikle müşteri hizmetleri, içerik oluşturma ve iletişim süreçlerinde ChatGPT'nin kullanımı hızla artmaktadır. Yapay zekânın gelişimiyle birlikte, ChatGPT'nin insan benzeri performans sergileme yeteneği iyileşmiş ve kullanım alanları genişlemiştir. Bununla birlikte, ChatGPT'nin doğru ve güvenilir bilgi sağlama konusundaki sınırlamaları ve yanıltma riskleri de göz ardı edilmemelidir. ChatGPT'nin gerek sosyal medyada gerekse de habercilikte etkilerinin olacağını söyleyebilmek mümkündür. Öte yandan, deepfake teknolojisi, gerçekçi sahte görüntüler oluşturarak medya manipülasyonu potansiyeline sahiptir. Bu teknoloji, fotoğraf ve videolarda yüz değiştirme veya ses dublajı gibi

* **ORCID:** [0000-0002-5771-4843](https://orcid.org/0000-0002-5771-4843), Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, murat.kirik@marmara.edu.tr

** **ORCID:** [0000-0002-4603-2548](https://orcid.org/0000-0002-4603-2548), Dr. Öğretim Üyesi, Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, vahdetozkocak@hitit.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Kırık, A. M. & Özkoçak, V. (2023). MEDYA VE İLETİŞİM BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ TARİHİ VE TEKNOLOJİSİ: CHATGPT VE DEEPFAKE İLE GELEN DİJİTAL DÖNÜŞÜM. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 73-99, DOI: [10.17498/kdeniz.1308471](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1308471)

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

manipülasyonları mümkün kılarak güvenilirlik sorunlarını beraberinde getirir. Deepfake, medya sektöründe güvenilirlik, sahtecilik tespiti ve önleme konularında ciddi endişelere yol açmaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojileri, medya ve iletişim alanında önemli bir dönüşüm yaratmaktadır. ChatGPT gibi sohbet robotları, iletişim süreçlerini geliştirerek müşteri deneyimini artırma potansiyeline sahiptir. Ancak, doğru ve güvenilir bilgi sağlama konusundaki sınırlamaları göz önünde bulundurulmalıdır. Deepfake teknolojisi ise medya manipülasyonu ve sahtecilik risklerini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, etik kullanım, güvenilirlik sağlama ve manipülasyonun tespit edilmesi için gelişmiş önlemler alınması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ, Deepfake, ChatGPT, Sohbet Robotu, Derin Sahtecilik

ABSTRACT

With the integration of artificial intelligence into evolving media and communication technologies, digital transformation has become more apparent both in Turkey and worldwide. Artificial intelligence has undergone a significant transformation throughout history and has reached a potential that can deeply impact humanity. Therefore, this study aims to determine the usage practices of artificial intelligence technology in the field of media and communication. The transformation in the media sector will be examined through examples such as ChatGPT chatbot and deepfake technology. This transformation not only affects communication processes but also brings along issues of reliability and ethics.

ChatGPT, as a conversational robot with natural language processing capabilities, is being used in various fields. Particularly, the usage of ChatGPT in customer service, content creation, and communication processes is rapidly increasing. With the advancement of artificial intelligence, ChatGPT's ability to perform human-like interactions has improved, and its areas of application have expanded. However, the limitations in providing accurate and reliable information and the risks of misinformation should not be overlooked. It can be said that ChatGPT will have effects in social media and journalism. On the other hand, deepfake technology has the potential for media manipulation by creating realistic fake images. This technology enables manipulations such as face swapping or voice dubbing in photos and videos, raising concerns about reliability, forgery detection, and prevention in the media sector.

In conclusion, artificial intelligence technologies are creating a significant transformation in the field of media and communication. Chatbots like ChatGPT have the potential to enhance communication processes and improve customer experience. However, the limitations in providing accurate and reliable information should be taken into account. Deepfake technology, on the other hand, brings risks of media manipulation and forgery. Therefore, ethical usage, ensuring reliability, and implementing advanced measures for detecting manipulation are of great importance.

Keywords: Artificial Intelligence, Deepfake, ChatGPT, Chatbot, Deep Forgery

АННОТАЦИЯ

С Интеграцией искусственного интеллекта в развивающиеся медиа и коммуникационные технологии цифровая трансформация стала более очевидной как в Турции, так и по всему миру. Искусственный интеллект претерпел значительные изменения на протяжении истории и достиг потенциала, который может глубоко повлиять на человечество. Поэтому данное исследование направлено на определение практики использования технологии искусственного интеллекта в области медиа и коммуникации. Трансформация в медиа-секторе будет рассмотрена на примере таких

teknolojiler, как чат-робот ChatGPT и технология deepfake. Эта трансформация затрагивает не только процессы коммуникации, но и вызывает проблемы надежности и этики.

ChatGPT, как разговорный робот с возможностями обработки естественного языка, используется в различных областях. Особенно активно возрастает использование ChatGPT в области обслуживания клиентов, создания контента и коммуникационных процессов. С развитием искусственного интеллекта улучшилась способность ChatGPT вести взаимодействие, приближенное к человеческому, и расширились области его применения. Однако не следует пренебрегать ограничениями в предоставлении точной и надежной информации и рисками распространения ложной информации. Можно сказать, что ChatGPT окажет влияние на социальные медиа и журналистику. С другой стороны, технология deepfake имеет потенциал для манипулирования медиа, создавая реалистичные фальшивые изображения. Эта технология позволяет производить манипуляции, такие как замена лица или озвучивание, в фотографиях и видеозаписях, возникают вопросы надежности, обнаружения и предотвращения фальсификации в медиа-секторе.

В заключение, технологии искусственного интеллекта создают значительные трансформации в области медиа и коммуникации. Разговорные роботы, такие как ChatGPT, имеют потенциал улучшить процессы коммуникации и повысить уровень удовлетворенности клиентов. Однако следует учитывать ограничения в предоставлении точной и надежной информации. С другой стороны, технология deepfake несет риски манипуляции медиа и фальсификации. Поэтому этическое использование, обеспечение надежности и применение передовых мер для обнаружения манипуляций имеют важное значение.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, Deepfake, ChatGPT, Чат-робот, Глубокая фальсификация

1. GİRİŞ

İnsanı biyolojik, sosyolojik ve psikolojik bir varlık olarak ele alarak onu kültürü ve bu kültür sayesinde ürettikleri ile birlikte ele alan bilim dalına Antropoloji adı verilmektedir. Antropolojinin alt bilim dalı olan Fiziki Antropoloji alanında yapılan bazı çalışmalar özellikle Adli Bilimler alanında kullanılan iletişim araçlarının kullanımını ve oluşan yeni gelişmeleri yorumlamayı mümkün kılmaktadır (Çetli ve Özkoçak, 2018). Zira iletişim ve antropoloji arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır.

Antropoloji bilimi birçok alanda yeniliklerin yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu alanların başında medya ve iletişim yer almaktadır. Günümüzde özellikle Medya Antropolojisi ve Dijital Antropoloji kavramları oldukça önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Yapay zekâ teknolojisi ile hızlanan dijital dönüşüm süreçlerinde de medya ve dijital antropoloji kavramları, insanın konu olduğu her alanda olduğu gibi merkezde yer almayı başarmıştır (Kırık ve Özkoçak, 2021). Zira insan ve toplum adeta evrim geçirerek dijital bir toplum oluşturmaya başlamıştır.

Son dönemlerde giderek etkisini arttıran yapay zekânın merkezinde ise elbette insan bulunmaktadır. İnsanın biyolojik özelliklerinden olan sinir sistemi, kaslar ve zihin örüntüsü ile hissetme, mantık kurma, öğrenme, verdikleri karar ile eyleme geçme gibi vazifeleri yerine getirmesinden esinlenen bir bilim, teknoloji ve mühendislik alanı olan yapay zekâ; hem antropolojik hem de sosyolojik olarak ele alındığında medya ve iletişim ile ilişkisi net bir şekilde görülecektir (Adaş ve Erbay, 2022). Özellikle medya ve yapay zekânın rolünü araştırmak ve yorumlamak için farklı disiplinler ile yapılacak çalışmaların da incelenmesi gerekmektedir.

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

Yapay zekâ, birçok alanda olduğu gibi afet dönemlerinde sıklıkla gündeme gelen ve başvurulan bir teknolojidir. Özellikle afet risk yönetimi konusunda, uzmanlar yapay zekânın önemini vurgulamaktadır. Afet dönemlerinde medya ve iletişimde, sıklıkla yanıltıcı bilgilere rastlanmaktadır ve yapay zekânın bu süreçte ayrıştırıcı rolü ve bazen de kullanım sıklığı afet risk yönetimindeki önemine dikkat çekmektedir. Doğal bir afetin, yaşanan ülkenin dinamiklerine bağlı olarak doğal felakete dönüşmesi de mümkündür. Bu nedenle, yapay zekâ uygulamalarında risk yönetiminin yeri, afet risklerinin azaltılması sürecindeki avantajları ve dezavantajları ile ilgili çalışmalar ve uygulama örneklerinin medyada ve iletişimde ön plana çıkacağı altını çizmek gerekmektedir (Partigöç, 2022). Nitekim yapay zekânın günümüzde habercilikteki rolünün de altını çizmek gerekmektedir. Yapay zekâ, habercilik alanında giderek daha fazla kullanılmaya başlanan önemli bir araç haline gelmiştir. Yapay zekâ tabanlı haber sistemleri, büyük veri analizi ve makine öğrenme tekniklerini kullanarak, haberleri otomatik olarak toplar, sınıflandırır ve içerikleri analiz eder. Bu sayede, haberleri hızla ve etkin bir şekilde filtreleyerek, önemli bilgileri belirlemek ve haber akışını düzenlemek mümkün olur. Yapay zekâ aynı zamanda dil işleme ve metin analizi yetenekleri sayesinde, haberleri anlamlandırır, önemli konuları belirler ve duygusal tonlamaları algılar.

Görülebileceği üzere medya ve iletişim sektörü, son yıllarda hızlı bir dijital dönüşüm sürecine girmiş ve bu süreçte yapay zekâ teknolojilerinin etkisi önem kazanmıştır. Yapay zekâ, bilgisayar sistemlerine insan benzeri akıl ve yetenekler kazandırabilen bir alan olarak, medya ve iletişim bağlamında yeni olanaklar sunmaktadır. Bu çalışmada, yapay zekâ teknolojilerinin medya ve iletişim sektöründeki etkilerine odaklanılacaktır. Özellikle, ChatGPT gibi sohbet robotları ve deepfake gibi dijital manipülasyon teknikleri bağlamında yapay zekâ uygulamalarının getirdiği dönüşümler incelenecektir. Bu teknolojiler, haber üretimi, içerik oluşturma, kullanıcı etkileşimi ve bilgi iletimi gibi birçok alanda yenilikçi yaklaşımlar sunmaktadır. Ancak farklı bir açıdan değerlendirme yapıldığında yapay zekâ teknolojisinin sunduğu bu yeni olanaklarla birlikte, etik sorunlar, güvenilirlik ve kişisel mahremiyet gibi konular da önem kazanmaktadır. Bu nedenle ilgili çalışma yapay zekâ teknolojilerinin medya ve iletişim sektöründe yarattığı değişiklikleri anlamayı ve bu değişimlerle başa çıkabilmek adına yapılması gerekenleri aktarmaktadır.

Son yıllarda, derin öğrenmeye dayanan derin sahte teknolojiler hızla gelişmektedir. Bu teknoloji, kötü niyetli yüz manipülasyonlu videoların oluşturulmasını sağlayarak, sosyal istikrarı ve kişisel gizliliği tehdit eden bir yayılma hızına sahiptir. Bu nedenle, dünya çapında ticari şirketler ve araştırma grupları, derin sahte videoların olumsuz etkilerini azaltmak için çalışmalar yürütmektedirler. Medya ve iletişim bağlamında yapay zekâ ve deepfake teknolojisi, dijital dönüşümü hızlandırmış ve yeni olanaklar sunmuştur. Ancak, bu teknolojilerin etik ve güvenlik konuları da ciddi bir şekilde ele alınması gereken konulardır. Yapay zekâ ve deepfake, bilgi manipülasyonu ve mahremiyet ihlali gibi sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, yapay zekâ teknolojilerinin hukuki ve etik açıdan da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, medya ve iletişim alanındaki yapay zekâ çalışmaları ve teknolojisini incelenecek, sohbet robotlarının ve deepfake teknolojisinin getirdiği dönüşümü medya ve iletişim açısından ele alınacaktır. Ayrıca, bu teknolojilerin avantajları, dezavantajları, hukuki ve etik açılarından da değerlendirilecek, dezenformasyon konusuna da bu kapsamda ışık tutulmaya çalışılacaktır.

2. YAPAY ZEKÂ TEKNOLOJİSİ VE CHAT GPT YAPAY ZEKÂ SOHBET ROBOTU

Yapay zekâ teknolojisi, son yıllarda büyük bir ivme kazanmış ve medya ile iletişim sektöründe önemli bir etki yaratmıştır. Bu etkilerden biri de ChatGPT yapay zekâ sohbet robotudur. ChatGPT, doğal dil işleme ve makine öğrenme yöntemlerini kullanarak,

gerçekçi sohbetler yapabilen bir yapay zekâ uygulamasıdır. Bu bölümde, yapay zekâ teknolojisinin özellikle ChatGPT yapay zekâ sohbet robotunun medya ve iletişim alanındaki kullanımı ve etkileri üzerinde durulacaktır.

2.1. Yapay Zekâ'nın Tanımı ve Tarihçesine Genel Bakış

Sanayi devriminden bu yana, teknoloji alanında büyük gelişme ve değişimler yaşanmıştır. Birçok zorlu manuel iş dalı, teknoloji tarafından değiştirilmiştir. Yapay zekâ (AI), insanların çeşitli alanlarda yaptığı manüel çalışmayı yerine getirmek için gerçekleşen teknolojik yeniliklerden biridir. Yapay zekâ, insan zekâsına ihtiyaç duyan çeşitli görevleri yerine getirmek için akıllı makineler ve bilgisayar programları oluşturan bir teknolojidir. Diğer bir ifadeyle insanın yapabildiği çeşitli işlevleri taklit eden bir sistemdir. Yapay zekâ, büyük veriyi kullanarak verilen görevler için mükemmel bir performans elde etmek için dış veriler kullanmaktadır. Yapay zekâ bir zamanlar sadece bilim kurgu filmlerde ve teknolojinin modern dünyadaki etkisini tartışan programlarda görülen bir kavram iken şimdi, günlük yaşamımızın bir parçası haline gelmiştir. Yapay zekâ, imalat, sağlık hizmetleri, tedarik zincirleri gibi endüstriler üzerinde önemli bir etki oluşturmaktadır (Anjila P K, 2021, s.65). İnsanların yapamadığı şeyleri yapabilme yeteneği, performans ve üretkenlikte iyileşmelere yol açan birçok kazanıma sahiptir.

Yapay zekânın ilginç bir yönü, doğasıyla ilgili kesin bir tanımın yapılamayacak olmasıdır. Zira "yapay" olanın kökeni ve yaratılış biçimi, insanın tasarımıyla ortaya çıkan bir ürün olmasından kaynaklanır. Yapay zekâyâ sahip olan unsurlar, doğal olarak zeki olmayan öğelerdir. Yani, bu şekilde teknolojik olarak oluşturulan şeyler belirli bir sürecin sonucunda belirli bir özelliğe sahip olurlar (Fetzer, 1990, s.3). Yapay zekâ, son on yılın en popüler kavramlarından biri haline gelmiştir. Makine öğrenimi alanında sağlam ilerlemelerle birlikte, bir dizi yeni uygulama mümkün hale gelmiştir. Konuşma etkileşimi, akıllı asistanlar ve otonom sürüş sadece bazı örneklerdir. Bir yandan yeni uygulamalar konusunda büyük gelişmeler meydana gelirken, bu teknolojinin bireylere ve topluma karşı kullanımı konusunda da korkular mevcuttur. Dolayısıyla yapay zekânın faydalı mı yoksa zararlı mı olacağı sorusu büyük endişeleri beraberinde getirmiştir (Schmidt, 2020, s.1)

Yapay zekâ teknolojisinin tarihsel gelişimi irdelendiğinde, bu kavramın kökenlerinin 1943 yılında McCulloch ve Pitts'in beyin modelinden aldığı matematiksel bir temele dayandığı görülmektedir. Ardından, Turing'in 1950 tarihli "Bilgi İşleyen Makineler ve Zekâ" makalesiyle birlikte yapay zekâ kavramı daha da şekillenmiştir. 1956 yılında gerçekleşen Dartmouth Görüşmesi, yapay zekâ teriminin ortaya atıldığı ve yapay zekâ alanının ilk uluslararası konferansının düzenlendiği bir dönüm noktası olarak kabul edilir. 1952-1969 arasında IBM, satranç oynayabilen ilk yapay zekâ programını geliştirmiştir ve aynı dönemde yapay zekâ üzerine yapılan araştırmalar hız kazanarak ilerlemiştir. Samuel'in kontrol edici programı, Newell ve Simon'ın mantık teoristi ve Gelernter'in geometri motoru gibi önemli yapay zekâ programları bu dönemde ortaya çıkmıştır. 1965 yılında Robinson'un geliştirdiği tam bir algoritma, mantıklı düşünme için önemli bir adım kabul edilir. Ancak, 1966-73 yılları arasında yapay zekâ araştırmaları hesapsal karmaşıklıkla karşılaşmış ve sinir ağlarına olan ilgi azalmıştır. 1969-1979 döneminde ise bilgiye dayalı sistemlerin ilk gelişmeleri görülmüştür. Yapay zekânın endüstriyel bir sektör haline geldiği dönem ise 1980'lerdir ve yapay sinir ağları 1986 yılında tekrar popülerlik kazanmıştır. 1987 yılında yapay zekâ, bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. 1995 yılında "zeki ajanlar" terimi ortaya çıkmış ve 1997'de Deep Blue, Kasparov'u yenerek yapay zekânın başarıları tüm dünyada dikkat çekmiştir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte 1998 yılında birçok yapay zekâ tabanlı program geniş kitlelere ulaşmıştır. 2000-2005 yılları arasında ise robot oyuncaklar piyasaya

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

sürülmüş ve günümüzde birçok elektronik cihazda yapay zekâ uygulamaları kullanılmaya başlamıştır (Pirim, 2006, s. 83-84).

2011 yılında, Apple iOS işletim sistemlerine sahip cihazlar için Siri adında bir sanal asistan piyasaya sürülmüştür. Siri, doğal dil kullanıcı arayüzüyle kullanıcının isteklerini anlamak, gözlemlemek, cevaplamak ve önerilerde bulunmak için geliştirilen bir yapay zekâ sistemidir. 2012 yılında, Google araştırmacıları Jeff Dean ve Andrew Ng, 10 milyon etiketlenmemiş YouTube video görüntüsünü kullanarak 16.000 işlemciden oluşan büyük bir sinir ağı eğiterek, bu sinir ağına hiçbir arka plan bilgisi vermeden kedilerin görüntülerini tanımasını öğretmişlerdir. 2013 yılında, Carnegie Mellon Üniversitesi'nden bir araştırma ekibi Never Ending Image Learner (NEIL) adında bir semantik makine öğrenme sistemi geliştirmişlerdir. Bu sistem, görüntü ilişkilerini karşılaştırıp analiz edebilen bir yapay zekâ sistemi olarak öne çıkmıştır. 2014 yılında, Microsoft, Siri'ye benzer bir sanal asistan olan Cortana'yı piyasaya sürmüştür. Aynı yıl, Amazon, Amazon Alexa adında bir ev asistanı geliştirmiş, bu asistan daha sonra kişisel asistan olarak çalışan akıllı hoparlörlere dönüşmüştür. 2015 yılında, Elon Musk, Stephen Hawking ve Steve Wozniak'ın da aralarında bulunduğu 3.000 kişi, otomatik silahların (savaş amaçlı) geliştirilmesi ve kullanımının yasaklanmasını talep eden bir açık mektuba imza atmıştır (Reynoso, 2021). Yine aynı yıl, Google tarafından geliştirilen AlphaGo adlı programın, dünya şampiyonunu yenmesiyle birlikte yapay sinir ağları derin öğrenme formunda yeniden önem kazanmıştır. Bu, satrançtan çok daha karmaşık bir oyun olup uzun bir süredir bilgisayarların bu oyunda insanları yenemeyeceği düşünülmüştür. AlphaGo, derin öğrenme adı verilen belirli bir tür yapay sinir ağı kullanarak yüksek performans elde etmiştir. Günümüzde yapay sinir ağları ve derin öğrenme, yapay zeka etiketi altında bildiğimiz çoğu uygulamanın temelini oluşturmaktadır. Hatta bugün başta Facebook tarafından kullanılan görüntü tanıma algoritmalarının, akıllı hoparlörleri ve otonom araçları destekleyen konuşma tanıma algoritmalarının temelidir. Bu bugün içinde bulunduğumuz "Yapay Zekâ Çağı" olarak nitelendirilmektedir (Haenlein, & Kaplan, 2019, s. 8).

2017 yılında, Facebook Yapay Zekâ Araştırma Laboratuvarı, birbirleriyle iletişim kurabilmek için eğitilen iki "diyalog ajanı" (sohbet botu) geliştirmiştir. Ancak, sohbet botları konuştuğça, insan dilinden (İngilizce olarak programlanmış) saparak kendi dillerini icat etmiş ve büyük bir yapay zekâ örneği sergilemişlerdir. 2018 yılında, Alibaba adlı Çin teknoloji grubunun dil işleme yapay zekâsı, Stanford okuma ve anlama testinde insan zekasını geride bırakmıştır. Aynı yıl içerisinde Google, çeşitli doğal dil görevlerinde transfer öğrenme kullanılarak kullanılabilir ilk "iki yönlü, denetimsiz dil temsilini" temsil eden BERT'i geliştirmiştir. 2018 yılında, Samsung Bixby adlı bir sanal asistanı tanıtmıştır. Bixby'nin fonksiyonları arasında kullanıcının konuşarak soru sorma, öneriler ve önerilerde bulunma, görsel tanıma yeteneğinin kamera uygulamasına entegre edilmesi ve kullanıcının uygulama tabanlı bilgileriyle etkileşim kurma özelliği yer almıştır (Reynoso, 2021). Günümüzde ise büyük teknoloji şirketleri arasında OpenAI, Microsoft, Apple, Google ve Amazon gibi şirketler, yapay zekâ teknolojisini ürün lansmanlarında ve yapay zekâ tabanlı startup'ları satın alarak ön plana çıkarmaktadır. Yapay zekâya yönelik bu yoğun ilgi, insan emeğini nereye doğru evrileceği noktasında çeşitli tepkilere neden olmaktadır.

2.2. Yapay Zekâ Sohbet Robotu ChatGPT ve Çalışma Metodolojisi

Uzun bir süre boyunca yürütülen kapsamlı araştırmalar, yapay zekâ teknolojisinin hızla ilerlemesiyle sonuçlanmış ve çok sayıda uygulamanın geliştirilmesine yol açmıştır. Yapay zekâ tabanlı öğrenme yöntemleri, sürekli olarak insan-makine etkileşimi alanında gelişmekte olup teknolojik ilerlemelerle birlikte hızla katkı sunmaya devam etmektedir. Bu önemli katkılardan biri, yapay zekâ araştırma şirketi OpenAI tarafından 30 Kasım 2022

tarihinde kullanıma sunulan ve sadece 5 günde 1 milyon kişi tarafından erişilen ChatGPT adlı yapay zekâ sohbet robotudur. GPT-3.5.5 dil modeline dayanan ChatGPT, bugüne kadar üretilen en kapsamlı ve özenle eğitilmiş yapay zekâ sistemlerinden biridir. Kullanıcının istediği herhangi bir konuda, girdilere dayalı olarak hızlı ve zorlu bir şekilde çıktı üretebilen ChatGPT, insan üretimiyle ayırt edilmesi zor bir performans sergilemektedir (Karakoç Keskin, 2023). ChatGPT'nin öne çıkan avantajları sayesinde kullanıcı sayısı ve kullanıcı memnuniyeti oldukça fazladır.

Hatta bir örnek vermek gerekirse; günümüzde iklim değişikliği, atmosfer bilimi, oşinografi ve çevrebilim dâhil olmak üzere birçok farklı bilimsel disiplinin entegrasyonunu gerektiren küresel bir sorundur. ChatGPT gibi yapay zekâ ve doğal dil işleme teknolojileri, iklim değişikliği anlayışını ilerletmede ve iklim projeksiyonlarının doğruluğunu iyileştirmede kritik bir rol oynama potansiyeline sahiptir. ChatGPT, veri analizi ve yorumlama, senaryo oluşturma ve model değerlendirme dâhil olmak üzere araştırmacılara yardımcı olmak amacı ile çok farklı şekillerde kullanılabilir. Bu teknoloji, araştırmacılara ve politika belirleyicilere, çok çeşitli veri girdilerine dayalı olarak, senaryolar oluşturmak, analiz etmek için güçlü bir araç sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında ChatGPT oldukça önemlidir (Biswas, 2023a). Buna ek olarak ChatGPT, sağlık iletişimde de olumlu rol oynama potansiyeline sahiptir. ChatGPT, büyük miktardaki veriye dayalı olarak insan benzeri metinler oluşturma becerisiyle, bireyleri ve toplulukları sağlıkları hakkında bilinçli kararlar alma konusunda destekleme potansiyeline de sahiptir. Bu yönüyle de sağlık alanında çalışma yapan bilim insanlarının da dikkatini çekebilmiştir. Ancak, her teknolojide olduğu gibi, ChatGPT'nin sağlık iletişimde kullanılırken dikkate alınması gereken sınırlamaları ve zorlukları da mevcuttur (Biswas, 2023b).

ChatGPT'nin büyük dil modellemeleri üzerinde son yıllarda büyük ilerlemeler kaydetmiş olsa da, hala ele alınması gereken birçok sınırlama mevcuttur. Modelin tahminlerinin arkasındaki mantığı anlamak zor olduğundan dikkatli irdelemek gerekmektedir. Bazı bireysel önyargılar, bu modellerin istihdam üzerindeki etkisi, kötüye kullanım ve yetersiz veya etik olmayan dağıtım riskleri gibi daha pek çok etik konularda iyileştirmeye gerek olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Genel olarak, büyük dil öğrenme modelleri, doğal dil işlemede mümkün olan sınırlarını zorlamaya devam etmektedir. Ancak, sınırlamaları ve ilgili etik hususları ele alma açısından yapılması gereken çok şeyin olduğu da aşikârdır (Kasneci ve ark., 2023).

OpenAI'nın GPT-3.5 ve GPT-4 gibi modelleri yapay zeka tabanlı derin öğrenmeye dayanmaktadır. Bu modeller, mevcut belirli bir dizi girdiye dayanarak bir sonraki kelimeyi tahmin etmek için eğitilmiş karmaşık yapay sinir ağları üzerine kurulmuştur. GPT modelleri, internetin önemli bir bölümü ve bugüne kadar yazılmış tüm kitaplar gibi geniş bir metin derlemesinde eğitilmiştir. ChatGPT modeli ise hem denetimli öğrenme hem de pekiştirmeli öğrenme tekniklerini kullanarak insan benzeri yanıtlar üretebilmek için detaylı bir şekilde ayarlanmıştır. Bu tür dönüştürücü tabanlı dil modelleri başlangıçta karmaşık bir otomatik tamamlama biçimi olarak işlev görmekteyken, belirli bir boyuta ulaştıklarında şaşırtıcı yeni özelliklere kazanmaya başlamışlardır. Anderson'ın önerisi olan "daha fazlası farklıdır" ilkesine uygun olarak, bu modeller açıkça eğitilmediği yetenekleri ortaya çıkarmışlardır. Örneğin, ChatGPT bilgi oluşturabilmekte, sadece tekrarlayamamaktadır. Çeşitli diller arasında işlem yapabilme ve çeviri yapabilme yeteneğine sahiptir. Doğal dildeki talimatlara dayanarak bilgisayar kodu üretebilir ve belirli bir stilde herhangi bir konuda yazı veya şiir yazabilmektedir (Törnberg, 2023, s. 2).

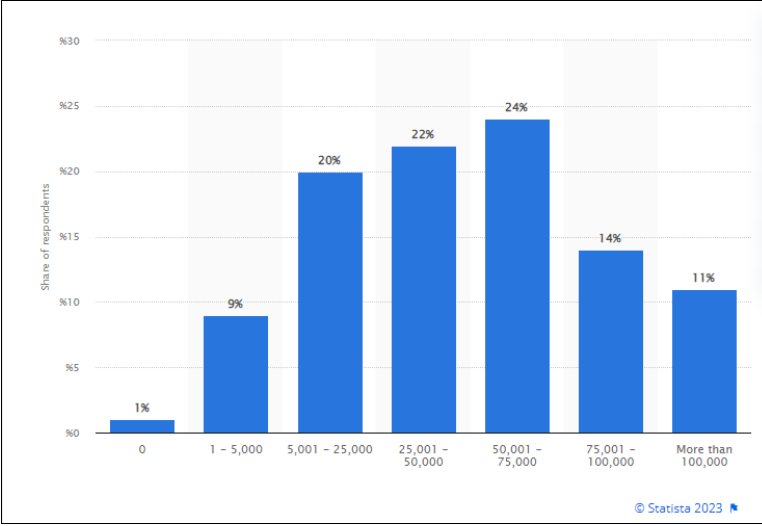
Sürekli altının çizildiği gibi ChatGPT, günümüzde yapay zekâ uygulamalarının çoğunun odaklandığı bir alan olan makine öğrenimine dayanmaktadır. Kullanıcı eğilimlerine dayalı çıkarımlar yaparak öğrenme ve adapte olma yeteneği sayesinde, ChatGPT, yapay

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

zekânın günlük hayattaki kullanımını temsil etmektedir. Bu gelişme, özellikle kompozisyon, iş yazma ve iletişim kursları gibi akademik alanlarda, öğrencilere sorularına kapsamlı metinsel yanıtlar sağlayarak öğretmenlerin işini kolaylaştırmak amacıyla da kullanılmaktadır. ChatGPT'nin benzer uygulamalarla karşılaştırıldığında en temel artışı onun yapay zekâ teknolojisine dayalı özelliği, kullanıcıların sorularını anlaması ve buna uygun cevaplar üretebilmesidir. Bu da ChatGPT'yi diğer chatbot uygulamalarından ayıran önemli bir özelliktir. Yapay zekânın eğitimdeki kullanımına örnek olarak, ChatGPT'nin kullanıcılara yazılı veya sözlü olarak yardımcı olma yeteneği gösterilebilir. ChatGPT'nin akademik dünyaya getirdiği fırsatlar ve beraberinde getirdiği zorluklar, bu alanda daha fazla araştırmanın yapılmasını gerektiren önemli bir konudur. Özellikle, ChatGPT gibi chatbot uygulamalarının kullanımının sınırlamaları ve doğruluk seviyeleri hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır (AlAfnan ve ark., 2023, s.61). Bu nedenle, ChatGPT'nin kullanımının akademik dünyada daha geniş bir şekilde kabul edilmesi için etik yönergelerin belirlenmesi önemlidir.

OpenAI ise GPT-4'ün geliştirilmiş bir versiyon olduğunu, daha güvenli ve kullanışlı olduğunu belirtmektedir. Özellikleri arasında şarkı besteleme ve senaryo yazma yeteneği bulunmaktadır. Ayrıca kullanıcıların yazım tarzını öğrenme kabiliyeti sayesinde eşlik ederek kurgusal veya teknik metinler oluşturma konusunda destek sağlayabilmektedir. GPT-4, daha uzun içeriklerin oluşturulmasını mümkün kılabilen, daha karmaşık konuşmaları anlayabilip buna uygun cevap verebilmekte, belgelerde arama yapabilmekte ve belgeleri analiz edebilmektedir. ChatGPT-4 görsel verileri de işleyebilme yeteneğine sahiptir. Bu gelişmeler, yapay zekâ alanında önemli ilerlemelerin bir göstergesi olup kullanıcıların daha geniş bir yelpazedeki ihtiyaçlarını karşılamak için yapay zekâ tabanlı çözümlerin potansiyelini artırmaktadır (Görgişen, 2023). Görüleceği üzere ChatGPT, sürekli olarak geliştirilen ve yenilenen yapay zekâ teknolojileriyle birlikte, insanlarla etkileşim kurma, bilgi paylaşma ve çözüm sunma konusunda daha da yetenekli hale gelmeye devam edecek, ancak beraberinde bazı sorunlar da ortaya çıkabilecektir.

Amerikalı büyük şirketler arasında 2023 yılının Şubat ayında yapılan bir araştırma, şirketlerin yaklaşık dörtte birinin ChatGPT kullanarak 50 bin ABD doları ile 70 bin ABD doları arasında tasarruf ettiğini ortaya çıkarmıştır. Ek olarak, yüzde 11'i ChatGPT'yi iş akışlarına dâhil ettikten sonra 100 bin ABD dolarından fazla tasarruf ettiğini belirtmiştir (Statista, 2023a). Aşağıda yer alan Grafik 1'de ise bu detaylar daha açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik 1: ABD'deki şirketlerin ChatGPT kullanarak tasarruf ettiği miktar

3. DEEPFAKE TEKNOLOJİSİ

Deepfake, "derin öğrenme" ve "sahte" terimlerinin birleşimidir. Deepfake kullanarak herhangi bir kişi, bir görüntü veya videoda başka bir kişinin yüzünü değiştirebilir veya maskeleyebilir. Deepfake, bir kişinin yüz ifadelerini, sesini ve tonlamalarını taklit etmeyi öğrenmek için büyük veri kümelerini analiz eden sinir ağları kullanır. İki farklı kişinin videosu deepfake algoritmasına giriş olarak verilir, böylece yüzleri değiştirmek için bu videoda eğitim yapılabilir. Basit bir ifadeyle, deepfake, derin öğrenme ve yapay zeka kullanarak bir kişinin yüz hareketlerini inceleyerek, videodaki kişinin yüzünü bu videodaki yüzle değiştirir. Sonuç olarak, değiştirilmiş bir yüzle yeni bir sahte video üretilir. İlk halka açık deepfake olayı 2017 yılında kaydedildi, Reddit'te bir kullanıcı ünlü bir kişinin sahte bir cinsel eylem videosunu paylaştı. Bir deepfake videosunu sadece bakarak tespit etmek çok zordur. Bunun nedeni, insanların gerçek görüntüleri kullanarak deepfake videoları oluşturmasıdır (Chadha ve ark., 2021, s.558).

Günlük hayatta, görüntüler önemli bir rol oynamakta ve bol miktarda bilgi taşımaktadır. Bu nedenle, söylentiler ve dolandırıcılıklar için manipüle edilen görüntülerin, özellikle internet üzerinden hızlı ve geniş bir şekilde yayıldığında, hayatı olumsuz etkileme potansiyeli mevcuttur. Dahası, görüntü manipülasyon araçları günümüzde herkes tarafından kolayca erişilebilir durumdadır. Geçmişte, manipülasyonlar manuel olarak Photoshop gibi görüntü düzenleme araçlarıyla gerçekleştirilirdi. Bu araçlar, genellikle sinyal işleme tekniklerini içeren işlemlerle bir görüntünün herhangi bir bölümünü değiştirmeye olanak tanımaktadır. Bu tür geleneksel düzenleme işlemleri "shallowfake" olarak da adlandırılmaktadır. Son yıllarda, derin öğrenme ve bilgisayar grafikleri teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla, insanlar daha gelişmiş bir şekilde sahte görüntüler oluşturabilir hale gelmiştir. Genel olarak, shallowfake görüntüleri tespit etmek için kullanılan yöntemler üç geleneksel manipülasyon türüne ayrılabilir: splice (bir görüntüden bir nesneyi başka bir görüntüye kopyalamak), copy-move (bir görüntü içinde bir nesneyi kopyalamak) ve inpainting (bir nesneyi arka plan pikselleriyle doldurarak silmek). Bu manipülasyonlar görsel içeriğin anlamını değiştirmektedir (Zhang ve ark., 2023, s.468).

İnternet üzerinden yayılan sahte dijital içerikler, sadece çeşitli sosyal medya platformları için değil, geleneksel medya uygulamaları için de büyük bir zorluk

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

oluşturmaktadır. Teknolojideki hızlı ve muazzam ilerlemeler, bu tür içeriklerin üretilmesini gittikçe kolaylaştırmaktadır. Öyle ki sahte ve gerçek içerik arasında ayırım yapmak her zamankinden daha zor hale gelmiştir. Deepfake olarak bilinen ve hızla gelişen bu teknoloji, insan gözüyle kolayca yakalanamayan ve son derece gerçekçi görünen bazı yeni hipergerçekçi ancak sahte materyaller oluşturabilmektedir. Bu teknoloji, yapay zekâyâ ve onun alt kümelerine, yani makine öğrenimine ve derin öğrenmeye dayanmaktadır. Bu tarz sahte üretimlerin önüne geçmede bazen yetersiz kalındığını, gerçek ve sahte multimedya içeriği arasında güvenilir bir şekilde ayırım yapabilen yeni yaklaşımlara acil bir ihtiyaç olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Çevrimiçi olarak dolaşan sahte bilgiler ile başa çıkmaya yardımcı olabilmek için ilgili tehditleri, zorlukları ve gelecekteki yönleriyle birlikte Deepfake teknolojisini incelemek son derece önemli olacaktır. Mevcut farklı nesil ve farklı kaynaklı veri setlerine dayalı olarak bu tür sahte videoları tespit etmek için mevcut yöntemlerin doğruluğu ve sağlamlığı ise tartışılmaktadır (Sharma&Kaur, 2022).

Yirmi birinci yüzyılda insanoğlu, teknolojinin insan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini görmüştür. Teknolojik ilerlemeye bağlı olarak yaşam standartları da etkilenmiştir. Deepfake tam da bu noktada özellikle son zamanlarda ortaya çıkan derin öğrenme destekli bir uygulama olarak vücut bulmuştur.. Topluluklar, kuruluşlar, güvenlik birimleri, insanoğlunun yaşadığı dinler, seçim, referandum gibi demokratik süreçler ve bireysel alanlar dâhil olmak üzere birçok alan maalesef Deepfake yani derin sahtekârlıklardan etkilenmektedir. Görüntü ve videoların bir yalan silsilesine kaynak olarak sunulması durumunda, görüntü veya videoların değiştirilmesi durumunda yalan gerçeğe dönüşebilmektedir. Her yeni ve faydalı teknolojinin beraberinde bir takım olumsuz etkilerini de yanında barındırması ne yazık ki ülke bazında hatta dünya genelinde sorunlarına yol açmaktadır. Derin sahtekârlıkların tüm dünyayı alarma geçirdiği bazı durumlar da olmuştur. Son birkaç yılda, değiştirilen görüntü ve videoların sayısı katlanarak artmış ve bu durum sadece bireyler için değil diğer toplumlar için de bir tehdit durumuna gelmiştir (Khan ve ark., 2023).

Deepfake, yeni kullanıma hazır hale getirilen ve herkesin tek bir videoda kimliği değiştirdiği bir manipülasyon tekniği olmuştur. Ayrıca, çeşitli GAN tabanlı yüz değiştirme yöntemleriyle birlikte kullanılan kodlar da yayınlanmıştır. Bu tehdide karşı koymak için algılama modellerinin eğitimi sağlanmıştır. Üniversite tabanlı çalışmalarda, büyük bir yüz takas video veri setinin oluşturulduğu belirtilmektedir. Son zamanlarda, derin öğrenme algoritmalarıyla oluşturulan Deepfake videolar ise büyük ilgi görmüş, hatta eğlence amaçlı kullanılmıştır. Bu teknolojiyle, ünlüleri ve politikacıları hedef alan birçok derin sahte videolar hazırlanmış ve internet üzerinde adeta bir virüs gibi yayılmıştır. Bu videolar genellikle, ünlülerin itibarını zedeleme ve kamuoyunu yönlendirme amacıyla kullanılmakta ve toplumsal istikrarı ciddi şekilde tehdit etmektedir. Deepfake teknolojisinin asıl amacı farklı olsa da, genellikle olumsuz amaçlar için kullanıldığı görülmektedir (Yu ve ark., 2021).

Günümüzde herhangi bir kişi, alanı bilmek zorunda olmadan sadece bir program yardımıyla sahte içerik oluşturabilmektedir. FaceApp, DeepFaceLab gibi birçok uygulama bunu yapabilmektedir. Bu uygulamaların hepsi derin sinir ağlarına dayanmaktadır. DeepFake, bir kişinin sözlerini ve eylemlerini yapmadıkları şekilde tasvir etmek için kullanılabilir. Videolarda DeepFake yapmak için iki yöntem vardır. Bunlar, sesi sahte hale getirmek ve meşru görüntülere farklı görüntüleri eklemektir. DeepFake oluşturmak için en yaygın kullanılan metodolojiler generatif ağlar ve kodlayıcı-çözücü ağlardır. Otomatik kodlayıcı-çözücü en yaygın kullanılanıdır. Modeli eğitmek için iki kodlayıcı ve iki çözücü kullanılır. İlk görev, özellik vektörünü oluşturmaktır. Daha sonra özellik vektörü kodlayıcı tarafından alınır ve görüntü çözücü tarafından çözülür (Galyashina & Nikishin, 2022).

Makine öğrenimi, “derin sahte videolar” oluşturulmasını sağlamış ve son derece gerçekçi görüntüler üretmiştir. Bu videolar asla yapmadıkları bir şeyi söyleyen veya yapan bir kişinin farklı şeyler söylediğini göstermektedir. Murphy ve Flynn (2022), iki deney gerçekleştirmişlerdir. Katılımcılara (N=682) sahte haberleri metin, fotoğrafı metin veya Deepfake videolu metin formatında sunmuşlardır. Deepfake videolarını inandırıcı, tehlikeli ve etik dışı olarak değerlendiren katılımcılar olmasına rağmen, bazı katılımcıların Deepfake videolarını izledikten sonra yanlış sonuçlar bildirmesi gibi neticeler elde edilmiştir. Bununla birlikte, Deepfake video formatı, yalnızca metin veya fotoğrafı metin koşullarına göre yanlış hafıza oranlarını tutarlı bir şekilde artırmamıştır. Murphy ve Flynn, daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmekle birlikte mevcut bulgular ışığında, Deepfake videoların halka açık olayların hafızasını bozabilme potansiyeline sahip olsa da, basit yanıltıcı metinlerden her zaman daha etkili olmayabileceği sonucuna varmışlardır.

Deepfake videolar, sadece sosyal medyada değil diğer alanlarda da güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu amaçla araştırmacılar çok sayıda çalışma yapmış ve dikkate değer ilerlemeler kaydetmiştir., Mevcut algılama algoritmalarının doğruluğu, yakın zamanda oluşturulan veri kümelerinde tam doğrulukla kullanılabilecek düzeyde değildir. Gerçekleşen DFDC (The Deepfake Detection Challenge Dataset) yani “Deepfake Algılama Mücadelesi Veri Kümesi” yarışmasında algılama yaklaşımlarının ortalama doğruluğu yalnızca %65,18 olmuştur ve bu sonuç, mevcut algılama yaklaşımlarının pratik sahnelerin gereksinimlerini henüz karşılamaktan uzak olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca, mevcut araştırmalar, soyut özellikleri çıkarmak için karmaşık bir ağ yapısı kullanma eğilimindedir (Yu ve ark., 2021).

Deepfake, medya türlerine göre sesli video, sessiz video, sesli ve görüntülü olmak üzere dört kategoriye ayrılabilir. WaveNet ise tamamen CNN (Evrişimli Sinir Ağı) ile herhangi bir insan sesini taklit eden konuşma üretebilen sahte bir ses oluşturma yönteminin bir örneğidir. WaveNet ile oluşturulan konuşmalar, daha doğal gelmektedir. Mevcut deepfake araştırmaları ve uygulamaları, temel olarak insan yüzü görüntüsüne ve kısa video üretimine odaklanmaktadır; bu, son derece gerçekçi sahte yüz videoları ve yüzün saç şekli, cinsiyeti, yaşı ve diğer özellikleri değiştirilmiş görüntüler üretebilmektedir. Yüz takası yöntemleri, referans görüntüdeki yüzü giriş yüzüyle aynı yüz şekli ve özellikleriyle değiştirebilmektedir. Derin öğrenme yöntemleri, giriş yüzünden yüz özelliklerini çıkarmakta ve ardından üretilen yüze aktarmaktadır. Bir videodaki yüz, diğer bir kişiyle değiştirilebilirken, kalan orijinal sahne içeriği ve orijinal yüz ifadesi korunmaktadır (Zhang, 2022, s. 6261).

Değiştirilmiş fotoğraflardan yanlış bellek edinimi ve sosyal etkiyi inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen, yapay zekâ tarafından değiştirilmiş videoların psikolojik süreçleri ve sonuçları hala büyük ölçüde incelenmemiştir. Deepfake videoların etkisini anlamak için en iyi başlangıç noktası, sanal gerçeklik (VR) ortamında bulunmaktadır. VR'de, fotogrametri ve diğer tekniklerle, iki boyutlu (2D) görüntülerden üç boyutlu (3D) bir yapı oluşturan belirli bir kişinin "doppelgänger"ları adı verilen 3D modeller inşa edilebilmektedir. Doppelgänger inşa edildikten sonra, stok animasyonlarını 3D modellere uygulamak ve insanlara VR deepfake sahnesini, ya bir başa takılan gözlük ile ya da normal 2D bir video animasyonu olarak göstermek oldukça basittir. VR deepfake'ler daha etkilidir. Deepfake'lerin temelinde aldatma yer almaktadır ve bu, başka bir kişiyi kasıtlı, bilinçli veya amaçlı olarak yanıltmayı içermektedir. Bugüne değin yapılan çalışmalarda insanların mesajları değerlendirirken aldatmayı tespit etmede pek başarılı olmadığını ve oldukça kolay bir şekilde yanlış inançlar edinebildiklerini göstermektedir. Aldatma tespiti çalışmalarının meta-analizleri, insanların bir mesajı gerçek veya aldatıcı olarak değerlendirirken sadece biraz şansa yakın performans sergilediğini ortaya koymaktadır. Önemli olan, bu doğruluk

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

seviyesinin iletişimin gerçekleştirildiği ortamdan etkilenmemesidir (Hancock & Bailenson, 2021, s.149).

Deepfake içerikler, insan benzeri görünümü olan manipülasyonlardan daha ileri bir adım olarak kabul edilir. De Ruiter bu konuda bir ayrım yapar: "Gerçek kişi deepfake'leri, gerçek bireylere dijital olarak üretilmiş konuşma ve davranış biçimleri atfederken, avatarlar gerçek kişilerin gerçek konuşma ve davranışlarını dijital olarak üretilmiş avatlara atfeder." Örneğin, Vaccari ve Chadwick, mevcut bir politik deepfake videosunu (Obama/Peele videosu) kullanarak, bireylerin deepfake'leri tanıyıp tanımadığını ve bunun medyaya olan güvenlerini nasıl etkilediğini araştırmıştır. Sonuçlar, politik deepfake'lerin bireyleri aldatmadığını çünkü videodaki kişinin asla böyle bir şey söylemeyeceğini fark ettiklerini göstermektedir. Ancak deepfake videosunu izlemek belirsizliği artırır ve gerek sosyal medyaya gerekse de haberlere olan genel güveni azaltmaktadır. Bu bulgu, bazı araştırmacılar tarafından desteklenmektedir ve deepfake'ler nedeniyle medyaya yönelik şüpheyi artırmaktadır. Başka bir çalışma ise politik deepfake'in (manipüle edilmiş video ve sesin) siyasi tutumları nasıl etkilediğini çevrimiçi bir deney ile araştırmıştır. Sonuçlar, deepfake'lerin siyasi bir skandalın sahnelenmesinde kullanılabilirliğini ortaya koymuştur. Deepfake videosunu izledikten sonra, gösterilen siyasetçiye yönelik tutumların önemli ölçüde düştüğü görülmüştür. Ayrıca, yazarlar politik mikrohedefleme tekniklerinin deepfake'in etkilerini artırabileceğini göstermektedir (Eberl ve ark., 2022, s.3).

4. MEDYA VE İLETİŞİMDE YAPAY ZEKÂ, CHAT GPT VE DEEFAKE'İN ETKİLERİ

Medya ve iletişimde yapay zekâ, ChatGPT ve deepfake gibi teknolojilerin etkisi her geçen gün artmaktadır. Yapay zekâ, haberlerin dağıtımı, içerik üretimi ve kişiselleştirilmiş reklamlar gibi alanlarda büyük bir dönüşüm sağlamaktadır. ChatGPT gibi yapay zekâ sohbet robotları ise doğal dil anlama yetenekleriyle dikkat çekmektedir. Ancak deepfake teknolojisi, gerçekçi görüntü ve ses manipülasyonu sahte içeriklerin oluşturulmasını mümkün kılmaktadır. Bu teknolojilerin etkisi, medya güvenilirliği, iletişim etiği, manipülasyon riskleri ve toplumsal etkiler gibi birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, yapay zekâ, ChatGPT ve deepfake'in medya ve iletişimdeki etkileri daha ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir.

4.1. Medya ve İletişim Sektöründe Yapay Zekâ'nın Kullanımı

Yapay zekâ, medya sektöründe artan öneme sahip bir teknolojidir, özellikle şirketler için dijital içerik üretimi ve reklam fırsatlarıyla yapay zekâ giderek ön plana çıkmaktadır. Ancak, diğer endüstrilerde olduğu gibi, medya sektöründe de yapay zekânın aynı yıkıcı gücü ve hizmetleri sunup sunmayacağı belirsizdir. Chan-Olmsted'in (2019) çalışmasında, medyadaki yapay zekâ uygulamalarının izleyici içeriği önerileri, izleyici katılımı, artırılmış izleyici deneyimi, mesaj optimizasyonu, içerik yönetimi, içerik oluşturma, izleyici içgörülerini ve operasyonel otomasyon gibi sekiz ana alanda gerçekleştiği belirtilmiştir. Ancak, etkililik, verimlilik ve insan-yapay zekâ muhakemesinin dengelenmesi gibi zorluklar da ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda haber medyası, teknoloji odaklı yaklaşımların potansiyeli nedeniyle büyük değişikliklere uğramıştır. Yapay zekâ, haber endüstrisinin karşılaştığı zorluklar da dâhil olmak üzere birçok konuda yardımcı olabilecek gerçek bir araç haline gelmiştir. Yapay zekânın kullanımıyla farklı yaklaşımların elde edilebileceği görülmüştür. Ceron ve De Lima Santos'un (2022) çalışması, yapay zekânın haber endüstrisindeki benimsenme sürecini analiz etmiştir. Makine öğrenimi, bilgisayar görüşü, konuşma tanıma, doğal dil işleme, planlama, çizelgeleme ve optimizasyon, uzman sistemler ve robotik gibi alt alanlara odaklanılmıştır.

Bulgular, haber medyasında makine öğrenimi, bilgisayarla görme ve planlama, çizelgeleme ve optimizasyon gibi alanların daha fazla geliştirildiğini göstermektedir. Gazetecilik alanında ise diğer alanlar tam olarak yerleşmemiştir. Yapay zekâ haber projeleri genellikle teknoloji şirketlerinin fonlarına dayanmaktadır, bu da yapay zekânın haber endüstrisindeki potansiyelini sınırlayan az sayıda oyuncu olduğunu göstermektedir.

Özellikle, Twitter, Facebook, Instagram gibi sosyal medya platformlarının kullanımı arttığından ötürü kullanıcılar doğal veya insan kaynaklı her türlü felaket durumunda metin mesajları, resimler ve videolar gibi çeşitli verileri çevrimiçi olarak paylaşmak için bu platformlara başvurmaktadır. Geçmiş doğal ve sosyal felaket durumlarına baktığımızda, sosyal medya verilerinin, sel, deprem, orman yangını, nükleer felaket ve iç savaş gibi olaylarda önemli bir bilgi kaynağı olduğu kanıtlanmıştır. 2011 yılındaki Japonya depremine bakacak olursak, felaket sırasında bir günde 177 milyon paylaşımıştır. Bu durumda, paylaşılan sosyal medya verilerinin, ilgili acil durum ekiplerinin durum bilinci elde etmesi için değerli bir kaynak haline geldiği görülmektedir. Ancak, acil durum ekipleri için gereken bilgiler sosyal medyada mevcut olsa da, zamanın sınırlı olduğu durumlarda mevcut bilgilerden anlam çıkarmak zordur. Kısacası sosyal medya veri akışının yüksek hacimli, hızlı ve güvenilirliği açısından zorlu bir görev olması nedeniyle binlerce sosyal medya verisini manuel olarak analiz edilmesi neredeyse imkânsızdır. Büyük miktarda sosyal medya verisini analiz etmek, felaketler sırasında sosyal medya veri hacmini anlamlı ve uygulanabilir bilgilere dönüştürmek için yapay zekâ, özellikle de makine öğrenmesi önemli bir rol oynamaktadır. Birçok araştırma, sosyal medya verilerini analiz etme konusunda çeşitli makine öğrenme algoritmalarını kullanarak felaketlerle ilgili olarak yapılmış olsa da, özellikle sosyal medya büyük veri analitiği için yapay zekâya odaklanan, son gelişmeleri sistemli olarak inceleyen yalnızca birkaç çalışma bulunmaktadır (Nunavath & Goodwin, 2018, s.1-2). Anlaşılacağı üzere yapay zekâ, sosyal medya veri analizi konusunda büyük bir potansiyele sahiptir.

Bugün, yapay zekâ ve iletişim alanı arasında ciddi bir yakınlaşma meydana gelmektedir. Yapay zekadaki son ilerlemeler, günlük yaşamın her alanına entegre edilen daha güçlü ve etkili yapay zeka teknolojilerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İnsanlar artık Amazon'un Alexa'sı, Apple'ın Siri'si ve diğer dijital asistanlarla düzenli olarak sohbet ediyor ve insanların akıllı cihazlarla etkileşimi, nesnelerin internetinin gelişimiyle birlikte artıyor. Medya sağlayıcıları gibi bazı iletişim araştırmacıları da haber üretim ve dağıtımında yapay zekâ destekli teknolojileri kullanmaktadır. Bu gelişmelere yanıt olarak, iletişim bilimciler, disiplinin yapay zekâ teknolojilerinin giderek daha gerçekçi ve iletişim kurabilen yönlerini, insanların bu teknolojilerle etkileşimlerini ve bunların sonuçlarını daha iyi anlaması için daha fazla dikkat göstermesi gerektiğini savunmaktadır. Günümüzde Associated Press gibi medya sağlayıcıları, haber üretiminde ve dağıtımında yapay zekâ destekli teknolojilerden yararlanmaktadır (Guzman & Lewis, 2020, s.71).

Günümüz iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması verileri toplamak, analiz etmek ve yorumlamayı daha kolay hale getirmektedir. Örnek vermek gerekirse; akıllı ulaşım sistemleri, gelecekteki kazaları önlemek ve trafik sıkışıklığını azaltmak için dünya genelinde kullanılmaktadır. Bu sistemler, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinden gelen verilere ihtiyaç duymakta ve bu amaçla kurulu sensörler veri toplama cihazları kullanmaktadır. Gerçek zamanlı trafik verileri, uygulanan makine ve derin öğrenme modellerine bağlı olarak trafik sistemini tahmin etmek için kullanılabilir. Günümüz teknoloji çağında, çevrimiçi sosyal ağların ortaya çıkması ve yaygın kullanımı, Twitter, Facebook, LinkedIn, Instagram vb. gibi çeşitli platformlar aracılığıyla dünya çapında birbirine bağlı olan kullanıcılarla büyük bir veri kaynağı haline gelmiştir. Sosyal medya endüstrileri, insanlığa fayda sağlamak için

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

farklı amaçlarla kullanılabilir büyük verilerin yükselen ve büyük bir kaynağıdır (Alam, 2022, s. 293).

Yapay zekâ, tüketicilerin istedikleri medya içeriğini bulmalarını kolaylaştırarak önemli kazanımlar sağlayacak potansiyele sahiptir. Ancak bugüne kadar, kişiselleştirme konusunda beklenen gelişmeler gerçekleşmemiştir. Örneğin, Google'ın arama kişiselleştirmesi neredeyse yok denecek kadar azdır. Kullanıcılar, aynı sorguyu girdiklerinde genellikle aynı sonuçları görmektedirler. Benzer şekilde, Netflix, Amazon ve Facebook gibi platformlardaki öneri sistemleri, kullanıcıların beklentilerini karşılamakta sınırlı başarı göstermiştir. Diğer bir örnek de Netflix'tir. Netflix, kişiselleştirilmiş öneriler listesinde çoğunlukla daha önce izlenen televizyon dizileri bağlamındaki içeriklere yer vermektedir. Amazon'un "Size Önerilenler" sayfasında ise genellikle daha önce satın alınan veya benzer ürünler önerilmektedir. Bu durum, yapay zekânın arama ve öneri problemlerinde henüz istenilen seviyeye ulaşmadığını göstermektedir. Önümüzdeki yıllarda, yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte daha etkili kişiselleştirme çözümlerinin ortaya çıkması umut edilmektedir (Gentzkow, 2018).

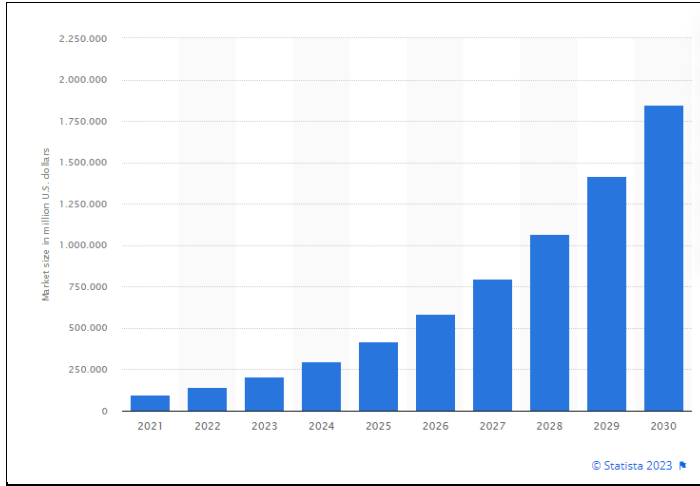
Yapay zekâ, kullanıcıların çevrimiçi medya içeriğini görme ve deneyimleme şeklini geniş ölçüde kontrol etmektedir. Örneğin, kullanıcılar eskiden çevrimiçi reklamları manuel olarak reddetme seçeneklerini tıklayarak kontrol ederlerken bugün, yapay zekâ bu reklamları özelleştirerek kullanıcılara istedikleri denetimi sağlamaktadır. Sosyal medya platformlarının (YouTube, Facebook, Twitter vb.) ortaya çıkması da insanların iletişim kurmasına, içerik paylaşmasına ve almasına yardımcı olmaktadır. Yapay zekâ, bu platformlardaki kullanıcılara ayarlarını özelleştirme imkânı sunarak içerik seçiminde de rol oynamaktadır. Son birkaç yılda özellikle Google DeepMind'in AlphaGo ve IBM'in Watson gibi gelişmeleriyle birlikte, yapay zekânın rolünün iyileştirilmesinde hızlı bir ilerleme gözlemlenmiştir. Örneğin, Duolingo, Hipmunk, Amtrak, Whole Food, Nat Geo Genius, Siri, Google asistan ve diğerleri gibi sohbet robotlar, yapay zekânın nesnelere interneti üzerindeki net ve özgül bir resmini sunan aydınlatıcı örneklerdir. Bu sistemler yalnızca kendi başlarına çalışmakla kalmaz, aynı zamanda potansiyel kullanıcıların verdiği yönergeleri de takip ederler. YouTube gibi diğer platformlar da kullanıcılar için en iyi videoları ve klipleri seçmek için karmaşık bir yapay zekâ algoritması kullanır. YouTube'da izlenen videoların %70'ten fazlası, hizmetin yapay zekâ destekli önerileri tarafından yapılan önerilere dayanmaktadır (Habes ve ark., 2021).

Yapay zekâ, bireylere sahte haberlerle hedef gösterme ve deepfake üretme konusunda kullanılabilir gibi, bunları tespit etmede de kullanılabilir. Örneğin, yapay zekâ, potansiyel olarak manipüle edilmiş verileri tersine mühendislik yaparak video, ses ve resimleri orijinal durumlarına geri döndürebilmektedir. Yapay zekâ, sahte haberin kaynağını tespit etmede de faydalı olabilmekte, benzer içerikleri araştırarak çevrimiçi dünyada nereden geldiğini bulabilmekte ve böylece kaynağın kim olabileceği konusunda sonuç çıkarabilmektedir. Bu tür teknolojilerin birçoğu zaten bulunmaktadır ve uygulanmaktadır: Facebook, yanlış bilgiyi tespit eden yapay zekâ uygulamalarına yatırım yapmaktadır. Microsoft, güvenilir algoritmalar geliştirmek için yapay zekâyı kullanmakta ve sahte haberleri tespit etmek için bunları potansiyel olarak uygulamaktadır. Başka bir çevrimiçi hizmet olan TinEye, tersine mühendislik uygulayarak ve arama motorlarında tarama yaparak fotoğrafların gerçek veya manipüle edilmiş olduğunu doğrulamaya yardımcı olmaktadır. Sahte haberlerin muhtemelen insanlar tarafından yeterince hızlı bir şekilde tespit edilip analiz edilemeyeceği düşünüldüğünde, yapay zekâ teknolojisinin bunları tespit etmede ve tanımlamada önemli hale geleceği kesindir (Kaplan, 2020, s.156).

Medya ve iletişim açısından yapay zekâyı değerlendirdiğimizde, sanayi devriminin teknolojik gelişmeleriyle birlikte eğitim alanında da büyük değişimlerin

yaşandığını görülmektedir. Medya ve iletişim araçlarının gelişimi, eğitimcilerin öğretim süreçlerine bu teknolojileri entegre etme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Akıllı telefonlar, sosyal medya platformları ve yapay zekâ tabanlı chatbotlar gibi araçlar, öğrencilerin ve öğretmenlerin iletişim becerilerini geliştirmek ve dil öğrenme süreçlerini desteklemek için kullanılabilir. Chatbotlar özellikle dil öğrenme aracı olarak potansiyel sunmaktadır. Doğal dilde akıllı yanıtlar vererek öğrencilerle etkileşim kurabilmekte ve dil öğrenimini daha ilgi çekici ve etkileşimli hale getirebilmektedir. Bu nedenle, medya ve iletişim araçlarının eğitimdeki rolü, teknolojik gelişmelerle birlikte önemli bir şekilde artmıştır. Eğitimcilerin, bu araçları kullanarak öğrencilerin dil becerilerini geliştirmelerine ve onlara daha etkili bir öğrenme deneyimi sunmalarına olanak sağlamaları büyük önem taşımaktadır (Haristiani, 2019). Yapay zekâ, medya alanında etkili bir şekilde kullanılarak, içerik üretimi, kişiselleştirme ve kullanıcı deneyimi gibi birçok alanda önemli yenilikler getirmektedir. Bu teknoloji, medya sektöründe daha akıllı ve etkileşimli bir iletişim ortamı oluşturarak, kullanıcıların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte; yapay zekânın medya ve iletişim alanında kullanımı, veri gizliliği, etik sorunlar ve insan yerine makinelerin daha fazla kontrolünün ortaya çıkması gibi endişelere de neden olmaktadır.

Next Move Strategy Consulting'e göre yapay zekâ pazarının önümüzdeki on yılda güçlü bir büyüme göstermesi beklenmektedir. Yaklaşık 100 milyar ABD doları olan değerinin 2030 yılına kadar yirmi kat artarak yaklaşık iki trilyon ABD dolarına ulaşması beklenmektedir (bkz. Grafik 2). Yapay zekâ pazarı çok sayıda sektörü kapsamaktadır. Tedarik zincirlerinden pazarlamaya, ürün yapımına, araştırmaya, analize ve daha fazlasına kadar her şey, iş yapılarında bir açıdan yapay zekâyı benimseyecek alanlar olarak düşünülmektedir. Chatbot'lar, görüntü üreten yapay zekâ, mobil uygulamalar, önümüzdeki yıllarda yapay zekâyı kullanacak başlıca trendler arasında yer almaktadır (Statista, 2023b).

Grafik 2: Küresel yapay zekâ pazar büyüklüğü 2021-2030

4.2. Yapay Zekâ, ChatGPT ve Deepfake'in Sosyal Medya ve Kamuoyu Oluşumuna Etkisi

Yapay zekânın son dönemde gerçekleştirdiği pratik gelişmeler, bir tür sahte haber olarak değerlendirilebilecek olan deepfake olgusunu da doğurmuştur. Bu çerçevede sosyal medyada çok sayıda deepfake video ortaya çıkmıştır. Özellikle deepfake oluşturmak için gereken düşük teknik uzmanlık ve ekipman, bu tür içeriklerin herkes tarafından kolayca

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

üretilebileceği ve sosyal medyada adeta bir virüs gibi dağıtılabileceği anlamına gelmektedir. Yapay zekâ ve deepfake teknolojisine dair toplumsal çıkarımlar önemli ve geniş kapsamlıdır. Deepfake medya ve toplum, medya üretimi, medya temsilleri, medya izleyicileri, toplumsal cinsiyet, yasa ve düzenlemelerin yanı sıra siyaseti de içeren çok yönlü perspektiflerle incelemektedir. Bu bakış açılarının bazı temel çıkarımları tanımlanır ve eleştirel bir şekilde tartışılmaktadır. Yapılan çalışmaların sonuçları, toplum olarak derin sahtekârlıkların ortaya çıkışıyla hiçbir düzeyde baş etmeye hazır olmadığımızı gösteriyor. Şimdiye kadar herhangi bir ciddi etkiye tanık olmamızın nedeni ise, sorunu çözmek için kusurlar gösteren erken gelişim aşamalarından kaynaklanmaktadır. Sorunu çözmek için teknoloji, eğitim, öğretim ve yönetişimin bir kombinasyonuna acilen ihtiyaç duyulmaktadır (Karnouskos, 2020).

Teknolojinin gelişimiyle birlikte, deepfake teknolojisi insan ilişkileri ve çevrimiçi etkileşimleri geliştirmeye yardımcı olabilecek birçok farklı alanı dönüştürebilmektedir. Örnek vermek gerekirse, artırılmış gerçeklik teknolojisi, akıllı asistanlarının daha gerçekçi ve doğal bir şekilde konuşmasını sağlayabilmektedir. Bu, insanlara daha samimi ve etkileşimli bir deneyim sunabilmektedir. Aynı şekilde, insanların çok oyunculu oyunlar ve sanal sohbet dünyaları oluşturulabilmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede insanlar daha yakın ve kişisel ilişkiler kurabilmektedirler. Deepfake teknolojisi ayrıca sosyal ve tıbbi alanda da olumlu kullanımlara sahip olabilmektedir. Örneğin, deepfake'ler aracılığıyla vefat eden kişinin dijital olarak "hayata döndürülmesi", yas sürecindeki insanlara yardımcı olabilmektedir. İş dünyasında, derin sahte teknolojisinin markalar için potansiyeli oldukça büyük olabilir. Örneğin, markalar gerçek süper modellerle sözleşme yapmak yerine, derin sahte teknolojisi kullanarak farklı özelliklere sahip çeşitli modellerle çalışabilir. Bu, moda endüstrisinde daha fazla çeşitliliğin ve kapsayıcılığın sağlanmasına yardımcı olabilir. Deepfake'ler ayrıca tüketicilere kişiselleştirilmiş içerik sunma imkânı da sağlayabilir. Teknoloji, tüketicilerin bir kıyafetin nasıl görüneceğini sanal olarak deneyimlemesini ve hedef kitleye özelleştirilmiş moda reklamları oluşturmasını mümkün kılar. Ayrıca, insanlar dijital klonlarını oluşturarak çevrimiçi alışverişlerde onlarla birlikte seyahat edebilir veya düğün mekânını sanal olarak deneyimleyebilirler. Yapay zekâ destekli yapay sesler, markaların ve şirketlerin benzersiz bir sesle tanınmasını sağlayabilir. Bu da marka ayırımı kolaylaştırabilir ve daha güçlü bir marka kimliği oluşturabilir (Westerlund, 2019: 41). Sayılan hususlar her ne kadar kamuoyuna olumlu katkı sağlasa da deepfake'ler, bir kişinin itibarını zedeleyebilecek veya mahremiyetini ihlal edebilecek içeriklerin üretilmesine imkân tanımaktadır. Bu tür videoların sosyal medyada yayılmasıyla, bireylerin itibarı ve mahremiyeti ciddi şekilde zarar görebilir, kamuoyunda itibar suikastı yaşanabilir. Firmalar ve kurumlar açısından da aynı risk söz konusudur. Yayılan deepfake videolar aracılığıyla kişilerin o markaya, firmaya ya da kuruma olan algısı değişebilir, olumsuz bir boyuta ulaşabilir.

Hatırlatmak gerekirse; son yıllarda akıllı telefonların ortaya yaygınlaşması ve sosyal medya uygulamalarının yükselişiyle birlikte dijital fotoğraflar ve videolar daha yaygın kullanılır hale gelmiştir. Birçok rapora göre, her gün internet üzerinde yaklaşık üç milyar fotoğraf ve çok yönlü video paylaşılmaktadır. Bu nedenle, sosyal medya platformları günlük bilgi ve haber kaynağı haline gelmiştir. Bu tür platformlardan biri olan Twitter, önemli bir aktif kullanıcı kitlesiyle haberlerin dikkate değer bir kaynağı olarak yerleşmiştir ve genellikle bilgiyi nispeten kısa bir sürede yaymaktadır. Ayrıca, herkesin içerik paylaşmaya özgür olduğu merkezi olmayan ve dinamik bir platform olan Twitter, içeriklerin hızlıca yayılmasına neden olmaktadır. Bu durum, yanlış bilginin hızla yayılmasını hızlandırmak ve daha fazla insanın yanlış propaganda peşine düşmesini sağlamak amacıyla popüler konulara odaklanan sahte içerik üretme tekniklerinin büyük bir artışına yol açmıştır. Üretilen sahte içerik, meşru bir bilgi parçası gibi görünmesi için uydurma bir şekilde düzenlenmiştir. Bu tür içerik, toplum

için zararlı olan yanlış propagandayı hızlandırmak ve daha fazla kişiyi yanıltmak için genellikle trend konulara odaklanabilmektedir. Sahte haberler halkın fikrini etkileme potansiyeline sahiptir; gerek maddi ve gerekse de sosyopolitik kazanç için geniş çapta yayılmaktadır. Deepfake teknolojisi rahatsızlık veren ve müstehcen içeriklerin yayılmasına neden olmuştur. Dedikodular genellikle birkaç kişi tarafından başlatılsa da, yayınlanan medyanın kaynağını belirlemek zordur (Narayan ve ark., 2022, s.2858).

Deepfake teknolojisinin dezenformasyonla bütünleşerek kamuoyunu oluşumunu olumsuz bir şekilde etkilediği birçok örnek söz konusudur. 2020 yılında Donald Trump'ın seçim reklamında, bir tarafta Trump'ın polis liderleriyle düzenli bir şekilde bulunduğu düzenli bir sahne ve "halkın güvenliği" başlığıyla birlikte gösterilen bir fotoğraf yer alırken, diğer tarafta ise göstericilerin bir kalabalık tarafından şiddetli bir şekilde saldırıya uğradığı korkutucu bir sahne ve "kaos ve şiddet" başlığıyla bir fotoğraf yer alıyordu. Bu ikinci fotoğrafın ne zaman ve nerede çekildiği açıkça belirtilmemiş olsa da, reklamın zamanlaması, o sırada Amerika Birleşik Devletleri genelinde gerçekleşen "Siyah Hayatlar Önemlidir" protestolarından alındığına güçlü bir şekilde işaret etmekteydi. Ancak ortaya çıkan gerçek, fotoğrafın 2014 yılında Ukrayna'daki bir demokrasi protestosundan olduğuydu. Başka bir örnekte, bir kişinin canlı olarak yakıldığı bir video, Fildişi Sahili, Güney Sudan, Kenya ve Burma'daki farklı gruplar tarafından bir vahşet kanıtı ve eylem gerekçesi olarak yanlış şekilde iddia edildi ve her bir durumda bu bölgesel huzursuzluğa ve şiddete yol açmıştır (Giansiracusa, 2021, s. 44). Hatta bu içeriklerin yayılması noktasında sosyal medya çok etkin bir rol üstlenmiş ve kamuoyu yanlış bir şekilde bilgilendirilmiştir.

Özellikle son yıllarda yapay zekâ öğeleri taşıyan sistemlerin oluşturulması, bilim ve teknolojinin gelişiminde önde gelen bir yönelim haline gelmiştir. Kamuoyunu etkileme potansiyeli olan yapay zekâ gelişmiş ülkelerde hükümetler ve büyük şirketler tarafından kullanılmaktadır. McKinsey Global Institute tarafından hazırlanan rapora göre, 2030 yılına kadar şirketlerin yaklaşık %70'i en az bir tür yapay zekâ teknolojisi benimseyecek ve büyük şirketlerin %50'si tam yelpazeyi kullanacaktır. McKinsey'ye göre yapay zekâ sistemleri, 2030 yılına kadar dünya gayri safi yurt içi hasılasına yıllık %1,2 artırarak yaklaşık 13 trilyon dolarlık ekonomik fayda sağlayabilir. ABD yapay zekâ alanında önemli adımlar atmaktadır. Dönemin ABD Başkanı Donald Trump "American AI Initiative" adıyla bir kararname imzalamıştır. Bu belge, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapay zekâ gelişimi için beş ana ilkeyi vurgulamaktadır. Bu ilkeler arasında; yapay zekâyı teknolojik atılımların itici gücü olarak kabul etmek, uygun teknolojik standartların geliştirilmesine teşvik sağlamak, çalışanların yapay zeka teknolojilerini oluşturma ve kullanma becerilerini artırmak için eğitim düzenlemek, sivil özgürlükler ve gizlilik de dâhil olmak üzere Amerikan değerlerinin korunmasıyla yapay zeka uygulamalarını teşvik etmek, Amerika Birleşik Devletleri'ne yapay zeka alanında teknolojik avantajlar sağlamak ve bu alanda yeniliği destekleyen uluslararası bir ortamın oluşturulmasına katkıda bulunmak... gibi hususlar yer almaktadır. Çin Devlet Konseyi, Temmuz 2017'de yeni nesil yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesine yönelik bir plan duyurmuştur Bu plan, ilerleyen yıllarda yaklaşık 150 milyar dolarlık bir iç yapay zekâ endüstrisi oluşturmayı ve ülkeyi 2030 yılına kadar bu tür makinelerin önde gelen gücü haline getirmeyi hedeflemektedir. Japon hükümeti, yapay zekâyı ülkenin geleceğini şekillendiren bir planın anahtarı olarak görmekte olup bunu Society 5.0 kavramıyla ilişkilendirmektedir. Bu plan, dijital teknolojilere, yapay zekaya, nesnelere internetine ve robotlara dayanan sürdürülebilir ve kapsayıcı bir sosyo-ekonomik sistemi içeren "süper akıllı bir toplum" vizyonunu öngörmektedir (Merenkov ve ark., 2020, s.565-566). Devletlerin yapay zekâyı yatırım yapması altında her ne kadar kamuoyu oluşturma misyonu yatsa da yapay zekâ, güvenlik ve istihbarat alanlarında da önemli bir rol oynayabilmektedir. Devletler, yapay zekâ tabanlı sistemler aracılığıyla, suçları önlemek, siber saldırılara karşı koruma sağlamak ve

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

terörizm gibi tehditleri izlemek gibi güvenlik amaçları için de bu teknolojiyi kullanabilmektedir.

Deepfake'ler bilgi savaşında bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Onlar, sahte haberlerin yayılmasını artırırken, gerçeklere dair unsurların azalmasına sebebiyet vermektedir. İnsanlar çevrimiçi olarak kendi gözleri ve kulaklarıyla gördüklerine güvenemezlerse, inanmak istediklerini seçeceklerdir. Kabul edilen, objektif bir gerçeklik ortadan kalkacak çünkü herhangi bir diyalog kurmak için kabul edilen gerçekler olmayacaktır. Nitekim özellikle sosyal medya aracılığıyla bu durum gerçekleşmektedir. Günümüz deepfake teknolojisinde Rusya öne çıksa da, bu alanda tek aktör değildir. Örneğin, 2018 Amerikan ara seçimlerinde İran, sosyal medyada yanlış bilgi kampanyalarını keşfetmeye başlamıştır. Her zaman ifade edildiği gibi sosyal medyayı manipüle etmek oldukça kolaydır, özellikle ne kadar büyük bir etkisi olabileceği düşünülürse deepfake'ler, haberleri, siyaseti ve gizliliği temelden değiştirme potansiyeline sahip olan bir yetiyi sahiptir (Dack, 2019). Bununla birlikte bazı ülkeler, deepfake'leri sıkça kullanarak propaganda veya manipülasyon amaçlarıyla bilgi savaşlarına dahil olurken, diğerleri ise bu tür sahte içeriklerin yayılmasını önlemek için yasal ve teknolojik önlemler almaktadır.

Siyaset ve kamuoyu oluşumu arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Deepfake teknolojisi ve bu teknolojiye bağlı olarak gelişen uygulamalar son yıllarda hızla genişlemektedir. Bu teknoloji, özellikle ünlüler ve siyasi liderlere karşı kötü niyetli amaçlarla kullanılmak üzere, herhangi bir insanın aleyhine de kullanılmaktadır. Deepfake içeriklerinin oluşturulmasının arkasında eğlence gibi sebepler olabileceği gibi, derin sahtecilik bazen intikam alma, şantaj, birisinin kimliğini çalma gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. İzinleri olmadan kadınların çoğunlukta olduğu binlerce Deepfake videosu sosyal medya aracılığıyla yayılmaktadır. Deepfake teknolojisinin en yaygın kullanımı, tanınmış aktrislerin pornografik içeriklerinin oluşturulmasıdır ve özellikle Hollywood aktrislerinin üzerinde hızla artmaktadır. Ayrıca, 2018 yılında, bir kadını çıplak hale getiren bir yazılım geliştirilmiş ve kadınlara taciz amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Deepfake'in en kötü niyetli kullanımlarından biri, dünya liderlerini ve siyasetçileri sahte videolarla sömürmek ve bazen bu durum dünya barışı için büyük bir risk oluşturabilmektedir. Barack Obama, Donald Trump, Nancy Pelosi, Angela Merkel dâhil olmak üzere neredeyse tüm dünya liderleri, sahte videolarla bir şekilde istismar edilmiştir ve hatta Facebook'un kurucusu Mark Zuckerberg de benzer bir durumla karşılaşmıştır. Sanatta, film endüstrisinde ve sosyal medyada da Deepfake'in geniş bir kullanımı bulunmaktadır (Mahmud & Sharmin, 2021, s.2).

Rusya ve Ukrayna savaşı da deepfake aracılığıyla kamuoyunun yanlış yönlendirilmesi noktasında incelenmesi gereken çok önemli bir örnektir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodimir Zelenski'yi tasvir eden sahte ve manipüle edilmiş bir video, sosyal medyada yayılmış ve ardından Ukrayna'daki bir haber sitesinde hackerlar tarafından yayımlandıktan sonra çürütülerek kaldırılmıştır. Deepfake olan bu video, Zelenski'nin Rusya'ya karşı savaşı bırakmalarını ve silahlarını indirmeyi söylediği izlenimi veren bir yapıya sahiptir. Videoda, Volodimir Zelenski'nin aksanının yanlış olduğunu ve sesinin gerçekçi görünmediğini fark eden izleyiciler tarafından hızla tespit edilmiştir. Facebook, YouTube ve Twitter yetkilileri, politikalara aykırı olduğu için videoyu platformlarından kaldırdıklarını belirtmiştir. Rus sosyal medyasında ise yanıltıcı video desteklenmiştir. Ukrayna'da deepfake içeriklerin panik ve kafa karışıklığı oluşturmak için kullanılabilceği konusunda uyarılar yapılmaktadır (Allyn, 2022). Bu olay, deepfake teknolojisinin bilinçli bir şekilde kullanılarak haberleri, siyaseti ve gizliliği temel olarak değiştirme potansiyeline sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Ayrıca bu teknolojinin gelişmesiyle birlikte gerçek ses ve görüntüye yakın deepfake içeriklerin oluşturulması da gelecekte yanlış bir şekilde kamuoyunun yönlendirilmesi anlamını taşıyabilecektir.

Yapay zekâ seçim dönemlerinde, insanları yönlendirmede ve siyasi kampanyaların başarısını artırmak için kullanılan bir takım araçlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özellikle Trump'ın 2016 başkanlık kampanyası ve İngiltere'deki Brexit referandumundaki "Leave" kampanyası, bu teknolojiyi kullanarak dikkate değer başarılar elde etmiştir. Ancak, bu öncü araçlar eleştirilerle karşılaşmış ve etik olmayan uygulamaları benimsemiş olabilecekleri gerekçesiyle eleştirilmiştir. Ayrıca, bu araçların etik kullanımının izlenmesi, özellikle özel şirketlerin fikri mülkiyet hakları göz önüne alındığında karmaşık bir görev olarak görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; Facebook, kendi sosyal ağ platformunu oluşturan ve bunu başarılı bir ticari işletmeye dönüştüren bir sosyal medya mecrasıdır. Facebook kullanıcılarının platformu kullanabilmesi için sosyal ağ bilgilerini paylaşması gerekmektedir. Bu da Facebook'a her bir kullanıcı için tercihlerine dayalı benzersiz bir kişiselleştirme imkânı sağlamaktadır. Facebook, kullanıcı verilerinin büyük bir kısmını şirket içindeki gizli veri depolarında saklamakta ve anonimleştirilmiş kullanıcı verilerine kısmi erişimi içeren iş müşterilerine veri satışı yaparak bu varlığını değerlendirmektedir (Kane, 2019, s.72-73). Yapay zekâ aracılığıyla kullanılan öneri ve hedefleme sistemlerinin sosyal medya şirketleri aracılığıyla manipülasyona fırsat vermesi mutlaka üzerine düşünülmesi gereken bir husustur. Zira Cambridge Analytica skandalı, kullanıcıların izni olmadan Facebook verilerini toplamak ve manipüle etmek amacıyla yapay zekâ araçları kullanılmasını ortaya çıkarmıştır. Bu skandal, yapay zekânın etik kullanımının ve kişisel gizlilik haklarının önemini ortaya koyarak ciddi tartışmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Biswas'a (2023c, s.8-9) göre bir yapay zeka sohbet robotu olan ChatGPT avantajlarıyla ön plana çıksa da dezenformasyon ve kamuoyu oluşturma noktasında kullanılabilir bir yapıya sahiptir. Örnek vermek gerekirse; sosyal medya platformlarını izleyerek kamuoyu, duyarlılık ve trend olan konular hakkında bilgi alabilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca belirli bir siyasi lider veya olaya odaklanarak söylemlerin duyarlılığı ve sıklığı hakkında raporlar oluşturabilmektedir. Propaganda üretimi konusunda ise ChatGPT gibi yapay zekâ sohbet robotları belirli bir gündem veya mesajla uyumlu haber makaleleri, sosyal medya gönderileri veya konuşmalar oluşturup bunları sosyal medya platformlarında yayabilecek gücü mevcuttur. Siber saldırılarda ise ChatGPT, kimlik avı e-postaları veya kötü amaçlı bağlantıların otomatikleştirilmesi ve alıcıları kandırmak için yasal bir kaynak gibi görünen e-postalar oluşturabilmektedir. Stratejik iletişimde ise ChatGPT, belirli bir gündem veya mesajla uyumlu basın bültenleri veya konuşmalar üretebilir ve medya kuruluşlarına dağıtabilir. Son olarak, ChatGPT deepfake üretimi için kullanılabilir ve gerçekçi derin sahte videolar oluşturarak siyasi figürleri veya askeri liderleri taklit edebilir, yanlış bilgi yayabilir veya dezenformasyon yapabilir.

Araştırmacılar, dezenformasyonun insanlar tarafından manuel olarak üretildiğinde mücadelesinin zor olduğunu belirtiyor. Ancak, yapay zeka sohbet robotlarının daha fazla komple teorisyeni ve dezenformasyon yayıcısı için dezenformasyonun daha ucuz ve kolayca üretilebileceğini öngörüyorlar. Araştırmacılar, kişiselleştirilmiş ve gerçek zamanlı sohbet robotlarının komple teorilerini daha güvenilir ve ikna edici bir şekilde paylaşabileceğini, insan hatalarını düzeltebileceğini ve keşfedilmesi daha zor kopyala yapıştır işlerinden daha gelişmiş olabileceğini belirtiyor. Bu nedenle, mevcut önlemlerin bu tür bir dezenformasyonla etkin bir şekilde mücadele edemeyeceğini ifade ediyorlar. 2020 yılında Middlebury Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü Terörizm, Aşırıçılık ve Terörle Mücadele Merkezi'ndeki araştırmacılar, ChatGPT'nin temelinde yer alan GPT-3 teknolojisinin "aşırılık yanlısı topluluklar hakkında etkileyici derecede derin bilgiye" sahip olduğunu ve polemik üretebileceğini keşfettiler. Araştırmacılar ayrıca, teknolojinin

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

İngilizce'de dezenformasyon yaymayı uman yabancı ajanlar tarafından istismar edilebileceğinden endişe ediyorlar (Hsu & Thompson, 2023).

4.3. Yapay Zekâ Teknolojisinin Geleceği Çerçevesinde Doğabilecek Etik ve Hukuki Sorunlar

Yapay zekânın yükselişi, insanlarla makineler arasında yeni bir işbirliği çağını gerektirmekte ve görev paylaşımında değişiklikler ortaya çıkarmaktadır. Makinelerin sıradan görevleri üstlenmesi, insanların daha yaratıcı işlere odaklanmasını sağlamaktadır. Ancak insanların belirsizlik ve çelişkiyle başa çıkma yetenekleri, karar verme süreçlerinde hala önemli bir rol oynamaktadır. Makineler, bilinçaltı karar stratejileri gerektiğinde insanların yardımına ihtiyaç duymaktadır. Yapay zekâ, belirli nicel hedefleri başarma konusunda insanları geride bırakabilmekte, ancak niteliksel, subjektif konuları değerlendirmede insanların üstünlüğü en azından şu an için devam etmektedir. İnsanlar, geçmiş deneyimleri, içgörülerini ve bütünsel vizyonlarıyla karmaşık ve çelişkili durumları daha iyi yönetme eğilimindedir. Stratejik düşünme, verilerin ötesine geçen bütünsel bir yaklaşım gerektirir ve bu beceri insanlarda daha güçlüdür (Jarrahı, 2018, s.584). Dolayısıyla yapay zekânın yükselişi, medya sektöründe çalışanların rollerinde değişikliklere neden olacaktır. Bir yandan, yapay zekâ temelli teknolojiler, medya sektöründe tekrarlayan ve zaman alan görevleri otomatikleştirebilir. Örneğin, metin yazma, veri analizi veya içerik yayınlama gibi işlemler yapay zekaya devredilebilir. Bu, medya çalışanlarının daha fazla zaman ve enerjiyi yaratıcı ve stratejik işlere odaklamalarına olanak tanıyabilir. Diğer yandan, insanların yapay zekâyı olanak sağlayan teknolojileri kullanarak medya üretim süreçlerinde aktif bir rol oynaması da mümkündür. Yapay zekâ araçları, içerik oluşturma, video düzenleme veya grafik tasarım gibi alanlarda insanların becerilerini güçlendirebilir ve işbirliği imkânları sunabilir. Medya profesyonelleri, yapay zekâ araçlarını kullanarak daha inovatif ve etkileyici içerikler üretebilirler. Ayrıca, yapay zekâ, medya etiği ve içerik kalitesi konularında da önemli bir rol oynayabilir. İnsanlar, yapay zekâyı kullanarak sahte haberleri veya yanıltıcı içerikleri tespit etme, moderasyon yapma veya içerik denetimi gibi konularda önemli bir görev üstlenebilirler.

Yapay zekânın medya ve iletişim gibi alanlarda kullanımı, insanların yapay zekâyı etkileşime geçme şekillerini, rollerini ve becerilerini değiştirebilir, böylece daha verimli ve etkili bir işbirliği sağlayabilir. Yapay zekâ, karmaşık sorunları analiz etme yeteneğiyle insanlara yardımcı olurken, insan karar vericilerin rolü ve sezgisi belirsizlik ve belirsizlik durumlarıyla başa çıkma konusunda hala önemli bir rol oynar. Yapay zekânın başarılı bir şekilde çalışabilmesi için insanların bilinçaltı karar stratejilerini değerlendirmesi ve sonuçları kolaylaştırması gerekebilir. Bu nedenle, medya ve iletişim sektöründe yapay zekânın kullanımı, insanların yapay zeka ile birlikte çalışarak daha yaratıcı, stratejik ve bütünsel bir yaklaşım geliştirmelerine olanak sağlayabilir. Bu, insanların yapay zekâ teknolojilerini etik ve içerik kalitesi açısından değerlendirerek, medya üretiminde daha etkili bir şekilde yer almalarını gerektirebilir (Floridi, 2019, s.9).

Medya ve etik açısından yapay zekânın rolü ve etkileri tartışmalıdır. Yapay zekâ, medya üretiminde bir dizi fayda sağlayabildiği gibi, aynı zamanda çeşitli etik sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Yapay zekâ, içerik üretiminde otomatikleştirme ve kişiselleştirme gibi alanlarda kullanılabilir. Örneğin, haber makaleleri veya video içerikleri oluşturmak için yapay zeka tabanlı algoritmalar kullanılabilir. Bunun avantajı, hızlı ve büyük miktarda içerik üretme kapasitesidir. Ancak, yapay zekânın bu tür kullanımı, içeriğin otomatikleştirilmesi ve insanların yerine geçmesi gibi endişeleri beraberinde getirebilir. Özellikle haberlerde doğruluk, tarafsızlık ve bilgi güvenilirliği gibi etik değerlere uyma konusunda sorunlar ortaya çıkabilir.

Yapay zekâ söz konusu olduğunda, operasyonel düzeyde etik zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, bir yapay zekâ, etik sınırları aşarak tahmin edilemeyen şekillerde hareket ediyor olabilir. Hiyerarşik bir organizasyon göz önüne alındığında, genel çalışanlar hem kasıtlı hem de kasıtsız olarak stratejik veya taktiksel yönetimden uzak durabilmektedir (Brendel ve ark., 2021, s. 7). Bununla birlikte; yapay zeka ayrıca medya içeriklerinin kişiselleştirilmesi ve hedef kitleye özelleştirilmesinde de kullanılabilir. Bu, kullanıcıların ilgi alanlarına ve tercihlerine dayalı olarak içerik sunulmasını sağlayabilir. Ancak, bu tür kişiselleştirme, kullanıcıları dar bir bilgi yelpazesine sıkıştırma veya bilgi kabarcığı oluşturma riskini taşır. Bu da çeşitlilik, farklı görüşlere erişim ve demokratik tartışmalar açısından endişeleri beraberinde getirir. Medya ve etik açısından önemli bir konu, yapay zekanın bilgi manipülasyonu veya sahte haberlerin yayılmasında kullanılması olabilir. Yapay zekâ tabanlı sistemler, görüntü, video veya sesleri manipüle etme yeteneğine sahip olabilir ve bu da yanıltıcı içeriklerin üretilmesine veya mevcut içeriklerin değiştirilmesine yol açabilir. Bu tür manipülasyonlar, toplumsal zararlar ve güven kaybı gibi sonuçlara yol açabilir.

IBM İş Değeri Enstitüsü (2016, s.9) tarafından hazırlanan rapor da yapay zekânın medyada ciddi bir dönüşüm oluşturacağını belirtmektedir. Bilişsel sistemler, yüzde 80'den fazlası yapılandırılmamış olan çok büyük miktarda veriyi anlamlandırmak için makine öğrenimi algoritmaları ve doğal dil işleme uygulayarak analitiği bir sonraki seviyeye taşımaktadır. Kuruluşların rekabet avantajı sağlamaya yardımcı olmak için görsel tanıma, diyalog yetenekleri, kişilik iç görüleri ve duyarlılık analizi gibi yapı taşlarından yararlanmasına yardımcı olabilmektedirler. Nitekim Grafik 3'te yapay zekânın ve bilişsel bilişimin gelecekte hangi oranlarda kullanılacağı açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik 3: Medya ve eğlence sektöründe bilişsel bilgi işlemin potansiyel kullanımları

Yapay zekâ, medya ve iletişim açısından dezenformasyonun yayılmasıyla ilgili sorunları ağırlaştırabilen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kötü niyetli aktörler, yapay zekâ sistemlerini etkili bir şekilde kullanarak bireyleri manipüle etme amacıyla

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

kullanabilmektedir. Bu sistemler aynı zamanda dezenformasyon içeriklerinin yayılmasını da artırabilmektedir. Bu durumda webin iş modeli de dezenformasyonun yayılmasına katkıda bulunan bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal medya botları da yaygınlaşmakta ve sahte içerikler giderek daha gerçekçi hale gelmektedir. Ancak çevrimiçi içeriğin moderasyonu ve ifade özgürlüğü arasında bir gerilim bulunmaktadır ve yapay zekâ sistemlerinin bu tür moderasyon için kullanılması sorunlu olabilmektedir. Avrupa Komisyonu'nun çabaları şeffaflık ve düzeltme önlemleri sağlamakta ancak zararlı içerik tanımı konusunda eksiklikleri bulunmaktadır. Bu durum, kamu düzenleyici makamlarının içeriğin kalitesini veya güvenilirliğini tanımlamaması gerektiği ancak platformların da tanımlamaması gerektiği konusunda AB Konseyi'nin görüşleriyle kısmen uyumludur (Bontridder & Poulet, 2021).

Altının çizilmesi gereken en önemli konu hukuk ve yapay zekâ konusunun tartışmalara açık olmasıdır. Şimdiye kadar hukuk sistemi, teknolojiye odaklanarak avukatlara ve çalışanlara e-posta gönderme, muhasebe sistemleri, kelime işleme gibi işlerde destek sağlamak amacıyla bazı adımlar atmıştır. Ancak son zamanlarda yapay zeka kullanarak belge analizi veya belge hazırlama gibi görevleri otomatikleştirmenin faydaları ortaya çıkmıştır. Yapay zekâ, hukuk hizmetlerinde önceden bir hukuk uzmanının yaptığı işleri yazılım aracılığıyla otomatikleştirme olarak görülüyordu. Ancak son gelişmeler, bu çözümlerin ötesine geçerek daha ileri noktalara taşınmasını sağlamıştır. Günümüzde yapay zekâ çözümleri, genellikle belge analizi, hukuk araştırması ve uygulama otomasyonu olmak üzere üç temel alanda kullanılmaktadır. Yapay zekâ tabanlı hukuk araştırma araçları ise çeşitli analitik ve öngörülse yetenekler sunmaktadır. Birçok hukuk araştırma şirketi, ilgili davalara işaret eden özet analiz araçları sunarak yüklenen bir özet içinde yer almayan bilgilere erişimi sağlamaktadır. Bazıları ise önceden dava verilerini analiz ederek avukatlara dava sonuçlarını tahmin etmede yardımcı olan dava analiz araçları sunmaktadır (Kauffman & Soares, 2020, s.224.). Her ne kadar hukuki açıdan avantajlar taşıdığı öngörülse de yapay zekâ, medya sektöründe hukuki ve etik sorunlara neden olabilir. Veri gizliliği ve güvenliği endişeleri ortaya çıkar. Yanlış kararlar ve sorumluluk konularında hukuki ihtilaflar yaşanabilir. Algoritmaların önyargıları ve ayrımcılığı yansıtması toplumsal etkiler ve adalet sorunlarına yol açabilir.

Bu nedenlerden ötürü, yapay zekânın medya ve etik açısından kullanımı ve yönetimi büyük bir dikkat gerektirmektedir. Etik standartların belirlenmesi, algoritmaların şeffaflığı ve hesap verebilirliği, kullanıcıların bilgilendirilmesi ve içerik kalitesinin sağlanması gibi önlemler, yapay zekânın medyada olumlu bir rol oynamasını sağlamak için önemlidir. İnsanların yapay zekâ teknolojilerini anlaması, eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşması ve etik değerleri gözetmesi de önemlidir. Bu şekilde, yapay zekânın medya ve iletişimde doğru kullanılması söz konusu olabilecektir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapay zekânın medya sektöründeki rolü ve etkisi ciddi tartışmalara sahne olmaktadır. Bu teknoloji, verilerin analiz edilmesi, içerik önerileri, kişiselleştirme, haber üretimi ve sosyal medya yönetimi gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Öncelikle, yapay zekâ teknolojileri, verilerin analiz edilmesi konusunda büyük bir avantaj sağlamaktadır. Büyük veri setlerini hızlı bir şekilde işleyerek önemli bilgilere erişim sağlamak mümkün hale gelmektedir. Bu durum ise medya şirketlerinin izleyici tercihlerini, eğilimleri ve ilgi alanlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olacaktır.

Ayrıca, yapay zekâ sistemleri içerik önerileri konusunda da etkili olacaktır. Kullanıcıların geçmiş davranışlarını analiz ederek, ilgilerine uygun içerikleri önerme yeteneğine sahiptir. Bu sayede, kullanıcıların ilgi duyabileceği haberler, videolar veya müzik

gibi içeriklere kolayca erişmeleri sağlanacaktır. Yapay zekâ aynı zamanda medya içeriklerinin kişiselleştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Kullanıcıların tercihlerine göre özelleştirilmiş içerikler sunarak, daha etkileşimli ve ilgi çekici deneyimler sunulabilmektedir. Bu durum kullanıcıların daha fazla bağlılık hissetmelerini ve içeriğe daha sık erişmelerini sağlayacaktır.

Haber üretimi alanında yapay zekâ, otomatik metin yazma ve raporlama gibi görevlerde kullanılabilir. Özellikle tekrarlayan haberler, hava durumu raporları veya finansal raporlar gibi içeriklerin üretiminde yapay zekâ kullanılarak zaman ve çaba tasarrufu sağlanabilir. Böylece gazeteciler daha kısa zamanda daha derinlemesine ve özgün haberler üretebileceklerdir. Bunun yanında haber yayıncılığında da yapay zekâ önemli bir rol oynayacaktır. Haber ajansları ve yayıncılar, yapay zekâ algoritmalarını kullanarak büyük miktardaki veriyi analiz edebilecek ve haberleri otomatik olarak oluşturabileceklerdir. Yapay zekâ ayrıca haberlerin doğruluğunu kontrol etme ve yanlış bilgilendirmeye mücadele etme konusunda da önemli bir araç olabilir. Algoritmalar, haber metinlerindeki çelişkileri, yanlış bilgileri ve manipülasyonları tespit edebilecek ve böylece doğru ve güvenilir haberlerin yayılmasına yardımcı olabilecektir. Deepfake vb. uygulamaların oluşturacağı dezenformasyonun önüne geçebilecek ve tespit işlemini de gerçekleştirebilecektir.

Yapay zekâ sosyal medya yönetimi alanında da etkili olacaktır. Sosyal medya platformları, kullanıcı davranışlarını analiz ederek, ilgili içerikleri önerme ve kullanıcıların güvenliğini sağlama konusunda yapay zekâ teknolojilerinden yararlanacaktır. Bu sayede spam içeriklerin filtrenmesi, nefret söylemiyle mücadele ve kullanıcı güvenliği gibi sorunlara çözümler üretilebilecektir. Bununla birlikte yapay zekâ algoritmaları sayesinde sosyal medya platformları, kullanıcıların tercihlerine ve ilgi alanlarına uygun içerikleri sunabilecektir. Böylece kullanıcılar, daha kişiselleştirilmiş bir deneyim yaşayacak ve ilgilendikleri konularla ilgili içeriklere daha kolay erişebilecektir. Ayrıca, yapay zekâ sayesinde içerik üretimi de kolaylaşacaktır. Metin yazma, resim ve video düzenleme gibi görevlerde yapay zekâ kullanılarak, daha hızlı ve etkileyici içerikler üretilebilecektir.

Yapay zekâ aynı zamanda sosyal medyanın içerik moderasyonunu da geliştirecektir. Zararlı içeriklerin tespiti ve yayılmasını önlemek için yapay zekâ algoritmaları kullanılabilir. Bu sayede nefret söylemi, şiddet içeren içerikler veya sahte haberler daha etkin bir şekilde kontrol altına alınabilecektir. Ayrıca, yapay zekâ sosyal medya platformlarında duygu analizi ve kullanıcı davranışını saptayarak kullanıcıların tercihlerini daha iyi anlayabilecek ve pazarlama stratejilerinin daha hedefli bir şekilde uygulanmasına yardımcı olabilecektir.

Bunlara ek olarak, yapay zekânın sosyal medya üzerindeki etkileriyle ilgili bazı endişeler de mevcuttur. Özellikle veri gizliliği, önyargı ve algoritma tarafından kontrol edilen bir bilgi akışının manipülasyona açık olması gibi konular tartışma yaratmaktadır. Yapay zekâ tabanlı sosyal medya sistemleri, kullanıcıların verilerini toplamakta ve analiz etmektedir. Bu durum, kullanıcıların gizlilik endişelerine neden olabilmektedir. Ayrıca, yapay zekâ algoritmalarının önyargılı olabileceği ve belirli grupları veya görüşleri ayrıcalıklı veya marjinalleştirebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Son olarak, yapay zekâ tarafından kontrol edilen bir bilgi akışı, kullanıcıların farklı görüşlere maruz kalmasını kısıtlayabilmekte ve bilgi manipülasyonuna zemin hazırlayabilmektedir. Kısacası yapay zekânın sosyal medyadaki kullanımı, hem faydaları hem de potansiyel riskleri beraberinde getirebilecektir. Veri gizliliği ve önyargı gibi konuların yönetilmesi önemli olup, kullanıcıların güvenliğini ve bilgi erişimini korumak için gerekli önlemler alınmalıdır.

Yapay zekânın medya sektöründeki rolü, işleyişin ve içerik üretiminin daha etkili ve verimli hale gelmesini sağlayabilecektir. Ancak, bu teknolojinin kullanımıyla beraber bazı sorunlar da ortaya çıkabilecektir. Hukuki ve etik sorunlar konusunda ülkelerin ortaklaşa

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

hareket etmesi son derece mühimdir. Zira gelecekte medyada yapay zekâ kullanımı birçok alanda önemli bir rol oynayacaktır.

ChatGPT ve deepfake teknolojileri de gelecekte önemli etkiler oluşturabilecektir. Yapay zekâ sohbet robotları, insan benzeri performans sergileyerek müşteri hizmetleri, içerik oluşturma ve iletişim süreçlerinde kullanılabilir. Ancak, doğru bilgi sağlama ve kötü niyetli kullanım riskleri de dikkate alınmalıdır. Deepfake teknolojisi ise gerçekçi sahte görüntüler oluşturarak güvenilirliği azaltabilecek ve manipülasyon riskleri taşıyacaktır. Bu nedenle, etik kullanım, sahtecilik tespiti ve bu suçların önleme çabaları da oldukça önemlidir.

Diğer bir kullanım alanı ise medya üretim süreçlerinde yapay zekâ ile otomasyonun artması olacaktır. Yapay zekâ, video ve ses düzenleme, metin yazma, grafik tasarım gibi görevlerde insanları destekleyebilecek ve üretim süreçlerini hızlandırabilecektir. Böylece medya şirketleri daha verimli çalışabilecek ve daha yaratıcı projelere odaklanabilecektir. Ancak yapay zekânın medyada kullanımının düzenlenmesi ve etik kuralların belirlenmesi de bir o kadar önemlidir. Sonuç olarak, gelecekte yapay zekâ medyada daha yaygın bir şekilde kullanılacak ve birçok alanda büyük faydalar sağlayacaktır. Ancak bu teknolojinin kullanımıyla ilgili etik ve hukuki konuların da dikkate alınması gerekmektedir. Aksi halde insanlığın büyük bir tehditle karşı karşıya kalması kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKÇA

- Adaş, E. & Erbay, B. (2022). Yapay Zekâ Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 326-337.
- AlAfnan, M. A., Dishari, S., Jovic, M., & Lomidze, K. (2023). Chatgpt as an educational tool: Opportunities, challenges, and recommendations for communication, business writing, and composition courses. *Journal of Artificial Intelligence and Technology*, 3(2), 60-68.
- Alam, G. (2022). Curating Datasets from GPS, Communication Technology and Social Media: Using Artificial Intelligence to Predict, Analyse and Manage Traffic System. *In 2022 2nd International Conference on Computing and Information Technology (ICCIIT)* (293-297). IEEE.
- Allyn, B. (2022). Deepfake video of Zelensky could be tip of the iceberg'in info war, experts warn. *NPR*. Erişim Tarihi: 24.04.2023
- Anjila P K, F. (2021). Artificial Intelligence, *Learning Outcomes of Classroom Research* (Ed. J. Karthikeyan, Ting Su Hie, Ng Yu Jin), New Delhi: L Ordine Nuovo Publication, 65-73.
- Biswas, S. S. (2023a). Role Of Chat Gpt In Public Health. *Annals of Biomedical Engineering*, 51(5), 868-869.
- Biswas, S. S. (2023b). Potential Use Of Chat GPT İn Global Warming. *Annals of Biomedical Engineering*, (51), 1126-1127.
- Biswas, S. S. (2023c). Prospective Role of Chat GPT in the Military: According to ChatGPT. *Qeios*.1-19.
- Bontridder, N., & Pouillet, Y. (2021). The role of artificial intelligence in disinformation. *Data & Policy*, 3, e32.
- Brendel, A. B., Mirbabaie, M., Lembcke, T. B., & Hofeditz, L. (2021). Ethical management of artificial intelligence. *Sustainability*, 13(4), 1-18

- Chadha, A., Kumar, V., Kashyap, S., & Gupta, M. (2021). Deepfake: An Overview. *In Proceedings of Second International Conference on Computing, Communications, and Cyber-Security: IC4S 2020* (557-566). Springer Singapore.
- Chan-Olmsted, S. M. (2019). A review of artificial intelligence adoptions in the media industry. *International Journal on Media Management*, 21(3-4), 193-215.
- Çetli, E. & Özkoçak, V. (2018). Use of recorded personal data in forensic sciences. *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*, 10, 1-12.
- Dack, S. (2019). Deep fakes, fake news, and what comes next. *The Henry M. Jackson School of International Studies*, Erişim Tarihi: 21.04.2023
- de-Lima-Santos, M. F., & Ceron, W. (2021). Artificial intelligence in news media: current perceptions and future outlook. *Journalism and Media*, 3(1), 13-26.
- Eberl, A., Kühn, J., & Wolbring, T. (2022). Using deepfakes for experiments in the social sciences-A pilot study. *Frontiers in Sociology*, 7.
- Fetzer, J. H. (1990). *Artificial Intelligence: Its Scope and Limits*, Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Floridi, L. (2019). What the near future of artificial intelligence could be. *Philosophy & Technology*, 32, 1-15.
- Galyashina, E. I. & Nikishin, V. D. (2022). The protection of megascience projects from deepfake technologies threats: information law aspects. *In Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2210, No. 1, p. 012007). IOP Publishing.
- Gentzkow, M. (2018). Media and Artificial Intelligence, https://web.stanford.edu/~gentzkow/research/ai_and_media.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2023.
- Giansiracusa, N. (2021). *How Algorithms Create and Prevent Fake News: Exploring the Impacts of Social Media, Deepfakes, GPT-3, and More*. New York: Apress.
- Görgişen, K.G. (2023). ChatGPT'nin Yeni Sürümü GPT-4 Çıktı, <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/chatgptnin-yeni-surumu-gpt-4-cikti>, Erişim Tarihi: 20.03.2023.
- Guzman, A. L., & Lewis, S. C. (2020). Artificial intelligence and communication: A Human-Machine Communication research agenda. *New Media & Society*, 22(1), 70-86.
- Habes, M., Ali, S., Elareshi, M., Tahat, K. M., & Ziani, A. (2021). Understanding users' social TV content using artificial intelligence approach: a survey. *In 2021 international conference of modern trends in information and communication technology industry (MTICTI)* (1-7). IEEE.
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence. *California management review*, 61(4), 5-14.
- Hancock, J. T., & Bailenson, J. N. (2021). The social impact of deepfakes. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 24(3), 149-152.
- Haristiani, N. (2019). Artificial Intelligence (AI) chatbot as language learning medium: An inquiry. *In Journal of Physics: Conference Series*, 1387 (1), 012020. IOP Publishing.
- Hsu, T., & Thompson, S. A. (2023). Disinformation researchers raise alarms about AI chatbots. *New York Times*.
- IBM (2016). *A new day in the world of content -Your cognitive future in the media and entertainment industry-*, IBM Institute for Business Value.
- Jarrahi, M. H. (2018). Artificial intelligence and the future of work: Human-AI symbiosis in organizational decision making. *Business horizons*, 61(4), 577-586

Medya ve İletişim Bağlamında Yapay Zekâ Tarihi ve Teknolojisi...

- Kane, T. B. (2019). Artificial intelligence in politics: establishing ethics. *IEEE Technology and Society Magazine*, 38(1), 72-80.
- Kaplan, A. (2020). Artificial Intelligence, Social Media, and Fake News: Is This the End of Democracy? In A.A. Gül, Y.D. Ertürk and P. Elmer (Eds.), *Digital Transformation in Communication and Media Studies*. Istanbul: Istanbul University Press.
- Karakoç Keskin, E. (2023). Yapay Zekâ Sohbet Robotu ChatGPT ve Türkiye İnternet Gündeminde Oluşturduğu Temalar. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7(2), 114-131.
- Karnouskos, S. (2020). Artificial intelligence in digital media: The era of deepfakes. *IEEE Transactions on Technology and Society*, 1(3), 138-147.
- Kasneçi, E., Seßler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., ... & Kasneçi, G. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences*, (103), 102274.
- Kauffman, M. E., & Soares, M. N. (2020). AI in legal services: new trends in AI-enabled legal services. *Service Oriented Computing and Applications*, 14(4), 223-226.
- Khan, I. R., Aisha, S., Kumar, D., & Mufti, T. (2023). A Systematic Review on Deepfake Technology. *Proceedings of Data Analytics and Management: ICDAM 2022*, 669-685.
- Kırık, A.M. & Özkoçak, V. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisinde Evden Çalışma ve İş Hayatında Dijital İletişim Teknolojilerinin Kullanımı, *International Social Sciences Studies Journal*, 7 (79); 924-933.
- Mahmud, B. U., & Sharmin, A. (2021). Deep insights of deepfake technology: A review. *arXiv preprint arXiv:2105.00192*.
- Merenkov, A. V., Campa, R., & Dronishinets, N. P. (2021). Public opinion on artificial intelligence development. *KnE Social Sciences*, 565-574.
- Murphy, G. & Flynn, E. (2022). *Deepfake False Memories*. *Memory*, 30(4), 480-492.
- Narayan, K., Agarwal, H., Mittal, S., Thakral, K., Kundu, S., Vatsa, M., & Singh, R. (2022). DeSI: Deepfake Source Identifier for Social Media. In *Proceedings of the IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition*, 2858-2867.
- Nunavath, V., & Goodwin, M. (2018). The role of artificial intelligence in social media big data analytics for disaster management-initial results of a systematic literature review. In *2018 5th International Conference on information and communication technologies for disaster management (ICT-DM)* (1-4). IEEE.
- Partigöç, N. S. (2022). Afet Risk Yönetiminde Yapay Zekâ Kullanımının Rolü. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 15(4), 401-411.
- Pirim, H. (2006). Yapay zekâ. *Journal of Yaşar University*, 1(1), 81-93.
- Reynoso, R. (2021). A Complete History of Artificial Intelligence, <https://www.g2.com/articles/history-of-artificial-intelligence>, Erişim Tarihi: 24.05.2023.
- Schmidt, A. (2020). Interactive Human Centered Artificial Intelligence: A Definition And Research Challenges. In *Proceedings of the International Conference on Advanced Visual Interfaces*, 1-4.
- Sharma, M. & Kaur, M. (2022). A review of Deepfake technology: an emerging AI threat. *Soft Computing for Security Applications: Proceedings of ICSCS 2021*, 605-619.
- Statista (2023a). Amount of money companies in the United States saved by using ChatGPT as of February 2023, <https://www.statista.com/statistics/1379027/chatgpt-use-us-companies-money-saved/>, Erişim Tarihi: 24.05.2023.

- Statista (2023b). Artificial intelligence (AI) market size worldwide in 2021 with a forecast until 2030, <https://www.statista.com/statistics/1365145/artificial-intelligence-market-size/>, Erişim Tarihi: 24.05.2023.
- Törnberg, P. (2023). ChatGPT-4 Outperforms Experts and Crowd Workers in Annotating Political Twitter Messages with Zero-Shot Learning. *arXiv preprint arXiv:2304.06588*.
- Westerlund, M. (2019). The emergence of deepfake technology: A review. *Technology innovation management review*, 9(11), 39-52.
- Yu, P., Xia, Z., Fei, J., & Lu, Y. (2021). A Survey On Deepfake Video Detection. *Iet Biometrics*, 10(6), 607-624.
- Zhang, J., Tohidypour, H., Wang, Y., & Nasiopoulos, P. (2023). Shallow-and Deep-fake Image Manipulation Localization Using Deep Learning. In *2023 International Conference on Computing, Networking and Communications (ICNC)*, 468-472, IEEE.
- Zhang, T. (2022). Deepfake Generation And Detection, A Survey. *Multimedia Tools and Applications*, 81(5), 6259-6276.

A STUDY ON EXPLORING PRESCHOOL TEACHER PRACTICES AND PREFERENCES IN USING EARLY LITERACY ACTIVITIES*

ERKEN OKURYAZARLIK ETKİNLİKLERİNİN KULLANIMINDA OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN UYGULAMA VE TERCİHLERİNİN İNCELENMESİ

ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРАКТИК И ПРЕДПОЧТЕНИЙ УЧИТЕЛЕЙ ДОШКОЛЬНЫХ УЧАСТНИКОВ В ИСПОЛЬЗОВАНИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ РАННЕГО РАЗВИТИЯ ГРАМОТНОСТИ

Emine Eda ULUĞ^{✉**}
Belkıs TEKMEŒ^{***}

ABSTRACT

This study aimed to review the roles and practices of preschool teachers regarding reading and writing skills in preschool education. A sample of 234 preschool teachers working in Ankara participated to this study. Through employing complementary mixed method design, both qualitative and quantitative data were collected by using a descriptive data collection instrument, semi-structured interviews and observation form. Research findings indicate that preschool teachers mostly conduct teacher centered activities focused on concept learning for literacy development at desk activities. The preschool teachers stated that they usually distribute books and other printed materials to children; to read poems, fairy tales, stories and picture books aloud, and to examine those to give information about their features such as the back and front covers, the beginning and the end of the book. Although misconceptions and different activities were observed, it was found that teacher preferences were generally made in the light of the materials and attitudes of the institutions they worked in.

Key words: Early literacy, Literacy activities, Preschool education, Preschool teachers, Reading and writing skills

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde okuma ve yazma becerilerine ilişkin rollerini ve uygulamalarını incelemektir. Bu araştırmaya Ankara'da görev

* This manuscript is produced from the master thesis prepared by the first author and supervised by the second author dated 18.06.2019 at Baskent University.

** ORCID: [0009-0008-2085-4106](https://orcid.org/0009-0008-2085-4106), eddaulug@gmail.com

*** ORCID: [0000-0003-4470-4387](https://orcid.org/0000-0003-4470-4387), Dr. Öğretim Üyesi, Başkent University, Faculty of Education, , tekmen@baskent.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Uluğ, E. E. & Tekmen, B. (2023). A study on exploring preschool teacher practices and preferences in using early literacy activities. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 100-116. DOI: [10.17498/kdeniz.1310035](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1310035)

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

yapan 234 okul öncesi öğretmeni katılmıştır. Tamamlayıcı karma yöntem deseni kullanılarak betimsel veri toplama aracı, yarı yapılandırılmış görüşmeler ve gözlem formu kullanılarak hem nitel hem de nicel veriler toplanmıştır. Araştırma bulguları, okul öncesi öğretmenlerinin masa başında okuma yazma gelişimi için çoğunlukla kavram öğrenmeye odaklı öğretmen merkezli etkinlikler yürüttüğünü göstermektedir. Okul öncesi öğretmenleri çocuklara genellikle kitap ve diğer basılı materyalleri dağıttıklarını; şiir, masal, hikâye ve resimli kitapları yüksek sesle okumak ve bunları inceleyerek kitabın arka ve ön kapakları, başı ve sonu gibi özellikleri hakkında bilgi vermektir. Kavram yanılığları ve farklı etkinlikler gözlemlense de öğretmen tercihlerinin genellikle çalıştıkları kurumların materyalleri ve tutumları ışığında şekillendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken okuryazarlık, Okuma yazmaya hazırlık etkinlikleri, Okul öncesi eğitim, Okul öncesi öğretmenleri, Okuma yazma becerileri

АННОТАЦИЯ

Целью данного исследования является изучение роли и практики учителей дошкольных учреждений в отношении навыков чтения и письма в дошкольном образовании. В этом исследовании приняли участие 234 воспитателя дошкольных учреждений, работающих в Анкаре. Как качественные, так и количественные данные были собраны с использованием описательного инструмента сбора данных, полуструктурированных интервью и формы наблюдения с использованием дополнительного дизайна смешанного метода. Результаты исследований показывают, что учителя дошкольных учреждений в основном проводят деятельность, ориентированную на учителя, ориентированную на концептуальное обучение для развития письменной грамотности. Воспитатели дошкольных учреждений часто раздают детям книги и другие печатные материалы; Чтение стихов, сказок, рассказов и книжек с картинками вслух и их изучение для получения информации о таких особенностях, как задняя и передняя обложки, начало и конец книги. Хотя наблюдались неправильные представления и различные действия, было установлено, что предпочтения учителей, как правило, делались в свете материалов и отношения учреждений, в которых они работают.

Ключевые Слова: Ранняя Грамотность, Грамотная Деятельность, Дошкольное Образование, Воспитатели Дошкольных Учреждений, навыки грамотности

1.Introduction

The better equipped children are physically and psychologically in the early childhood, the more successful and stronger they will be in their future lives. The foundations of mental and physical development are formed between the ages of 0-6, and that is, in the preschool period, so this magical period is highly important. It is known that children who have negative experiences in the preschool education experience are likely to lose self-worth, consequently, their academic success in school and after-school life is low and they are apt to exhibit more behavioral problems (Ministry of National Education, 2013). Considering the fact that the formation of character, obtaining basic knowledge, skills and habits are shaped in this period in subsequent learning, the necessity of providing appropriate learning environments which children gain experience has understood.

Many educators state that there are some critical periods in human life and these periods should be tackled and emphasized separately and the necessary sensitivity must be shown (Yilmaz, 2003). One of the most critical periods in human life is the early childhood stage, covering the 0-6 age range, which includes the preschool period. The reflections of the experiences in childhood are observed in later ages. Preschool service, which is the most

important step of education, is too important to be left to coincidences and should be in a scientific and systematic manner (Sevinç, 2005).

Preschool teachers, provide children the opportunity to experience various environments enriched with appropriate materials that will increase their level of school readiness for primary school. One of the main objectives of preschool in Turkey is to "prepare children for primary school and support them in acquiring the necessary skills for primary school" (MONE, 2013). Preschool teachers, play an important role in facilitating children's transition to the first stage of education, helping them acquire basic skills such as reading and writing that they will use in their later years, and developing positive attitudes towards educational institutions and literacy (Taşkın, 2014). The philosophy of literacy development is that children to acquire basic skills in a meaningful way and become aware of this issue. Specialization in basic skills and increasing readiness in literacy are mostly fall in to the cognitive domain. It should be kept in mind that the role of teachers in this regard is to offer rich activities for supporting cognitive development of children who are in preschool age by showing them different and various activities, enabling them to encounter three-dimensional materials; drawing letters from sand, creating lines with foam, going over the numbers drawn with cars, deriving words from the initials of the objects in the classroom (Taşkın, 2014).

The MONE Preschool Education Programme is a "developmental" programme based on the developmental levels and characteristics of children and in this sense, it is based on the idea of supporting all areas of development. This programme, which has "spiral" characteristics as an approach, is "eclectic" as a model (MONE, 2013). The basic cognitive activities in the programme consist of the child's reasoning, perceptual ability and the development of various concepts. The importance of the family and then the preschool teachers in the development of the child's skills such as noticing the writings, boards, signs that exist in daily life from the moment the child is born and trying to read them, is enormous. The ability to understand, define and interpret the visual information sent to human beings is within the scope of visual perception (Brown, 2008). According to Frostig (1964) and her colloquies, visual perception is the ability to recognize, notice and interpret visual stimuli by associating them with previous experiences. It is the visual perception that helps children to improve their spelling, reading, writing, mathematical skills and all other skills necessary for their success in school (Frostig, et al.1964). While learning to read, children need to have visual perception skills in order to be able to distinguish the letters and words written on the paper well (Yost and Judi 2001). The literacy skills that children experience in the first years of their lives are alphabet knowledge, vocabulary, verbal language and writing with phonological awareness (drawing, peripheral writing, etc.). These skills related to literacy develop simultaneously with cognitive, social, visual, auditory and especially language development starting from the first day the child is born. The basis of literacy development consists of these skills (Strickland and Riley-Ayers, 2007). The ninth outcome in the language area in the MONE programme: "demonstrates phonological awareness" draws attention to the fact that there is no reading and letter teaching in the preschool period, what is important in the recognition of sounds and phonological awareness (MONE, 2013).

In the light of the above, the early professional experiences of the authors have been an impetus to engage in this study due to their curiosity to explore and understand different practices in different education programs in different institutions. While in some preschool institutions, students are taught to read and write as early as 36 months of age, it may not so for others. The aim of this study is to examine the roles and practices of preschool teachers in the development of literacy skills, to suggest recommendations for the preschool teacher's education curriculum and teacher training policy. Shortly, with this study, we

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

attempted to reveal the variety of literacy preparation activities implemented by the teachers and the underlying reasons.

2.Method

Methodology of the study is presented in terms of research design, participants, data collection and data analyses parts including trustworthiness issues.

2.1. Research Design

This study was designed as a complementary mixed method, to analyse both qualitative and quantitative data sequentially in an explanatory manner. Verma and Mallick (2005) emphasized that it is common to use both quantitative and qualitative methods in the same research. While the data collected by quantitative method allows reaching large numbers of participants, the data obtained by using qualitative methods such as observation, interview, etc. allow a deep examination of the research subject (Patton, 1990). While quantitative data provide unbiased and objective information about the research, they are insufficient to explain the quality. On the other hand, in qualitative research, participants have the opportunity to use freer expressions while expressing their opinions; therefore, qualitative data were included in addition to quantitative data. The use of qualitative and quantitative research methods together will increase the reliability of the study as it will provide comparative results (Patton, 1990). In this study, both quantitative and qualitative data collection tools were used in order to determine the perspectives of preschool teachers on literacy activities in different preschool institutions.

2.2. Participants

The population of the study includes preschool teachers working in private institutions, private schools affiliated to the Ministry of National Education, public schools and institutional nurseries in Ankara between 2017-2019. Permissions for the study from the university ethical committee and MONE were taken at the beginning of the 2017-2018 academic year (Document id:145488481-605.99. E.1655863 dated 12.10.2017). While determining the sample size and method of obtaining the data of the research, convenient/appropriate sampling from purposive sampling methods was employed, taking into account the geographical proximity and the cost, time and effort factors to be spent while reaching the mass to be applied to the scale (Yıldırım, 1999). Among the preschools located in seven central towns; Yenimahalle, Çankaya, Altındağ, Akyurt, Etimesgut, Gölbaşı and Keçiören in Ankara, 234 preschool teachers who volunteered to fill in the survey participated in the study, among them the observation form of literacy preparation activities was applied to 16 teachers and the semi-structured questionnaire was applied to 32 preschool teachers who participated in the applications on a voluntary basis. Data collection tools and the number of the participants in this study are presented in Table 1.

Table 1
Data Collection Tools and Number of Participants

Tools	Name	Participants
Face to face survey	Language and Literacy Activities in Center Based Early Childhood Settings	234
Face to face interview	Semi structured Interview form	32
Observation form	Observation form for activities	14

2.3. Data Collection

Data collection in the study was carried out in two stages sequentially and to complement each other to reach a more comprehensive understanding.

Quantitative data

In order to collect quantitative data, the scale based on language and literacy activities in preschool, which was developed by (Green, Peterson, & Lewis, 2006) and adapted into Turkish by (Tuğluk, Kök, Koçyiğit, Kaya, and Gençdoğan, 2008) was used. The cronbach α coefficient of the scale prepared by Green, Peterson and Lewis in 2006 is 0.94. İ.H. Tuğluk, M. Kök, S. Koçyiğit, H. İ. Kaya and B. Gençdoğan translated this likert type scale into Turkish in 2008. The first version of the scale has 21 items. In the version adapted to Turkish, there are 19 items. Some items from the scale were as follows:

Read aloud to children in a group setting.

Read aloud to children individually.

Set aside special time each day to read to children.

Read aloud a variety of books.

Reread favorite books.

Talk about books read together.

Ask children questions about the books.

Provide opportunities for children to look at books and other printed materials..

Teach children features of a book.

Teach children that words run from left to right and from top to bottom.

Practice saying alphabet with the children.

Teach children to recognize letters of alphabet.

Teach children to distinguish between uppercase and lowercase letters.

Help children learn the sounds each letter can represent.

Teach children to write letters of alphabet.

Help children to write their names.

Help children identify different colors, shapes, and sizes.

Help children learn opposites.

After the permission taken from the mentioned researchers to use the adapted scale for this study, the research approvals from the university and from MONE are taken accordingly (Document id:145488481-605.99. E.1655863). The scale was administered to 234 preschool teachers who accepted to fill the scale; they were asked either by face to face visits to the schools or by phone if they volunteer to participate to the study which lasted more than a semester to complete the first part of the data collection stage of the study.

Table 2
Summary for Demographic Variables of the Participants (N=234)

N	f	%	
Gender	Female	219	93.6
	Male	15	6.4
	Total	234	100.0
Student ages	2-3	46	19.6
	3-4	54	23.1
	4-5	66	28.2

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

	5-6	68	29.1
	Total	234	100.0
Education status	High School	27	11.5
	University	199	85.0
	Master's Degree	8	3.5
	Total	234	100.0
Daily working hours	4-6 hours	55	23.5
	7 and more	179	76.5
	Total	234	100.0
Years of occupational experience	0-2 years	43	18.4
	3-5 years	61	26.1
	6-9 years	59	25.2
	10 and more	71	30.3
	Total	234	100.0
Literacy activities participated in the last two years	In-service training seminar	115	49.1
	Symposium	72	30.8
	Other (activities on reading and writing)	47	20.1
	Total	234	100.0
The Institutions (Kindergarten, nursery and day care center)	Private Institutions	82	35.0
	State Institutions	40	17.1
	Institutional Nurseries	112	47.9
	Total	234	100.0

Qualitative data

After the first stage was completed, the face-to-face interviews and observation forms are administered to the volunteered preschool teachers for the second stage of the data collection process, who also participated the first stage of the data collection part through the scale. In order to collect qualitative data a semi structured interview form including open-ended questions to explore their preferences on the early literacy activities and their practices were conducted. The items in the interview form aimed to explore the personal opinions of the preschool teachers about the activities they prepared in terms of achievement and content.

In the development procedure of the interview form, questions were designed parallel with the scale developed by Green, Peterson, and Lewis (2006), supported by literature research, and expert opinions were obtained about these questions. The interview questions were posed directly to the participants by the researcher and the answers given by the participants were recorded and analyzed by the researcher. The main aim was to explore their understandings about the concepts of early literacy applications and their preferences. Through the open-ended question, preschool teachers' opinions about the preparation and implementation processes of the activities they implemented were obtained.

As a complementary data collection tool, to observe the early literacy preparation activities of the preschool teachers, reading-writing preparation activity items were observed systematically with the observation form. The observation form for the activities was prepared based on the items taken from the Preparation for Reading and Writing Book published in 2013 by the Ministry of National Education. Firstly, the pilot implementation

was conducted and after expert opinions were taken and necessary arrangements were made, it was applied.

Internal validity and trustworthiness

In order to sustain internal validity issues for the interview and observation form results, expert opinions from two professors working at the preschool education department were taken and suggested revisions were made accordingly. All the process from developing the forms to analyzing the results obtained from the interviews and observations were conducted by the two authors of the study; the data analyses procedure including coding, categorizing and reporting within agreement. In order to complete the data collection procedure within a year and agreeing that the answers has reached a meaningful content the second stage is ended. All the participants were informed before and after the study to feel free to reach every data obtained from them to be checked and approved if they need. Every step of the study is explained in detail and well reported to have credibility and confirmability.

Some example questions for the face to face interviews are as follows:

Can you give examples for the “early literacy preparation activities”?

Can you give examples for the “literacy training activities”?

How competent you consider yourself about early literacy teaching?

How do you support your students’ early literacy development?

What do you think about the appropriateness of the activities to support early literacy in MONE 2013 Program Book?

From the 32 preschool teacher agreed to answer the interview questions, only 16 of them accepted to host the researcher in their classrooms to conduct the observation forms which consists of following items to check whether they are observed or not with the explanation part for each item if available. After completing the observation forms 2 of the forms were lost and it was not available to repeat the observation procedure unfortunately. Each observation lasted 20 to 40 minutes depending on the activities. Following sample items for the observation form were mostly referenced from the MONE program book for Preschool education (2013).

Activities are planned for the children’s age and interests.

The instructions are clear and age appropriate.

The teacher is active and observes the children during the activities and support them.

There are materials available for the children for their interest on literacy.

2.4. Data Analysis

The descriptive statistics of the quantitative data obtained from the scale were run. Average±SD (Standard Deviation) values are given for the descriptive statistics of the variables. Number (n) and percentage (%) values were given for demographic variables such as gender, age and institution of employment. IBM SPSS Statistics 21.0 (IBM Corp. Released 2012. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0. Armonk, NY: IBM Corp.) and MS-Excel 2007 programmes were used for statistical analysis and calculations. Cronbach's α coefficient for the internal consistency assessment of the scale based on language and literacy activities in preschool period used in this study was found to be 0.87, N=234.

The qualitative data, were summarized and interpreted according to the predetermined themes according to the aim of the study and the focused concepts. The data were organized according to the themes revealed by the research questions. In order to reflect

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

the ideas of the observed and interviewed participants effectively, direct quotations were often used (Yıldırım and Şimşek, 2011, p.224). The answers given to the open-ended questions prepared within the scope of literacy activities were collected under similar categories, frequency was calculated and interpreted.

Firstly, the answers including similar meanings given to the open-ended questions prepared within the scope of literacy activities were detected. In doing so, sentences using similar words or sentences expressing the same meaning with different words were identified. After the similar statements/phrases were grouped under the same categories, appropriate names were given to these categories. The authors came together and reached 1 agreement with the categories and their labels after the initial coding. Next, the coding process included calculations of the frequencies and interpretations for each category. For example, the answers to the question "What comes to your mind when you think of preschool literacy activities?" were divided into 5 categories according to the answers containing similar words, and it was detected that there were 19 teachers who answered "Line work, number work, sound work, etc.". The same technique was applied in other questions.

3.Findings

Findings are presented in terms of the data collection tools; early childhood setting scale, observation form and semi structured interviews.

3.1. Findings Based on the Early Childhood Settings Scale

Findings related to the language and literacy activities in center based early childhood settings scale are presented in Table3.

Table 3
Findings On the Language and Literacy Activities in Center Based Early Childhood Settings Scale (N=234)

Phrases	Always n(%)	Often n(%)	Sometimes n(%)	Seldom n(%)	Never n(%)
Teaching numbers	181 (77.4)	43 (18.4)	1 (0.4)	6 (2.6)	3 (1.3)
Teaching colors and shapes	190 (81.2)	36 (15.4)	1 (0.4)	4 (1.7)	3 (1.3)
Conversation with children on read books and told stories together	193 (82.5)	31 (13.2)	2 (0.9)	6 (2.6)	2 (0.9)
Asking questions during reading	182 (77.8)	43 (18.4)	2 (0.9)	3 (1.3)	4 (1.7)
Teaching opposite concepts	172 (73.9)	48 (20.6)	4 (1.7)	8 (3.4)	1 (0.4)
Teaching songs and poems	168 (71.1)	52 (22.3)	5 (2.1)	6 (2.6)	2 (0.9)
Set aside special time each day to read to children	125 (53.7)	77(33.0)	18 (7.7)	10 (4.3)	3 (1.3)
Provide opportunities for children to look at printed materials on own	163 (70.0)	59 (25.2)	2 (0.9)	7 (3.0)	2 (0.9)
Read aloud a variety of books with pictures	156 (67.0)	48 (20.5)	8 (3.4)	12 (5.2)	9 (3.9)
Teach children features of a book.	109 (46.8)	92 (39.5)	16 (6.9)	11 (4.7)	5 (2.1)

Emine Eda ULUĞ - Belkıs TEKMEK

Reread favorite books	111 (47.4)	66 (28.2)	36 (15.4)	16 (6.8)	4 (1.7)
Teach children that printed letters and words run from left to right and from top to bottom	93 (39.9)	70 (30.1)	29 (12.4)	27(11.6)	14 (6.0)
Read aloud to children individually	84 (36.1)	45 (19.3)	38 (16.3)	47(20.2)	19 (8.1)
Help children learn the sounds each letter can represent	84 (36.1)	70 (30.0)	44 (18.9)	22 (9.4)	13 (5.6)
Help children to write their names	70 (30.0)	52 (22.3)	33 (14.2)	50(21.5)	28 (12.0)
Awareness to read aloud that focus on sounds, rhyming, and alliteration	52 (22.3)	64 (27.5)	42 (18.0)	44(18.9)	31 (13.3)
Teach children to distinguish between uppercase and lowercase letters	54 (23.2)	50 (21.5)	29 (12.4)	58(24.9)	42 (18.0)
Teach children to write letters of alphabet	56 (24.0)	30 (12.9)	31 (13.3)	58(24.9)	58 (24.9)

As it is shown (Table 3), the first five items that were marked as "always" at the highest rate. These statements support children's literacy skills by serving the learning outcomes in the MONE programme and developing children especially in the field of language. In addition to this, the last five items of the scale marked as "always" at the lowest rate. The expressions such as “teaching how to express names phonetically”, or “teaching the difference between uppercase and lowercase letters” or “teaching the letters in the alphabet” were ranked the lowest.

It is noteworthy that teachers' practices in subjects that are not included in the MONE programme are at a low rate. When the results are analyzed, teaching the alphabet comes at the top of the activities that are said to be never done with a rate of 24% and similarly, the item of teaching how to express names phonetically has a rate of 22%. It can be concluded that these items are perceived as direct literacy teaching and avoided in preschools.

Another result is that while chatting with children about stories is always done (82%), one-to-one book reading (36%) is not. This situation also shows us that group activities are preferred. When generally evaluated, it was seen that teachers provided children with color, shape, number and concept recognition. It was also observed that teachers did not intensively carry out activities such as letter, phonetic studies, copying names.

3.2. Findings Based on the Observation Forms

Focused concepts during the classroom observations for the early literacy activities are presented in Table 4.

Table 4
Findings of The Observation Form for Focused Concepts and Qualities in The Activities (N=14)

Focused concepts for observation	Observed (f)	Not observed (f)
Enough materials for each child	12	2

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

Age appropriateness	12	2
Basic to complex	11	3
Clear and age appropriate instructions	10	4
Close observation and follow up planning	11	3
Designing supporting classroom environment	11	3
Supportive, available and developmentally appropriate materials provided	4	10
Teachers qualified and aware of early literacy necessity	5	9
Children show phonetic awareness	8	6
Children show visual, signal, alphabet and name awareness	6	8
Children are capable of necessary fine motor skills	14	0

Observations were made in private, state and institutional preschools in Ankara province. Each observation lasted 20-40 minutes and two observers made the observations. Observers were included in the classroom environment. At the end of the observation, the observation forms were compared and scored with agreement between researchers. In the observations, attention was paid to the classroom environment, teacher attitude, and material selection over the course of the activity. In the observation process, some classes included reading and writing activities in the books, while some classes used the blackboard and photocopying activities. The least observed item in the observation process was the item related to the materials that would create awareness about reading and writing in the classroom environment. The most observed concepts were “children are capable of necessary fine motor skills”, “close observation and follow up planning”, “designing supporting classroom environment” and “providing enough materials for each child”. On the other hand, the most “not observed” concept was “providing supportive, available and developmentally appropriate materials” during the observations (Table 4).

3.3. Findings Based on the Semi-Structured Interviews

In the preparation of the face to face interview questions for the qualitative stage, the focus was to understand the preschool teachers’ understanding on the difference between “early literacy training” and “providing preparation activities to support child development for literacy skills” in preschool education. Literature research, and expert opinions were obtained about these questions. The interview questions were posed directly to the participants by the researcher and the answers given by the participants were recorded and analyzed by the researchers.

Some of the example questions are given as follows:

Can you give examples for the “early literacy preparation activities”?

Can you give examples for the “literacy training activities”?

How competent you consider yourself about early literacy teaching?

How do you support your students’ early literacy development?

What do you think about the appropriateness and the sufficiency of the activities to support early literacy in MONE 2013 Program Book?

Table 5 presents the findings obtained from semi structured interviews for “the literacy preparation” and “early literacy training” activities.

Table 5
Findings for “Early Literacy Preparation Activities” and “Literacy Training Activities”

Codes for preparation activities to promote early literacy	Participant initials	f
Line work, drawing, counting activities, sound and phonetic activities, recognition studies for alphabet, concept learning for shapes and etc.	1, 2, 3, 4, 5, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 27, 28, 29, 30	19
Fine motor skills activities, hand –eye concentration activities,	3, 10, 13, 16, 17, 20, 24	7
Able to sit and work at desk for a while with paper or hand materials, gaining focus and increasing time for attention	9, 21, 25	3
Cognitive maturity, level of readiness for early literacy development	6, 7, 8, 12, 23, 25	6
School readiness	12, 16, 17, 18, 19, 22, 25, 26	8
Codes for literacy training activities		
Line drawing work, Number studies and Concept learning	2, 8, 10, 11, 13, 17, 18, 21, 24, 26, 27, 28	12
School Readiness	3, 4, 8, 9, 12, 13, 19, 20, 22, 29	10
Visual competency	5, 6, 14, 15, 23, 28,	6
Attention and perception studies	15, 21, 23	3
Increasing readiness to read and write	8	1
Fine motor skills	10, 11, 13, 15, 23	5
Teaching alphabet	16, 17	2
Supporting child development by enhancing the environmental stimulants	25	1
Developmental maturity, motor skills readiness	30	1
A natural developmental flow from birth	7	1

It was concluded that when preschool teachers think of literacy activities, they think of concept studies, book studies and worksheets. Contrary to popular belief, literacy preparation activities are not limited to book/concept/line work, and include activities such as play, art, music and drama in which the child actively participates.

The aim of preschool is not to teach reading and writing to children, but to raise their readiness level to learn reading and writing in primary school. Creating awareness, encouraging enthusiasm and making children love reading books should be the main priority in the preschool education (MONE, 2013, p. 42). The teachers who supported this view stated that this education should be given with music, stories, puppets in accordance with the age

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

and that it should be given by an expert teacher without being too intense. Some of them emphasized that it should be given with various language activities, pencil work, and for recognizing sounds. Some teachers stated that it should be given with simple, interesting, colorful pages and as preparation for primary school.

Studies draw attention to the fact that in order to prepare children for the literacy process, activities should be planned in which they can express themselves and that these activities develop verbal language skills in children (Huls, 2002). The teachers who argued that it should not be given as a literacy education in preschools, stated that the children were not ready for education and that sound and rhythm activities could be carried out for the sake of familiarity or that a reading and writing preparation lesson could be given. Yangin (2007) concluded that 14.1% of preschool children could not hold the pencil correctly, 34.4% could not hold the paper properly while drawing, and 40.6% could not adjust the necessary distance between the paper and the eye. In addition, it was revealed that the children were inadequate in drawing horizontal, round, vertical, oblique and lines consisting of these and that they could not acquire hand skills at an "adequate" level. It can be said that these findings reveal that children cannot acquire some skills for reading and writing at preschool level. Another study by Şahiner (2013) concluded that most of the preschool teachers do not agree that reading and writing education should be given in preschools, 43.5% of these teachers work in institutional nurseries, 39.1% work in public and 17.4% work in private preschools.

There was a balanced half to half distribution among the teachers who stated that they could teach literacy education and considered themselves sufficient because they were experienced in their profession, and knew the basic rules such as how sounds are given, how they are combined, in which order they are given, and spelling. Özkaya (2018) concluded that preschool teachers have a high level of competence in literacy preparation activities. On the other hand, in a similar study on the early literacy competency beliefs of teachers, Denli, H. (2022) investigated the relationship between early literacy beliefs of preschool teachers and their proficiency in preparation for literacy. Although the study was based on their perceptions, it was found that there was a weakly positive relationship, but as an additional result, the competency perceptions of the teachers on early literacy activities differed significantly among the teachers whose professional seniority was between 6-10 and 11-20 years.

Another point to be discussed among the findings of the study is; teachers sometimes got confused by the concepts of literacy preparation activities and literacy education. Bay (2008) revealed that preschool teachers' perceptions of competence in literacy preparation activities had high average scores. Some of them stated that this education can be given by teaching vowel letters in our alphabet as sound teaching, number concepts as a worksheet, simple addition and subtraction by decreasing and increasing with Legos. Again, some of the teachers who stated that they could provide this education stated that they could provide this education aurally with fun melodies, by experiencing the sounds with drama activities or by using visual materials, and some of them stated that they could provide this education if the child has completed the literacy preparation process and psychomotor development. However, findings of another study on the related subject showed that preschool teachers' opinions on the usage of games in literacy training determined that they had a high level of knowledge on this subject (Özkaya, 2018).

Teachers who stated that they could not give literacy education to children aged 3-6 years stated that this education was not suitable for children at that age, that sound studies could be done instead, and that children at play age should not be forced. Some teachers united in the following opinion, "We did not receive training in writing, we received training in cognitive preparation for reading and writing. We received training in applying the

instructions in accordance with the age of the child." For the future academic achievement, it is considered that literacy is the most important building block. It is thought that failure to build that block successfully, will cause both academic and emotional problems in the future (Başar, 2013).

Findings for the appropriateness and the sufficiency of activities supporting early literacy in MONE 2013 program book is presented in Table 6.

Table 6

Appropriateness of Activities Supporting Early Literacy in MONE 2013 Program Book

Example quotes from the participant teachers

Sufficient

"I think it is sufficient for numbers, patterns, attention exercises and letters".

"I find it sufficient as literacy preparation activities".

"The content is sufficient, and it is teachers job to enrich and plan the activities according to the children's needs and interests".

"Early literacy preparation activities which support the psychomotor development of preschool children for example by the help of visual awareness studies, are suitable for the developmental levels of children".

In sufficient *"Although the content can be considered enough, the application and giving activity plans to implement are not. More activity plans are needed".*

"Insufficient in terms of teaching vertical and italic writing skills"

"Not as good as the other literacy books at the market".

"A comprehensive update is needed for all the developmental areas and ages".

"Regional needs and differences should be considered. Standard books for all the country wide are not sufficient for all schools".

"I don't find the early literacy activity plans are so efficient".

"Not so appealing for the children. Visual materials are needed".

Among the teachers who filled out the questionnaire, 9 of them stated that the literacy activities in the MONE programme for the preschool period were sufficient in terms of numbers, patterns, attention studies and letters, while 15 of them stated that they were not sufficient. There were teachers who found the programme sufficient in terms of preparation activities for reading and writing, and ones who stated that it was sufficient in terms of content, but insufficient in terms of application (Table 6). Although teachers consider activities related to concepts such as numbers, colors and shapes within the scope of literacy preparation activities, there are studies which pointed out that numbers, numerical operations and geometric concepts should be handled within the scope of mathematics activities (Starkey, Klein, and Wakeley, 2004).

Some teachers were united under the following opinion: "Early literacy preparation activities which support the psychomotor development of preschool children for example by the help of visual awareness studies, are suitable for the developmental levels of children" (Table 6). The 15 teachers who thought that the programme book was not enough, stated that; the MONE programme was inadequate in terms of vertical and oblique writing, that it was inadequate when compared to the other books on the market, so that the MONE programme should be updated in general, that literacy preparation activities were not enough and that they should be made more detailed and more fun.

4. Discussion and Conclusion

In this study, it was aimed to explore the preferences and practices of preschool teachers towards supporting preschool children's reading and writing skills development.

When the study was evaluated, it was seen that teachers support children to recognize colors, shapes, numbers and concepts. Similarly, Tuğluk, Kök, Koçyigit, Kaya, and Gençdoğan (2008), in their study, evaluated the views of preschool teachers on the implementation of reading and writing activities and found that teachers gave more space to activities especially for concepts. In the same study, preschool teachers answer for the survey, presented that they mostly prefer reading story books and having conversations as questions and answers with children. In another related study (Yılmaz Bolat, 2019), it was stated that in order to gain visual awareness, which is one of the sub-steps of reading-writing skill, activities such as finding similarities/differences of objects, distinguishing, sorting, matching, completing the missing picture, talking about visuals can be done. For visual literacy, it has been determined that activities such as expressing feelings and thoughts through pictures, dramatization, expressing what will happen before/after the picture/event, doing pantomime studies, sequencing events through pictures, creating patterns, interpreting pictures and graphics, etc. can be used.

In a similar study Küçükturan, Altun and Akbaba Altun (2013), found that preschool teachers included sound, concept and line activities in literacy preparation activities. The teachers emphasized the importance of concept and writing preparation activities in the process of preparation for primary education. While in contrast to the studies mentioned above, in another study, it was revealed that teachers did enough activities to develop preschool children's writing skills, but they did not include enough activities to develop sound, visual perception, informational awareness, listening, speaking skills and vocabulary (Erdoğan, Altınkaynak, and Erdoğan, 2013).

According to another finding obtained in the study, it was observed that teachers did not intensively implement activities such as letter, phonetic exercises and name copying. The least observed item obtained in the observation of the activities was the item related to the materials that will create "awareness about literacy" in the classroom environment. Preschool teachers being aware of the fact that the environment and materials are at vital importance at early ages, both the quality and quantity of materials for literacy activities in the classroom needs to be studied professionally.

In early childhood, children should be accustomed to the alphabet and should know what the letters stand for, even if they are limited in number. It is seen that children who cannot learn the alphabet, have difficulty in learning to read. Playing with the shapes of letters and decorating them gives pleasure to young children. In this context, it is important to ensure that children are engaged with materials that help them recognize the letters of the alphabet. ABC books, magnetic board, plastic rough letters, alphabet blocks, computer keyboard, puzzles, alphabet cards are among the materials used for this purpose. The aim in recognizing letters is not to teach the pronunciation of the letters, but to draw attention to what these letters want to tell (Altınkaynak, 2019). However, in a case study conducted with six preschool teachers working in private and public schools, revealed that regardless of the type of the school they work at, preschool teachers mostly prefer ready-made plans (Burhan, 2021).

In this study, the statement "I chat with children about the books, stories and tales I read" ranked first in the opinions of preschool teachers about the implementation of reading-writing preparation activities. These statements support children's literacy skills by serving the achievements in the MONE programme and developing children especially in the field

of language. The statements "I teach how to express names phonetically, I teach children the difference between uppercase and lowercase letters, I teach children the letters of the alphabet" are at ranked last. It is noteworthy that teachers' practices in subjects that are not included in the MONE programme are at a low rate.

In the findings obtained from the interview forms, it was concluded that the teachers gave answers in the light of the activity plans and attitudes of the schools they worked in. Some teachers were confused about the concepts of literacy preparation activity and literacy teaching. In this scope, it can be said that some of the teachers did not have a good guidance from the developmental milestones and indicators given in the MONE programme. Although concept studies and literacy preparation activities are not the same, it has been noticed that they are used interchangeably. Altun and Tantekin Erden (2016) found that the majority of pre-service teachers did not have sufficient knowledge about early literacy. In addition, pre-service teachers reported that they saw themselves as inadequate in planning and implementing these activities by including a small number and variety of activities to support early literacy in the internship practice.

According to the results of the observation form for literacy preparation activities, preschool teachers mostly conduct concept studies designed to be implemented at desk like drawing or painting. Instead they could give more importance to visual boards, sound and phonological studies inside or outside the classroom for literacy skills, it has been observed that not much importance is given in daily activities.

The preschool teachers who participated in the study stated that they generally give books and other printed materials to children to examine, read poems, fairy tales, stories and picture books aloud, and give information about the features of the book such as back and front cover, beginning and end of the book. Considering the importance of the language domain in literacy skills, it is thought that all these activities are meaningful and useful. While half of the preschool teachers stated that the parents wanted for children to be taught to read and write, it was revealed as a result of the research that, half of them did not want this situation.

The concept of "literacy skills", which is also included in the title of the study, is discussed under two subheadings. "Literacy preparation studies" and "Early literacy training". While the expression "not teaching reading and writing at preschools" is used extensively in the MONE Preschool Programme, there are statements in various preschool institutions that teachers can teach reading and writing. In addition, it was observed that in some institutions, literacy teaching started at the age of 36 months. It has been noticed that these institutions adopt an education flow that is the opposite of the achievements and indicators mentioned in the MONE programme. In line with the answers received, it was seen that preschool teachers used the titles of literacy preparation studies and literacy training interchangeably, had misconceptions and did not have detailed information about literacy preparation other than the general structure of the programme. In their study, Başaran and Sidekli (2021) also found that there was a confusion on literacy preparation and readiness among the preschool teachers. Within the comparison between the preschool and primary school teachers, although they agree about the need for literacy preparation in preschool education, they had different views about the literacy preparation practices conducted in preschool education. Primary school teachers did not agree with the preschool teachers that the children were literately ready when they began to the first grade. It was recommended that preschool and primary school teachers should have collaboration in terms developing literacy preparation and readiness among children.

In addition to this study, further research on different variables such as the type of high school the teachers graduated from, their literacy education experience, perspectives

A Study on Exploring Preschool Teacher Practices and Preferences in Using Early

and expectations of children's families on reading preparation and school readiness will provide a more detailed and comprehensive understanding of the topic. A revision study to improve the preschool teacher education programs on early literacy is also recommended, with professional support for preschool teachers working in the field already.

REFERENCES

- Altınkaynak, S. O. (2019). Etkileşimli kitap okuma etkinliklerinin çocukların yazı ve fonemik farkındalık becerilerine etkisi. *International Journal of Progressive Education*, 15 (1), 88-99.
- Altun, D. & Tantekin-Erden, F. (2016). Okul öncesi öğretmen adaylarının erken okuryazarlık ile ilgili görüşleri ve staj uygulamaları. *Journal of Kırşehir Education Faculty*, 17 (1).
- Başar, M. (2013). Okuma yazma öğrenerek ilkokula başlayan çocukların karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 1(1), 275-294.
- Başaran, S. T. & Sidekli, S. (2021). The literacy preparation in Turkish preschool education. *The European Educational Researcher*, 5(1), 5-36. <https://doi.org/10.31757/euer.511>
- Bay, N. D. (2008). *Determining sufficiency of kindergarten teachers regarding as preparation studies of reading writing*. [Master's Thesis] (Thesis No: 218892) Gazi University. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/367549>
- Brown, J. K. (2008). Student-centered instruction: Involving students in their own education. *Music Educators Journal*, 94(5), 30-35.
- Burhan, H. (2021). *Examination of the literacy preparation studies of teachers working in preschool educational institutions*. [Master's Thesis], (Thesis No: 716554) Bursa Uludağ University, Institute of Educational Sciences.
- Denli H. (2022). *Preschool teachers' early literacy beliefs about early literacy and their perceptions of proficiency in preparation for literacy* [Master's Thesis], (Thesis No: 769605) Bolu Abant İzzet Baysal University, Institute of Graduate Studies.
- Erdoğan, T., Altınkaynak, S. O. & Erdoğan, O. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okuma-yazmaya hazırlığa yönelik yaptıkları çalışmaların incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12 (4).
- Frostig, M., Lefever, W., Maslow, P. & Whittlesey, R. B. (1964). *Marianne Frostig developmental test of visual perception*. Consulting Psychologists.
- Green, S. D., Peterson, R., & Lewis, J. R. (2006). Language and literacy promotion in early childhood settings: A Survey of center-based practices. *Early Childhood Research & Practice*, 8 (1), 1.
- Huls, T. A. (2002). *Exploring language and literacy development of head start preschoolers*. [Doctoral Dissertation], (Publication No: 3071310) University of South Florida. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Küçükturan, G., Altun, A., & Akbaba Altun, S. (2013). Türkiye'de 2013 programının geliştirilmesine yönelik uygulamalar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (6), 783-801.
- MONE (2013). Okul öncesi eğitim programı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özkaya, A. (2018) Bibliometric analysis of the studies in the field of mathematics education. *Educational Research and Reviews*. 13(22), 723-734.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. SAGE Publications.
- Sevinç, M. (2005). *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Emine Eda ULUĞ - Belkıs TEKMEK

- Starkey, P., Klein, A., & Wakeley, A. (2004). Enhancing young children's mathematical knowledge through a pre-kindergarten mathematics intervention. *Early Childhood Research Quarterly*, 19(1), 99-120.
- Strickland, D. S., & Riley Ayers, S. (2007). *Literacy leadership in early childhood (Beginning reading and writing)*. Teacher College Press.
- Şahiner, V. N. (2013). *Okulöncesi öğretmenlerinin anasınıflarında okuma-yazma öğretimi konusundaki görüşlerinin araştırılması (İstanbul İli Şişli İlçesi Örneği)*. [Master's Thesis], Yeditepe University/Institute of Social Studies, İstanbul.
- Taşkın, N. (2014). Okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin okul öncesindeki okuma-yazmaya hazırlık sürecine ilişkin görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(4), 1102-1119.
- Tuğluk, I. H., Kök, M., Koçyiğit, S., Kaya, H. I. & Gençdoğan, B. (2008). Okul öncesi öğretmenlerinin okuma-yazma etkinliklerini uygulamaya ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 72-81.
- Verma, G. K. & Mallick, K. (2005). *Researching education: Perspectives and techniques*. Falmer Press.
- Yangın, B. (2007). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki altı yaş çocuklarının yazmayı öğrenmeye hazır bulunuşluk durumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(32), 294-305.
- Yıldırım, A. & Şimsek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8th ed.). Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Education and Science*, 23(112).
- Yılmaz Bolat, E. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin okuma yazmaya hazırlık çalışmaları konusunda görüşleri: Mersin ili örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 271-286.
- Yılmaz, N. (2003). *Türkiye'de okul öncesi eğitimi, erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Yost, L. W. & Judi, L. (2001). The relationship between performance on the developmental test of visual perception and handwriting ability. *Journal of Education*.101, 75-77.

ORHAN PAMUK'UN "BENİM ADIM KIRMIZI" ROMANIN GÜRCÜCE ÇEVİRİSİNDEKİ AHLAKİ DEĞERLERİ YANSITAN SÖZCÜKSEL ÖGELER

IN THE GEORGIAN TRANSLATION OF ORHAN PAMUK'S NOVEL "MY NAME IS
RED" LEXICAL ELEMENTS REFLECTING MORAL VALUES

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ, ОТРАЖАЮЩИЕ НРАВСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ В
ГРУЗИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ РОМАНА ОРХАНА ПАМУКА "МЕНЯ ЗОВУТ
КРАСНЫЙ"

İlkiz ŞENEL UZUNKAYA*

ÖZ

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" adlı romanı 1998'de Türkçe olarak yayımlanır. Bu eserle Pamuk, Fransa'da "Prix du Meilleurlivreétranger" (2002), İtalya'da "Grinzane Cavour" (2002) ve İrlanda'da "International Impac-Dublin" (2003) ödüllerini kazanır. "Benim Adım Kırmızı" adlı romanda yazar, Osmanlı ve İran nakkaşlarını, Batı dışındaki dünyanın görme ve resmetme biçimlerini bir aşk ve aile romanının entrikasıyla işler.

Orhan Pamuk, "Nobel Edebiyat Ödülü"nü alan ilk Türk yazardır. Eserlerinin pek çok dile çevrilmesi dünya çapında da tanınmasına öncülük etmiştir. Gürcü diline çevrilmiş kitaplarıyla da Gürcü okurla buluşan yazar, çeviri sayesinde Gürcistan'da tanınan ve Gürcü okurları tarafından da beğeniyle takip edilen yazarlardandır. Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" eserini Gürcü diline kazandıran Lia Çlaidze'dir.

Orhan Pamuk'un kitapları İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca dahil olmak üzere yaklaşık 63 dile çevrildi. Pamuk, Gürcü diline çevrilmiş ve halen çevrilmekte olan kitapları ile modern Türk yazarları içinde ayrıca önemli bir yer tutar. Gürcü halkının severek okuması da yayınevleri için farklı bir önem arz eder.

Çalışmaya konu olan Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" romanında geçen ahlaki değerleri ifade eden sözcüksel ögeler kaynak metinde (Benim Adım Kırmızı) geçen cümleler ile erek metinde (მე წითელი მქვია) geçen cümlelerle birlikte tablolar halinde verilecektir. Eserde geçen ahlaki değerleri ifade eden sözcüksel ögeler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlık altında incelenecektir. Gürcüce-Türkçe sözlükten faydalanılarak, tespit edilen kelimeler ise kelime anlamları ile verilmiştir. Sözlükte bulunamayan kelimeler, Açıklamalı Gürcüce Sözlüğü'nün (განმარტებოთი ლექსიკონი-ganmartebiti leksikoni) elektronik versiyonundan yararlanılarak verilmiştir.

* ORCID: [0000-0001-6831-9390](https://orcid.org/0000-0001-6831-9390), Arş. Gör. Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Gürcü Dili ve Edebiyatı Bölümü, ilkizsenel@ardahan.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Şenel Uzunkaya, İ. (2023). ORHAN PAMUK'UN "BENİM ADIM KIRMIZI" ROMANIN GÜRCÜCE ÇEVİRİSİNDEKİ AHLAKİ DEĞERLERİ YANSITAN SÖZCÜKSEL ÖGELER. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 117-133, DOI: [10.17498/kdeniz.1292113](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1292113)

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanının Gürcüce Çevirisindeki ...

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Benim Adım Kırmızı, Türkçe, Gürcü Dili, Ahlak.

ABSTRACT

Orhan Pamuk's novel "Benim Adım Kırmızı" (My Name is Red) was published in Turkish Language in 1998. With this work, Pamuk won the "Prix du Meilleurlivreétranger" (2002) in France, the "Grinzane Cavour" (2002) in Italy and the "International Impac-Dublin" (2003) in Ireland. In "My Name is Red", the author explores the Ottoman and Persian illuminators and the ways of seeing and painting the non-Western world through the intrigue of a love and family novel.

Orhan Pamuk is the first Turkish writer to win the Nobel Prize for Literature. The fact that his works have been translated into many languages has led to his worldwide recognition. The author, who has also met Georgian readers with his books translated into the Georgian language, is one of the writers who is recognized in Georgia thanks to the translation and admired by Georgian readers. It is Lia Çlaidze who translated Orhan Pamuk's "My Name is Red" into Georgian.

Orhan Pamuk's books have been translated into about 63 languages, including English, German, Italian and French. Pamuk's books, which have been translated into Georgian and are still being translated, occupy an important place among modern Turkish writers. The fact that Georgian people love to read his books is also of particular importance for publishing houses.

The lexical elements expressing moral values in Orhan Pamuk's novel "My Name is Red", which is the subject of the study, will be given in tables together with the sentences in the source text (My Name is Red) and the sentences in the target text (მე წითელი მქვია). The lexical items expressing moral values in the work will be analyzed under two headings: positive and negative. The words identified by using the Georgian-Turkish dictionary are given with their word meanings. The words that cannot be found in the dictionary are given by using the electronic version of the Annotated Georgian Dictionary (განმარტებული ლექსიკონი-ganmartebuli leksikoni).

Keywords: Orhan Pamuk, My Name is Red, Turkish Language, Georgian Language, Morality.

АННОТАЦИЯ

Роман Орхана Памука "Меня зовут Красный" был опубликован на турецком языке в 1998 году. За эту работу Памук получил "Prix du Meilleurlivreétranger" во Франции (2002 г.), "Grinzane Cavour" в Италии (2002 г.) и "International Impac-Dublin" в Ирландии (2003 г.). В романе "Меня зовут Красный" автор обращается к османским и иранским миниатюристам, к тому, как они видят и изображают мир за пределами Запада, к интриге любовно-семейного романа.

Орхан Памук — первый турецкий писатель, получивший Нобелевскую премию по литературе. Перевод его произведений на многие языки привел к его всемирному признанию. Автор, познакомившийся с грузинскими читателями своими книгами, переведёнными на грузинский язык, является одним из известных писателей в Грузии, благодаря переводу и вызывающих восхищение у грузинских читателей. Роман Орхана Памука "Меня зовут Красный" на грузинский язык перевела Лия Члаидзе. Книги Орхана Памука переведены почти на 63 языка, включая английский, немецкий, итальянский и французский. Памук занимает важное место среди современных турецких писателей своими книгами, которые были переведены на грузинский язык и

переводятся до сих пор. Немаловажно и то, что грузинский читатель с удовольствием читает произведения Памука.

Лексические единицы, выражающие нравственные значения в романе Орхана Памука “*Меня зовут Красный*”, являющимся предметом исследования, будут приведены в таблицах вместе с предложениями в исходном тексте (*Benim Adım Kırmızı*) и предложениями в целевом тексте (მე წითელი მკვია). Лексические элементы, выражающие моральные ценности в произведении, будут рассмотрены под двумя заголовками как положительные и отрицательные. Используя грузинско-турецкий словарь, определяемые слова даются с их значениями. Слова, которых нет в словаре, даны с использованием электронной версии Аннотированного грузинского словаря (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი).

Ключевые слова: Орхан Памук, *Меня зовут Красный*, турецкий, грузинский язык, нравственность.

Giriş

Kalabalık bir aileye doğan Orhan Pamuk, İstanbul Nişantaşı’nda büyür. Türk ve Dünya edebiyatı için önemli bir yazar olan Orhan Pamuk, “Nobel Edebiyat Ödülü”nü alan ilk Türk yazar olarak uluslararası anlamda adından söz ettirir. Dünya çapında tanınması ayrıca eserlerinin farklı dünya dillerine çevrilmesinde de etkili olur. Pamuk, 41 yıllık roman serüvenine pek çok ödül sığdırmıştır. 1998’de yayımladığı “Benim Adım Kırmızı” adlı romanı ile Osmanlı ve İran nakkaşlarını, Batı dışındaki dünyanın görme ve resmetme biçimlerini bir aşk ve aile romanının entrikasıyla hikâye eder. “Benim Adım Kırmızı” eseri ile yazar, Fransa’da Prix du Meilleurlivreétranger (2002), İtalya’da Grinzane Cavour (2002) ve İrlanda’da International Impac-Dublin (2003) ödüllerini kazanır.

Orhan Pamuk’un kitapları Gürcüce, Malayca, Çekçe, Danca, Japonca, Katalanca, İngilizce, Almanca ve Fransızca dahil olmak üzere yaklaşık 63 dile çevrildi. Pamuk, Gürcü diline çevrilmiş ve halen çevrilmekte olan kitapları ile modern Türk yazarları içinde ayrıca önemli bir yer tutar. Gürcü halkının sevak okuması da yayınevleri için farklı bir önem arz eder.

Bakur Sulakauri (გამომცემელი ბაკურ სულაკაური) yayınevi, Orhan Pamuk çevirileri için yazarın 2006 yılında kazanmış olduğu Nobel Ödülü’nün etkili olduğundan bahsederek O’nun gerçekten iyi bir yazar olduğuna vurgu yapar. Ayrıca Pamuk’un romanlarındaki konuların okuyucular için ilginç olduğunun altını çizerek Nobel ödülünü alması ile, eserinin en başta İngilizceye çevrilmesi ve sonradan diğer dillere çevrilmesi etkililiğine vurgu yapar. Yayınevi için tüm dünyada popüler olan yazar Gürcistan’da da popülerdir düşüncesi hakimdir. (ტაველიძე, 2013). İşte bu düşünceler ile Orhan Pamuk Gürcü diline çevrilmiş ve okuyucular tarafından ilgi ile takip edilen bir yazar olmuştur.

Gürcü çevirmen ve yazar olan Giorgi Lobjanidze (გიორგი ლობჯანიძე), Orhan Pamuk’un “Sessiz Ev” romanının Gürcü diline çevirisinin yayınlanması üzerine yazdığı makalesinde “Benim Adım Kırmızı”nın çevirmeni olan Lia Çlaidze’nin (ლია ჩლაიძე) çevirisi için şu sözleri söyler: “Lia Çlaidze’nin çevirileri gerçekten asılı ile yarışır, bence “Benim Adım Kırmızı”nın orijinalinden aşağı kalır yanı yoktur” (ლობჯანიძე, 2013). Bu durum, çevirmenin Türk diline de ne denli hâkim olduğunu göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

Çalışmada, Orhan Pamuk’un ilk baskısı 1998 yılında Türkçe olarak yayımlanan “Benim Adım Kırmızı” adlı romanın Yapı Kredi Yayınevi tarafından 2015 yılında yayımlanan 6. Baskısı esas alınacaktır. Türkçe olarak 555 sayfadan oluşan eser yazar tarafından 59 bölüme ayrılır. Lia Çlaidze tarafından Gürcü diline çevrilen eserin ilk baskısı

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanının Gürcüce Çevirisindeki ...

1998 yılında Tiflis'te Bakur Sulakauri Yayınevi tarafından Gürcü dilinde yayımlanır. Çalışmada, Gürcü diline çevrilmiş olan eserin, 2017 yılı 3. Baskısı esas alınacaktır. Bu çeviri 517 sayfadan oluşur ve kaynak metindeki eser gibi 59 bölümden oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi çeviri, ana metinden fazla ayrılmadan yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan eserler, kaynak metin¹ ve hedef metin²den alınan örnek cümlelerle ahlaki değerleri yansıtan kelime ögeleri üzerinde şekillenir. "Ahlaki değerleri yansıtan kelime ögeleri" olumlu ve olumsuz olmak üzere iki grup altında incelenecektir.

Ahlak, Türkçe Sözlük'te, "1. isim. Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları, aktöre, sağtöre" (Türkçe Sözlük, 2019, s.54) olarak tarif edilir. Açıklamalı Gürcüce Sözlüğü'nde ise, farklı toplumdaki insanların karşılıklı ilişkilerini ve davranışlarını belirleyen kurallar ve normlar dizisi, moral, etik"³ şeklinde ifade bulur.

"Yunanca karakter anlamına gelen "ethos" sözcüğünden, Türkçe de ise Arapça "huy", "mizaç", "karakter" anlamına gelen "hulk" sözcüğünden türeyen ahlak sözcüğü, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütününe ifade eder" (Cevizci, 2002, s.3).

Bu tanımlar doğrultusunda Ahlak'ı şu şekilde ifade edebiliriz. "Toplumsal yaşamda belirli kişi, grup ya da toplum içinde belirli zamanda ve belirli bir yerde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının örf, adet, norm ve kuralların oluşturduğu bir sistem bütününe ahlak denir." (Aktan, 1994, s.6).

Bütün bu tanımlamalar doğrultusunda Orhan Pamuk'un Gürcü diline çevrilen Benim Adım Kırmızı romanında geçen ahlaki değerleri yansıtan kelime ögeleri aşağıdaki gibidir:

1. AHLAKİ DEĞERLERİ GÖSTEREN OLUMLU SÖZ BİRLİKLERİ (METİNLERİN KARŞILAŞTIRILMIŞ ANALİZİ)

1.1. Ahlak kelimesinin söz birlikleri: "ზნეობა" (zneoba) ve "ზნემაღალი" (znemağali).

Kaynak Metin ⁴	Erek Metin ⁵	Sözlük Anlamı
"Has nakkaşı hünersiz, imansız nakkaştan ayıracak tek bir kıstas yoktur," dedi ciddiyetle. "Zamana göre değişir bu. Sanatıma tehdit eden kötülöklere karşı nakkaşın ahlakının ve	– უნიკოსაგან ჭეშმარიტი მხატვრის გამოსარჩევად ერთი საზომი არ არსებობს. იგი სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვაა. იმ უბედურებას, რომელიც ჩვენს ხელოვნებას ემუქრება, მხოლოდ	ზნეობა : ahlak (-k1), moral (Kvančaliani, 2010, s. 212).

¹ Orhan Pamuk, *Benim Adım Kırmızı*, 6. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay., Kasım 2015. ss. 555.

² Lia Çlaidze. "me ts'iteli mkvia" tbilisi: "bağur sulakauris gamomtsemloba". 2017, ss. 517. ზლაიძე, ლია, *მე წითელი მქვია*, მესამე გამოცემა, თბილისი: გამომცემელი ბაკურ სულაკაური, 2017, გვ. 517.

³ <http://www.ena.ge/explanatory-online> 25.03.2023.

⁴ Kaynak Metin bundan sonraki alıntılarda "KM" olarak gösterilecektir.

⁵ Hedef Metin bundan sonraki alıntılarda "EM" olarak gösterilecektir.

hünerinin ne olduğu önemli. (BAK ⁶ , s.7.77)	მხატვრის ზნეობა და ნიჭიერება თუ დაუპირისპირდება. (მწმ ⁸ , გვ ⁹ .81-82)	
Bu küçük talih ve kader meselesi yüzünden, insanların çoğunun benden daha ahlaklı ya da iyi olduğuna inanmak zor. (BAK, s.23)	თუ ვიღაცას ბედი ცოტათი სწყალობს, იგი ჩემზე ზნემაღალი , ჩემზე უკეთესი როდია! (მწმ, გვ. 24)	ზნემაღალი: Ahlaki açıdan yüksek, yüksek ahlaklı, suçsuz. ¹⁰

KM’de yer alan **“ahlak”** kelimesi HM’ de **“ზნეობა” (zneoba)** olarak aktarılmıştır. Burada sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır. İkinci cümledeki KM’de yer alan **“ahlaklı”** kelimesi EM’de **“ზნემაღალი” (znamağali)** olarak sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır.

1.2. “Şeref” kelimesinin söz birlikleri: “ღირსება” (ğirseba), “ღირსეული” (ğirseuli).

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
"Galiplerin usüllerini almaya, nakkaşlarını taklide zorlanan eski büyük üstatlar, şereflerini korumak için kendilerini sonunda kör edecek işi iğneyle kahramanca yaptıktan sonra, Allah'ın saf karanlığı gözlerine bir ödül gibi inmeden önce, önlerine koydukları bir harika sayfaya saatlerce, bazen günlerce hiç durmadan bakarlardı. (BAK, s.398)	– ძველი ოსტატები, – გააგრძელა ოსტატმა ოსმანმა, – როცა იძულებულნი იყვნენ, გამარჯვებულთა სამსახურში ჩამდგარიყვნენ და სხვათა მიზამვით ეხატათ, საკუთარი ღირსების დასაცავად ხელში ქინძისთავს იღებდნენ და თვალებს ითხრიდნენ, ხოლო ვიდრე მათზე საბოლოოდ გადმოვიდოდა ალაჰის წყალობა – სამუდამო სიბრმავე, წინ იღებდნენ საყვარელ, დიდებულ სურათებს და საათობით, დღეობით დასჩერებოდნენ, სანამ თვალებიდან სისხლი	ღირსება: şeref, onur, erdem, mert (-di) (Kvantaliani, 2010, s. 494).

⁶ **“Benim Adım Kırmızı”** romanının baş harflerinin kısaltması.

⁷ Türkçe yazılı olan eserin sayfa sayısının kısaltması.

⁸ “me ts'iteli mkvia”. “მე წითელი მკვია“ Gürcü diline çevrilmiş romanın baş harflerinin kısaltması.

⁹ Gürcüceye çevrilmiş olan eserin sayfa sayısının kısaltması.

¹⁰ <http://www.ena.ge/explanatory-online> 19.04.2023.

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki ...

	არ წამოუვიდოდათ. (მწმ, გვ.411-412)	
"Beni gerçekten kara sevdayla seviyorsan," dedi kendini affettirmek ister gibi. " Şerefli bir erkek gibi kendine hakim olur da ciddi niyetler beslediğin kadının haysiyetini kırmaya çalışmazdın Benimle evlenmek için hileler yapan bir sen değilsin. Buraya geldiğini kimse gördü mü? (BAK, s.186)	– თუ მართლა გიყვარვარ, ღირსეული მამაკაცით მოიქეცი, თავს მოერიე და ნუ ეცდები იმ ქალის გათელვას, ვისაც შენ მიმართ სერიოზული მიზნები აქვს. ერთადერთი როდი ხარ, ვინც ჩემზე დასაქორწინებლად ათასნაირ ხრიკს მიმართავს. ვინმემ დაგინახა, აქ რომ მოხვედი? (მწმ, გვ.194)	ღირსეული: onurlu, şerefli, erdemli, değerli, mert (-di); değer sahibi (Kvantalıani, 2010, s. 495).

KM'de yer alan "şeref" kelimesi HM'de "ღირსება" (ğirseba) olarak aktarılmıştır. Burada sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır. İkinci cümledeki KM'de yer alan "şerefli" kelimesi EM'de "ღირსეული" (ğirseuli) olarak sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır.

1.3. "İyilik" kelimesinin söz birlikleri: "სიკეთე", "კეთილდღეობა".

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
Kara ile ben, birbirimize sarıldığımızda, inanın bana, sanki bütün âleme aynı şekilde bir iyilik yayılıyordu. (BAK, s.183)	მე და ყარა, ერთმანეთს ჩახვეულები, ასევე ვფუნდით სიკეთეს მთელ ქვეყნიერებას. (მწმ, გვ.192)	სიკეთე: nimet (-ti), iyilik, hayır (-yrı), hayırlı iş (Kvantalıani, 2010, s.425).
Ama benim onların iyilik için evlenmeyi kurduğum bir erkek için böyle demiş olmasına sinirlendim. (BAK, s.176)	იმან გამამწწარა, რომ ეს იმ კაცზე თქვა, რომელზე გათხოვებასაც ჩემი შვილების კეთილდღეობისათვის ვაპირებდი. (მწმ, გვ.184)	კეთილდღეობა: hayır (-yrı); refah, mutluluk (-ğu), saadet (-ti), iyilik (-ğı); olgunluk (-ğu), genişlik (-ğı) (Kvantalıani, 2010, s. 250).

KM'de yer alan "iyilik" kelimesi EM'de "სიკეთე" (sikete) olarak aktarılmıştır. Burada sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır. İkinci cümledeki KM'de yer alan "iyilik" kelimesi EM'de "კეთილდღეობა" (kedildğeoba) olarak sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır.

1.4. "Gerçek, gerçekler, doğru" kelimelerinin söz birlikleri: "ჭეშმარიტი", (çeşmariti) "ჭეშმარიტება" (çeşmariteba), "სწორი" (sts'ori), "სინამდვილეში" (sinamdvileşi), "სიმართლე" (simartle), "მართალი" (martali)

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
--------------	------------	---------------

<p>Bu yaşıma geldim, gerçek saygının yürekten değil, küçük kurallardan ve boyun eğmekten kaynaklandığını bilirim. (BAK, s.32)</p>	<p>ამ ხნისა მოვიყარე და დამეჯერება: ჭეშმარიტი პატივისცემა გულიდან კი არა, მოკრძალებიდან, თავმდაბლობიდან მოდის. (მწმ, გვ.34)</p>	<p>ჭეშმარიტი: gerçek, asıl, esasen, sağın (Kvantaliani, 2010, s. 560).</p>
<p>Bu gerçekleri alçakgönüllülükle kabul etmek hayatı kolaylaştırır. Zaten alçakgönüllülük, hayatı kolaylaştıran bir şey olduğu için bizim âlemimizde bu kadar makbul bir erdemdir. (BAK, s. 290)</p>	<p>ამ ჭეშმარიტებასთან შეგუება ცხოვრებას მიადვილებს. თავმდაბლობა იმის გამოა სათნოება, რომ ქვეყნად ცხოვრების ტვირთს ამსუბუქებს. ვიჯექი და „სურნამესათვის“ ჩვენი უფლისწულის წინადაცვეთის აღსანიშნავად გამართული ზეიმის ამსახველ სურათს ვხატავდი. (მწმ, გვ. 298-299)</p>	<p>ჭეშმარიტება: gerçek (-đi), hakikat (-ti), gerçeklik (-đi) (Kvantaliani, 2010, s. 560).</p>
<p>"Bilmiyorum bu doğru mu?" dedi. (BAK, s.29)</p>	<p>– არ ვიცი, სწორია კი ეს? (მწმ, გვ.30)</p>	<p>სწორი: 1. doğru; düz, düzgün; engelsiz; kurala uygun 2. doğru; düzgün, muntazam 3. kurallı 4. dürüst (-tü) 5. eđ, denk (-đi) (Kvantaliani, 2010, s. 442).</p>
<p>"Nedir dođrusu?" "Dođrusu mutluluktur. (BAK, s.237)</p>	<p>– აბა, სინამდვილეში რა არის? – მკითხა ყარამ. – ბედნიერება. (მწმ, გვ.246)</p>	<p>სინამდვილეში: aslında, zaten, esasen, gerçekte, fiilen (Kvantaliani, 2010, s. 427).</p>
<p>Peki, Allah'ın kitabından, Kuran-ı Kerim'den başlayalım. Orada hakkımda söylenenlerin hepsi doğrudur. (BAK, s.354)</p>	<p>რაც ალაჰის წიგნში ჩემზე წერია, ყველაფერი სიმართლეა. (მწმ, გვ.365)</p>	<p>სიმართლე: 1.hak (-kı), hakikat (tı), haklılık (-đi); doğruluk (-đu) 2. doğru, gerçek (-đi) (Kvantaliani, 2010, s. 425).</p>
<p>"Doğru mu Zarif Efendi'nin o dedikleri, yaptığımız resimlerde Padişahımızın güvenini kötüye kullanma, nakşetme usüllerimize bir ihanet, dinimize küfür var mı? Son büyük resmi</p>	<p>მინდოდა მეკითხა, მართალი იყო თუ არა ზარიფი, როცა ამბობდა, ბოროტად ვიყენებთ ფადიშაჰის ნდობას, ჩვენი სურათებით ძველი ოსტატების ხსოვნას ვღალატობთ და რჯულს</p>	<p>მართალი: doğru, dürüst (-tü) (Kvantaliani, 2010, s. 278).</p>

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki ...

bitirdiniz mi?" (BAK, s.128)	შეურაცხვეოფთო? (მწმ, გვ.135)	
------------------------------	------------------------------	--

KM'de yer alan söz birlikleri EM'de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmıştır.

1.5. "Alçakgönüllü" kelimesinin söz birlikleri: "სისადავე" (sisadave), "ალალმართლობა" (alalmartloba), "თავმდაბლობა" (tavmdabloba), "თავმდაბალი" (tavmdabali), "მოკრძალებული" (mokrdzalebuli)

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
Ama kendisinin eski üstatların alçakgönüllülüğünden uzaklaştıran bu küstahlığı yüzünden derhal Kazvin'den Çin'e sürülmüş. (BAK, s.82)	ამ კადნიერების გამო, ძველი მხატვრების სისადავესთან რომ აშორებდა, ყაზვინიდან ჩინეთში გააძევეს. (მწმ, გვ.88)	სისადავე: tabiilik (-ği), sadelik (-ği) (Kvantaliani, 2010, s. 428).
Nakkaşın, ya da bizim gibi Allah'ın alçakgönüllü kullarının samimiyeti, hüner ve mükemmeliyet zamanlarında değil, tam tersi, dil sürçmesinin, hatanın, kırıklığın ve acıklı kırılğanlığın yaşandığı anlarda çıkar ortaya. (BAK, s.189)	მხატვრისა თუ უბრალო ადამიანების – ალაჰის მდაბალი მონების – ალალმართლობა და გულწრფელობა ოსტატობასა და სრულყოფილებაში კი არ იჩენს თავს, არამედ იმ წუთებში, როცა ენა ბორძიკობს, შეცდომები ერთმანეთს მოსდევს და ტკივილი, იმედგაცრუების სიმწარე ჩნდება. (მწმ, გვ.197)	ალალმართლობა: saflık (-ğı), doğruculuk (-ğu) (Kvantaliani, 2010, s. 26).
Bu gerçekleri alçakgönüllülükle kabul etmek hayatı kolaylaştırır. Zaten alçakgönüllülük, hayatı kolaylaştıran bir şey olduğu için bizim âlemimizde bu kadar makbul bir erdemdir. (BAK, s.290)	ამ ჭემმარტებასთან შეგუება ცხოვრებას მიადვილებს. თავმდაბლობა იმის გამოა სათნოება, რომ ქვეყნად ცხოვრების ტვირთს ამსუბუქებს. ვიჯექი და „სურნამესათვის“ ჩვენი უფლისწულის წინადაცვეთის აღსანიშნავად გამართული	თავმდაბლობა: kibirsizlik (-ği), mahviyet; alçakgönüllülük (-ğü) (Kvantaliani, 2010, s. 218).

	ზემის ამსახველ სურათს ვხატავდი. (მწმ, გვ.298-299)	
Bunu söylerken bir alçakgönüllülük ettiğim bilinsin isterim. Çünkü bir de üslup meselesi var. (BAK, s.354)	როცა ამას გეუბნებით, მინდა იცოდეთ, ძალიან თავმდაბლად ვიქცევი. ეს ჩემი სტილის საკითხიც არის. (მწმ, გვ.365)	თავმდაბალი: kibirsiz, kurumsuz, alçakgönüllü (Kvančaliani, 2010, s. 218).
"Gece karanlığında, ağaçların yapraklarının, bahar çiçekleri ve yıldızlar misali sanki kendi içlerinden aydınlanıyormuş gibi tek tek gözükmesindeki güzelliği, duvar işlemelerindeki alçakgönüllü sabrı, altın yıldızın kullanılışındaki kibarlığı, bütün resmin istifindeki narin dengeyi görüyor musun? (BAK, s. 412)	– ნახე, ხეების ფოთლები და ყვავილები დამის სიბნელეში ვარსკვლავებივით ანათებს. აქ ყველაფერი მშვენიერია: კედლის მოკრძალებული შემკულობა, ოქროს ვარაყის სინატიფე. სურათის აგებისა და განლაგების დახვეწილობას ხედავ? (მწმ, გვ.425)	მოკრძალებული: 1. alçakgönüllü, mütevazı 2. kanaatkar, kanık 3, saygılı 4. sade, basit, mütevazı 5. ılımlı, küçük (Kvančaliani, 2010, s. 307).

KM’de yer alan söz birlikleri EM’de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmıştır.

1.5. “Affetmek, bağışlamak” kelimesinin söz birlikleri: “მიტევება” (miṭveba), “პატიება” (paṭieba), “შეწყალება” (sets'qaleba).

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
Bu söz, hayat ile ölüm, yasak ile Cennet, çaresizlik ile utanç arasındaki darboğaza yerleşen aşkımızın yalnızca rengini oluşturmadı; mazereti de oldu. (BAK, s.496)	ამ სიტყვებმა იწროობაში მოქცეულ ჩვენს სიყვარულს, სიცოცხლესა და სიკვდილს, აკრძალვასა და სამოთხეს, უმწურობასა და სირცხვილს არა მხოლოდ ელფერი შესძინა, არამედ მისი მიტევებაც შეძლო. (მწმ, გვ.513)	მიტევება: 1. Af (-ffi); rahmet (-tti); yargılama 2. Affetmek, rahmet etmek; bağışlamak; yargılamak (Kvančaliani, 2010, s. 299).
"Şşt... dinle," dedim. "Bundan sonra Kara'nın sözü, sizin için benim sözümden de üstündedir." Kara'ya döndüm. "Eğer	– თუ უპატივცემულობას გამოიჩენენ, გაგიკადნიერდებიან,	პატიება: 1.af (-ffi); aman, bağışlama; özür 2. af etmek/ dilemek; özür dilemek; aman dilemek 3. bağışlamak, affetmek;

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki ...

<p>seni dinlemezlerse, eğer sana saygısızlık eder, küstahlığın, şımarıklığın, edepsizliğin en küçük bir işaretini verirlerse önce uyar, ama affet onları," dedim bir anda dilimin ucuna gelen dayaktan vazgeçerek. (BAK, s.255)</p>	<p>თავხედურად მოიქცევიან, სულ მცირე უზრდელობის დროსაც კი ჯერ გააფრთხილე, მერე კი... ენაზე მომდგარი „გალახე“ ვეღარ ვთქვი, – აპატიე. შენს გულში, სადაც ჩემი ადგილი იქნება, ამათიც იქ უნდა იყოს. (მწმ, გვ.263)</p>	<p>mazur görmek 4. helal etmek (Kvantalani, 2010, s. 357).</p>
<p>Resmetmekte olduğum iki sayfalık meclis, borç alıp ödeyemedikleri için hapse düşen mahkûmların ve ailelerinin Padişah'ın ihsanıyla kurtulmalarını gösteriyordu. (BAK, s.84-85)</p>	<p>ორგვერდიანი სურათი, რომელსაც ახლა ვხატავდი, იმ ამბავს ეხებოდა, როგორ შეიწყალა ფადიშაჰმა ვალის გადაუხდელობის გამო ციხეში მოხვედრილები. (მწმ, გვ.90)</p>	<p>შეწყალება: 1. bağış, bağışlanma; af (-ffi) (Kvantalani, 2010, s. 519).</p>

KM'de yer alan söz birlikleri EM'de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarırken 2. ve 3. cümlede kelimeler fiil olarak kullanılmıştır.

1.7. “Çalışma, emek, gayret” kelimesinin söz birlikleri: “ძალისხმევა” (dzalishmeva), “ღვაწლი” (gvats'li), “გარჯა” (garca), “შრომა” (şroma), “მშრომელი” (mşromeli), “მუშაობა” (muşaoba).

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
<p>Üçüncüsü, evlendikten sonra tabii ki evime taşınacaksın, ama babamı katleden alçak bulununcaya, ya da sen bulununcaya -ona kendi elimle işkence etmek isterim!- ve Padişahımızın kitabı senin hüner ve gayretinle bitirilip ona şerefle teslim edilinceye kadar benimle aynı yatağı paylaşmayacaksın. (BAK, s.237)</p>	<p>მესამე: ჩვენი ქორწინების შემდეგ, რასაკვირველია, ჩვენს სახლში გადმოხვალ, მაგრამ სანამ მკვლელს არ ვიპოვით, ანუ ვიდრე არ იპოვი (მინდა, ჩემი ხელით ვაწამო), სანამ შენი ნიჭითა და ძალისხმევით არ დაასრულებ მამაჩემის წიგნს და არ მიართმევ ფადიშაჰს, მანამდე ჩემთან სარეცელს ვერ გაიყოფ. (მწმ, გვ.246)</p>	<p>ძალისხმევა: 1. gayret (-ti) 2. gayret etmek; çabalamak, uğraşmak (Kvantalani, 2010, s. 543).</p>

<p>Ne kadar hünerin ve yeteneğin olursa olsun parayı ve iktidarı başka yerlerde ara ki, hüner ve emeğinin karşılığını alamayınca sanata küsmeyesin. (BAK, s.32)</p>	<p>როგორი ნიჭიერიც უნდა იყო, ფული და ძალაუფლება სხვაგან ეძებე. როცა შენი ნიჭისა და ღვაწლის საკადრის საფასურს ვერ მიიღებ, ხელოვნებას ნუ შემოსწყრები. (მწმ, გვ.34)</p>	<p>ღვაწლი: Umumi, dünyevî işler için yapılan işler, emek, hizmet. ¹¹</p>
<p>"Selamete şu kitabı bir gün inşallah bitirirsek, Padişahımız Hazretleri onu eline alıp şöyle bir bakacak, tabii ki önce altın varakların yerinde kullanılıp kullanılmadığını göz ucuyla denetleyecek, bir şemailnameye bakar gibi kendi resmini seyredip, bütün padişahların yaptığı gibi, bizim harika resmimize değil, resmedilen kendisine hayran olacak ve ondan sonra ne zahmet ne göz nuru ve hevesle hem Doğu'dan hem Batı'dan mülhem yaptığımız harikalara zaman verip bakarsa ne minnet! (BAK, s.210)</p>	<p>მხოლოდ ამის შემდეგ თუ დაუთმობს დროს და იმაზეც იფიქრებს, რა გარჯა და თვალისჩინი შევალეთ ამ სასწაულს, აღმოსავლეთითაც და დასავლეთითაც ერთნაირად რომ არის შთაგონებული. (მწმ, გვ.218-219)</p>	<p>გარჯა: 1. emek (-ğî); iş; çalışma 2. gayret (-ti), çaba; zahmet (-ti); özenme 3. Çaba, çabalamak; zahmet etmek, gayret etmek; özenmek (Kvantalıani, 2010, s. 115).</p>
<p>"Kitap hamisi padişahlar, şahlar, paşalar, tıpkı sipariş ettikleri kitaplar gibi resimleri de, güçleri ve kudretlerini duyuruyor, çekilen altın yıldızlarının, içine dökülen nakkaş emeğinin ve göz nurunun bolluğuyla kendi zenginliklerine kanıt oluyor diye güzel bulurlar," dedi Üstat Osman. "Resmin güzelliği, tıpkı resimde kullanılan altın gibi, nakkaşının hünerinin nadir</p>	<p>– წიგნზე მზრუნველი ფადიშაჰები, შაჰები, ფაშები მათ მიერ შეკვეთილი წიგნებით ძლიერებას, გავლენას იმტკიცებენ. მხატვრის შრომა და ოქროს ვარაყის სიუხვე მათი სიმდიდრის მაჩვენებელია, – თქვა ოსტატმა ოსმანმა, – ლამაზი ნახატი იმით არის მნიშვნელოვანი, რომ იგი ადასტურებს</p>	<p>შრომა: 1. emek (-ğî); çalışma; iş; faaliyet (-ti); zahmet (-ti) 2. çalışmak (Kvantalıani, 2010, s. 524).</p>

¹¹ <http://www.ena.ge/explanatory-online>

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki ...

<p>bulunur ve pahalı bir şey olduğunun kanıtı olduğu için önemlidir. (BAK, s.329)</p>	<p>მხატვრის ნიჭიერებას, რაც ისევე იშვიათი და ძვირფასია, როგორც ის ოქრო, რომელიც სურათზეა გამოყენებული. (მწმ, გვ.338)</p>	
<p>Hepsi, -edepsiz bir çiftleşme resmi dahil- rahlelerin, piştahtaların, minderlerin üzerinde ortadaydı ve arı gibi çalışan uzun boylu, ince Leylek'im bir resimden ötekine koşuyor, türküler söyleyor, boyaları karıştıran çırağının yavaşından bir makas alıyor, resme bir şaka karıştırıp, bize gösterip kendi kendine hayranlıkla kahkahalar atıyordu. (BAK, s.324)</p>	<p>ეს ყველაფერი უწესრიგოდ იყო მიყრილმოყრილი რაჰლეზე, სახატავ დაფაზე, მინდერებზე. ფუტკარივით მშრომელი ჩემი ლეილექი – გამხდარი, მოუსვენარი – ერთი სურათიდან მეორეზე გადარბოდა, მღეროდა, სურათს სასაცილო რაღაცას ამატებდა, თავად მოსწონდა, სიცილით კვდებოდა. (მწმ, გვ.333)</p>	<p>მშრომელი: emekçi; çalışan (Kvantalıani, 2010, s. 330).</p>
<p>Görünüşte bütün nakkaşhanenin ilgilendiği Surname için daha rahat çalışabilsinler diyeydi bu. Sultan bu sefer usta nakkaşlarına özel bir kitap için saray avlusunda bir özel köşe açtırmamış, onlara evlerinde çalışmalarını buyurmuştu. Bu buyruğun Eniştemin kitabı için verilmiş olabileceği aklıma gelince sustum. Üstat Osman ne kadar imalı konuşuyordu? (BAK, s.72)</p>	<p>გარეგნულად ისე ჩანდა, თითქოს ეს იმიტომ გააკეთეს, რომ მათ „სურნამეზე“ მუშაობაში ხელი არ შეშლოდათ: სულთანმა ცალკე სამუშაო ადგილი კი არ გამოუყო, არამედ შინ მუშაობა უბრძანა. ვიფიქრე, ეს ბრძანება ენიშთეს წიგნს ხომ არ უკავშირდება-მეთქი და გაეჭმედი. ოსტატი ოსმანი რაღაც ქარაგმებით ლაპარაკობდა. (მწმ, გვ.76)</p>	<p>მუშაობა: 1, işleme, çalışma 2. İşlemek, çalışmak; görev yapmak; memurluk etmek (Kvantalıani, 2010, s. 328).</p>

KM’de yer alan söz birlikleri EM’de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmıştır.

2. AHLAKİ DEĞERLERİ GÖSTEREN OLUMSUZ SÖZ BİRLİKLERİ (METİNLERİN KARŞILAŞTIRILMIŞ ANALİZİ)

2.1. “Ahlaksızlık, ahlsaksız” kelimelerinin söz birlikleri: “უზნეობა” (uzneoba), “ზნედაცემული” (znedatsemuli)

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
Beyazıt Camii’nde vaaz veren ve Hazreti Muhammed soyundan bir seyyid olduğunu ilan eden Nusret adlı bir vaiz de işte bütün bu ahlaksızlık , pahalılık, cinayetler, soygunlar sırasında nam salmıştı. (BAK, s.16)	მთელი ამ უზნეობის , სიძვირის, დანაშაულების დროს ზეიანიის ჯამეში ერთი მქადაგებელი გამოჩენილა – ერზერუმელი ნუსრეთი, რომელიც თავს წინასწარმეტყველ მუჰამედის მოდემის სეიდად აცხადებდა. (მწმ, გვ.15)	უზნეობა : ahlaksızlık (-ğı), töresizlik (-ğı) (Kvantalıani, 2010, s. 457).
Ahlaksızlar , isyankârlar kahvehanelerde toplanıyorlarmış, sabahlara kadar dedikodu ediyorlarmış. (BAK, s.16)	ყავახანები ზნედაცემული შფოთისთავებით არის სავსე – იკრიბებიან და დილამდე ბილწსიტყვაობენ. (მწმ, გვ.15)	ზნედაცემული : ahlaksız, sapkın (Kvantalıani, 2010, s. 212).

KM’de yer alan “**ahlaksızlık**” kelimesi EM’ de “**უზნეობა**” (uzneoba) olarak aktarılmıştır. Burada sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır. İkinci cümledeki KM’de yer alan “**ahlsaksız**” kelimesi EM’de “**ზნედაცემული**” (znedatsemuli) olarak sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır.

2.2. “Tembellik” kelimesinin söz birlikleri: “სიზარმავე” (sizarmatse), “დონდლო” (dondlo).

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
" Tembelliğinin , kallesliğinin cezasını çekeceksin." (BAK, s.40)	– ჰამას მოვრჩები და გაგლახავ! – დამემუქრა მმა. – სიზარმავისა და ტყუილებისათვის მოგხვდება. (მწმ, გვ.42)	სიზარმავე : tembellik (-ğı), uyuşukluk (-ğı) (Kvantalıani, 2010, s. 424).
" Nanemollalık etme," dedi babam. "Gel, güreşiriz." (BAK, s.430)	– ნუ ხარ დონდლო , წამო, იქ ვიჭიდაოთ, – მითხრა მამამ. (მწმ, გვ.444)	დონდლო : miskin, uyuşuk, nanemolla

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki ...

	(Ķvantaliani, 2010, s. 189).
--	------------------------------

KM'de yer alan söz birlikleri EM'de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmıştır.

2.3. "Küstah, küstahlık" kelimelerinin söz birlikleri: "კადნიერება" (kadniereba), "თავხედი" (tavḥedi), "თავხედობა" (tavḥedoba).

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
Ama kendisinin eski üstatların alçakgönüllülüğünden uzaklaştırın bu küstahlığı yüzünden derhal Kazvin'den Çin'e sürülmüş. (BAK, s.82)	ამ კადნიერების გამო, ძველი მხატვრების სისადავესთან რომ აშორებდა, ყაზვინიდან ჩინეთში გააძევეს. (მწმ, გვ.88)	კადნიერება: küstahlık (-ğı), edepsizlik (-ğı) (Ķvantaliani, 2010, s. 241)
Kedi yalanmayı bıraktı da bir an sihirli gözleriyle göz göze geldik. Ahalisi şımarttığı için küstah olur bu İstanbul'un kedisi, bilirsin (BAK, s.241)	კატამ თათის ლოკვას თავი დაანება და მაგიური მზერა მომაპყრო. ერთხანს თვალი თვალში გავუყარეთ ერთმანეთს. მოგეხსენებათ, სტამბოლელი კატები როგორი თავხედები არიან იმის გამო, რომ ხალხი მათ ძალიან ანებივრებს. (მწმ, გვ.250)	თავხედი: küstah, yüzsüz, arsız (Ķvantaliani, 2010, s. 219).
Üstadımın küstahlığından dolayı hepimiz, hatta bütün nakkaşlar cezalandırılabilir miydik? (BAK, s.365)	ნუთუ განრისხდა? ნუთუ ოსტატის თავხედობის გამო ყველას დაგვსჯიან? (მწმ, გვ.376)	თავხედობა: 1. küstaklık (-ğı), yüzsüzlük (ğü), arsızlık (-ğı) 2.küstahlık etmek (Ķvantaliani, 2010, s. 219).

KM'de yer alan "küstahlık ve küstah" kelimeleri EM'de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmaktadır.

2.4. "Çalmak" kelimelerinin söz birlikleri: "ქურდობა" (kurdoba), "მოპარული" (moḥparuli), "გამარცვა" (gadzartsva), "მძარცველი" (mdzartsveli), "ავაზაკი" (avazaki)

Kaynak Metin	Erek Metin	Sözlük Anlamı
Hepsi bu mu?" diye sordu Kara. Hepsinin bu	- სულ ეს არის? - იკითხა ყარამ და როცა ვუთხარი,	ქურდობა: 1. Hırsızlık (-ğı); yankesicilik (-ğı);

<p>olduğunu söyleyince Kara, bir çırağın hırsızlığını yakalamış gibi kurumlanarak kapıya gitti, dışarıdan, yağmurda ıslanmamış bir tomar kâğıt getirip yavrularına yaralı kuş getiren anne kedi gibi biz üç nakkaşın önüne koydu. (BAK, s.457)</p>	<p>სულ ეს იყო-მეთქი, კარში ისე გავარდა, თითქოს უნდა, შევირდს ქურდობაზე წაასწროსო. (მწმ, გვ.473)</p>	<p>hırsızlık yapma/ etme; çalma 2. Hırsızlık etmek/ yapmak; çalmak (Kvantalıani, 2010, s. 492).</p>
<p>Kara'nın açtığı öteki ağır torbadan elli üç Venedik altını, son yıllarda nakkaşhaneden çalduğum altın varaklar, herkesten sakladığım örnek defterim ve sayfaların arasında çalıntı altın varaklar, bir kısmını kendim yapıp bir kısmını sağdan soldan toplayıp biriktirdiğim edepsiz resimler, sevgili anacığımдан yadığâr akik bir yüzükle onun bir tutam beyaz saçı, en iyi kalemlerimle fırçalarım tek tek çıktı. (BAK, s.461)</p>	<p>მეორე, უფრო მძიმე ტომარა ყარამ გახსნა. შიგ ორმოცდაცამეტი ვენეციური ოქროს ფული, ბოლო წლებში ნაყაშხანიდან მოპარული მოსავარაყებელი ოქროს ფურცლები, ყველასაგან დამალული, უხამსი სურათებით სავსე რვეული ნახა. ზოგი სურათი ჩემი დახატული იყო, ზოგი – აქეთ-იქით ნაშოვნო. სურათებს შორის ოქროს ფურცლები მეწყო. აქ იყო ჩემი საყვარელი დედის სახსოვარი – აყიყის ბეჭედი, მისი ჭადარა თმის ერთი კულული, ჩემი საუკეთესო კალმები და ფუნჯები (მწმ, გვ.477)</p>	<p>მოპარული: çalınmış, çalıntı (Kvantalıani, 2010, s. 312).</p>
<p>Böylece bizi resmetti, resmi atının terkisindeki ciltbende yerleştirdi, kâfir ülkesine geri döndü, ama Osmanlı'nın muzaffer ordusu Tuna nehri kıyısındaki o şehri de fethedip yağmaladığı için, bizler haydi gerisin geriye İstanbul'a Hazine odasına geldik. (BAK, s.378-379)</p>	<p>დაგვხატა, სურათი უნაგირზე დაკრულ ჩანთაში ჩადო და გიაურების ქვეყანაში დაბრუნდა. მაგრამ როცა ოსმალეთის ძლევამოსილმა ლაშქარმა დუნაის ნაპირზე გამენებული მისი ქალაქიც დაიპყრო და გამარცვა, ჩვენ სტამბოლს დავბრუნდით</p>	<p>გამარცვა: 1. Soygun, soyma, çalma; yağmalama; çapul 2. Soymak, çalmak; yağmalamak; yağma etmek; talan etmek (Kvantalıani, 2010, s. 126).</p>

Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı" Romanın Gürcüce Çevirisindeki ...

	და სულთნის საჭურჭლეში დავიდეთ ბინა. (მწმ, გვ.390)	
Kitab-ur Ruh'tan eski mezar hırsızlarının tanıklıklarını, gövdesinin orasına burasına çiviler saplanmış cesedi, toprağı kazınca taze ceset yerine beliren alevler içerisine kurşun dökülmüş kafataslarını da okuduğı için ihtiraslı ihtiyar, onu pür dikkat dinleyen harika nakkaş benim resmimi çizerken bakanı korkutacak her şeyi koydu. (BAK, s.160)	მერე მოხუცმა „სულთა წიგნში“ ამოიკითხა ის, რასაც სამარხთა მძარცველები ადასტურებენ: „მიცვალებულთა სხეულში სამსჭვალებს ნახულობენ, თავის ქალაში– ნატყვიარებს. ხოლო როცა ახალი მიცვალებულის საფლავს გათხრიან, იქ ცეცხლის ალი ხვდებათ“. (მწმ, გვ. 168)	მძარცველი: soyguncu, yağmacı; çapulcu; yolkesici; hsydıt (-du), eşkıya (Kvančaliani, 2010, s. 331).
Bu da aranızda bir hayalet gibi gezinen adsız, hüviyetsiz bir katil olmaktan çıkarır da beni, yakayı ele vermiş, yüzü belirgin, kafası vurulacak sıradan bir suçlu durumuna düşürür. (BAK, s. 25)	მაშინ თქვენ შორის მოხეტიალე უსახელო მოჩვენება კი არ ვიქნები, არამედ– ჩვეულებრივი ავაზაკი , მკვლელი, რომელსაც ხელში ჩაიგდებენ; რომელსაც თავს გაუტყენ. (მწმ, გვ. 26-27)	ავაზაკი: çapulcu, yağmacı; eşkıya, haydut (Kvančaliani, 2010, s. 21).

KM'de yer alan söz birlikleri EM'de sözcüğü sözcüğüne çeviri aracılığı ile aktarılmıştır.

SONUÇ

Kökü insanlık tarihi kadar eski olan iletişim faaliyetleri, insanoğlunun kendi alanına sığmamaya başlamasıyla farklı bir boyut kazanır. İnsanın sosyo-kültürel bir varlık olması da bu girişimin en somut örneğidir. İnsanın, kendi duygu ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşmak istemesi sonucu “yeni” ve “ortak” bir dile ihtiyaç duyulmuştur. Bunun farkına varan insanoğlu ilk olarak kendi dilinin ayrımını yaparak özgürleşmenin ilk adımını atmış olur. Kendi kültürünü diğerleriyle paylaşma ya da diğer kültürleri tanıma isteği ile çeviri faaliyetleri gündeme gelmiş, böylelikle çeviri, insanları ve toplumları birbirine yakınlaştıran / açan bir faaliyet alanı olmuştur.

Her toplumda var olan dil bilinci ile gelişen çeviri, dillerin birbirleriyle olan ilişkilerine de farklı bir boyut kazandırır. Basit anlamıyla çeviri ise, bir dilde var olan bilginin başka bir dilde anlamlandırılmasıdır. Tarihten günümüze kadar çeviri, çeşitli kuramları, yaklaşımları ve söylemler ile gelişerek dönemsel farklılıkları da ortaya koymuştur. Bu yönüyle çeviri, kültürel, siyasal ve de toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Orhan Pamuk'un eserleri pek çok dile çevrilmiştir. Çeviri sayesinde farklı dillerde ve çeşitli ülkelerde okuyucuya ulaşan yazar, çeşitli dillere çevrilen eserleri ile toplumları ve kültürleri birbirine yaklaştırmada aracı olur. Bu bağlamda kültürel zenginlikler ve değerler çevrilen dile yansıtılmış olur.

İnsanlararası ilişkiyi düzenleyen ahlak, toplumdan topluma değişiklik göstererek, her toplumda farklı değer yargılardan beslenir. Çalışmanın temelini oluşturan “ahlaki değerleri ifade eden sözcüksel birimler” dilin zenginliğini ve kültürel değerlerle de harmanlanması okuyucuyu farklı bir kültürle tanıştırır.

Orhan Pamuk’un “Benim Adım Kırmızı” romanının, Türk dilinden Gürcü diline çevirisinde tespit edilen “ahlaki değerleri ifade eden sözcüksel birimler” kültürel öğelere ve kültürel farklılıklara rağmen çeviri romana uygun şekilde sinonim kelimeler kullanılarak yapılmıştır. Gürcü dilinin dünyanın en eski dillerinden birisi olmasının etkisinin yanı sıra bu dilin kelime dağarcığının da büyüklüğünü gözler önüne sermesi bakımından ayrıca önemlidir. Bu durum, hem çevirmenin Türk diline ne kadar hâkim olduğunun hem de kendi ana dilinin değerlerinden çıkmadan kelimelerin ve düşüncelerin hemen hemen aslına uygun olarak çevrildiği görülür.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (1994). Temiz toplum ve temiz siyaset. İstanbul: T Yayınları.
Cevizci, A. (2002). Etiğe giriş. İstanbul: Paradigma Yayınları.
Pamuk, Orhan (2015). “Benim Adım Kırmızı”. 6. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Türkçe Sözlük (2019). (Haz. Halûk Şükrü Akalın), 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜRCÜCE KAYNAKLAR

- Çlaidze, L. (2017). ”me ts'iteli mkvia” tbilisi: “baḵur sulakauris gamomtsemloba”. (ზლაიძე, ლია (2017). “მე წითელი მქვია“. თბლისი. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა).
- Ganmartebiti Leksiḵoni. განმარტებითი ლექსიკონი <http://www.ena.ge/explanatory-online 25.03.2023>.
- Ḳvantaliani, Elida (2010). “kartul-turkuli leksiḵoni”. tbilisi. (კვანტალიანი, ელიდა (2010). “ქართულ- თურქული ლექსიკონი“ (Gürcüce- Türkçe Sözlük). თბილისი).
- Lobjanidze, Giorgi (2013). “orhan pamukis mdumare saḵli”. (ლობჯანიძე, გიორგი (2013). “ორჰან ფამუქის „მდუმარე სახლი“. <https://www.radiotavisupleba.ge> (31.10.2021).
- Tavalidze, Irma (2013). “Pamukomania”. (ტაველიძე, ირმა (2013). “ფამუქომანია”. <http://arilimag.ge> (31.10.2021)).

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARININ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

ON THE TEACHING OF SOUND EVENTS RELATED TO CONSONANTS IN
TURKEY TURKISH

ПРОИЗНОШЕНИЕ СОГЛАСНЫХ ВХОДЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ТУРЕЦКОГО
ЯЗЫКА

Burhan BARAN*

ÖZ

Ünsüzler, ses organlarında engellemeye uğrayarak oluşan, bir ünlü yardımıyla çıkarılabilen seslerdir. Ünsüzler oluşum noktaları, tonlu olup olmama, sürekli olup olmama gibi çeşitli yönlerden sınıflara ayrılır. Ünsüzlerle ilgili ses olayları da araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu makalede ünsüzlerle ilgili ses olaylarının sınıflandırılması ve bu ses olaylarının kendi içerisinde açıklamalı olarak örneklendirilmesi yer almaktadır. Sınıflandırmada şu şekil tercih edilmiştir: Ünsüz benzeşmesi (sözcük içinde ünsüz benzeşmesi, ekleşmede ünsüz benzeşmesi, yakın ve uzak benzeşme), ünsüz aykırılışması, tonlulaşma, tonsuzlaşma, ünsüz türemesi (yardımcı ünsüzlerin kullanıldığı ünsüz türemeleri, diğer ünsüz türemeleri), ünsüz düşmesi, yer değiştirme, süreklileşme (sızcılaşıma, akıcılaşıma). Ses olaylarının öğretiminde sınıflandırılmaların yeterli düzeyde yapılmaması, belli sayıda aynı örneklerin tekrarlanması, verilen örneklerin standart Türkçe, ağızlar, Türkçenin tarihî gelişimi gibi herhangi bir açıklama yapılmadan karışık olarak verilmesi sorun olarak görülmüş ve makalede bu hususlara dikkat edilerek açıklamalara ve pek çok örneğe yer verilmiştir. Çalışmada ağızlardaki örnekler alınmamış olup standart Türkiye Türkçesindeki Türkçe ve alınma sözcüklerde görülen ses olayları ile Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses olayları ayrı ayrı örneklendirilmiştir. Böylelikle daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma ve örneklendirme yöntemiyle ünsüzlerle ilgili ses olaylarının öğretimindeki karışıklığın giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ses bilgisi öğretimi, ünsüzler, ses olayları, sınıflandırma, örneklendirme.

ABSTRACT

Consonants are sounds that are produced by being restrained in the vocal organs and can be brought out with the help of a vowel. Consonants are classified in various ways such as formation points, whether they are tonal or not, and whether they are continuous or not.

***ORCID:** [0000-0001-5297-5713](https://orcid.org/0000-0001-5297-5713), Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, burhanbaran516@gmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Baran, B. (2023). TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARININ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 134-142. DOI: [10.17498/kdeniz.1299903](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1299903)

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

Sound events associated with consonants have also been classified in different ways by researchers. In this article, there is a classification of sound events related to consonants and exemplification of these sound events with explanations. The following form was preferred in the classification: Consonant affinity (consonant affinity in the word, consonant affinity in affixation, close and distant affinity), consonant contradiction, intonation, de-toning, consonant derivation (consonant derivations using auxiliary consonants, other consonant derivations), consonant deletion, displacement, continuation (spirantization, fluency). In the teaching of sound events, the lack of adequate classification, the repetition of the same examples in a certain number, and the mixed examples given without any explanation such as standard Turkish, dialects, historical development of Turkish have been seen as a problem, and explanations and many examples were given in the article by taking these issues into consideration. In the study, the examples in dialects are not taken and the sound events seen in Turkish and borrowed words in standard Turkish and the sound events occurring in the historical development process of Turkish are exemplified separately. Thus, it was intended to contribute to overcoming the confusion in the teaching of sound events regarding consonants with a clearer and more understandable classification and exemplification method.

Keywords: Phonetics teaching, consonants, sound events, classification, exemplification.

АННОТАЦИЯ

Согласные образуются путём блокировки в голосовых органах и могут быть произношены с помощью гласной. Согласные, по различным аспектам делятся на классы по его образованию, тону и озвучаемости. В нижеследующей статье определяется и иллюстрируется классификация звуковых событий, связанных с согласными. На пример: сродство согласных (сродство согласных в слове, в аффиксации, близкое и дальнее сродство), аномалия согласных, интонация, детонация, образование согласных (образования согласных с помощью вспомогательных согласных, другие образования согласных), удаление согласных, смещение, прекращение). При обучении звуковым явлениям проблема заключается в том, что классификации не проводились на достаточном уровне, одни и те же примеры повторялись в определенном количестве, примеры приводились в смешанном виде без каких-либо объяснений, связанные с современным турецким языком, диалектами, не было достаточно рассмотрено историческое развитие тюркского языка. В этой связи, в статью включены пояснения и множество примеров с уделением внимания к этим вопросам. В исследовании включены образцы из диалектов, так же фонетические события, наблюдаемые в турецком языке и заимствованные слова в современном турецком языке; примеры фонетических событий, полученные в процессе исторического развития турецкого языка, были приведены отдельно.

Ключевые слова: обучение фонетике, согласные, фонетические события, классификация, экзemplификация.

1. GİRİŞ

Dil bilgisi öğretiminde ses bilgisi alanına giren ünsüzlerle ilgili ses olaylarının öğretimi de önemli hususlardan biridir. Bu konuda ders kitaplarında bazı sorunlar olduğu araştırmacıların bir kısmınca dile getirilmiş, çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Efendioğlu'nun ses bilgisi öğretiminde ses olaylarının sınıflandırılması hususunda tespit ettiği sorunlar arasında Türkçedeki ses olaylarının art zamanlı ve eş zamanlı oluşları dikkate alınmadan karışık olarak verilmesi, ses olaylarıyla ilgili

örneklendirmeler yapılırken Türkiye Türkçesi yazı dili esas alındığı hâlde herhangi bir açıklama yapılmaksızın yer yer ağızlardan ve konuşma dilinden örnekler verilmesi sorunları da vardır. Araştırmacı, ağızlardan ve lehçelerden örnek verilmek isteniyorsa yazı dili ile diyalektlerin mutlaka belirtilmesi gerektiğini ve örneklerin ayrı gruplar şeklinde verilmesinin gerektiğini ifade eder. (2010: 141)

Solmaz, ses olayları konusunun geneline bakıldığında ders kitaplarında bunlara yeterince yer verilmediğini, ele alınan ses olaylarıyla ilgili olarak yapılan tanım ve açıklamalarda ise dil bilimi açısından bir değer taşımayan ibare ve ifadelere yer verildiğini, konuyu açıklamak için verilen örneklerin çoğu zaman yetersiz olduğunu, bazı örneklerin anlatılan konuyla ilgisi olmadığını, bazılarının tanım ve açıklamalarla çeliştiğini belirtmiştir. (2011: 878)

Sözü edilen sorunları; ses olaylarının öğretiminde sınıflandırılmaların yeterli düzeyde yapılmaması, belli sayıda aynı örneklerin tekrarlanması, verilen örneklerin standart Türkçe, ağızlar, Türkçenin tarihî gelişimi gibi herhangi bir açıklama yapılmadan karışık olarak verilmesi olarak özetleyebiliriz. İşte bu makalede ünsüzlerle ilgili ses olayları sınıflandırılmış, standart Türkiye Türkçesindeki Türkçe ve alınma sözcüklerde görülen ses olayları ile Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses olayları ayrı ayrı örneklendirilmiştir. Çalışmada ağızlardaki örnekler alınmamıştır. Böylelikle daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma ve örneklendirme yöntemiyle ünsüzlerle ilgili ses olaylarının öğretimindeki karışıklığın giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada önce ünsüzlerle ilgili bilgi verilip ünsüzlerin sınıflandırılması yapılacak, ardından ünsüzlerle ilgili ses olaylarının sınıflandırılması ve bu ses olaylarının kendi içerisinde yukarıdaki açıklamalara uygun bir şekilde örneklendirilmesi sunulacaktır.

Ünsüzler, ses organlarında engellemeye uğrayarak oluşan, bir ünlü yardımıyla çıkarılabilen seslerdir. Ünsüzler çeşitli bakımlardan sınıflandırılır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan 21 ünsüz vardır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z. Konsonant, sessiz gibi terimlerle de anılırlar.

Oluşum noktaları bakımından ünsüzler: Ünsüzler, ağız boşluğundaki oluşum noktaları yani çıkış yerleri bakımından ayrılırlar. Buna mahreç, çıkak veya boğumlanma noktası bakımından ünsüzler de demek mümkündür:

Dudak ünsüzleri: b, m, p.

Diş-dudak ünsüzleri: f, v.

Diş ünsüzleri: d, n, s, t, z.

Damak ünsüzleri: c, ç, g, ğ, j, k, l, r, ş, y.

Gırtlak ünsüzü: h.

Tonlu olup olmama bakımından ünsüzler:

Tonlu ünsüzler: Ses tellerinin titreşmesiyle oluşurlar. Tonlu yerine yumuşak, ötümlü terimleri de kullanılır: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z.

Tonsuz ünsüzler: Ses tellerinin titreşimlerini kaybetmesiyle oluşurlar. Tonsuz yerine sert, ötümsüz terimleri de kullanılır: ç, f, h, k, p, s, ş, t.

Süreklilik bakımından ünsüzler:

Süreklilik ünsüzler: Oluşumları sırasında ses yolunda bir geçit bulunan ünsüzlerdir. Akıcı ve sızıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Akıcı ünsüzlerin sızıcı ünsüzlere göre ses yolu geçidi daha açık olduğundan bu ünsüzler daha rahat çıkarılırlar. Akıcı ünsüzler l, m, n, r, y; sızıcı ünsüzler f, ğ, h, j, s, ş, v, z ünsüzleridir.

Süreksiz ünsüzler: Ses yolu geçidi kapalı olduğundan söyleyişleri daha zor olan bu ünsüzlere patlayıcı ünsüzler de denir: b, c, ç, d, g, k, p, t.

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

2. ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

2.1. Ünsüz Benzeşmesi

Sözcüklerin kök ve gövdelerinde yan yana veya aralıklı olarak bulunan ünsüzlerden birinin çeşitli yönlerden diğerini kendisine benzetmesi olayıdır.

2.1.1. Sözcük İçinde Ünsüz Benzeşmesi

Türkiye Türkçesine geçen alınma sözcüklerde dudak ünsüzü olan “b”, yanındaki dış ünsüzü olan “n”yi kendisi gibi dudak ünsüzü olan “m”ye çevirmiştir:

mb < nb: *amber* < *Ar. anber*, *imbik* < *Ar. inbik*, *işkembe* < *Far. şikenbe*, *kümbet* < *Far. gunbed*, *pembe* < *Far. penbe*, *sümbül* < *Far. sunbul*, *tembel* < *Far. tenbel*, *tembih* < *Ar. tenbih*, *zambak* < *Ar. zanbak*.

Şu örnekte ise dudak ünsüzü olan “p” dış ünsüzü olan “n”yi kendisi gibi dudak ünsüzü olan “m”ye çevirmiştir:

mp < np: *zampara* < *Far. zenpare*.

Şu örneklerde alınma sözcükler, Türkiye Türkçesindeki ünsüz uyumu kuralından kaynaklanan benzeşmelere uğramıştır. Tonsuz ünsüzler, yanlarındaki tonlu ünsüzleri kendileri gibi tonsuz ünsüzlere çevirmiştir:

ph < bh: *müphem* < *Ar. mubhem*, *şüphe* < *Ar. şubhe*.

pt < bt: *gıpta* < *Ar. gıpta*, *iptal* < *Ar. ibtal*.

sp < sb: *müspet* < *Ar. musbet*.

hç < hc: *lehçe* < *Ar. lehce*.

th < dh: *müthiş* < *Ar. mudhiş*.

kt < kd: *miktar* < *Ar. mikdar*.

st < zt: *ıstırap* < *Ar. ıztrab*.

Türkiye Türkçesine geçen alınma sözcüklerin bir kısmı ünsüz uyumuna uymaz: *takdir*, *makber*, *şevk*, *makbul*.

2.1.2. Ekleşmede Ünsüz Benzeşmesi

Türkiye Türkçesinde sözcük kök ve gövdelerinde olduğu gibi ekleşmelerde de ünsüz uyumu kuralı kuvvetli bir şekilde hâkimdir. Tonlu ünsüzlerden biriyle başlayan ekler, tonsuz ünsüzle biten sözcüklere getirilince benzeşme yoluyla karşılığı olan tonsuz ünsüze dönüşür.

Tonsuz karşılığı olan tonlu ünsüzler: b, c, d, g, ğ, j, v, z olup bunların tonsuz karşılığı sırasıyla p, ç, t, k, h, ş, f, s ünsüzleridir. Yani b-p, c-ç, d-t, g-k, ğ-h, j-ş, v-f, z-s şeklinde karşılıklı olarak belirtilebilir. l, m, n, r, y ünsüzlerinin tonsuz karşılığı yoktur.

Ünsüz uyumu kuralına göre Türkiye Türkçesinde sözcük içinde ve ekleşme sırasında:

1. Tonsuz ünsüzler (p, ç, t, k, h, ş, f, s) yan yana bulunabilir.

2. Tonsuz ünsüzler (p, ç, t, k, h, ş, f, s), tonsuz karşılığı olmayan tonlu ünsüzlerle (l, m, n, r, y) yan yana bulunabilir.

3. Tonlu ünsüzler (b, c, d, g, ğ, j, v, z, l, m, n, r, y) yan yana bulunabilir.

Ekleşmede ünsüz benzeşmesi ünsüz uyumu kuralına göre meydana gelir. Bu hususa şu örnekleri vermek mümkündür: *ağaç-tan*, *çalış-kan*, *dilek-çe*, *kepek-çi*, *toprak-ta*, *uç-tu*, *yaş-ça*, *yurt-taş*; *ben-ce*, *cam-cı*, *ev-de*, *ısırgan*, *okul-dan*, *yol-daş*.

Türkiye Türkçesine geçen alınma sözcükler, Türkçe ekleri ünsüz uyumu kuralına göre alırlar: *aktör-den*, *cam-sız*, *defter-de*, *futbol-cu*, *kitap-çı*, *sokak-ta*, *tereddüt-süz*, *tezgâh-tan*, *taklit-çi*.

Türkiye Türkçesinde ekleşmede nadiren ünsüz uyumuna aykırı kullanımlar vardır: *Ahmetgil*, *çocukcağız*, *köpekgiller*, *kuşcağız*.

2.1.3. Yakın ve Uzak Benzeşme

Yan yana bulunan ünsüzler arasındaki benzeşme yakın benzeşme, aralıklı olarak bulunan ünsüzler arasındaki benzeşme uzak benzeşme adını alır. *işkembe* < *Far. şikenbe*, *kümbet* < *Far. gunbed* (*mb* < *nb*), *gıpta* < *Ar. gıpta* (*pt* < *bt*), *miktar* < *Ar. mikdar* (*kt* < *kd*), *lehçe* < *Ar. lehce* (*hç* < *hc*) örnekleri yakın benzeşme; *kireç* < *Far. gireç*, *kişniş* < *Far. kişnic*, *küstah* < *Far. gustah* örnekleri uzak benzeşmedir.

2.2. Ünsüz Aykırılışması

Aynı sözcükte bulunan seslerin çıkış yeri veya çıkış biçimi bakımından birbirinden uzaklaşması olayına aykırılışma denir. Türkiye Türkçesinde benzeşme örnekleri çok, aykırılışma örnekleri azdır. Benzeşmezlik de denen bu ses olayı ünlü ve ünsüz aykırılışması olarak ikiye ayrılır. Bu bölümde ünsüz aykırılışması üzerinde durulacaktır.

Kökenleri Arapça ve Farsça olan bazı sözcükler Türkiye Türkçesindeki kullanılışlarında aykırılışma ses olayına uğramışlardır: *aktar* < *Ar. attar*, *cedvel* < *Ar. cedvel*, *dut* < *Far. tut*, *kavga* < *Far. gavga*, *muşamba* < *Ar. muşamma*, *tandır* < *Ar. tennur*. *Cetvelin* aslı olan *cedvelin* bütün ünsüzleri tonlu iken “d” ünsüzü tonsuz olan “t” ünsüzüne dönüşmüştür. *attar*, *muşamma*, *tennur* sözcüklerindeki aykırılışmanın nedeni Türkçe sözcük köklerinde ikiz ünsüz bulunmamasıdır. *Gavga* ve *tut* sözcüklerinde aynı ünsüzlerden biri değişmiştir.

2.3. Tonlulaşma

Tonsuz ünsüzlerin tonlu ünlülere dönüşmesine tonlulaşma denir. Yumuşama, ötümlüleşme olarak da anılır.

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde bazı sözcüklerdeki tonsuz ünsüzler, Türkiye Türkçesinde tonlu ünsüzlere dönüşmüştür: *ad* < *at*, *bindir-* < *bintür-*, *dahi* < *taki*, *demir* < *temür*, *dil* < *til*, *dip* < *tüp*, *dört* < *tört*, *gel-* < *kel-*, *göz* < *köz*, *inci* < *yinçü*, *kendi* < *kentü*.

Bazı alınma sözcüklerdeki tonsuz ünsüzler Türkiye Türkçesinde tonlu ünsüzlere dönüşmüştür: *dut* < *Far. tut*, *gergedan* < *Far. kergedan*.

Türkiye Türkçesinde p, ç, t, k ile biten bazı sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında bu ünsüzler b, c, d, g, ğ'ye dönüşür: *dip-dibi*, *hesap-hesabi*; *cilt-cildi*, *kâğıt-kâğıdı*; *çiçek-çiçeği*, *toprak-toprağı*; *denk-dengi*, *renk-rengi*; *ağaç-ağacı*, *güveç-güveci*, *streç-streci*, *taç-tacı*, *topaç-topaca*.

Ekleşmede meydana gelen bu tonlulaşma belli bir kurala bağlı değildir. Tonlulaşma olmayan sözcükler de vardır: *hukuk-hukuku*, *millet-millete*, *sırt-sırta*, *surat-suratı*, *top-topu*, *tüp-tüpe*. Özel adlarda da tonlulaşma olmaz: *Mehmet-Mehmet'i*, *Serap-Serap'a*, *Şavşat-Şavşat'a*, *Tokat-Tokat'ı*.

2.4. Tonsuzlaşma

Bu ses olayı tonlu ünsüzlerin tonsuz ünsüzlere dönüşmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Sertleşme ve ötümsüzleşme olarak da anılır.

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde bazı sözcüklerdeki tonlu ünsüzler, Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşmıştır. Genellikle sözcük başında p < b değişmesi sonucu görülür: *parmak* < *barmak*, *pınar* < *bunar*, *pire* < *büre*, *pusu* < *busu*. *İşit-* < *eşid-*, *işte* < *uşda* örneklerinde ise sözcük ortasında t < d değişmesi vardır.

Bazı alınma sözcüklerdeki tonlu ünsüzler Türkiye Türkçesinde tonsuzlaşmıştır: *çorap* < *Far. curab*, *çift* < *Far. cuft*, *hoşaf* < *Far. hoşab*, *kavga* < *Far. gavga*, *kireç* < *Far. gireç*, *küstah* < *Far. gustah*, *pes* < *Far. bes* (yenilgiyi kabul ettiğini belirtmek için

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

kullanılan söz), *pirinç* < *Far. birinc*, *sepet* < *Far.seped*, *tarçın* < *Far. darçın*, *testi* < *Far. desti*, *tezgah* < *Far. destgah*.

Türkçe sözcüklerin sonunda b, c, d, g bulunmaz. Alınma sözcüklerin sonunda bulunan b, c, d, g ünsüzleri Türkiye Türkçesinde p, ç, t, k'ye dönüşür. Ancak bu sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tekrar tonlulaşırlar: *kilit* < *Far. kilid*, *kitap* < *Ar. kitab*, *renk* < *Far. reng*, *serap* < *Far. serab*, *taç* < *Ar. tac*.

2.5. Ünsüz Türemesi

Bir sözcüğün aslında olmayan bir ünsüzün sonradan ortaya çıkması olayına ünsüz türemesi denir.

2.5.1. Yardımcı Ünsüzlerin Kullanıldığı Ünsüz Türemeleri

Bağlantı ünsüzü, bağlayıcı ünsüz, koruyucu ünsüz gibi terimlerle de anılır. Yardımcı ünsüzler “y, n”dir. Yardımcı ünsüzler de ünsüz türemesine örnek teşkil eder.

“y” genellikle ünlü ile biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde iki ünlü arasına giren bir yardımcı ünsüzdür: *Ali-y-e*, *anla-y-ıp*, *benimse-y-ecek*, *bura-y-a*, *çanta-y-ı*, *kokla-y-ıp*, *su-y-u*, *oku-y-uş*, *solu-y-unca*, *türe-y-en*, *yolla-y-acak*.

“y” ayrıca ünlüyle biten sözcüklere ile edatı veya ek fiil geldiğinde arada yardımcı ünsüz olarak kullanılır: *arabayla* < *araba ile*, *babayla* < *baba ile*, *hastaydı* < *hasta idi*, *kazaymış* < *kaza imiş*, *neyse* < *ne ise*, *yaşıtıysa* < *yaşlı ise*.

Zamir n'si de denen iki ünlü veya bir ünlüyle bir ünsüz arasında da yardımcı ünsüz görevi gören “n” ünsüzü şu yerlerde kullanılır:

3. kişi iyelik ekleriyle isim hâl ekleri arasında: *beli-n-e*, *çantası-n-dan*, *dili-n-de*, *gözü-n-ü*.

-ki eki ile isim çekim ekleri arasında: *akşamki-nden*, *çarşıdaki-n-i*, *yolcununki-n-de*.

İşaret zamirleriyle isim çekim ekleri arasında: *bu-n-a*, *şu-n-a*, *o-n-a*, *bu-n-lara*, *şu-n-lara*, *o-n-lara*, *bu-n-u*, *şu-n-u*, *o-n-u*, *bu-n-ları*, *şu-n-ları*, *o-n-ları*, *bu-n-da*, *şu-n-da*, *o-n-da*, *bu-n-dan*, *şu-n-dan*, *o-n-dan*, *bu-n-ca*, *şu-n-ca*, *o-n-ca*.

2.5.2. Diğer Ünsüz Türemeleri

Türkçenin tarihi gelişim sürecinde bazı Türkçe sözcüklerin başında veya ortasında bir ünsüz türemiştir: *halay* < *alay*, *hörgüç* < *örgüç*, *vur-* < *ur-*. *Anne* < *ana*, *elli* < *elig* sözcüklerinde ikizleşme meydana gelmiştir.

Bazı alınma sözcükler, Türkiye Türkçesine “y, v, h” türemesiyle geçmişlerdir.

y türemesi: *acayip* < *Ar. acaib*, *beyhude* < *Far. bihude*, *biyografi* < *Fr. biographie*, *dahiyane* < *Ar. dahi+Far. ane*, *fiyat* < *Ar. fiat*, *meyve* < *Far. mive*, *peynir* < *Far. penir*, *piyano* < *İt. piano*, *zayıf* < *Ar. zaif*, *ziynet* < *Ar. zinet*.

v türemesi: *bisküvi* < *Fr. biscuit*, *laboratuvar* < *Fr. laboratoire*, *mavi* < *Ar. mai*.

h türemesi: *sehpa* < *Far. sepa*.

Arapçada *hiss*, *redd*, *sırr*, *zann*, *zemm*, gibi ikiz ünsüzle biten sözcükler, Türkiye Türkçesinde tek ünsüzle kullanılırlar: *his*, *ret*, *sır*, *zan*, *zem*. Bu sözcükler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında veya yardımcı fiille kullanıldıklarında düşen ünsüz tekrar ortaya çıkar: *hissi*, *hissetmek*; *reddi*, *reddetmek*; *sırrı*, *sırrolmak*; *zannı*, *zannetmek*; *zemmi*, *zemmetmek*.

2.6. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi, bir sözcüğün aslında olan bir ünsüzün kaybolması demektir.

Türkçenin tarihî gelişim sürecinde bazı Türkçe sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda ünsüz düşmesi gerçekleşmiştir: *atlı* < *atlıg*, *gerek* < *kergek*, *getir-* < *keltür-*, *inci* < *yinçü*, *kapı* < *kapıg*, *kulak* < *kulgak*, *otur-* < *otlur-*, *ölü* < *ölüg*, *su* < *sub*, *yirmi* < *yegirmi*.

Bazı alınma sözcüklerin aslında olan ortada veya sondaki ünsüzlerden biri Türkiye Türkçesine geçerken düşmüştür: *af* < *Ar. afv*, *beter* < *Far. bedter*, *cep* < *Ar. ceyb*, *çıra* < *Far. çerağ*, *enişte* < *Far. engişte*, *fışek* < *Far. fışeng*, *mis* < *Ar. misk*, *nöbet* < *Ar. nevbet*, *pamuk* < *Far. panbuk*, *pes* < *Far. pest* (*ince karştı*, *yavaş söylenen*), *salep* < *Ar. sahle*, *sel* < *Ar. seyl*, *temiz* < *Ar. temyiz*, *tezgah* < *Far. destgah*, *tüfek* < *Far. tufeng*, *usta* < *Far. ustad*.

Bazı alınma sözcüklerdeki ikiz ünsüzler Türkiye Türkçesinde tekleşmiştir: *ama* < *Ar. amma*, *askeriye* < *Ar. askeriyye*, *battaniye* < *Ar. battaniyye*, *çile* < *Far. çille*, *hamal* < *Ar. hammal*, *kasap* < *Ar. kassab*, *kere* < *Ar. kerre*, *kına* < *Ar. hınna*, *sahaf* < *Ar. sahhaf*, *sır* < *Ar. sırr*, *sumak* < *Ar. summak*, *tam* < *Ar. tamm*, *zıt* < *Ar. zidd*.

Türkiye Türkçesinde bazı sözcüklerde birleşme esnasında yan yana gelen ikiz ünsüzlerden biri düşer: *asteğmen* < *ast+teğmen*, *üsteğmen* < *üst+teğmen*.

Bazı Türkçe sözcükler, yapım eki aldıklarında bir ünsüzlerini kaybederler: *alçal-* < *alçak-al*, *çabucak* < *çabuk-cak*, *eksil-* < *eksik-el-*, *küçücük* < *küçük-cük*, *minicik* < *minik-cik*, *ufal-* < *ufak-al-*, *yüksel-* < *yüksek-el-*, *yumuşacak* < *yumuşak-cık*.

2.7. Yer Değiştirme

Bir sözcükteki seslerin birbirleriyle yer değiştirmesi sonucu meydana gelen bir ses olayıdır. Göçüşme de denir. Türkiye Türkçesi ağızlarında çok rastlanır. Ünsüzler arasında ve ünlüyle ünsüzler arasında görülebilir: Yazı dilinde genellikle alınma sözcüklerde görülür: *armut* < *Far. emrud*, *çeyrek* < *Far. çaryek*, *işkembe* < *Far. şikenbe*, *işkence* < *Far. şikence*.

2.8. Süreklileşme

Süreksiz “b, c, ç, d, g, k, p, t” ünsüzlerinin sürekliliği “l, m, n, r, y, f, ğ, h, j, s, ş, v, z” ünsüzlerine dönüşmesine denir. Bu ses olayı sızıcılışma ve akıcılışma olarak ayrılır.

2.8.1. Sızıcılışma

Sızıcı olmayan bir ünsüzün sızıcı ünsüze (f, ğ, h, j, s, ş, v, z) dönüşmesi olayıdır: *çavuş* < *çabiş*, *dahi* < *takı*, *döv-* < *dög-*, *ev* < *eb*, *öv-* < *ög-*, *sevin-* < *sebin-*, *var-* < *bar-*, *ver-* < *ber-*, *yavuz* < *yabız*.

2.8.2. Akıcılışma

Akıcı olmayan bir ünsüzün akıcı ünsüze (l, m, n, r, y, z) dönüşmesi olayıdır: *ayak* < *adak*, *aygır* < *adgır*, *ayır-* < *adır-*, *bey* < *beg*, *yaya* < *yadag*.

3. SONUÇ

Ses olaylarının öğretiminde sınıflandırılmaların yeterli düzeyde yapılmaması, belli sayıda aynı örneklerin tekrarlanması, verilen örneklerin standart Türkçe, ağızlar, Türkçenin tarihî gelişimi gibi herhangi bir açıklama yapılmadan karışık olarak verilmesi ses olaylarının öğretimini güçleştirmektedir. Bu nedenle daha açık ve anlaşılır bir sınıflandırma ve örneklendirme yöntemi takip edilmelidir.

Örneklerin verilisinde örneklerin şu şekilde sınıflandırılması mümkündür: Standart Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklere örnekler, eğer verilecekse Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan sözcüklere örnekler (bu çalışmada ağızlardaki örnekler yer

Türkiye Türkçesinde Ünsüzlerle İlgili Ses Olaylarının Öğretimi Üzerine

verilmemiştir.), Türkçenin tarihî gelişim sürecinde meydana gelen ses olaylarına uğrayan sözcüklere örnekler.

Ünsüzlerle ilgili ses olaylarının şu şekilde sınıflandırılması mümkündür:

1. Ünsüz Benzeşmesi
 - 1.1. Sözcük İçinde Ünsüz Benzeşmesi
 - 1.2. Ekleşmede Ünsüz Benzeşmesi
 - 1.3. Yakın Ve Uzak Benzeşme
2. Ünsüz Aykırılışması
3. Tonlulaşma
4. Tonsuzlaşma
5. Ünsüz Türemesi
 - 5.1. Yardımcı Ünsüzlerin Kullanıldığı Ünsüz Türemeleri
 - 5.2. Diğer Ünsüz Türemeleri
6. Ünsüz Düşmesi
7. Yer Değiştirme
8. Süreklileşme
 - 8.1. Sızıcılaşma
 - 8.2. Akıcılaşma

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baran, B. (2019). Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Kelimelerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 144-158.
- Baran, B. (2020). *Dil Bilimi*. Ankara: Kitap 72 Yayınları.
- Coşkun, M. V. (2001). Standart Türkçedeki Ünlüler ve Ünsüzler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 67-81.
- Coşkun, M. V. (2007). Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep-Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeni Bir Sınıflandırılması. 38. *Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 12 Eylül 2006.
- Coşkun, M. V. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: IQ Kültür, Sanat Yayıncılık.
- Demir, N. (2019). *Türkçe Ses ve Biçim Bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Anolsiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dursonoğlu, H. (2009). Türkiye Türkçesindeki Farsça Sözcükler ve Kullanım Şekilleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 131-142.
- Dursunoğlu, H. (2014). Türkiye Türkçesi'ndeki Arapça Sözcükler ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları. *Turkish Studies*, 9 (9), 145-155.
- Ediskun, H. (2005). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Efendioğlu, S. (2010). Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17 (43), 121-143.
- Ergin, M. (1992). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak / Basım / Yayım / Dağıtım.
- Gemalmaz, E. (1999). Türkiye Türkçesinde Ses Olayları. *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17 (13), 1-25.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.

- Hengirmen, M. (2005). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
<https://sozluk.gov.tr>
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İmlâ Kılavuzu (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İşler, E. (2008). Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Ses Değişiklikleri. *Erzurum EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler* 35, 187-196.
- Kanar, M. (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaca, V.İ. (2012). Türkiye Türkçesindeki Alıntı Sözcüklerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bir İnceleme. *TurkishStudies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, (7) 4, 2059-2090.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2021). Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi Üzerine Notlar-1. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 829, 4-18.
- Korkmaz, Z. (2021). Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi Üzerine Notlar-2. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 830, 4-16.
- Koç, N. (1997). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özçelik, S. (2002). Türkçedeki Farsça Kelimelerde Görülen Ses Olayları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 612, 1033-1041.
- Özçelik, S. (2004). Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 634, 550-562.
- Özçelik, S.ve Erten, M. (2011). *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*. Ankara: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım.
- Rezaei, M. (2017). Farsçadaki Türkçe Sözcüklerin Gelişimine Dair Bazı Tespitler. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, (14) 2, 56-73.
- Solmaz, M. (2011). Ortaöğretim Dil Bilgisi Kitaplarındaki Ses Bilgisi ve Ses Bilimiyle İlgili Konular Üzerine Bir Değerlendirme. *TurkishStudies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, (6) 2, 851-880.
- Timurtaş, F. K. (1999). *Osmanlı Türkçesi Grameri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Topaloğlu, B. ve Karaman, H. (1983). *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul: Elif Ofset Tesisleri.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, M. (2017). Çağdaş Türk Lehçelerinde Ayın Sesinin Sebep Olduğu Ses Olayları. *TurkishStudies, International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, (12) 30, 475-502.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multinigal Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983). Düzenleyen: Cem Dilçin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KÜLTÜR TAŞIYICISI OLARAK ÂŞIKLARIN DİLİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ (DEVELİLİ ÂŞIK ALİ ÇATAK ÖRNEĞİ)*

CUISINE CULTURE IN THE SPEECH OF MINSTRELS AS A CARRIER OF
CULTURE (THE EXAMPLE OF MINSTREL ALİ ÇATAK FROM DEVELİ)

КУЛЬТУРА КУХНИ НА ЯЗЫКЕ АШУГОВ, КАК НОСИТЕЛЕЙ КУЛЬТУРЫ
(ПРИМЕР АШУГ АЛИ ЧАТАК ИЗ ДЕВЕЛИ)

Ahmet Şükrü SOMUNCU**

ÖZ

Yemek yeme eylemi insan hayatı için vazgeçilmezdir. Hayatını idame ettirmek için sadece insan değil diğer canlılar da yeme eyleminde bulunur. İnsan hayatında ise bu eylemin bir de kültürel boyutu vardır. Bir noktadan sonra yemek, insanın damak zevki için bir ihtiyaç haline gelmekte ve etrafında bir kültür oluşturmaktadır. Aynı zamanda içinde bulunulan toplumun kültürü de söz konusu yiyeceklere / içeceklere yansımaktadır. İnsan yaşamındaki önemli günlerde ve geçiş dönemlerinde yemek ve mutfak kültürüne ait unsurlar her zaman yer almıştır. Mutfak kültürüne ait öğeler, konusunu insandan alan edebiyat ürünlerinde de yer almaktadır. “Türk Âşık Sanatı” dairesinde ürünler oluşturan âşık edebiyatı temsilcileri de eserlerinde mutfak kültürünü, yiyecek ve içecekleri konu edinmişlerdir. İlk örneklerine 14. yüzyılda rastlanan yemek konulu şiirlere cumhuriyet devri âşıklarında da sıkça rastlanılır. Daha çok yemek destanları olarak oluşturulan bu eserlerde yemeklerin kökeni, yapılışı, lezzeti gibi konulara değinilir ve çoğunlukla mizahî bir üslup sezilir. Bu çalışmada da Develili Âşık Ali Çatak’ın *Pastırma*, *Mantı Destanı* ve *Yemekler Geçidi* başlıklı üç şiiri esas alınarak ve başka şiirlerinden de bazı örnekler sunularak âşık edebiyatında mutfak kültürünün yansımaları incelenmiştir. Bu sırada yemek, yiyecek-içecek kültürü ve mutfak kültürü kavramları üzerinde de durulmuş bunların kültür dünyamız üzerindeki etkileri ve yeri tartışılmıştır. İnceleme sonucunda âşıkların kültür taşıyıcı rolleri bir kez daha

* Bu makale, NEVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Prof. Dr. Bayram Durbilmez’in danışmanlığında hazırlanmakta olan “Develili Âşık Ali Çatak’ın Hayatı, Sosyo-Kültürel Çevresi, Âşık Edebiyatındaki Yeri ve Şiir Sanatı (İnceleme-Metin)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** ORCID: [0000-0001-6177-8842](https://orcid.org/0000-0001-6177-8842), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, somuncu-777@hotmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Somuncu, A. Ş. (2023). KÜLTÜR TAŞIYICISI OLARAK ÂŞIKLARIN DİLİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ (DEVELİLİ ÂŞIK ALİ ÇATAK ÖRNEĞİ). *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 143-157. DOI: [10.17498/kdeniz.1299405](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1299405)

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

dikkatlere sunulmuştur. Mutfak kültürüne ait öğelerin âşıklerce işlenmesi kültür aktarımına uygun bir örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, âşık edebiyatı, mutfak kültürü, Develili Âşık Ali Çatak.

ABSTRACT

Eating is an indispensable part of human life. Not only human beings but also other living creatures do this act of eating to sustain their lives. In human life, this act also has a cultural dimension. At some point, food becomes a basic need for the human taste buds and creates a culture around it. Also, the culture of the society is reflected in the food/drinks in question. Items belonging to food and culinary culture have always taken place on special occasions and transitional periods in human life. Items belonging to culinary culture are also included in literary products that take their subject from human beings. The representatives of minstrel literature, who created works within the circle of "Turkish Minstrel Art", also dealt with culinary culture, food, and beverages in their works. Poems on food, the first examples of which were observed in the 14th century, are also frequently encountered in the minstrels of the Republican era. In these works, which are mostly created as food epics, topics such as the origin, preparation, and taste of food are addressed and a humoristic style is often perceived. In this study, based on three poems of Minstrel Ali Çatak From Develi titled *Pastırma* (Bacon), *Mantı Destanı* (Manti Saga), and *Yemekler Geçidi* (Food Parade) and by presenting some examples from other poems, the reflections of cuisine culture in minstrel literature are analyzed. In the meantime, the concepts of food, catering culture, and culinary culture have been emphasized and their effects and place on our cultural world have been discussed. Consequently, the role of minstrels as culture carriers was once again presented to the attention. The processing of the elements of culinary culture by minstrels constitutes a proper example of cultural transfer.

Keywords: Minstrelsy tradition, Minstrel literature, Cuisine culture, Minstrel Ali Çatak from Develi.

АННОТАЦИЯ

Приём пищи необходим для существования человека. Чтобы выжить, не только люди, но и другие живые существа участвуют в процессе получения пищи. В какой-то момент еда становится необходимостью для человеческого вкуса и создает вокруг неё культуру. В то же время культура общества отражается в еде/напитке. Элементы еды и кулинарной культуры всегда имели своё место и переходные периоды в жизни человека. Элементы кулинарной культуры включены и в литературные произведения, сюжет которых берёт начало от человека. Представители ашугской литературы, создающие продукцию "Турецкого ашугского искусства", в своих произведениях также акцентировали внимание на кулинарной культуре, еде и напитках. Стихи о еде, первые образцы которых встречаются в 14 в., часто встречаются и у ашугов республиканской эпохи. В этих произведениях, которые в основном созданы как кулинарные эпопеи, упоминаются такие темы, как происхождение, приготовление и вкус блюд, наряду с этим часто воспринимается юмористический стиль. В нижеследующем исследовании отражаются части кулинарной культуры из произведения ашугов. Они рассматриваются на основе трех стихотворений ашуга Девели Али Чатака: "Пастырма", "Мантис Дестани" и "Йемек Гечиди", а также путём представления некоторых примеров из других его стихотворений. Тем временем, также обсуждаются концепции еды, культуры еды и напитков и кулинарной культуры, а также их влияние и место в турецкой культуре. В

результате исследований ещё раз было обращено внимание на культурно-носительную роль ашугов. Обработка элементов кулинарной культуры ашугами представляет собой подходящий пример культурного трансфера.

Ключевые слова: традиция ашугов, литература ашугов, кулинарная культура, Ашик Али Чатак Деveli.

Giriş

Köken olarak kam-şaman ve ozan-baksı geleneğine dayanan âşık edebiyatı, Türk edebiyatı içinde önemli bir geleneğe sahiptir. Bu edebiyatın ürünlerini ortaya koyan sanatçıya âşık, halk şairi, ozan,¹ saz şairi gibi adlar verilse de genellikle âşık denilmektedir. Ürünlerini oluştururken bireysel duygu ve birikimlerinden de hareket eden âşık, *toplumun sözcüsü ve gözcüsü* konumunda bir sanatçı olduğu için *daha çok toplumun duygularını dile getirmektedir* (Durbilmez 2020a: 27). Bireysel olarak üretilen âşık tarzı ürünler böylece toplumsallaşmaktadır. Bu âşık tarzı ürünlerden meydana gelen âşık edebiyatı özü itibarıyla geleneklerden oluşmaktadır. Bu geleneklerin en önemlileri; saz çalma (Durbilmez 2010: 148-158; 2018a: 166-168), mahlas alma (Durbilmez 2018a: 168-178), usta-çırak ilişkisi (Durbilmez 2018a: 178-185; 2020a: 74), bade içme/rüya motifi (Günay 2011, Durbilmez 2018a: 185-188), atışma (Durbilmez 2018a: 188-192; 2020a: 82-83; 2020b: 41-44), usta malı söyleme (Durbilmez 2020b: 48-53, Kaya 2010: 743) , hikâye tasnif etme / anlatma (Alptekin 2019, Altınkaynak 2019: 36-45, Çetin 2020, Durbilmez 2017a: 19-58; 2020a: 83; 2020b: 45) olarak sıralanabilir. Bu geleneklerin her biri sayesinde âşıklar kültür öğelerini gelecek nesillere aktarmaktadırlar. Nitekim âşık, sadece manzum / mensur ürün söyleyen / yazan bir kişi değil, üzerinde birçok görevi de toplayabilen bir sanatçı ve sosyal varlıktır. Bu görevler zaman içinde bazı ayrışmalara giderek toplumdaki başka kişilerce paylaşılmıştır. Zaten eski Türk Kam-Baksılarının toplumsal iş bölümü sonucu daha sınırlandırılmış bir alanda görev yaptıkları; büyük merkezlerde şairliği, bakıcılığı, müneccimliği, büyücülüğü farklı kişilerin yapmaya başladığı bilinmektedir (Köprülü 2004: 78). Âşıklar için de aynı durum geçerlidir. Âşık, toplumun beklentisine göre yeri geldiğinde halk hekimliği, halk ekonomisi, halk takvimi gibi çeşitli konularda da kendini sorumlu hissedebilmektedir. Fakat günümüze yaklaştıkça bu gibi görevleri de yapabilen âşıkların azaldığı, toplumsal iş bölümünün çok belirgin hale geldiği görülmektedir.

Geçmişten günümüze değişmeyen bir olgu vardır ki âşıklar gelenek tarafından adeta kültür taşıyıcısı olarak görevlendirilmiştir. Hatta âşık, içinde yaşadığı toplumun tanığı ve vakanüvisti olarak da tanımlanmaktadır (Kızıldağ; Kızıldağ 2019: 286). Sözlü tarih (Durbilmez 2000; 2007; 2013) milli mücadele ve destanlar (Durbilmez 1999; 2014; 2021) savaşlar (Güvenç 2014), depremler (Özsoy ve diğ. 1992), salgın hastalıklar (Gürçayır Teke 2020), toplumsal eleştiri (Arı 2015), siyasi konular (Bekki 2016) âşıklarca işlendiği gibi halk kültürüyle ilgili çeşitli unsurlar, mutfak ve yemek kültürü (Çınar 1990; 1991; 2005, Halıcı 1990) de âşıklar tarafından işlenmiş ve böylece bunlara ait öğeler kültürel bir yolculuğa çıkarılmıştır. Bu yolculuk şiirin okuyucu / dinleyiciye iletilmesiyle bitmemekte nesiller boyu devam etmektedir. Çünkü âşıklar kültürel aktarımı sağlamakta ve kültürün devamlılığına katkıda bulunmaktadırlar.

Bu çalışmada da Develi Âşık Ali Çatak'ın şiirlerindeki mutfak kültürüne ait öğeler tespit edilerek çözümlenmeye çalışılacaktır. İncelemeye geçmeden önce Âşık Ali Çatak hakkında bilgi vermek yararlı olacaktır:

¹ Ozan kavramı için bk. Durbilmez 2019a: 39-62. Ayrıca bu terimler hakkında geniş bilgi ve görüşler için bk. Sakaoglu 2014: 99-102.

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

1. ÂŞIK ALİ ÇATAK'IN HAYATI

Ali Çatak 1924 yılında Kayseri ilinin Develi ilçesinde (Fenese mahallesi) doğmuştur. Babası Derviş Hocalardan Derviş Çavuş, annesi ise Müderris Abdullah Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır. Çatak, ilkokulu ve ortaokulu Develi ilçesinde bitirmiştir. 1940 yılında çalışmak için Ankara'ya gitmiş ve inşaat kalfalığı yapmıştır. Bu yıllarda Sabiha Hanım ile evlenmiştir. 13 Mart 1946'da vatani görevini yapmak üzere Erzurum'a giden Çatak, Kars 153. Ağır Top Taburunda gözetleme çavuşu olarak askerliğini 1949'da tamamlamıştır. Sonrasında Ankara'ya dönerek çalışmaya devam etmiştir. Bu sırada ilk eşinden ayrılıp 1954 yılında ikinci evliliğini Fatma Hanım ile yapmıştır. Bu evlilikten Derviş, Şükrü ve Ayşegül adında üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Çatak'ın asıl mesleği sıvacılıktır. Sıvacılık dışında da genel olarak inşaat işleriyle meşgul olmuştur. 1975 yılında eşi vefat etmiş ve Çatak 1985 yılında memleketi Develi'ye dönmüştür. Develi'de bir süre yeğeninin evinde kalmış, 1992 yılından vefat ettiği 1996 yılına kadar ilçesindeki bir fabrikanın misafirhanesinde ikamet etmiştir. 1996 yılında vefat eden Çatak'ın mezarı Develi şehir mezarlığındadır.

Çatak, çocukluğundan beri zorluk ve sıkıntılar yaşamış, bunlar da onun âşıklığa yönelmesinde etkili olmuştur. 1939 yılındaki Erzincan depremi sırasında dolu içtiği bilinen Çatak ilk şiirini de bu tarihte söylemiştir. Şiirlerinde Âşık Çatak, Çatak mahlaslarını kullanmıştır. Sazsız bir âşık olsa da sazlı ortamlarda bulunduğu, ezgili şiir söylediği bilinmektedir. Çatak, bir usta-çırak ilişkisi içinde yetişmemiş ama Seyranî'yi manevi usta kabul etmiştir. Ali Çatak'ın görüşüğü / etkilendiği âşıklar arasında Âşık Veysel Şatıroğlu (Durbilmez 1999b: 155-179), Kemali Bülbül (Köktürk 2011), Meydanî (Durbilmez 2000b), Sefil Selimî (Kaya 1996), Murat Çobanoğlu (Durbilmez 2014b, Somuncu: 2022: 189-205), Ozantürk (Erol 2019, Özsoy vd. 1992: 222), Samimi (Özsoy vd. 1992: 199-200), Türkmenoğlu (Durbilmez 1998), Feymanî (Artun 1996), Gürbüz Değer (Durbilmez 2007b) gibi sanatçılar da bulunmaktadır. Fiili olarak bir çırak yetiştirmemiş ama bazı âşıklara mahlas vermiştir. Sözgelimi Develili Âşık Güzini'nin mahlasını, *Âşık Sezini'nin mahlasını* o vermiştir (Durbilmez 2020b: 99). Çatak, Develi yöresindeki âşıklar tarafından manevi usta kabul edilmektedir.

Ali Çatak âşıklığı yanında araştırmacı kimliğiyle de bilinmektedir. Özellikle Seyranî üzerine çok sayıda derleme ve araştırma yapmış, bunları Bütün Yönleriyle Seyranî (1992) adlı kitabıyla da yayınlamıştır.² Ayrıca Çatak kendi şiirlerini de Erciyes'ten Anadoluma (1974), Derdin Derdim Anadolu (1985) adlı iki kitabıyla yayımlamıştır. Çatak Develi yöresinde başarılı bir âşık ve Türk halkbilimine katkılar sunan bir araştırmacı olarak tanımlanabilir.³

2. ÂŞIK ALİ ÇATAK'IN ŞİİRLERİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ

Yemek yeme, insanoğlu için hayati bir eylemdir. Hayatını idame ettirebildikten sonra imkanlar açısından sıkıntısı olmayan insan için yemek yeme eylemi bir zevk haline gelmektedir. İnsan fizyolojik özellikleriyle yemekle doğrudan ilgilidir ve aynı zamanda sosyal yönüyle de içinde yaşadığı kültürün etkisi altında kalarak bir yemek anlayışına sahip olmaktadır (Beşirli 2010: 161). İster hayatta kalabilmek için ister damak zevkini tatmin etmek için olsun yemek yeme eylemi içinde bulunduğu toplumun kültürünü yansıttığı gibi

² Çatak'ın çalışmaları şöyle zikredilebilir: Çatak 1980a, 1980b, 1981, 1983a, 1983b, 1992.

³ Âşık Ali Çatak'ın hayatı hakkında bilgiler için bkz. Özsoy ve diğ. 1992; Erol 2016; Şengül 1997, 2018/URL1. Ayrıca Çatak'ın hayatı ve sanatıyla ilgili hakkında yapılan şu çalışmalara da bakılabilir: Gürlek 2009, Singil 2002, Tatar 1996, İvgin 1983, Kalkan 2015, Özen 2003a; 2003b, Satoğlu 1982.

etrafında da bir kültür oluşturmaktadır. Yemek eyleminin gerekliliğinden sonra karşımıza yemek pişirme eylemi çıkmaktadır. Yemek pişirmenin birçok karışık aşamaları (kapkacak, pişirme ve bazı yapılanlar) hem sosyal hem kültürel bazı mesajları aktarır (Goode 2005: 172). Geçmişten beri süregelen bazı törenlerin / ritüellerin içinde yemek ve mutfak kültürüne ait öğeler yerleşmiştir. İnsanın doğumundan ölümüne kadarki sürecin her aşamasında ve geçiş noktalarında yemek kültürünün izleri dikkat çekmektedir. Sözelimi çocuk doğduğu zaman konuklara ikram edilenler, lohusa annenin yediği yemekler, kırk çıkınca yenilen yemekler; düğün, asker eğlencesi, doğum günü kutlaması, özel günler, kandillerde yenilen / ikram edilen her türlü gıdanın geçmişe ait kültür öğelerini ve geleneği yansıttığı söylenebilir. İnsan hayatındaki önemli zamanların ve süreçlerin içinde her zaman yemeğin yer aldığı dikkat çekicidir. Çünkü bireylerin toplumdaki konumlarının tesisinde yiyeceklerin ve yeme pratikleri/uygulamalarının yeri büyüktür (Beşirli 2011: 150). Aynı zamanda yemek, toplumsal bir işlevselliğe sahip olarak toplumsal dayanışmayı artırıcı rolüyle de bilinmektedir (Sağır 2016: 2) Besin maddelerinin bazı sosyal statülerle de ilişkilendirildiği bilinmektedir (Goode 2005: 173).

Mutfak kültürü milletler arasındaki kültür ayrılığını ifade ettiği gibi bir milletin ortak kültür değerlerini de etrafında toplar. Sözelimi Türk Dünyası'nda benzer yeme içme ritüelleri veya yemek kültürü unsurları ortaklık gösterebilir.⁴ Hayatın her noktasında ve her devirde yeri olan mutfak kültürüne ait öğelerin âşıklar tarafından işlenmemesi, şiirlerinde yer verilmemesi düşünülemezdi. Bu noktada halk edebiyatının manzum ürünleri üzerinden halkbilimi-halk edebiyatı ilişkisi ortaya çıkmaktadır.⁵ Âşık edebiyatında yemeklerle ilgili çok sayıda şiirin ve özellikle yemek destanlarının varlığı bilinmektedir. Yemek kültürüne ait öğeler mutfak kültürü başlığı altında düşünüldüğünde çok daha fazla malzeme karşımıza çıkmaktadır. Mutfak, evlerin içinde bulunduğu şekliyle düşünüldüğünde bile kapsamı geniş, rolü büyük bir alan olarak karşımıza çıkar. Mutfak, aile fertlerinin en fazla vakitlerini geçirdiği bir mekân olarak kültür kodlarımız açısından önemli yere sahiptir (Oğuz 2020: 43). Edebiyat ürünlerinde de yiyecek içecekler hariç mutfaktaki her eşya-ögenin yer alması bu yüzdendir. Aslında mutfak kültürü daha kolektif bir düzeyde daha geniş bir şemsiye altında daha fazla üyesi bulunan bir olgu olarak düşünülebilir, beslenme kültürü ise daha alt düzey olarak ele alınabilir (Sağır 2016: 4). Bu alt düzey ise yöre kültürleri, grup davranışları ve kişisel tercihlerle ilgilidir.

Yemekleri konu olarak işleyen ilk manzum ürünler 14. yılda Kaygusuz Abdal ile görülmektedir. Bunlar *Simatiye* olarak bilinir.⁶ *Simatiye*, yemekler hakkında yazılmış şiir anlamındadır ve değişik ölçülerde genellikle beyitle söylenir / yazılırlar (Kaya 2008: 77). Âşık edebiyatındaki yemek destanları içerik bakımından üç grupta toplanmaktadır: Çeşitli yemek ve gıdaları konu edinenler; sadece bir yemeği, içeceği, tatlıyı veya meyveyi ele alanlar; mizahî yemek destanları (Kaya 2008: 3). Bu tasnife dördüncü olarak bir yemeğin hazırlanışını tarif eden destanlar başlığı da eklenebilir. Develili Âşık Ali Çatak'ın bu çalışmada temel alınan *Pastırma* ve *Mantı Destanı* başlıklı destanları ikinci ve dördüncü gruba, *Yemekler Geçidi* başlıklı destanı ise birinci ve üçüncü gruba girmektedir. Yemek destanları veya yemeklerden söz eden şiirler bazı işlevler yüklenmiştir. Milli yemeklerin neler olduğuna kaynaklık ederler. Günümüzde yapılmayan yemeklerin adını yaşatırlar.

⁴ Türk Dünyasında tören ve ritüellerde yer alan yeme içme kültürü veya mutfak kültürü ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları: Baldane 2017, Durbilmez 2017b: 21-46, 201-204; Öger 2013; Öger-İnayet 2013; Özdemir 2022; Gönel Sönmez 2022.

⁵ Halk bilimi-halk edebiyatı disiplinlerinin ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Durbilmez 2013b; 2019c: 23-34.

⁶ Simât: Sofra, yemek masası; sofraya gelmiş yemekler; ziyafet (Devellioğlu 2010: 1113).

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

İçerdikleri yemek adlarıyla Türk diline, ad verme (onomastik) konusunda ise Türk halkbilimine katkı sunarlar (Kaya 2008: 7-8). Bazı yemekler içerik olarak aynı olsa da adlarıyla birbirinden farklı olabilir. Değişik bölgelerden âşıklar adları farklı da olsa benzer yemekleri destanlarında işleyerek ortak hafızayı gün yüzüne çıkarırlar ve farklı olduklarını düşünen gruplarda “birliktelik ve aynılık” duygusunu uyandırarak milli birliğe hizmet ederler. Yemek destanları unutulmaya yüz tutan yiyecekleri de işleyerek otantiklik merakı olan insanların veya kültüre yabancı başka bireylerin dikkatini çekerek hem kültür öğelerini tanıtır hem de yöre turizmine katkı sağlarlar. Bu durum son yıllarda artan gastronomi turizmi açısından önemlidir.⁷ Zaten gastronomi kültürünün çıkış noktası da bir anlamda halk mutfığıdır.

2.1. Âşık Ali Çatak’ın Yemek Destanları Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Âşık Ali Çatak’ın şiir varlığında müstakil olarak yemekleri konu edinen üç şiir bulunmaktadır. Bazı şiirlerin içinde de mutfak kültürüne ait öğeler bulmak mümkündür. Bu şiirlerin nazım birimi dördüktür. *Mantı Destanı* başlıklı şiiri 11 haneli, *Pastırma* başlıklı şiiri 7 haneli, *Yemekler Geçidi* başlıklı şiiri 8 hanelidir. Destanların üçü de hece ölçüsünün 11’li kalıbıyla oluşturulmuştur. Ayak yapılarında bazı bozukluklar bulunsa da incelenen üç destanda “yenileme ayak” bulunmaktadır⁸ (Durbilmez 2020b: 120-121; 138-161). İncelemede esas alınan üç şiirin ayak yapısı ve ayak dizeleri tablolar üzerinden şöyle gösterilebilir:

Tablo 1:

Şiir Başlığı	Ayak Dizeleri	Ayak Sıra Nu:
Pastırma	Eti, tuzu cemi tümü pastırma	1ç
	Dilde destan olur gezer pastırma	2ç
	Eşe dosta ikram olur pastırma	3ç
	Kış günleri hekim olur pastırma	4ç
	Çemenlerin iştah açar pastırma	5ç
	Lezzetine doyum olmaz pastırma	6ç
	Ecel teri döker nice pastırma	7ç
Mantı Destanı	Emri Hak’tan taam seçilmiş mantı	1b
	Nice davetlerde içilmiş mantı	1ç
	Zarif elle yufka açılmış mantı	2ç
	Kıyma döşsemeye geçilmiş mantı	3ç
	Kaynar suya yavaş saçılmış mantı	4ç
	Yoğurt, salça kıymet biçilmiş mantı	5ç
	Hüsnü afiyetle içilmiş mantı	6ç
	Yemeklerde başta seçilmiş mantı	7ç
	Yemeklere başkan seçilmiş mantı	8ç
	Sanmayın görünce kaçılmış mantı	9ç
	Kıymetin çok ağır ölçülmüş mantı	10ç

⁷ Gastronomi turizmi ve halk mutfığı / yöre kültürü ilişkisi üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları: Fidan-Özcan 2019, Büyükmehmetoğlu-Oktay 2021, Üzülmez 2021, Fidan-Alibekiroğlu 2022.

⁸ Ayak hakkında yapılan tartışmalar, görüşler ve geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Durbilmez 2018b; 2020a: 85-145; 2020b: 118-161, Günay 1990, Özarslan 2001: 145-159.

	Diyardan diyara uçulmuş mantı	11ç
Yemekler Geçidi	Onun da taşını seçmek isterim	1b
	Sofrayı terk edip kaçmak isterim	1ç
	Onu da kökünden biçmek isterim	2ç
	Onun da suyundan içmek isterim	3ç
	Bu anda kendimden geçmek isterim	4ç
	Bununla hududu geçmek isterim	5ç
	Yalnız yağlıca yemek isterim	6ç
	Bunların yanından geçmek isterim	7ç
İçimden bir sitem seçmek isterim	8ç	

İncelenen üç destanın dörtlüklerinde yarım, tam ve zengin kafiyelere rastlanır (Durbilmez 2019b: 109).

Develili Âşık Ali Çatak şiirlerinde yerel sözcük ve söyleyişlere çok yer vermiştir. Bu durum, geleneğe uygun bir üslubunun olduğunu göstermektedir. Çünkü âşıklar, bireysel özelliklerinden daha çok ortak kültürün özelliklerini temsil ederler (Durbilmez 2016: 14). Âşık Ali Çatak da doğup büyüdüğü ve yetiştiği ilçenin dil özelliklerinden bağımsız değildir. Âşığın bu tutumu dinleyici / okuyucu ile arasındaki iletişimi güçlendirmektedir. Çünkü dinleyici / okuyucu kitle âşıktan kendinden kesitler bulmakta ve işlenen konu ilgisini çekmese bile işleyiş tarzına ilgi gösterebilmektedir. Kaldı ki Çatak'ın işlediği konular da yereldeki kitlenin ve geleneğin uzak olduğu konular değildir. Bu bilgilerden yola çıkılarak Âşık Ali Çatak'ın üslup açısından başarılı bir temsilci olduğu düşünülmektedir. Şiirlerinden örnekler verilerek konu pekiştirilebilir: *Kimyonun ilminden terbiye alır / Uzun müddet cerde asılı kalır / Yüzüne baktıkça aklımı alır / Kış günleri hekim olur pastırma*. Bu dörtlükte *cer* sözcüğü yerel bir kullanım örneğidir. Pastırmanın yapımından bahsedilen bu dörtlükte pastırmanın kurutulması sırasında ağaç bir çubuğa/değneğe asıldığı söylenmektedir. Yörede buna *cerek* de denilmektedir. *Cer*, derleme sözlüğünde (DS II, 2009: 883) ağacın meyveli dalı olarak geçmektedir. *Kıyma döşsemeye geçilmiş mantı* dizisinde ise *döşe-* fiilindeki *ş* sesi ikizleşerek *döşşe-* hâline gelmiştir. Bu da yerel kullanımın yansımasıdır. Aynı ağız özelliği şu dizide de görülmektedir: *Beş on dakika dinlenmeye verilir*. Fasulye sözcüğü de şu dizide yerel ağızdaki kullanımıyla yer almaktadır: *Yemekler içinde hastır fasulya. On bir lira acı soğan / Pişman anasından doğan / Eflasyon bizi boğan / Gel de yaşa be hey kardaş*. Bu dörtlükte de *eflasyon* olarak kullanılan *enflasyon* sözcüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca eleştirel bir üslup takınıldığı da görülmektedir. *Yürü-* fiili de şu dizide *yörü-* biçimindedir: *Türkmenleri göçü çekip yürüdü*.

2.2. Destanlarda Mutfak Kültürüne Ait Unsurlar (İçerik Çözümlemesi)

Pastırma, dana etinden yapılan ve çeşitli aşamalardan geçirilerek üretilen baharatlı ve acı bir yiyecektir. Kayseri ile özdeşleşen bu ürün Sivas ve Kastamonu gibi iller ile de anılmaktadır. Kayseri Pastırması aynı zamanda Coğrafi işaretli bir kültür ögesidir.⁹ Âşık bu baharatları muteber bulmaktadır: *Şu beş baharattır bizce muhteber / Çemen, tarçın, kimyon, sarımsak, biber* (Gürlek 2004: 83). Dillerde efsaneleşmiş Lokman Hekim ile de

⁹ Kayseri Pastırması, Kayseri Ticaret Odası tarafından 2002 yılında *pastırma / işlenmiş ve işlenmemiş et* kategorisinde tescil ettirilmiştir (URL2).

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

pastırmayı ilişkilendirir: *Lokmanın ruhundan getirir haber*. (Gürlek 2004: 83). Pastırma, her şeyiyle şifa kaynağıdır: *Eti, tuzu cemi tümü pastırma*. (Gürlek 2004: 83).

Pastırmanın yapılışı temel olarak sekiz aşamaya dayanmaktadır.¹⁰ Bu aşamalar âşığın dilinin çevikliğiyle şöyle özetlenmektedir: *Bunlar macun olur kıvama girer / Usta bunu etin yüzüne sürer / Satışa arz olur kıymete erer / Dilde destan olur gezer pastırma*. (Gürlek 2004: 83). Görüldüğü gibi pastırmanın yapım aşamasından bahsedilmiş ve ekonomik değerinden ve kıymetinden söz edilmiştir. Pastırmanın geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Fakat bunu kesin bir tarihe dayandırmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Özkan, pastırma adlı bir yiyeceğe 16. yüzyıl kaynaklarında rastlandığını aktarmaktadır (2013: 47).¹¹ Âşık da pastırmanın bu kadimliğinden haberdardır: *Tarihin bilen yok uzun aşama*. (Gürlek 2004: 83). Pastırma acı olduğu için iştah açıcı özelliğiyle bilinmektedir: *Baharatı iştah verir yaşama* (Gürlek 2004: 83). Pastırma günümüzde olduğu gibi geçmişte de kıymetli bir yiyecek olmuştur. Evliya Çelebi şunları söylemektedir: “lahm-ı kadîd (kurutulmuş et) nâmiyle şöhret bulan kimyonlu ve bahârlı sığır pasdırması ve mûmesssek (misk kokulu) et sucuğu rub’-ı meskûnda (yeryüzünde) yoktur. Pâdişâhlara hedâyâ gider.” (1999: III/108’den akt. Özkan 2013: 50). O devirde de padişahlara hediye götürülecek kadar değerli olan bu yiyecekten Âşık Çatak da benzer biçimde bahsetmiştir: *Kahvaltıda ağa, beye pašama / Eşe dosta ikram olur pastırma* (Gürlek 2004: 83) Pastırmada bulunan her baharatın aslında bir işlevi vardır. Kimisi lezzet verir kimisi bozulmasını geciktirir kimisi de eti yumuşatır. Âşık, kimyonun eti terbiye ettiğini söyler ve *cer* adı verilen ağaç çubuğa asılarak kurutulduğunu anlatır. Bu sırada pastırmaya bir övgüde de bulunarak akli baştan alıcı olduğunu söyler: *Kimyonun ilminden terbiye alır / Uzun müddet cerde asılı kalır / Yüzüne baktıkça aklımı alır / Kış günleri hekim olur pastırma* (Gürlek 2004: 83). Pastırma yapımında kullanılan etin seçimi önemlidir. Dananın her bölgesinden pastırmaya uygun et çıkmaz. Daha çok yumuşak olan bölgelerin seçilmesi pastırmanın daha yumuşak olması için gereklidir. Âşık bunu da hatırlatmaktadır: *Kuş gömünden¹² olur bunun alası* (Gürlek 2004: 83). diyerek iyi pastırmanın tarifini yapar. Geleneksel bir yer sofrası tasvirinde bulunup pastırmanın nasıl yenmesi gerektiğini ve nasıl daha güzel hazırlandığını dile getirir: *Yumurtayla olur güzel tavası / Bağdaş kurup seni yesem doyası / Çemenlerin iştah açar pastırma* (Gürlek 2004: 83). Âşık, teşbih sanatından yararlanmış, pastırmayı allı geline benzetmiştir: *Allı gelin gibi vitrinin süsü* (Gürlek 2004: 84). Bu teşbihten kasıt yine pastırmanın değerini ortaya koymak içindir. Âşık anlatımına bir de kutsiyet katmak istemiş, pastırmayı mübarek olarak nitelendirmiştir: *Mübareğin pek hoş olur pidesi / Lezzetine doyum olmaz pastırma* (Gürlek 2004: 84).

Âşık, *Pastırma* başlıklı şiirinin bitiriş dördlüğünde pastırmayı methettiğini, her türlü derde deva olduğunu söylemiştir: *Âşık Çatak methin ederse bir de / Devadır mübarek her türlü derde* (Gürlek 2004: 84). Pastırmanın acılı bir yiyecek olmasını da mübalağa sanatı üzerinden ifade etmiştir: *Doya doya yesem bulduğum yerde / Ecel teri döker nice pastırma* (Gürlek 2004: 84).

Âşık Ali Çatak’ın bir şiiri de *Mantı Destanı* başlıklıdır. Mantı, Türk kültürünün özgün ve kadim yemeklerindendir. Türk Dünyası’nda mantıyı bazı değişikliklerle de olsa ortak bir kültür ögesi olarak bulmak mümkündür. Türkiye’de ise bu kültür ögesi bazı illerle özdeşleşmiştir. Sözelimi Kayseri Mantısı, Sinop Mantısı ülke genelinde ün yapmıştır.

¹⁰ Bu aşamalar hakkında geniş bilgi için bk Özkan 2013: 50-51.

¹¹ Pastırmanın bu devirlerde yer aldığı kaynaklar ve geniş bilgi için bk. And 2011: 159-177.

¹² Pastırmanın fileto bölümü (URL3).

Nitekim Kayseri Mantısı Türk Patent Kurumu'ndan mahreç işareti almıştır.¹³ Bir kültür ögesinin çeşitli iller ve bölgelerce daha çok sahiplenilmesi o ürün için de kültür açısından da olumlu bir durumdur. Çünkü şehirler arasında bir rekabet oluşmakta ve ürünün kalitesi her zaman korunmaya ve hatta daha da artırılmaya çalışılmaktadır. Kültür açısından da söz konusu ürün ortak hafızaya daha iyi kazındığı ve uluslararası platformlarda adını daha çok duyurduğu için olumluluk ifade eder. Bir kültür ürününün birden çok şehir tarafından sahiplenilmesi kültür içi rekabet ve kültürel sahiplenme olarak adlandırılabilir. Ali Çatak da bu kültürel sahiplenmeyi *Mantı Destanı* başlıklı şiiriyle göstermektedir. *Dinlen dostlar bir mantının methini / Emri Hak'tan taam seçilmiş mantı / Gez ara bul süt danası etini / Nice davetlerde içilmiş mantı* (Tatar 1996: 43). Aşık, dinleyiciye / okuyucuya seslenerek şiirin giriş bendine başlamaktadır. Mantı yemeğine bir kutsiyet katma çabası dikkat çekicidir. Allah katında seçilmiş bir yemek olduğu söylenerek buna işaret edilmiştir. Daha sonra mantının yapılış sürecini en başından anlatmaya koyulmuştur: *Kunduraya yumurtalar kırılır / Geniş kabda emek verip yoğrulur / Bezi¹⁴ olur oklavaya sarılır / Zarif elle yufka açılmış mantı.* (Tatar 1996: 43). Hamuru hazırlanıp yufkalar halinde açıldıktan sonraki aşama ise şöyle anlatılır: *Yufka hemen bir tahtaya serilir / Kare kare sıra kesmeye gelir / Mahir olan onu kesmeyi bilir / Kıyma döşsemeye geçilmiş mantı* (Tatar 1996: 43). Mantı, el emeği ve ustalık isteyen bir yemektir: *Usta eller sıkma yapar dürülür / Beş on dakika dinlenmeye verilir* (Tatar 1996: 43). Mantının kıymalı, peynirli, patatesli gibi çeşitleri vardır. Bunların her biri de içinde başka ürünlerle harmanlanarak hazırlanır. Daha sonra da pişmeye hazır hale getirilir: *Olanca navale gelir derilir / Kaynar suya yavaş saçılmış mantı* (Tatar 1996: 43). Yöreden yöreye mantının sunum şekli farklılık gösterebilmektedir. Kayseri yöresinde çoğunlukla sarımsaklı, yoğurtlu ve salçalı olarak tercih edilmektedir. Aşık Çatak'ın şu dizeleri de bu yönde bilgiler vermektedir: *Pişme kıvamına tamam gelince / Tenceden tabaklara bölünce / Sarımsak döğülür kayet iyice / Yoğurt, salça kıymet biçilmiş mantı* (Tatar 1996: 43). Aşık şu dizelerde de kendi tercihlerini ve damak zevkini de ekleyerek mantıya katılan başka ürünlerden bahsetmekte ve bunların lezzetini herkesin anlayamayacağını iddia etmektedir: *Karabiber, sumak tuzu ekilir / Süslenir tabakla sofraya gelir / Mantıdan anlayan lezzetin bilir / Hüsnü afiyetle içilmiş mantı.* (Tatar 1996: 43). Aşık şu dizelerde mantıyı överken başka yiyeceklerle kıyas yoluna başvurmakta, mantının mübarek olduğunu yinelemekte ve mantıya ayrıcalık vermektedir: *Mübarek tahama kıymet biçilmez / Bal kaymak gelse de ondan geçilmez / Yemeklerde başta seçilmiş mantı* (Tatar 1996: 43). Kültür unsurlarının aktarılmasında törenlerin ve törensel yemeklerin yeri büyüktür (Beşirli 2011: 139). Bu durum özel günler için de geçerlidir. Mantıyı da bu bağlamda düşünmek aktarılan bir kültür ögesi ve geleneğin aktarılmasını sağlayan bir unsur olarak ele almak gerekir. Aşığa göre mantı, *Düğün, bayram her davete ulaşır* (Tatar 1996: 44).

Hakiki Kayseri mantısının bir kaşığa 40 tane sığması gerektiği düşünülür.¹⁵ Bu düşünce bir kaşığa üç-beş mantının sığması şeklinde de tezahür edebilir. Aşık da şu dizesinde söz konusu anlayışı işaret etmiş olabilir: *Üçünü, beşini bir kaşık taşır* (Tatar 1996: 44). Yemeklerin lideri olarak gördüğü mantıyı kişileştirmiş ve teşhis sanatından böylece yararlanmıştı: *Yemeklere başkan seçilmiş mantı* (Tatar 1996: 44). Mantının

¹³ Kayseri Mantısı, Kayseri Ticaret Odası tarafından 2009 yılında *Mantı / Yemekler ve Çorbalar* kategorisinde tescil ettirilmiştir (URL4).

¹⁴ Yufka açmadan önce, hamurun ayrıldığı toparlakların her biri (DS I 2009: 649).

¹⁵ Bu düşünce ise şundan kaynaklanmaktadır: Geçmiş yıllarda Kayseri'de kaynanalar gelin adayı olarak gördükleri birinden mantı hazırlamasını istemiş. Şayet hazırlanan mantılar bir kaşığa 40 adet sığacak şekildeyse gelin adayı başarılı bulunmuş (Akkor 2019: 63-64).

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

çeşitlerini sayan âşık burada yine mantıya kutsiyet yüklemeye çalışmaktadır. Mantının ustası ve piri olarak Havva ana adı anılmaktadır. Böylece mantının kökenini çok daha eskilere dayandırmış olmaktadır: *Kıymalı, peynirli nice türü var / Yemekler yanında başta yeri var / Havva ana gibi usta piri var / Sanmayın görünce kaçılmış mantı* (Tatar 1996: 44). Âşık buraya kadar yaptığı övgülere bir başka boyut katmakta ve mantıyı bir jürinin bulunduğu masaya getirmektedir. Bu masada eğer söz sahibi olursa mantının kıymetini çok ağır biçimde ölçeceğini ifade etmiştir: *Türlü yemek bir masaya derilse / Jüri teşkil olsa karar verilse / Şansıma gereken ödev gelirse / Kıymetin çok ağır ölçülmüş mantı* (Tatar 1996: 44). Manti, âşiğe göre çok kıymetli, yemeklerin çeşnisi ve her diyarda şöhretli bir yemektir: *Âşık Çatak mantı eyledi methin / Vezine vurulsa ağır kıymetin / Yemeklere çeşni adın şöhretin / Diyardan diyara uçulmuş mantı* (Tatar 1996: 44).

Âşık Ali Çatak'ın *Yemekler Geçidi* başlıklı destanı içinde birçok yeme-içme ögesi barındıran yer yer de mizahi üslûpla bunları işleyen bir şiiirdir. Âşık tarzı destancılık geleneğinde mizaha ait konulara veya çeşitli konuların mizahi bir üslûpla işlenmesine sık rastlanmaktadır.¹⁶ Bu durum yemek destanlarında da görülmektedir. Çatak'ın mizahi üslûbu destanın başlama dörtlüğünde hemen göze çarpmaktadır: *Yemekler içinde hastır fasulya / Onun da taşını seçmek isterim / Bulgur pilavı da çıktığı zaman / Sofrayı terk edip kaçmak isterim* (Çatak 1974: 65). Dörtlüğünde âşığın fasulye yemeğini ne kadar sevse de içinden taş çıkmasından şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır. Bulgur pilavını tercih etmemesini ise sofradan kaçma isteğini belirterek mizahi bir üslûpla dile getirmektedir. Aynı üslûbu şu dörtlükte de sürdürür: *Karnabahar yiyen döner şaşkına / Soğan çıkarmayın Allah aşkına / Benim kahrım şu ispanak düşküne / Onu da kökünden biçmek isterim* (Çatak 1974: 65). Börülceyi yerel söyleyişle kullanan âşık, fasulye ile börülceyi akraba ilişkisine sokması, patatesten bahsederken argoya başvurması da mizah yaratmada âşığı başarılı kılmakta denilebilir: *Nerde kaldı bürücenin iyisi, / Eşek fasulyası onun dayısı / Çağürtürün şu patates deyusu / Onun da suyundan içmek isterim* (Çatak 1974: 65). Âşık sevmediği veya tercih etmediği yemekleri sıralarken mübalağa sanatına başvurarak sözü kuvvetlendirmek istemiştir: *Sevilmeyen varsa o da papara¹⁷ / Görünce içerim hep olur yara / Kesede kalmadı, metelik para / Bu anda kendimden geçmek isterim* (Çatak 1974: 66). Ayrıca bu dörtlükte maddi bir sıkıntıdan bahsedildiği görülmektedir. Âşık, destanında sevmediği yemekleri söylediği gibi sevdiği veya daha çok tercih ettiği yemekleri de dile getirir. Pilavın, âşığın sevdiği bir yemek olarak yer almakta ve âşık pilavı bir şartla istemekte ve bu yolla mizah yaratmaktadır: *Her gün çıkarsalar pirinç pilavı / Sakının hoşafsız olmasın yanı / Kıymalı makarna eratin canı / Bununla hududu geçmek isterim* (Çatak 1974: 66). Âşık, destanın bundan sonraki kısmında ekonomik sıkıntılardan daha çok bahsetmektedir. Sözelimi şu dörtlükte şekerle insan özelliği yükleyerek teşhis sanatını ortaya koymakta aslında şekerin zor bulunduğunu işaret etmektedir. Âşık maddi konulardan dertli olduğunu kast ederken yemek yeme isteğini de sürdürmektedir: *Şeker küsmüş bize kileri gezer / Bulama eratin canını ezer / Daha bu kalemim çok dertler yazar / Yalnız yağlıca yemek isterim* (Çatak 1974: 66). Şu dörtlükte artık ekonomik darlığın etkileri yoğunlaşmıştır. Âşık, zeytinden yoksun olduğunu ve çorbada tane bile bulunamadığını dile getirmektedir: *Selâm vermez oldu zeytin tanesi / Bundan iyi biraz kaşar hanesi / Yokladım*

¹⁶ Âşık şiiirinde ve âşık tarzı destanlarda mizahın yansımaları ve gelenek-mizah ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Alay 2019, Güvenç 2015, Şahin 2014, Sevinç 2017.

¹⁷ Papara veya Popara (Ekmek makarnası, Ekmek mantısı) Türkiye ve diğer bazı Balkan ülkelerinde geleneksel olarak yapılan bir yemek çeşididir. Batı Marmara'da papara, doğu Marmara'da ve batı Karadeniz'de ekmek makarnası olarak adlandırılır (URL5).

yokmuş çorbanın tanesi / Bunların yanından geçmek isterim (Çatak 1974: 66). Her ne kadar yaşadığı devirden ve şartlardan şikayet etse de âşık burada gönlü geniş bir üslûba yönünü çevirmiştir. *Düşmanlar boşa sevinmesin, yeter ki millet var olsun* anlayışıyla şiirini bitiren âşık şiir boyunca söylediklerinden ötürü gülünmesini de istememektedir: *Düşmanlarım muradına ermesin / Allah milletime zeval vermesin / Çatağ'ın sözüne kimse gülmesin / İçimden bir sitem seçmek isterim* (Çatak 1974: 66). Genel olarak bu destan değerlendirildiğinde âşık çeşitli yiyeceklerden bahsetmiş yeri geldiğinde eleştirel bir tavırla devrindeki zorluklara değinmiş ve hemen hemen her dörtlükte de mizahi bir üslûp ortaya koymaya çalışmıştır. Yemek destanlarında bu üslûp karakteristik bir özellik denilse yeridir.

Âşık Ali Çatak'ın yemek destanı olarak nitelenen üç şiiri dışında başka konuları işlediği bazı şiirlerinde de mutfak / yemek kültürü öğelerine rastlamak mümkündür. Sözelimi ekonomiden ve hayat pahalılığından şikâyet ettiği bir şiirinde soğanın fiyatını söyler: *On bir lira acı soğan* (Tatar 1996: 13). Aynı şiirde pırasayı dahi alamadığından şöyle yakınır: *Selam vermez hiç pırasa* (Tatar 1996: 13). Şu dörtlükte bir doğa tasviri yapılmakta ve son dizede dağlarda kendiliğinden yetişen yörede yemlik olarak bilinen bitkiden söz edilmektedir. Doğal köy yaşamı betimleyici bir anlatımla özendirilmeye çalışılmaktadır. Yemlikten sonra ekme ve balı da sıralamıştır: *Elvan çiçek reha kokar kırında / Nice hikmet vardır Hakk'ın sırrında / Köylüm arpa, bostan eker durumda / İştah çeker yemlik, ekme, bal şimdi* (Çatak 1985: 26). Aynı şiirin bitiriş dörtlüğünde de yine yörede yetişen pezik adlı sebze, domates, bakla, pilav, ayran ve yeşil soğan gibi yiyecekler zikredilmektedir: *Yollara düşerler erken sabahla / Eker sebze, pezik, domates, bakla / Çok bahar geçirdin Âşık Çatakla / Pilav, ayran, yeşil soğan bol şimdi* (Çatak 1985: 26). Bunlar üzerinden de eskiye özlem ve otantiklik ilgisi sezilmektedir.

SONUÇ

İnsan için vazgeçilmez ve hayati öneme sahip olan yemek yeme eylemi etrafında geniş bir kültür oluşmuştur. Bu kültüre ait öğelerin edebiyat ürünlerinde yer aldığı bilinmektedir. Âşık edebiyatının temsilcileri de yüzyıllardan beri eserlerinde yiyecek-içecekleri ve bunlar etrafında oluşan kültür öğelerini işlemişlerdir. Develili Âşık Ali Çatak'ın şiirlerinde de mutfak kültürü / yiyecek-içecek kültürüne ait unsurlar bulunmaktadır. Bu çalışmada Çatak'ın yemek kültürüyle ilgili şiirlerinden örnekler verilerek müstakil olarak yiyecek-içeceklerden bahsettiği üç şiiri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu şiirler destan biçiminde söylenmiş / yazılmıştır ve yemek destanı olarak kabul edilmelidir. Söz konusu destanlardan ikisi Kayseri'ye özgü olan yiyeceklerden, mantı ve pastırma konuludur. Bunların kökenleri, yapılış aşamaları, nasıl yendikleri, hangi zamanlarda yendikleri ve kimler tarafından hazırlandığı gibi pek çok husus bu şiirlerde yer almaktadır. Buradan hareketle âşıkların kültür taşıyıcısı kimlikleri bir kez daha anlaşılmaktadır. Bu yiyeceklerle ilgili kültür öğeleri gelecek nesillere âşık şiiriyle de aktarılmaktadır. Âşık Ali Çatak'ın şiirlerinde bir yönüyle tarihe vesika olabilecek unsurların olduğu söylenebilir. İşlediği konularda kullandığı mizahi üslûp da söz konusu bilgilerin ve kültürel öğelerin en doğal haliyle şiirde yer almasını sağlamıştır. Bu yüzden belki de başka yazılı kaynaklarda bulunmayan veya az bulunan birtakım bilgiler ilerde bu şiirlerden elde edilebilir. Bu dikkatle âşık edebiyatı çalışmalarında yemek kültürü ve başka konular bu bakış açısıyla incelenmeli aynı zamanda üslûp çalışmalarlarıyla da âşıkların işlediği konular arasındaki her ayrıntı ortaya çıkarılmalıdır. Bu çalışma sonucunda Develi yöresi âşıklık geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Âşık Ali Çatak'ın şiirlerinde mutfak kültürünü nasıl işlediği ortaya konmuştur.

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

KAYNAKÇA

- Akkor, Y.E. (2019). *Geçmişten Geleceğe Kayseri Mutfağı*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Alay, O. (2019). “Mizah Ve Halk Şiiri Mizahın Türk Halk Şiirindeki Yansıması”, *Türk Dili*, C.117, S.809, s.84-92.
- Alptekin, A.B. (2019). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altınkaynak, E. (2019). *Anlatımlara-Derlemelere Dayalı Halk Kültürü Makaleler*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- And, M. (2011). *16. Yüzyılda İstanbul Kent – Saray – Günlük Yaşam*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arı, B. (2015). “Âşık Şiirinde Toplumsal Eleştiri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.32, s.262-284.
- Artun, E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymanî*, Adana: İl Kültür Müdürlüğü.
- Baldane, O. (2017). “Türkler Nasıl Yemek Tarifi Verir? “ *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17 (2) , 265-278.
- Bekki, S. (2016). “1980 Sonrası Âşık Şiirinde Siyasi Söylemler”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:2, Issue: 1, Winter 2016, s.51-66.
- Beşirli, H. (2011). “Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat Ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.58 s.139-152.
- Beşirli, H. (2010). "Yemek, Kültür ve Kimlik". *Milli Folklor*, 11/87, 159-169.
- Büyükmehmetoğlu, N. - Oktay, K. (2021). “Yöresel Mutfağın Turistik Ürün Olarak Pazarlanması: Kastamonu Örneği”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 24 (2) , 241-259.
- Çatak, A. (1980a). “Seyranî’den Derlemeler”, *Erciyes*, yıl.3, s.35.
- Çatak, A. (1980b). “Âşık Derviş Osman” *Erciyes*, yıl.3, s.30-31.
- Çatak, A. (1981). “Erkiletli Âşık Hasan’ın Destan-ı Kebiri Değil, Develi’li Seyranî’nin İnsanlığın Yaradılış İlm-i Hikmet Destanı” *Erciyes*, yıl.4, s.8.
- Çatak, A. (1983a). “Seyranî” Üzerine Derleme ve Toplamalar”, *Erciyes*, yıl.6, s.65.
- Çatak, A. (1983b). “İncili Çavuş Hakkında”, *Erciyes*, yıl.6, s.63.
- Çatak, A. (1992). *Bütün Yönleriyle Seyranî*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.
- Çatak, A. (1974). *Erciyes’ten Anadolu’ma*, Ankara: Fon Matbaası.
- Çatak, A. (1985). *Derdin Derdim Anadolu*, (Hzl. Abdullah Satoğlu), Osmanlı Matbaası.
- Çetin, İ. (2020). *Türk Halk Hikâyeciliği-Türkiye Sahası*, Ankara: Nobel Yayın.
- Çınar, A. A. (2005). *Halil İbrahim Sofrası (Yemek, Yiyecek ve İçecek Üzerine Halk Şiirleri İnceleme-Metin)*, İstanbul: Kitabevi.
- Çınar, A.A. (1990). “Yiyeceklerle İlgili Bazı Şiirlerde Davranışlar ve Tercihler”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, 1990/1, Türk Mutfağı Özel Sayısı, Kültür Bakanlığı, s.55.
- Çınar, A. A. (1991). “Yiyecek Ve İçeceklerle İlgili Halk Şiirleri” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürü Araştırma Dairesi Yayınları, s.45-51.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Durbilmez, B. (1998). *Taşpınarlı Halk Şairleri*, Kayseri: Geçit Yayınları.
- Durbilmez, B. (1999). *Kayserili Halk Şairlerinin Şiirlerinde Kıbrıs*, Kayseri: Geçit Yayınları.

- Durbilmez, B. (1999b). “Âşık Veysel'in Kayserili Ozanlara Etkileri”, *Folklor / Edebiyat*, 5/19, 155-179.
- Durbilmez, B. (2000). “Tarihî Olay-Edebî Metin İlişkileri Bağlamında Kıbrıs Konulu Âşık Tarzı Şiirler Üzerine Bir Değerlendirme” Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Volume:2 Linguistics & Literature. Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 87-105.
- Durbilmez, B. (2000b). *Âşık Meydânî, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Kayseri: Laçın Yayınları.
- Durbilmez, B. (2007). “Âşık Tarzı Şiirlerde Sözlü Tarih (Kayserili ve Yozgatlı Âşıkların Şiirlerinden Örneklerle)”. *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni (10-12 Nisan 2006)- Bildiriler*, Kayseri, 299-317.
- Durbilmez, B. (2007b). *Ozan Gürbüz Değer, Hayatı- Sanatı- Şiirlerinden Örnekler*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Durbilmez, B. (2010), “Âşıklık Geleneklerinde Saz”, *Millî Folklor*, 11 / 85, s.148-158.
- Durbilmez, B. (2013). “Tarihî Gerçeklerin Âşık Edebiyatına Yansıması Bağlamında Türk Mukavemet Teşkilatı ve Kıbrıs Mücahitleri”. *Folklor/Edebiyat*, 76, 173- 193.
- Durbilmez, B. (2013b). “Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: "Halk Bilimi" ile "Edebiyat"ın Ortak Alanları ve "Halk Edebiyatı" Üzerine Bir Değerlendirme”. *Millî Folklor*, 99, 101-112.
- Durbilmez, B. (2014). “Yozgatlı Halk Şairlerinin Diliyle Kıbrıs”, *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı*, (Haz. C. Gökşen.), Akçağ Yayınları, 139-266.
- Durbilmez, B. (2014b). *Karşılıklı Âşık Murat Çobanoğlu/ Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kayseri: Kardeşler Matbaası.
- Durbilmez, B. (2016), *Âşık Hasretî'nin Atışma Sanatı Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Laçın Yayınları / Bizim Büro Matbaası.
- Durbilmez, B. (2017a), *Gelenekli Türk Anlatıları-1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2017b). *Türk Dünyası Kültürü -1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2018a), *Âşık Edebiyatı ve Taşınarlı Halk Şairleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, B. (2018b), “Türkiye Sahası Âşık Edebiyatında ‘Ayak’ Terimleri, Sorunlar ve Öneriler”, *Yeni Türkiye / Türk Dili Özel Sayısı-1*, 24/99, s.155-165.
- Durbilmez, B. (2019a). *Türk Dünyası Kültürü -2*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2019b). *Derviş Tarzı Türk Edebiyatı ve Sıdkı Baba Dîvânı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Durbilmez, B. (2019c). *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2020a). *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı- Hasretî'den Örneklerle*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, B. (2020b). *Âşık Türkmenoğlu- Hayatı, Sosyo-Kültürel Çevresi, Âşık Edebiyatındaki Yeri, Şiir Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler (2. Baskı)*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Durbilmez, B. (2021). *Çanakkale Destanları: Yozgatlı Ozanlardan Örnekler Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Ürün Yayınları.
- Erol, Y. (2016). *Develili Âşık Ali Çatak Hayatı, Şiir Sanatı ve Eserleri*, Kayseri: ERÜ SBE YLT.
- Fidan, S.- Özcan F. (2019). “Gastronomi Kenti Gaziantep'te Özel Gün Yemekleri Üzerine Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C12, S.67, s.65-80.

Kültür Taşıyıcısı Olarak Âşıkların Dilinde Mutfak Kültürü

- Fidan, S.-Alibekiroğlu, S. (2022). “Gastrodiplomasi Ve Hatay Mutfağı: Yaratıcı Şehir Hatay’ın Gastrodiplomatik İmkânları”, *Uluslararası Halk Gastronomisi Sempozyumu (27-31 Ekim 2022 Hatay)*, “Halk Gastronomisi”, ed: Aça ve diğ., Motif Vakfı Yayınları, İstanbul, s.831-848.
- Goode, J. (2005). “Yemek.” Çev. Fatih Mormenekşe. *Millî Folklor*, 67, 172-176.
- Gönel Sönmez, T. (2022). “Uygur Halk Mutfağında Tören Yemekleri”, *Uluslararası Halk Gastronomisi Sempozyumu (27-31 Ekim 2022 Hatay)*, “Halk Gastronomisi”, ed: Aça ve diğ., Motif Vakfı Yayınları, İstanbul, s.141-160.
- Günay, U. (1990). “Halk Şiirinde «Ayak» Konusunda Düşünceler”, *Millî Folklor*, I, 2, 8: 32-34.
- Günay, U. (2011). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürçayır Teke, S. (2020). “Gerçek Ozan Kimdir Diye Sorarsan/Çağına Tanıklık Eden Kişidir: Âşıkların Toplumsal Rollerini Açısından Koronavirüs Konulu Şiirleri”, *Millî Folklor*, 16 (127), 5-17.
- Gürlek, A. (2009). *Develili Şairler ve Yazarlar*, Kayseri: Vatan Yayınları.
- Gürlek, A. (2004). *Develi Mutfak Kültürü*, Develi:Develi Belediyesi Kültür Yayınları.
- Güvenç, A. Ö. (2014). “Örnekleriyle Âşık Şiirinde Kore Savaşı”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.53 (Aralık), s.125-162.
- Güvenç, A. Ö. (2015). *Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Mizahi Destanlar*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Halıcı, F. (1990). *Halk Şairlerinden Yemek Destanları*, Ankara: Güven Matbaası.
- İvgin, H. (1983). “Seyranî Delisi Âşık Ali Çatak” *Erciyes*, yıl.6, s.65.
- Kalkan, E. (2015). “Ali Çatak”, Kayseri: *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kaya, D. (1996). *Âşık Sefil Selimî- Çobanın Can Pınarı*, Sivas: Dilek Matbaası.
- Kaya, D. (2008). “Halk Edebiyatında Yemek Destanları”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (1), 77-90.
- Kaya, D. (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kızıldağ, H. & Kızıldağ, F. (2019). “İcradan Karikatüre: Âşıklık Geleneği”, *Kesit Akademi Dergisi*, (21), 274-288.
- Köktürk, Ş. (2011). *Samsunlu Âşık Kemalî Bülbül, Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Köprülü, M. F. (2004). *Edebiyat Araştırmaları 1*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M.Ö. (2020). *Paldır Kültür Kentleşmeler*, Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Öger, A. & İnyet, A. (2013). “Uygur Türklerinde Ölüm İle İlgili İnanış ve Adetler”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (2), 49-64.
- Öger, A. (2013). *Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özarslan, M. (2001). *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, Ö. (2022). “Türk Dünyası Destanlarındaki Geçiş Dönemi Uygulamalarında Yeme-İçme Kültürü”, *Uluslararası Halk Gastronomisi Sempozyumu (27-31 Ekim 2022 Hatay)*, “Halk Gastronomisi”, ed: Aça ve diğ., İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s.207-223.
- Özen, K. (2003a).“Âşık Ali Çatak’ın Halk Edebiyatına Hizmetleri” *Erciyes*, yıl. 26, s.305.
- Özen, K. (2003b). “Develi’de Âşıklar Geleneği ve Âşık Ali Çatak”, *Bütün Yönleriyle 1. Develi Bilgi Şöleni (26-28 Ekim 2002)*, s.193-199, Bütün Yönleriyle Develi, Develi Belediyesi Kültür Yayınları: 1, Develi-Kayseri.

- Özkan, N. (2013). “Pastırma Sözü Üzerine, *Dil Araştırmaları*”, 13 (13), 45-55.
- Özsoy, B. S., Aslan, N. Durbilmez, B. (1992). *Destanlarla Erzincan*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Sağır, A. (2016). “Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze Ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (1) , 271-298.
- Sakaoğlu, S. (2014). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kömen Yayınları, Konya.
- Satoğlu, A. (1982). “Develili Âşık Ali Çatak”, Erciyes, yıl.5, s.51.
- Sevindik, A. (2017). *Türk Halk Kültüründe Mizah Ekolojisi*, HÜ SBE DKT, Ankara.
- Singil, A. (2002). *Develili Âşık Ali Çatak / Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*, Kayseri: ERÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme tezi.
- Somuncu, A. Ş. (2022). “Oluşumsal Yapısalcı Yöntem Işığında Karşlı Âşık Murat Çobanoğlu'nun Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, S.53, 189-205.

- Şahin, H. İ. (2014). “Gelenek, Gülme ve Şaka”, *Millî Folklor*, S.101, s.237-251.
- Şengül, A. (1997). “Bir Delinin Ardından”, *Erciyes*. 231: 16-17.
- Tatar, M. (1996). *Develili Âşık Ali Çatak ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Bitirme tezi.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, (2009). (2.Cilt) TDK Yayınları, Ankara.
- Üzülmez, M. (2021). “Yöresel Mutfak ile Destinasyon ve Gastronomi Turizmi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir İnceleme”, *Journal of Hospitality and Tourism Issues*, 3 (1), 23-36.

İnternet Kaynakları

- URL1: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/catak-ali> (E.T. : 03.03.2023). Şengül, A. (2018). “Çatak, Ali (Âşık / 20. Yüzyıl / Anadolu-Osmanlı-Türkiye)”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.
- URL2: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/b344d02f-ab5e-4a1f-a720-ac490273d9f1.pdf> (E.T.:02.03.2023)
- URL3: <https://sozluk.gov.tr/> (E.T.:02.03.2023)
- URL4: <https://ci.turkpatent.gov.tr/Files/GeographicalSigns/113.pdf> (E.T.:02.03.2023)
- URL5: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Papara> (E.T.:02.03.2023)
- URL6: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/durbilmez-ozanturk-bayram-durbilmez> (E.T. : 03.03.2023). Erol, M. (2019).

KAZAN-TATAR TÜRKLERİNDE FAL KÜLTÜRÜ

FORTUNE-TELLING CULTURE AMONG KAZAN-TATAR TURKS

КУЛЬТУРА ГАДАНИЯ У КАЗАНСКО-ТАТАРСКИХ ТЮРКОВ

Fatma TEKİN*

ÖZ

Bireyin var olduğu andan itibaren en temel sosyal ihtiyaçlarından biri, varlığını güvenli bir şekilde devam ettirebilmesi olmuştur. Bunun için de yaşam içerisinde doğru tercihler yapmak, geleceği hakkında fikir sahibi olmak ve gelecekteki belirsizliğin getirdiği rahatsızlığı gidermek için bilinmezi bilinen kılmak amacıyla çeşitli ritüel ve uygulamalara yönelmiştir. Bu bağlamda fal, en basit anlamda, gelecek hakkında bilgi edinmek için başvuru geleneksel uygulamalar arasında kültürel bir öge olarak yer almıştır. Genel olarak Türk Dünyası'nda yaygın kültürel unsurları arasında yer alan fal, Kazan-Tatar Türklerinin kültüründe de yaygındır. Bu çalışmada, Kazan-Tatar Türklerinin fal kültürü hakkında bilgi verilmiş ve falın Kazan-Tatar Türklerinin kültüründeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kazan-Tatar Türklerinin fal kültüründe Kuran ile fal bakma, Cabbar Sadık'ın Falname kitabına göre fal açma, beştaş falı, düğme falı, yüzük falı, kaşık falı, çöp falı, kan falı, horoz falı, yıldız falı, ayna falı, ateş falı, iğne falı, yumurta falı, gölge falı, yaprak falı gibi 42 çeşit fal mevcuttur. Kitap, gök cisimleri ve türlü nesnelere faydalanmak suretiyle bakılan bu falların bir kısmı eski Türk inanışlarının izlerini taşıırken, bir kısmı İslami kültürün etkisiyle oluşmuştur. Bu fallara temelde; gelecekte haberdar olmak ya da evlilik gibi yaşamın önemli dönüm noktaları hakkında bilgi edinmek amacıyla bakılsa da bu falların, Kazan-Tatar Türklerinin özellikle kış gecelerinde ve Nardugan gibi geleneksel bayramlarında biraz da eğlenmek amaçlı oyun mahiyetinde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Kazan-Tatar Türkleri, kültür, fal, halkbilimi.

ABSTRACT

Ever since the individual came into existence, one of the most basic social needs of the individual has been to be able to securely continue his/her existence. For this purpose, they have turned to various rituals and practices to make the unknown known, to make the right choices in life, to have an idea about the future, and to eliminate the discomfort brought by uncertainty in the future. In this regard, fortune telling, in the simplest meaning, has taken place as a cultural element among the traditional practices applied to obtain information about

* **ORCID:** [0000-0002-2471-6711](https://orcid.org/0000-0002-2471-6711), Öğr. Gör. Dr. Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümü, fatma.tekin@ege.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Tekin, F. (2023). KAZAN-TATAR TÜRKLERİNDE FAL KÜLTÜRÜ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 158-172. DOI: [10.17498/kdeniz.1293804](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1293804)

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

the future. In general, fortune telling, which is among the common cultural elements in the Turkic World, is also widespread in the culture of Kazan-Tatar Turks. In this study, the fortune-telling culture of Kazan-Tatar Turks is introduced and the place of fortune-telling in the culture of Kazan-Tatar Turks is tried to be revealed. In the fortune-telling culture of Kazan-Tatar Turks, there are 42 types of fortune telling such as fortune telling with the Quran, fortune telling according to Jabbar Sadiq's book Falname, jackstones fortune telling, button fortune telling, ring fortune telling, spoon fortune telling, garbage fortune telling, blood fortune telling, rooster fortune telling, star fortune telling, mirror fortune telling, fire fortune telling, needle fortune telling, egg fortune telling, shadow fortune telling, and leaf fortune telling. Some of these fortunes, which are told by using books, celestial bodies, and various objects, reflect the traces of ancient Turkish beliefs, while others were shaped by the influence of Islamic culture. Although these horoscopes are mainly used to get information about the future or important milestones of life such as marriage, it has been observed that these horoscopes are also used as a game by Kazan-Tatar Turks, especially on winter nights and traditional festivals such as Nardugan.

Keywords: Turkish World, Kazan-Tatar Turks, Culture, Fortune telling, Folklore.

АННОТАЦИЯ

Одной из самых основных социальных потребностей человека с момента его существования является возможность безопасного продолжения своего существования. По этой причине он обращался к различным ритуалам и практикам, чтобы сделать правильный выбор в жизни, иметь представление о будущем и сделать неизвестное известным, чтобы устранить дискомфорт, вызванный неуверенностью в будущем. В этом контексте гадание в самом простом смысле заняло свое место как культурный элемент среди традиционных действий, используемых для получения информации о будущем. Гадание, являющееся одним из общих культурных элементов в тюркском мире в целом, распространено и в культуре казанско-татарских тюрков. В данном исследовании даны сведения о гадальной культуре казанско-татарских тюрков и предпринята попытка выявить место гадания в культуре казанско-татарских тюрков. Существует 42 вида гадания, такие как гадание по Корану в гадальной культуре казанско-татарских тюрков, гадание по книге Джаббара Садыка Фальнаме, пентаклевий гороскоп, гадание на пуговице, гадание на кольце, гадание на ложке, гадание на мусоре, гадание на крови, гороскоп петуха, гороскоп, гадание по зеркалу, гадание по огню, гадание на игле, гадание на яйце, гадание по тени, гадание по листу. В то время как некоторые из этих гаданий, сделанных с помощью книг, небесных тел и различных предметов, несут следы старых турецких верований, некоторые из них сформировались под влиянием исламской культуры. Эти гороскопы в основном применяются с целью получения информации о будущем или узнать о важных поворотных моментах жизни, таких как брак; было замечено, что такое гадание как игра, применяется для веселья, особенно в зимние ночи и традиционные праздники типа Нардуган казанско-татарских тюрков.

Ключевые слова: тюркский мир, казанско-татарские тюрки, культура, гадания, фольклор.

1. GİRİŞ¹

Bireyin var olduğu andan itibaren en temel sosyal ihtiyaçlarından biri, varlığını güvenli bir şekilde devam ettirebilmesi olmuştur. Bunun için de yaşam içerisinde doğru tercihler yapmak, geleceği hakkında fikir sahibi olmak ve gelecekteki belirsizliğin getirdiği rahatsızlığı gidermek için bilinmezi bilinir kılmak amacıyla çeşitli ritüel ve uygulamalara yönelmiştir. Bu bağlamda fal, en basit anlamda, gelecek hakkında bilgi edinmek için başvurulmuş geleneksel uygulamalar arasında kültürel bir öge olarak yer almıştır. Geleceği öğrenebilmek ve doğru bir şekilde yönlendirebilmek için çareler arayan insan zamanın ötesine bakabildiğine inandığı, çeşitli nesnelere başvurmuş suretiyle geçmişini ve geleceği görebileceğini söyleyen falcılara başvurmuş (Scognamillo ve Arslan 1999: 17, Halıcı, 2018: 148); böylece tarihi süreç içerisinde “bilinmeyeni bilme ve gelecekte haberdar olma, merak ve bilme isteğinden doğan gaybî ilimler ve dolayısıyla da fal içerikli türler”, değişen yapıları ve uygulamalarıyla bugüne kadar gelmiştir (Sümbüllü, 2010: 56);

Ar. “uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge” anlamına gelen fal; “genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir.” (Aydın, 1995: 134). Bu yorumlar kişinin bahtına, uğruna, kaderine, kısmetine dönük olarak olumlu ya da olumsuz olabilmektedir (Scognamillo ve Arslan 1999: 93). “Özellikle kişinin geleceği, kaderi ve talihi hakkında birtakım bilgiler elde edebilmek, ipuçları yakalayabilmek amacıyla çeşitli metotlar kullanılarak yapılan bir kehanet türü” (Gündüz, 1998: 125) olan falda çeşitli araçlar ve teknikler kullanılmakta, buna göre de değişik fal türleri ortaya çıkmaktadır (İnan, 2013: 150; Aydın, 1995: 135). Söz gelimi; bakla, kitap, kuş, su, kahve, ateş, ok, zar, taş, iskambil, el, çay, bulut, kum, tuz, iç organlar, yıldız, kaplumbağa kabuğu, kâse, horoz, ağaç, yüz, gölge kürek kemiği, ip, tarot, teşbih, hamur, yumurta, değnek, yüzük, bilek, kaşık, papatya falları gibi birçok fal çeşidi bulunmaktadır (Boyraz, 1996: 3). Hatta Scognamillo ve Arslan “Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Fal” adlı kitabında 53 farklı fal çeşidinden söz etmektedir (1999: 29-51). Ancak günümüzde yıldız falı, kahve falı, el falı, kart falı en yaygın fallar arasında yer almaktadır² (Gündüz, 1998: 125).

Falın en temel özünü teşkil eden gelecek hakkında beyanlarda bulunma, esasında Türk kültürünün en eski dönemlerinden bu yana varlık göstermiştir: Eskiden olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan Kam ve Şaman gibi sanatçılar, toplumda din adamlığından, öğretmenliğe, anlatıcılığa, hekimliğe kadar birçok rolü üstlenmiştir. Bu rollerden biri de gelecekte haber verme olan “bakıcı-falcı (baksı)”lıktır. Zaman içerisinde topluluklar büyüdükçe ve coğrafyada yayılım sağladıkça bu “din adamı-sanatçılar” da bazı alanlarda uzmanlaşarak dönüşmüş ve böylece gelecekte haber veren falcılar ortaya çıkmıştır (Durbilmez, 1998: 15-16; Durbilmez, 2016: 483-485). Anadolu’da “Ocak”, “Ocaklı” gibi adlar verilen aileler de fal konusunda uzmanlaşmışlardır (Durbilmez, 2013: 1-11; Gültekin, 2014: 119-137)³.

Falın Türk kültürünün inanışları ve geleneksel uygulamaları arasında yeri belirgin olup, Türk boylarının sözlü anlatılarda da fal uygulamaları bir motif olarak görülmektedir (Gümüüş, 2021: 3). Benzer durum Kazan-Tatar Türklerinin kültür dünyası için de geçerlidir. Bu çalışmada, Kazan-Tatar Türklerinin fal kültürü hakkında bilgi verilmiş ve falın Kazan-Tatar Türklerinin kültüründeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada bahsi geçen

¹ Bu makale, TKA E. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu (3-5 Ekim 2022)’nda sunulan bildirinin (yayımlanmamış) gözden geçirilmiş şeklidir.

² Fal çeşitleri hakkında bk. Scognamillo ve Arslan, 2000; Roux, 1994: 65-78; Aydın, 1995.

³ Türk kültüründe falcılık konusunda önemli kaynaklardan biri de İrk Bitig’dir. Bu konuda bilgi için bk. Kaya, 2008: 359-368.

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

Kuran ile fal bakma, Cabbar Sadık'ın Falname kitabına göre fal açma, beştaş falı, düğme falı, yüzük falı, kaşık falı, çöp falı, kan falı, horoz falı, yıldız falı, ayna falı, ateş falı, iğne falı, yumurta falı, gölge falı, yaprak falı gibi 42 çeşit fal türünün bilgisi ise G. Gıylmanov'nin *Tatar Mişları II (Tatar Mitleri II)* (1996) adlı kitabının “Fallar” bölümünün aktarılmasıyla elde edilmiştir.

2. FAL ÇEŞİTLERİ

2.1. Kuran Falı

Bu falı açmadan önce gözler kapatılır ve Allah'ım sana yalvarıyorum ve soruyorum” denilerek bir niyet tutulur. Eğer bu fal sabah bakılıyorsa kitabın başından, gündüz bakılıyorsa ortasından, akşam bakılıyorsa da arka sayfalarından açıp, önden arkaya doğru 7 sayfa hesaplanır ve o sayfanın 7. satırının ilk harfine bakılır. Gelen harfe göre de niyet yorumlanır⁴ (Gıylmanov, 1996: 251).

2.2. Kitap ile Fal Açma

Bu fal, fala baktıran kişinin adını oluşturan harflerin dikkate alınmasıyla bakılmaktadır⁵. Kişinin adının ilk harfi oldukça önemlidir. Söz gelimi; s harfiyle başlayan “Samet” adındaki bir kişi bu fala baktıracak olsun. Arap alfabesinin sıralamasına göre s harfi kaçıncı sırada ise öncelikle o sayfa açılıp okunur. Sonra sırasıyla her harfin sayfası okunur. Böylece sırayla s, a, m, e, t sayfaları okunmak suretiyle fal tamamlanır.

Kitap ile fal açmanın başka şekilleri de mevcuttur. Bu fal bazen geleceğini bilmek isteyen kişinin kendisine kitabı açtırmak suretiyle bakılır. Kişi rastgele bir sayfa açar ve o sayfada yazılanların kişinin kaderini oluşturacağına inanarak okuma yapılır. Bazı fal yorumcuları ise sadece baktıran kişinin ismin baş harfine denk düşen satırları okur. Çünkü bu yorumcular için kişinin baş harfi son derece önemlidir. Meditasyon ya da hipnozla ilgilenen falcılar ise açık kitap üstünde parmaklarını gezdirirler. Kitap üzerinde gezen parmak bir kelimenin üzerinde aniden durur ve bu kelimeye göre falcı kendince yorumlarda bulunur (Gıylmanov, 1996: 253).

2.3. Cabbar Sadık'ın Falname Kitabına Göre Fal Açma

Cabbar Sadık'ın Falname'si harf ve sayı bütünlüğünün esas alındığı Cef ilimiyle yazılmıştır. Cefr ilmi ile yazılan eserlerin çoğunda, “terkîb-i harfî” ve “terkîb-i adedî” adlı yöntemler kullanılmaktadır. Cefr tekniği genel olarak şu şekildedir: “*Arap alfabesi önce şemsî ve kamerî olarak ikiye ayrılır, bunun akabinde de mesrûrî, mebrûrî, melfûzî olarak üçe ayrılır. Ya da ebceddeki sıraya göre yirmi sekiz harfin ilk yedi harfi ateş, ikinci yedi harfi hava, üçüncü yedi harfi su, dördüncü yedi harfi de toprak olarak dört farklı gruba ayrılır. Bundan sonra harflere konumlarına göre sayısal değerler atfedildikten sonra sayılar ve harfler arasında bir ilişki kurulur ve bu ilişkiye binaen elde edilen simgelerden bir oluşan bir yöntem takip edilir. Bu metot “cefr-i mutavassıt” olarak isimlendirilir. Yirmi sekiz harfin tamamının kullanılmasıyla ortaya konulan cefre “cefr-i kebir””, Arap alfabesinden belli bir*

⁴ Harflerin yorumlarıyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. Gıylmanov, 1996: 251-252.

Boyraz (2000: 164), Kuran'dan daha eski bir geçmişe sahip olan Kuran falı ile ilgili olarak şunları söylemektedir: “Fal ihtiyacı o kadar güçlüdür ki, dini literatürde açıkça yasaklanmasına rağmen kendinden sonra ortaya çıkan unsurlarla kaynaşarak, onların kılığına bürünerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Bugün Kuran'la ve öğretileriyle kaynaşan fal, yarın ortaya çıkacak başka unsurlarla kaynaşarak halkın inanç dünyasında yaşamaya devam edecektir.”

⁵ Fal, tılsım, remil gibi konularda harflere özel anlamlar yüklemeye konusunda bilgi için bk. Durbilmez, 2019: 39-40.

metotla belirlenen yirmi iki harfin kullanılmasıyla ortaya konulan cefre de “cefr-i sagir” denilmektedir. Cefr’in kurucusunun Ca’fer es-Sâdik olduğu iddia edilmekte ve yine Ca’fer es-Sâdik’a nispet edilen, içerisinde Hz. Peygamberin (s.a.v) kılıcını barındıran “elcefrü’l-ahmer” isminde ve haram ve helallere ait bilgiler ile Tevrat, Zebur, Hz. İbrahim’e ait sahifeleri ihtiva eden “el-cefrü’l-ebiyaz” isimli iki adet cefrden söz edilmektedir. Ayrıca Ca’fer es-Sâdik’in bu cefrleri kullanarak yakın çevresini, başlarına gelecek hadiseler için uyardığı ve uyardığı hususların zamanı geldiğinde vaki olduğu iddia edilmektedir.” (Ertürk, 2022: 50-51).

Cabbar Sadık’ın Falname⁶ kitabı esas alınarak bakılan bu fal, falcının yeteneğine göre birkaç türlü yorumlanmaktadır. Bunların ilkinde fal, kitapla fal bakmanın geleneksel kurallarına göre öncelikle dua ile başlanır. Sonrasında Cabbar Sadık’a, “Bu falın sahibi sana geldi.” denilerek kitabın birinci sayfasının üçüncü satırı okunur. Bu falın diğer şeklinde, fal yorma metinlerinin öncesinde gelen harfler sırasına göre yorumlanır. Toplamda dört harf, üçerli kombinasyonlar halinde sıralanır -söz gelimi j a j; j b a; j d a; j j j...- ve bu harfler falı açtıran kişinin hayatı hakkında bilgi verir. Bir diğer yorumlama şeklinde ise dört harf açıklanmaktadır. Dört harfin her biri yaşamın büyük kanunlarını sembolize eder. Bu harfler ilahi kutsal harfler olarak nitelendirilir. Bu harfler de A, B, D, C’dir. A: Bilinç, zihni, bilimi aklı, yetenek; B: Maddi zenginlik; D: Ten ve sağlık ve C: Can, ruh halini bildirir. Tecrübeli falcılar bu harflerin sırasına bakarak kişinin sağlığı ve geleceği hakkında yorumlarda bulunur (Gıylmanov, 1996: 253-254).

2.4. Beştaş Falı

Bu fal beş adet taşla, özellikle geleceği ön görmek amacıyla bakılmaktadır. Taşların beş tane olmasının anlamı şudur: Taşların dördü dünyanın dört tarafını, geriye kalan bir taş ise yerin merkezini ya da fal bakılan yeri simgelemektedir⁷. Bu falda beş tane taş yere atılır ve taşların dağılma durumuna göre yorumlarda bulunulur. Taşların nasıl, ne şekilde düştüğü, sırası ve şekli son derece önemlidir. Çünkü yorumlar buna göre yapılır.

Bu falla ilgili yapılan yorumlarsa şu şekildedir:

Taşların daire olarak saçılması hayatın iyi olmasına ve niyetlerin gerçekleşmesine, taşların yol olarak dizilmesi gelecekteki başarıya, taş dizininin bir ucunun çentiklenmesi gelecekteki kötüye, taşların üçgen olarak toplanması şanslı aşka, bir taşın üçgenden farklı bir tarafa düşmesi şanssız aşka, taşların bir köşe yaparak düşmesi kavgaya, dört taşın dört kenara düşmesi ve bir tanesinin onların ortasına düşmesi zenginliğe, güçlü ancak cimri bir yaşama, dört taşın dört kenara düşmesi ve bir tanesinin de onların dışında olması zenginliğe ve güçlü bir yaşama, taşların yuvarlak eğri olarak düşmesi yaşamın parçalanmasına, üç taşın yana ikincisinin de dizi olarak diğerlerinin yanına düşmesi âşık olmasına, dost ya da bir yakının gelmesine yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 254-255).

2.5. Düğme Falı

Bu fal birkaç tane ak ve kara renkte düğme ile bakılmaktadır⁸. Düğmelerin hepsi tek elin avcunda toplanır, diğer el fal baktıran kişinin kafasına konur. Falcı, “Kaygısı düşsün,

⁶ Kaynaklarda eserin adı “Falnâme-i Ca’fer Sâdik” olarak geçmekte ve Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesinde, 5489 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu eser 54 varaktan oluşmaktadır. Harekeli nesih ile yazılmış olan eserin varaklardaki satır sayıları değişiklik göstermektedir. Eseri ana hatları ile beş kısma ayrılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kadiroğulları, 2016: 18-19.

⁷ Üç, dört, beş, yedi, dokuz vd. gibi sayılara yüklenen anlamlar için bk. Durbilmez, 2019: 39-99; Aydın, 2019: 209-227; Tekin, 2020: 132-145.

⁸ Renklere yüklenen anlamlar için bk. Durbilmez, 2017: 61-92.

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

bahtı yuvarlanıp gitsin” diyerek avuçtaki düğmeleri etrafa saçar ve saçılan düğmelerin düşme şekillerine ve renklerine göre yorumlarda bulunur. Buna göre; düğmelerin dağınık saçılması kişinin kafasının, düşüncelerinin dağınık, gönlünün de karışık olduğuna yorumlurken; düğmelerin bir yerde toplanması ise düşüncelerin derli toplu, amacın güçlü, niyetin, hayallerin halis olduğu anlamına gelir.

Ak düğme dışarı doğru giderse bahtın (evleneceği kişinin) dışarıdan/yabancı bir yerden geleceğine; kara düğmenin dışarı doğru gitmesi yabancı bir yerde evlenileceğine ve mutlu olunmayacağına; siyah düğmenin yüzüstü düşmesi bahtsızlığa, kara ile ak düğmenin üst üste düşmesi kaygının da mutluluğun da aynı yerden gelmesine yorumlanır. Ancak kara düğme üstte olursa kaygı mutluluğu bastırarak, ak düğme üstte olursa da tam tersi gerçekleşecektir. Kara düğme yüzü açık bir şekilde düşerse kişi sonsuza kadar bahtsız, ak düğme ile kara düğme yan yana düşerse ömür boyu kaygı ile mutluluk yan yana olur. Kara düğme bir tarafa, ak düğme diğer tarafa yuvarlanıp giderse kaygı bir taraftan, mutluluk diğer taraftan gelir. Düğmeler üçgen şeklinde olup ortada ak düğme kalırsa kişi, bahtlı, muhabbet sahibi olur. Ortada kara düğme kalırsa da kişinin aşk hayatı bahtsız olur. Düğmeler bir dizi şeklinde sıralanırsa, dizi ucunda hangi düğmenin olduğuna bakarak bu yolun bahtlı ya da bahtsız olacağına dair yorumlar da yapılır. Düğmelerin dört kenara dörtgen şeklinde yatması şansa ve sağlığa, düğmelerin daire şeklinde olması bahtın yuvarlanmasına yorumlanır.

Düğme ile fal açmanın bir başka şekli ise şu şekildedir: Fal açan kişi farklı renkteki düğmeleri kişi sayısına göre belirler sonra da bir eline düğmeleri, diğer eline de bıçağı alır. Bu nesnelerin gizli güçlerinin olduğuna inanılmaktadır. Düğmeler yeri, kanı; bıçak da onun derisini, kemiğini sembolize edilmektedir. Falcı dullarını okur ve bıçağı öne doğru uzatıp avucundaki düğmeleri fırlatır. Düğmelerin düşüşüne göre yorumlarda bulunur. Buna göre; düğmeler uzağa giderse eşi ya da yoldaşı dışarıdan olacak, yakına düşerse kendi kendine yalnız yaşayacak, yüz üstü kapanıp düşerse bahtı inişli çıkışlı olacak anlamına gelir (Gıylmanov, 1996: 255-256).

2.6. Yüzük Falı

Bu falda bir araya gelen gençler derin bir tabağa ya da kazana su doldururlar ve kendi yüzüklerini suya bırakırlar. Suyun üstü kapatıldıktan sonra da içlerinden biri, yüzükleri çalkalayarak karıştırır ve şarkı söylemeye başlar. Şarkının içinde geçen dörtlükler; evlilik, bir yere gitme, kaygı, umut gibi belli başlı temalardan oluşmaktadır. Şarkı söylenirken yüzük düşürülür ve düştüğü yerdeki şarkı sözüne göre yorumlar yapılır.

Bu falı uygulamadaki diğer bir şekil ise şöyledir: Çoğunlukla kızlar arasında gerçekleşen bu uygulamayı genellikle Tatar Türklerinin geleneksel Nardugan bayramında yapılmaktadır⁹. Özellikle Çistay Kreşen Tatarlarında yaygın olan bu falda, erkekler ve kızlar Nardugan'ın evine toplanırlar. Ailedeki ilk çocuk ve en küçük çocuk kuyudan su almaya giderler. Suyu alırken güneşin yönüne dikkat ederek alırlar ve eve arkalarına bakmadan dönerler. Bu şekilde getirilen suyun tılsımlı güce sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu kovaya herkes kendi yüzüğünü atar. Bir kişi suyu karıştırır, biri de şarkısını söyler. Şarkı bittiğinde bir yüzüğü rastgele seçip alır. O esnada söylenen sözler ise kişinin çıkan falı olarak

⁹ Tatar Türkleri 18. yüzyıldan itibaren Julian takvimini kullanmaya başladıktan sonra yılbaşı kutlamalarının ismi Nardugan olarak değişmiştir. Bu bayram, Kazan Tatarlarında eskiden yılbaşı kutlanmasa da Kreşin, Mişer ve Çaptsa Tatarlarında farklı şekillerde kutlanmıştır. Bu bayrama Nardugan ismini Kreşinler kullanmışlar. Çeşitli yemekler hazırlamak, farklı kılıklara girerek ev ev dolaşmak ve fallar aracılığıyla gelecekteki bilgi edinmeye çalışmak bu bayramın en temel özelliklerinden olmuştur (Çetin, 2009: 48-49).

yorumlanır. Yüzüklerin bulunduğu su ise üç yüzükten sonra yenilenir, mevcut su güneşe karşı dökülür (Gıylmanov, 1996: 256-258).

2.7. Kaşık Falı

Gece yarısını geçtiğinde açılan bu falda, tüm işlerini bitiren kızlar, konuşmadan suyun yanına giderler ve kova ile su getirirler. Sonra suya bir kaşık bırakırlar. İçlerinden biri suyun üzerini havlu ile kapattıktan sonra kovaya elini sokup suyu karıştırır. O sırada tekerlemeler söylenir. Kızlardan biri kaşığı çıkarır ve söylenen şiir (takmak) o kaşık sahibinin olur. Bütün kaşıklar bu şekilde çıkarıldıktan sonra da tekrar kovaya konular. Sonrasında evin önüne çıkılır ve kova ile kaşıklar düz bir yere ya da temiz kar üstüne atılır. Acele etmeden herkes kendi kaşığını alır. Kaşığın nasıl yattığına bakılarak yorumlarda bulunulur. Buna göre; kaşığın çukuru yukarı doğru düşüp suyu da dolu olursa bahtın dolu yani zengin olacağına, kaşığın az su ile düşmesi bahtın orta halli olacağına, yüz üstü düşmesi ise bahtsız olunacağına yorumlanır. Kaşığın ucu hangi köye bakarsa da o köye gidileceğine inanılır (Gıylmanov, 1996: 258-259).

2.8. Çöp Falı

Bu fal, Penza taraflarındaki bazı Tatar köylerinde yaygındır. Yeni yılı karşılamak için oynanan oyunlara benzerdir. Genel olarak Aralık sonu, Ocak ayı başlarında bakılır. Evlerde bakılan bu falda, çöp ormana çıkarılır ve bir köpek havlar mı diye beklenir. Köpek hangi tarafa doğru havlarsa kız o tarafa evlenmeye gider diye inanılır (Gıylmanov, 1996: 259).

2.9. İğ/Ağırşak Falı

Bu falda iki ekmeğin parçası ve iki tane kömür parçası alınır. Ekmeğin ekmeğe karşı, kömür de kömüre karşı bakacak şekilde masanın dört kenarına konular. Sonra bir ipe iğni bağlayıp masanın tam ortasından asılır ve sonrasında dikkatlice izlenir. İğni ekmeğe doğru giderse kişinin niyetleri gerçek olacak, kömüre giderse gerçek olmayacak demektir (Gıylmanov, 1996: 259-260).

2.10. Çit Sayma

Bu fal, en eski faldan biridir. İki parçadan oluşan falda, öncelikle fala bakacak kişi belirlenir. Falcıya hangi evin çiti diye sorulur. O da bir komşunun adını verir. Gençler toplanıp o sokağa giderler. Çitleri saymaya başlarlar. Bu falda sorulacak soruların sayısı net olması gerekir. Kaç senede evlenirim, kaç yaşında evlenirim, kaç çocuğum olur, eşim kaç yaşında olacak gibi. Sonra çiti sayarlar ve hiç dönmeden de başka soruya cevap verirler. Ayrıca bütün Tatarlarda bu fal uygulanırken tekerleme söyleme âdeti de yapılagelmiştir (Gıylmanov, 1996: 260).

2.11. Kan Falı

Çok eski olduğu kadar pek sık görülmeyen bir faldır. Bu falın izlerini eski efsane ve yazılı edebiyat ürünlerinde görmek mümkündür. Söz gelimi, âşık olan kızın kanının yere damladığında, aşkının adını yazması Leyla ile Mecnun hikâyesinde geçmektedir. Bazı metinlerde de Mecnun'un kanı damladığında Leyla'nın adının yazıldığı anlatılır. Kıssayı Yusuf'da da benzer durum söz konusudur. Bu falın uygulanış şekli şöyledir: Parmak ucundan ya da başka bir yerden kan damlatılır. Bu kan damlası yayıldığında hangi harfe benziyorsa eşinin isminin o harfle başlayacağına inanılır (Gıylmanov, 1996: 260).

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

2.12. Horoz Falı

Daha çok Barda Tatarlarında görülen bu falda, bir tane horoz ya da tavuk yakalayıp hamama girerler. Hayvanı alkol ile sersemletip bırakırlar. Etraftaki kâğıt, yüzük, küpe gibi eşyaları dağıtırlar. Sonra da sersemlemiş hayvanın hangi eşyanın yanına gittiğine bakarlar ve buna göre yorumlarda bulunurlar. Buna göre hayvanın kâğıdı gagalaması sevdiğinden mektup geleceğine, çekirdekleri gagalaması güvenliğe ve yetkinliğe; horozun/tavuğun kıymetli eşyalara yönelmesi paraya/zenginliğe, tuza yönelmesi hayatın tuz gibi acı olmasına, bal ya da şeker gitmesi hayatın tatlı olmasına, karanlığa gitmesi ise hayatın iyi gitmeyeceğine yorulur (Gıylmanov, 1996: 260-261).

2.13. Çarık Falı

İlk bakışta bir çocuk oyununa benzeyen bu falın uygulaması şu şekildedir: Gençler bir evin önünde toplanır. İçinden biri -fala bakacak olan kişi-, çarığını alır ve sokağa fırlatır. Sonrasında herkes sokağa çıkıp ayakkabının ucunun hangi yöne doğru olduğuna bakar. Çarığın ucunun baktığı yerde, falı bakılanın eşinin olduğuna inanılır. Bu fal bazı Tatar köylerinde ise çarığın duvarın üstünden atılması şeklinde uygulanmaktadır (Gıylmanov, 1996: 261).

2.14. Koyun Falı

Gece ortasında bakılan bu fal, bazen güneş battığında ya da gece ortasında yahut da güneş doğmadan önce açılmaktadır. Falın uygulaması şu şekildedir: Erkekler, kızlar gece ortasında ahır önünde toplanırlar. Kız ya da erkeklerden biri, karanlık ahıra girer ve eline ilk gelen koyunu alıp çıkar¹⁰. Koyun gençse falı bakılanın genç biriyle, yaşlıysa yaşlı biriyle evleneceğine inanılır. Ayrıca koyunun hangi renkte olduğu da önemlidir. Ak koyun ak yüzlü, iyi kalpli; kara koyun ise kara suratlı, kara gönüllü ve yalancı; koyunun yünü dökülmüşse de fakir eşe yorulur (Gıylmanov, 1996: 261-262).

2.15. Yumurta Falı

Bu fal, ekin zamanında uygulanmaktadır. Tohumları saçmadan önce çok sayıda yumurta pişirilir. Yumurtalar tarlaya saçılır. Arkadan çocuklar o yumurtaları toplar ve ilk üç yumurta ile fal açılır. Fal açılan yumurtaların içine bakarlar. Yumurtanın boş yerinin olması ekinin olmamasına, boş yerinin az olması verimin orta halli olmasına, boşluğun hiç olmaması ise ekinin verimli olmasına yorulur (Gıylmanov, 1996: 262).

2.16. Kumalak Tanesi ile Fal Açma

Bu fal için 41 nohut çekirdeği alınır ve düz bir yere yayılır. Sonra da hiç saymadan üç parçaya bölünür ve her bir tanesinden dörder adet sayılır. Bölümlemeden arta kalanın sayısına göre fal yorumlanır. Bu falda falı bakılanın ömrü, aşkı, başarıları, mutluluğu gibi şeylere cevap aranır. Söz gelimi, sona dört nohut kalmışsa iyiye, şansa, kavuşmaya; üç kalmışsa her şeyin yeterince olmasına; iki ya da bir kalması ise kötüye, şanssızlığa, ayrılığa, hastalığa yorulur¹¹ (Gıylmanov, 1996: 262).

2.17. Hançer Falı

Bu fal, Eski Türklerde yaygın görülen ilginç bir faldır. Bu falda sevdiği bir yakınını (sevdiği, oğulları ya da babası) sefere yolcu edenler, onun hançerini sandığa koyar.

¹⁰ Barda Tatarları bu fal için tavukları kullanmışlardır.

¹¹ Kumalak falı, Kırgız, Kazak ve Özbek Türklerinde de yaygındır. Ayrıntılı bilgi iç bk. İnan, 2013: 157-158; Tavkul, 2007.

Hançerin değişimine göre de sefere giden hakkında yorumlarda bulunulur. Buna göre, hançerin zamanla karaması/bozulması bu kişinin başına kötü bir şey gelmesine, hançerin temiz kalması ise sağlıklı olmasına yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 262).

2.18. Hırsız Nasıl Bulunur?

Bu fal, kaybolan bir şeyin kim tarafından alındığını bulmak için kullanılmaktadır. Bunun için de bir tabak su alınır. Eşyasını kaybolan kişinin saçına yüzüğünü bağlayıp suya bırakılır ve su üzerinde hırsızın yüzü ortaya çıkar. Bu fal (Bunu falın bir türüne alınabilir) eskiden, Perm Tatarlarında şamanlar tarafından yapılmaktaymış (Gıylmanov, 1996: 263).

2.19. Gökkuşağı Falı

Eski Türklerde özellikle Sibiryta Tatarlarında şansın, bereketin olup olmadığı, gökkuşağının hangi taraftan ve ne zaman çıktığına bakılarak karar verilirmiş. Bu falda, gökkuşağının yaz başında doğudan görünmesi büyük başarıya şansa, batı taraftan görünmesi de az başarıya yorumlanmıştır (Gıylmanov, 1996: 263).

2.20. Ekine Ne zaman Çıkmak Gerekir?

(Kaz yumurtası ile fal açma)

Bu fal, köy insanı tarafından ekine ne zaman gideceğini belirlemek için kullanılmaktadır. Fal için kazın ilk üç yumurtası alınır (bazen de ilkini, ikincisi ya da sonuncusu alınır) ve her biri ölçülür. İlk yumurta son yumurtadan ağır gelirse ekine daha erken çıkılmalı diye düşünülür. İkinci yumurta ağır gelirse ekine tam orta zamanda, üçüncüsü ağırsa da ekmeye daha sonra çıkmak gerekir diye düşünülür. Yazın gelmesiyle ilgili olarak yapılan başka bir yorumlama da şu şekildedir: İlk durumda yaz erken gelir, ikinci durumda ortada, son durumda sonradan gelecektir (Gıylmanov, 1996: 263).

2.21. El Dokuması Falı

Bu fal, Çuvaşistan'ın Berengi civarındaki Tatarlar arasında görülmektedir. Bu falda, yün eğrildiği zaman kapıdan kim girerse, -özellikle genç kızsda bu kişi- o tulanın bir başından kesip verir ve o kişiyi kapıdan çıkarıp gönderir. Dışarıya çıktıktan sonra o kızın önüne kim gelirse onunla evleneceğine inanılır. Bazen de bu yorum genelleştirilir ve bir yaşlı ile karşılaşırda yaşlı insanla evleneceği, genç çıkarsa da genç birisiyle evleneceği düşünölmüştür.

Bu fal, Tav tarafındaki Kreşin Tatarlarında da farklı türlü şu şekilde yorumlanmıştır: Tula basan kişi ak tulayı basıyorsa kızın gelecekteki eşi ak yiğit olur, kara tula basarsa kara yiğitle evlenecektir. Başka bir yorumda da tula basanın yanına gelindiğinde, tulacı hangi renkte tulayı basıyorsa eşi de öyle olacaktır. Söz gelimi; ak tula iyi kişiye, bahta yorumlarken kara tula ise kötü kişiye, bahtsızlığa yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 263-264).

2.22. Havlu Falı

Bu fal üç şekilde bakılmaktadır. İlkinde, kızlar kaşığı alıp dışarı çıkarlar. Çıkarılan sese hangi taraftan köpek havlarsa kişi evlenmek için o tarafa gidecektir ya da hangi yönden biri gelirse o tarafa evlenmeye gidecek yahut da karşısına ilk çıkan kişi, yaşlı ise yaşlı ile genç ise genç ile evlenecektir diye düşünölmür. İkincisinde, kızlar havlu yaparlar ve havluyu bitirdikleri gün bahtlarını yorumlarlar. Çitin üzerinden ayakkabı atarlar ve ayakkabının ucu hangi tarafa dönükse o taraftan eşin geleceğine inanılır. Üçüncüsünde ise havluyu yapan onu boynuna atıp ormana çıkar. Karşılaştığı kişi yaşlı ise yaşlı ile genç ise genç ile evleneceğine yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 264).

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

2.23. Urgan Falı

Ayakkabı falına oldukça benzeyen bu falda, kuyunun üzerinden urgan atarlar onun nasıl düştüğüne bakarak yorumlarda bulunurlar. Söz gelimi; urgan açılarak giderse yola, yuvarlanarak düşerse hayata, bütünlüğe, bolluğa; köşeli bir şekilde düşerse kavgaya, derde; yuvarlağa benzer şekilde düşerse de rahatlığa yorulur (Gıylmanov, 1996: 264).

2.24. Yıldız Falı

Yıldız falı, farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Bunların birinde bu fal akşam ya da gece yorumlanır. Köyün ortasında toplanıp göğe bakan gençler, yıldız hangi taraftan düşerse o tarafta yaşayan erkeklerin ve kızların bahtlı olacağına inanır. Bir başka şekilde de ilk önce birinin ismi söylenir. Sonrasında da onun sevdiği kişi hangi taraftan gelecek diye bakılır. İlk düşen yıldız hangi tarafta ise sevdiği de o taraftan gelecek ya da o tarafta yaşayacak diye düşünülür.

Bu falın ikinci şeklinde, sekiz gün boyunca yıldızlar sayılır, bu süre zarfında tek bir kelime edilmez, kimseye bir şey söylenilmez. Dokuzuncu günde kişinin rüya görmesi beklenir ve rüyada görülen kişiyle evlenileceğine inanılır.

Bu falın üçüncü şeklinde, Dolunay zamanında yani Ay'ın beşinci gününde gece temizse gökteki yıldızlar sayılarak uyulur. Bu zamanda başka insanlarla iletişim sınırlanır. Tüm koşullar sağlandığında rüyada evlenilecek kişinin görülmesi beklenir. Bu falın dördüncü şeklinde, kişinin doğum gününde gece dışarı çıkıp yıldızlar sayılır ve sonrasında uyunur. Böylece rüyada sevdiğinin görüleceğine inanılır (Gıylmanov, 1996: 265).

2.25. Ayna Falı

Bu fala ıssız, تنها yerlerde, çoğunlukla da hamamın üst tarafında bakılmaktadır. Güneşin doğmaya yakın zamanlarında aynaya yansıyan güneşin ilk ışıklarıyla aynaya bakan falcı, tüm zihniyle odaklanıp fala baktıran kişi hakkında düşünür. Söz gelimi; fala giden kişi, oğlu hakkında ya da genç bir kız, sevgilisi hakkında bir şeyler öğrenmeyi talep ederse falcı, o kişiyi düşünerek önce duasını okur, sonra aynaya bakar ve orada bazı görüntüler görür. Aynada yol görünmesi bakılan kişinin dönmesine, iki taraftan toprağın düşmesi ölüme, su görünmesi kaygıya, gözyaşına, kuş görünmesi ise buluşmaya, habere işaret eder.

Bu falın diğer bir şeklinde, damadın kim olacağını bilmek isteyen kız tarafından masaya beyaz bir örtü serilir. Onun üstüne de yedi kat kül, külün üstüne tuz tabağı, onun üstüne de bir kâse su konulur. Su içine altın yüzük bırakılır ve iki tarafa da iki çıra yakılıp konulduktan sonra da kâsenin üstü ayna ile kapatılır. Gece saat 12 olduğunda aynaya bakılır. Sönük ateşin ışığında aynaya gelecekteki damat adayı görüneceğine inanılır. Ancak aynaya uzun uzun bakmak tavsiye edilmez. Aksi halde damat adayı kızın yanağına vurabilir.

Bu falın başka bir şeklinde ise evleneceği insanı önceden bilmek isteyen kişi, Dolunay'ın 15. gecesini gece ortasında açık alana çıkar ve aynayı Ay'a tutarak içinden sevdiği insanın ismini tekrarlar. Sonrasında birlikte olacağı insanın suretinin aynaya düşeceği söylenilir (Gıylmanov, 1996: 265-266).

2.26. Ateş Falı

Bu fala genellikle önemli bir işe başlarken ya da yola çıkarken bakılmaktadır. Fala bakılırken çıranın bir tarafına ekmek diğer tarafına kömür konulur ve çıra yakılır. Çıranın yanması biterken ekmek tarafına eğilirse yapılacak iş ya da çıkılacak yol güzel olur, kömür tarafına düşerse de işe başlamamak, yola çıkmamak daha hayırlıdır diye düşünülür (Gıylmanov, 1996: 266).

2.27. Tespih Falı

Bilindiği üzere tespihin boncukları üç bölüme ayrılmaktadır. Tespih çekilirken ilk boğumda Suphanallah, ikincisinde Elhamdülillah, üçüncüsünde de Allahu Ekber denilir. İşinin hayırlı olup olmadığını yormak isteyen kişi eline tespihi alır, gözünü kapatır ve bismillah diyerek bir tane bocuğu tutar. Eğer Suphanallah tutmuşsa işi iyi, Elhamdülillah tutarsa orta halli gidecek, Allahu Ekber çıkarsa da işe başlamamak daha hayırlı olacaktır (Gıylmanov, 1996: 266).

2.28. Tuzlu Ekmek Falı

Gelecekteki eşini öğrenmek isteyen kız bu falı şu şekilde uygulamaktadır: Yatmadan önce çırpılardan bir kuyu yapar. Sonrasında bir dilim ekmeği tuza banıp ses çıkartmadan yer ve yerine yatar. Bu şekilde rüyasında evleneceği insanına kuyudan su alıp verirken göreceği söylenilir (Gıylmanov, 1996: 267).

2.29. İğne Falı

Bu falda bir tabağa su konulur ve bu suya iki iğne atılıp yüzdürülür. Eğer o iki iğne birbirine yakınlaşırsa sevdiği insan ile kavuşacağına, tam tersi durumda da yolların ayrılacağına inanılır (Gıylmanov, 1996: 267).

2.30. Kürek Kemiği Falı

Bu falda fala bakan kişi, koyunun kürek kemiğini yanan ateş üstünde tutar. Bu sırada çıtırdaya çıtırdaya yanmaya başlayan kemiğe bakarak yorumlarda bulunur: Kemik üst tarafından yarılmaya başlarsa iş, niyet, muhabbet iyiye gidecektir. Tersinden yarılmaya başlarsa iş kötüye gidecek, diye düşünülür. Boydan yarılsa da yarıma şekline göre gelecek zorluklar da farklı şekilde yorumlanır. Kürek kemiği yardımıyla geleceğe bakanlar için ise “yavırınçı” yani, arka kürek kemiği denmektedir (Gıylmanov, 1996: 267).

2.31. Çıra Falı

Bu falda çırayı yakarlar ve onu yukarı doğru tutarlar. Çıra yandıkça yandığı taraf hangi yöne düşerse damat adayı ya da misafir o taraftan gelecek yahut da o tarafa yolu düşecek diye yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 267).

2.32. Ay Işığı Falı

Bu falda, fala bakan kişi Ay’ın 15. gecesinde gökyüzü bulutlu değilse su kenarına gider ve kendi gölgesine bakar. Kafası görünmüyor ise ölüme yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 267).

2.33. Gölge Falı

Genelde uzağa ya da savaşa gitmeden önce bakılan bu fal, tertemiz bir sobaya kağıt yakılıp, gölgesine bakılmak suretiyle açılmaktadır. Bükülen kağıt yakılır ve ışığı sobaya düşürülür. Kağıt yanarken yansımaya göre yorumlarda bulunulur. Yansıma neye benziyorsa falı açan kişinin hayatı da o çıkan görüntüye nispetle anlatılır. Söz gelimi; insan görünümü sağlığa; haç görünümü ölüme, kaygıya ve düşmanlar tarafından öldürülmeye; at yoldan sağlıklı şekilde dönmeye, ağır hizmette bulunmaya ya da zor yolculuğa yorumlanır. Köpek ya da kurt iyiliğe; boynuz ise keyifsizliğe, hıyanete yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 266-267).

2.34. Guguk Kuşu Falı

Bu fal, guguk kuşunun kaç defa öttüğüne bakarak yorumlanmaktadır. Guguk kuşuna “Ne kadar yaşayacağım?, Kaç yıl sonra evleneceğim?, Ne kadar zaman sonra mutlu

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

olacağım?, Ne kadar yaşayacağım?, Ne zaman iyileşeceğim?” gibi sorular sorulur ve kuşun ötme sayısı, sorunun yanıtı anlamına gelir.

Bu fal genellikle haziran ayında çarşamba günü güneş çıktığında yapılmaktadır. Bazen fal için ormana gidildiği de olur. Ormana gidilip “Ne kadar yaşayacağım guguk?” gibi sorular sorulur ve kuştan yanıt beklenir (Gıylmanov, 1996: 268).

2.35. Kendir Falı

Artan kendirleri bahtlarını yormak için kullanan genç kızlar, bu fal için kendiri sağ bileğine bağlayıp dışarı çıkar. Karşlarına çıkan insanın yaşlı, genç, zengin, yoksul olmasına göre kendi hayatını yorarlar (Gıylmanov, 1996: 268).

2.36. Suya İp Salma

Bu falda bir tabağa su konulup birkaç kat ip büküp büküp suya atılır. Bu sırada falı açılan bir kızın ve bir erkeğin ismini söylenir ve falan filanla birlikte olacak mı? gibi sorular sorulur. Sudaki iplerin çözülüp birbirine yaklaşıp uzaklaşmasına göre de yorumlarda bulunulur (Gıylmanov, 1996: 268).

2.37. Dinlemeye Gitme

Tatar Türkçesinde “tınga baru”, “dinlemeye gitme” diye bir söz bulunmaktadır. İnsanlar genellikle ailesinde önemli bir olay beklediğinde bu falı uygularlar. Söz gelimi, oğullarını evlendirmek için bir kıza niyetlenmişlerse, “Kızı verecekler mi, vermeyecekler mi?” gibi sorulara cevap aramak için bir komşunun evine gidip (özellikle eşli çocuklu kişileri tercih ederler) sessizce duvara kulağını dayayıp ne konuştuklarını dinlerler. O konuşmalarda geçen kelimelere göre de yorum yaparlar. Evlerinin dinlendiğini fark eden ev sahipleri ise duvara kaşıkla tıklar. Kaşık, tabak sesleri kargaşaya yorulduğu için, kapıyı dinleyenler evden koşarak uzaklaşırlar.

Kızlar, bu falı farklı şekilde evlere gitmeden de yaparlar. Akşamın karanlığında boş arazilere giderler ve oradan gelecek sese kulak verirler. Su damlama sesi paraya, gidilecek evin zengin olacağına yorumlanır.

Tatar Türklerinde 6 Nisan “tın günü”dür. Bu gün eğlence mahiyetinde kapıları değiştirmek, odun çalmak gibi farklı uygulamalara da sahne olur. Kreşin Tatarlarında ise bu gün biraz daha farklı özelliktedir. Bugünde göğüslerine kaşık koyup giden Tatarlar, içlerinden birisinin dönmesini ya da gelmesini dilerler. Döndüklerinde o kaşığı atarlar. Kaşığın yukarı bakarak düşmesi beklenen kişinin dönmesine, aşağı bakarak düşmesi ise dönmemesine yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 268-269).

2.38. Meşe Parmak Falı

Bu falda fala bakan kişi sekiye oturur, gözlerini kapatıp kollarını açar ve sonra iki parmak meşeyi yaklaştırmaya başlar. Bu sırada içinden 3 defa “Benim dilim değil, derya geçiren başkalarının dili, benim elim değil, Eyşe-Batmanların eli... Engeriçke engeriçke tüteyke!” der.

İki parmağı korka korka birbirine yaklaştırmaya çalışır. Birleşirse dileğin gerçekleşeceğine, birleşmezse de gerçekleşmeyeceğine yorumlanır (Gıylmanov, 1996: 269).

2.39. Yavrimçı¹² Falı

Bu fal koyunun kürek kemiği ile açılmaktadır. Bakıcı, koyunun kürek kemiğini büyük bir tepeye koyar. Kemiği elleriyle sıyırdıktan sonra bir avuç bezelyeyi kemiğin üzerine koyar. Taneler etrafa saçılır. Sonrasında yavrimçı, hangi tarafa kaç adet düşmüş diye bu taneleri saymaya başlar. Sonra da “İnne inne, güriy güriy, döpé döpé, döp döp!” denir ancak kemiklerin üstüne atılan tanelerin ne anlama geldikleri açıklanmamıştır (Gıylmanov, 1996: 269-270).

2.40. Çubuk Falı

Halk arasında “kalem falı” denen bu falda, aynı uzunlukta ve aynı boyutlarda olan dört çubuk ya da kalem alınır ve masa üstüne dörtgen şeklinde dizilir. Sonra da “Ev iyesi var mı?” ya da “Ev iyesi hangi tarafta?” diye sorarlar. Dörtgenin bir tarafı değişmeye başlayarak birazcık öne çıkar. Üçgen tarafı olan ev iyesinin hangi tarafta olduğunu gösterir. Bu fal bazen ev iyesi yerine damat, sevgili, misafir için de yapılmaktadır (Gıylmanov, 1996: 270).

2.41. Yaprak Falı

Genç kızlar arasında yaygın olan bu fal, güzün yapraklar kuruyup sarardığında yapılmaktadır. Bunun için bir tane kurumuş yaprak alınır ve yüksekliğe çıkıp yaprağı bırakılır. Yaprak oynaya oynaya hangi tarafa doğru giderse kızın güveyi o tarafta yaşıyor ya da o taraftan gelecek diye düşünülür (Gıylmanov, 1996: 270).

2.42. Kayrak Taşı Falı

Bu falda, taş suya atılır, taş su üstünde kaç defa sekerse o kadar çocuğun olacaktır diye inanılmaktadır. Bazı kaynaklarda bu oyun “şeytani koşturtmak” şeklinde de adlandırılmaktadır (Gıylmanov, 1996: 270).

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, Kazan-Tatar Türklerinin fal kültürü hakkında bilgi verilerek falın, Kazan-Tatar Türklerinin kültüründeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada 42 çeşit fal incelenmiştir. İncelenen bu fallar; bakılma nedenleri, bakılma yöntemleri, işlevleri ve kullanılan unsurlar (malzeme, sembol vb.) yönünden aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:

Kazan-Tatar Türklerinde fal, ekseriyetle meçhul olan geleceği öğrenmek için bakılmaktadır. İnsanların gelecekle ilgili öğrenmek istedikleri en önemli bilgi ise evlilik mevzusu olmuştur. Gelecekteki eşin kim olacağı, hangi özelliklere sahip olacağı (zengin, genç gibi), yakına mı uzağa mı gelin gidileceği, mutlu olunup olunmayacağı merak edilen sorular arasındadır. Evlilikle ilgili bakılan fallar ise; Dügme Falı, Yüzük Falı, Çöp Falı, Kan Falı, Çarık Falı, Koyun Falı, El Dokuması Falı, Havlu Falı, Yıldız Falı, Ayna Falı, Tuzlu Ekmek Falı, İğne Falı, Çıra Falı, Kendir Falı, Meşe Parmak Falı, Yaprak Falı’dır.

Gelecekle ilgili olarak bilinmek istenilen diğer konular ise sağlık, mutluluk, ömür, yolculuk ve iş olmuştur. Bu konularla ilgili olarak bakılan fallar ise; Kuran Falı, Kitap ile Fal Açma. Cabbar Sadık’ın Falname Kitabına Göre Fal Açma, Beştaş Falı, Dügme Falı, Yüzük Falı, Kaşık Falı, Çöp Falı, İğ/ağırşak Falı, Çit Sayma, Horoz Falı, Yumurta Falı, Kumalak Tanesi ile Fal Açma, Hançer Falı, Gökkuşağı Falı, Kaz Yumurtası ile Fal Açma, Urgan Falı, Ateş Falı, Tespih Falı, Kürek Kemiği Falı, Ay Işığı Falı, Gölge Falı, Guguk Kuşu Falı, Suya İp Salma, Dinlemeye Gitme, Yavrimçı Falı’dır.

¹² “Yavrimçı” sözcüğü, Tatar Têlênêñ Añlatmalı Süzlégé (1981) adlı sözlüğün 3. Cildinin 621. Sayfasında bulunamamıştır. Bu nedenle özel isim olduğu düşünülmektedir.

Kazan-Tatar Türklerinde Fal Kültürü

Falların bir kısmı da eğlence/oyun mahiyetini taşımaktadır. Bu fallar, kızların kendi aralarında eğlenmek ya da bayram gibi özel günleri keyifli kılmak istedikleri zaman bakılmaktadır. Söz gelimi; Yüzük Falı, Çöp Falı, Çarık Falı, Yumurta Falı ve Dinlemeye Gitme Falı.

Bunun beraber, yukarıda verilen geleceği öğrenme ile ilgili falların yanı sıra, kaybolan nesnelere bulunması için “Hırsız Nasıl Bulunur?” falı da yer almaktadır.

Fallarda çeşitli araçlar ve teknikler kullanılmakta olup bunlara göre fallar altı kategoride toplanabilir:

i) **Kitapla bakılan fallar:** Kuran falı, Kitap ile Fal Açma, Cabbar Sadık’ın Falname Kitabına Göre Fal Açma.

ii) **Nesne ile bakılan fallar:** Beştaş Falı, Düğme Falı, Yüzük Falı, Kaşık Falı, Çöp Falı, İğ/ağırşak Falı, Horoz Falı, Kumalak Tanesi ile Fal Açma, Hançer Falı, El Dokuması Falı, Havlu Falı, Urgan Falı, Ayna Falı, Tespih Falı, İğne Falı, Çıra Falı, Kendir Falı ve Çubuk Falı.

iii) **Yiyecek ile bakılan fallar:** Tuzlu Ekmek Falı ve Yumurta Falı.

iv) **Tabiat unsuru ile bakılan fallar:** Ateş Falı, Gölge Falı, Suya İp Salma, Meşe Parmak Falı, Yaprak Falı ve Kayrak Taşı Falı.

v) **Hayvan/hayvan uzvu ile bakılan fallar:** Horoz Falı, Koyun Falı, Kaz Yumurtası ile Fal Açma, Kürek Kemiği Falı, Guguk Kuşu Falı ve Yavrımcı Falı.

vi) **Gök cismiyle bakılan fallar:** Gökkuşağı Falı, Yıldız Falı ve Ay Işığı Falı’dır.

Fallarda niyet edilen şeyin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğiyle ilgili olarak sorular sorma yaygın bir yöntemdir. Bu tür fallarda yorumlama genelde, sayıya ve renge göre olup bu noktada sayılar ve renkler önemli kültürel unsurlar olarak fallarda da yerini almıştır. Fallarda en sık görülen sayılar Türk kültürünün en yaygın sembolleri arasında olan üç, yedi, beş ve kırk sayılarıdır. Sayıların görüldüğü fallar; Kuran Falı, Beştaş Falı, Çit Sayma, Kumalak Tanesi ile Fal Açma, Tespih Falı, Guguk Kuşu Falı ve Meşe Parmak Falı’dır. Fallarda renk olarak ise ak ve kara renkleri görülmektedir. Düğme Falı, Koyun Falı, El Dokuması Falı’nda ak renk, iyiyi, güzeli, sağlığı, mutluluğu sembollerken; kara renk kötüyü, bahtsızlığı, hastalığı, uzaklığı sembolize etmektedir.

Hançer Falı, İğne Falı, Ateş Falı, Kan Falı, Yıldız Falı gibi fallar, daha çok Türklerin kadim inanışlarının izlerini taşıırken kitap kullanılan veya dua okunarak yapılan fallar ise İslami geleneğin izlerini taşımaktadır. Nitekim Kuran Falı, Kitap ile Fal Açma, Cabbar Sadık’ın Falname Kitabına Göre Fal Açma, Tespih Falı, Ayna Falı gibi fallar buna örnek gösterilebilir. Fallarda dua kadar fal tekerlemeleri de bulunmaktadır. Yüzük Falı, Kaşık Falı, Kan Falı ve Guguk Kuşu Falı tekerlemelerin kullanıldığı fallara örnek gösterilebilir. Bunun yanında falların bir kısmı da farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. Kitap ile Fal Açma, Cabbar Sadık’ın Falname Kitabına Göre Fal Açma, Kaz Yumurtası ile Fal Açma, Havlu Falı, Yıldız Falı, Ayna Falı, Dinlemeye Gitme ise bu fallar arasındadır.

Sonuç olarak Kazan-Tatar Türklerinde fal, belirgin kültürel bir ögedir. Kitap, gök cisimleri ve türlü nesnelere faydalanmak suretiyle bakılan bu falların bir kısmı eski Türk inanışlarının izlerini taşıırken, bir kısmı İslami kültürün izlerini taşımaktadır. Bu fallara temelde; gelecekte haberdar olmak ya da evlilik gibi yaşamın önemli dönüm noktaları hakkında bilgi edinmek amacıyla bakılsa da aynı zamanda, Kazan-Tatar Türklerinin özellikle kış gecelerinde ve Nardugan gibi geleneksel bayramlarında biraz da eğlenmek amaçlı oyun mahiyetinde olduğu da görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın, M. (1995). Fal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, 134- 138, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

- Aydın, F. (2019). “Uygur Halk Anlatılarında Sayı Simgeçiliği”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 44: 209-227.
- Boyras, Ş. (2000). Üç Manzume ve Halkbilimi Açısından Değer. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 9: 151-174, Sivas.
- Boyras, Ş. (2006). *Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çetin, Z. Ç. (2009). *Tatar Türklerinin Gelenekleri ve Göreneklere*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.
- Durbilmez, B. (1998). *Taşpınarlı Halk Şairleri*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Durbilmez, B. (2013). “Cams / Shamans, the Folk Healers Living in Anatolia: Ocak Folk Healers”, *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 19: 1-11.
- Durbilmez, B. (2016). “Ozan Kavramından Hareketle Dede Korkut Üzerine Bir Değerlendirme”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası (19-23 Ekim 2015, Çeşme- İzmir) Bildiriler Kitabı*, 1. Cilt, Hzl. Metin Ekici vd., 483-505, İzmir: Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Durbilmez, B. (2017). *Türk Dünyası Kültürü -I*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Durbilmez, B. (2019). *Türk Kültür Coğrafyası, Halk Bilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ertürk, T.B. (2022). *Ca'fer Es-Sâdık ve Ona İfade Edilen Yıldızname İsimli Eser*. (Yayımlanmamış YL Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İbrahimov, G. (1981). *Tatar Têlênêñ Añlatmalı Süzlêgê*. Kazan: SSSR Fenner Akademiyesê, Kazan Filialı.
- Gıylmanov, G. (1996). *Tatar Miqları I, Bêrençê Kitap*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Gültekin, M. (2014). “Türk Kültüründe Fal ve “Falcılık Bağlamında Manisa/Selendi Yöresi Irkçıları ve Irk Ocakları”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XLIX: 119-137.
- Gümüş, Ş. (2021). Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk Destanlarından Örneklerle. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 50: 1-20.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya: Vadi Yayınları.
- Halıcı, G. (2018). Popüler Kültürün Ekonomik Bir Olgusu: Fal. *Karadeniz Araştırmaları*, XV, 58: 146-159.
- İnan, A. (2013). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kadiroğulları, U. (2016). *Falnâme-İ Ca'fer Sâdık (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış YL Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, C. (2008). “İrk Bitig’de Falcılık”, *Kültür Tarihimize Gizli Diller ve Şifreler*, Ed. Emine Gürsoy Naskali-Erdal Şahin. İstanbul: Picus Yayınları.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin Moğolların Eski Dini*. (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Scognomillo, G. ve Arslan A. (1999). *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Fal*. İstanbul: Karizma Yayınları.
- Sümbüllü, Z. (2010). Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XVII, 43: 55-72.
- Tavkul, U. (2007). Kıpçak Kökenli Türk Boylarında ‘Küreğ Kemiği’ ve ‘Kumalak Taşı’ Falı. *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 2003, II, 181-190.
- Tekin, F. (2020). “Kazan Tatarlarının Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 21: 132-145.

GÜNEY CEPHESİNDE İNGİLİZ-FRANSIZ İŞGALLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR, SAVUNMA FAALİYETLERİ VE CEPHENİN ÖZELLİKLERİ

DIFFERENCES BETWEEN THE BRITISH AND FRENCH INVASIONS ON THE SOUTHERN FRONT, DEFENSIVE ACTIVITIES, AND THE PROPERTIES OF THE FRONT

РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ АНГЛИЙСКО-ФРАНЦУЗСКОЙ ОКУПАЦИЕЙ НА ЮЖНОМ ФРОНТЕ, ОБОРОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ И ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ФРОНТА

Levent ÜNAL*

ÖZ

İstiklal Harbi'nde Güney Cephesinde önce Mondros Mütarekesi öne sürülerek İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin işgalleri yaşandı. Buna tepki olarak Sivas Kongresi sonrası bölgede Kuvayimillie teşkilleri oluşturulmaya başlandı. Bu dönemde İngilizler, kendi işgal ettikleri yerleri Fransızlara devrederek çekildiler ve işgal bölgelerinde direniş başladı. Halkın mücadelesi sonucu Fransız kuvvetleri önce Maraş'ı, akabinde Urfa'yı terk ederek çekildiler. Fransızlar hem Güney Anadolu'da hem Suriye'de zor duruma düşünce geçici ateşkes talep ettiler ve bu dönemde Suriye'de büyük oranda kontrolü sağladılar. Geçici ateşkes sonrası Suriye'den takviye ettiği kuvvetlerle Antep ve Adana bölgesinde işgal faaliyetlerine ağırlık veren Fransızlar kısmi başarılar elde etseler de bölgede tutunamayacaklarını anladılar, bunun sonucunda Sakarya Zaferi sonrası TBMM Hükümeti ile Ankara İtilafnamesi'ni imzalayarak bölgeden çekildiler.

Güney Cephesi, Doğu ve Batı cephelerinden çeşitli yönlerden farklılık gösterdi. Bu farklılıklar; düşman kuvvetlerinin niteliği, işgalci güçlerin değişmesi, harekât alanının bütünlüğü, harekât nevelerindeki değişiklik, Kuvayimillie'nin yapısı ve özellikleri ile Ermenilerin kullanılması yönlerinden oldu.

Güney Cephesi'nde savunma faaliyetleri ve mücadele, cephenin değişik kesimlerinde birbirinden farklı mahiyette yürütüldü. Maraş ve Urfa'da çatışmalar yoğunlukla meskûn mahal muharebesi şeklinde gerçekleşirken, Adana bölgesinde gayri nizami harp uygulamaları ağırlıktaydı. Antep'te ise hem meskûn mahal muharebesi hem de kuşatmayı yarma harekâtı şeklinde icra edildi. Maraş'taki meskûn mahal muharebeleri şehir merkezinde başlarken, Urfa'da şehir merkezi dışından şehir merkezine doğru gelişti. Urfa'daki direnişte aşiretlerin büyük çoğunluğunun direnişe desteği dikkat çekiciydi. Antep Cephesi, Fransız

* **ORCID:** [0000-0003-4023-7064](https://orcid.org/0000-0003-4023-7064), Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, unallevant11@gmail.com, junal@baskent.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Ünal, L. (2023). GÜNEY CEPHESİNDE İNGİLİZ-FRANSIZ İŞGALLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR, SAVUNMA FAALİYETLERİ VE CEPHENİN ÖZELLİKLERİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 173-200. DOI: [10.17498/kdeniz.1304191](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1304191)

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

kuvvetleri tarafından çepeçevre kuşatılan bir kentin, kendinden çok üstün düşmana karşı halk tarafından 10 ay süreyle başarıyla savunulmasıyla öne çıktı. Güney Cephesi'nin bir diğer önemli özelliği, Milli Mücadele'nin ilk kurşunun bu cephede atılması ve ilk zaferlerin bu cephede kazanılmasından kaynaklanmaktadır.

Aslında Güney Cephesi, büyük güçler tarafından işgal edilen ve silahlı kuvvetlerden yoksun işgalcilerle kendi başlarına mücadele etmek zorunda kalan milletler için örnek bir cephe'dir. Cephede yaşananlardan çıkarılacak çok dersler vardır. Bu cephe ile ilgili araştırmaları sürdürmek ve yürütülen mücadelenin anısını canlı tutmak, canları pahasına orada kahramanca direnen atalarımıza da bir vefa borcudur.

Bu makalenin amacı, Güney Cephesinde İngiliz ve Fransız işgalleri arasındaki farklılıkları ve bu cepheyi diğer cephelerden ayıran özellikleri açıklamak, cephede mücadelenin başından sonuna değin olan gelişmeleri bütüncül bir yaklaşımla ele alarak resmin tamamını göstermeye çalışmaktır. Çalışma için literatür taraması metodu ve nitel araştırma modeli kullanılmıştır

Anahtar Kelimeler: Güney Cephesi, Adana Savunması, Maraş Savunması, Urfa Savunması, Antep Savunması.

ABSTRACT

In the War of Independence, the Southern Front was first occupied by British and French forces on the grounds of the Mudros Armistice. In reaction to this, after the Sivas Congress, Kuvayimilliyeh organizations (nationalist forces) started to be established in the region. In this period, the British retreated by handing over the places they occupied to the French and resistance began in the occupied areas. The French forces withdrew first from Maraş and then from Urfa as a result of the people's struggle. When the French were put in a difficult position both in Southern Anatolia and Syria, they requested a temporary ceasefire, and during this period, they gained control in Syria to a great extent. After the temporary ceasefire, the French, who focused on occupation activities in the Antep and Adana region with the forces reinforced from Syria, realized that they could not hold on in the region, even though they achieved partial successes, and consequently, they signed the Ankara Treaty with the Government of the Turkish Grand National Assembly after the Victory of Sakarya and withdrew from the region.

The Southern Front differed from the Eastern and Western Fronts in several ways. These differences were in terms of the nature of the enemy forces, the change in the occupying forces, the integrity of the operational area, the change in the types of operations, the structure and characteristics of the Kuvayimilliyeh, and the use of Armenians.

On the Southern Front, defense activities and the struggle were carried out in different areas of the front in different ways. In Maraş and Urfa, the battles were mostly fought in the form of urban battles, while in the Adana region, irregular warfare practices were predominant. In Antep, on the other hand, both urban battles and siege-breaking operations took place. While the urban battles in Maraş started in the city center, those in Urfa developed from outside the city center to the city center. The support of the majority of the tribes for the resistance in Urfa was remarkable. The Antep Front stood out with the successful defense of a city surrounded by French forces for 10 months by the people against a far superior enemy. Another important characteristic of the Southern Front is that the first bullet of the National Struggle was shot on this front and the first victories were won on this front.

In fact, the Southern Front is a model front for nations that are occupied by superpowers and have to fight the occupiers on their own without armed forces. There are many important lessons to be learned from what happened on the front. Maintaining research on this front and keeping the memory of the struggle alive is a debt of loyalty to our ancestors who

heroically endured there at the cost of their lives.

The aim of this paper is to clarify the differences between the British and French occupations on the Southern Front and the characteristics that distinguish this front from other fronts and to try to portray the whole picture by taking a holistic approach to the developments from the beginning to the end of the struggle on the front. The literature review method and qualitative research model were used for the study.

Keywords: Southern Front, Adana Defense, Maraş Defense, Urfa Defense, Antep Defense.

АННОТАЦИЯ

Во время Войны за независимость сперва было выдвинуто Мудросское перемирие, после чего британские и французские войска вторглись на Южный фронт. В ответ на это, после Сивасского съезда в регионе стали формироваться национальные войска. В этот период англичане отошли, передав свои оккупированные территории французам и на оккупированных территориях началось народное сопротивление. В результате народной борьбы французские войска сначала покинули Мараш, а затем Урфу и отступили. Когда французы попали в сложную ситуацию как в Южной Анатолии, так и в Сирии, они потребовали временного прекращения огня. В этот период они в значительной степени контролировали Сирию. После временного прекращения огня французы, сосредоточившие силы, усиленные ими из Сирии, на оккупационных районах Антеп и Адана, поняли, что им не удержать этот район, хотя и добились частичного успеха. В результате после Сакарыйской победы они ушли из региона, подписав Ангорское соглашение с правительством Великого национального собрания Турции.

Южный фронт несколько отличался от Восточного и Западного фронтов. Эти различия состоялись в следующем: характер сил противника, смена оккупационных войск, целостность района операции, изменение видов операций, структура и особенности национальных военных войск Турции, использование армян окупантами.

Оборонные действия и борьба на Южном фронте велись по-разному на разных участках фронта. В то время как конфликты в Мараше и Урфе в основном происходили в форме боевых действий в жилых районах, в районе Аданы преобладали нетрадиционные боевые действия. В Антепе он вёлся и как бой за жилой район, и как операция по прорыву осады. В то время как жилые бои в Мараше начались в центре города, но в Урфе они развились из-за пределов центра города по направлению самого центра города Урфа. Антепский фронт стал успешной обороной при окружении французскими войсками города, в котором местный народ сыграл огромную роль в течение 10 месяцев. Ещё одна важная особенность Южного фронта состоит в том, что на этом фронте была выпущена первая пуля Национальной борьбы и на этом фронте были одержаны первые победы.

Фактически Южный фронт, оккупированным великими державами, является образцовым фронтом турецкого народа который был вынужден бороться в одиночку без собственных вооруженных сил. Исследования по поводу этого фронта и сохранение памяти о национальной борьбе — это долг верности нашим предкам, которые сопротивлялись ценой своих жизней.

Цель данной статьи показать различия между английской и французской оккупацией Южного фронта и особенности, отличающие этот фронт от других фронтов, а также попытаться показать всю картину, рассматривая события на фронте от начала до конца освободительной борьбы. Для исследования использовались метод обзора литературы и модель качественного исследования.

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

Ключевые слова: Южный фронт, оборона Аданы, оборона Мараша, оборона Урфы, оборона Антепа.

1. GİRİŞ

İstiklâl Harbi'nde Güney Cephesi terimi genel olarak Fransa işgalindeki bölge için kullanılmıştır. Cephe genel olarak doğuda Urfa, batıda Silifke, kuzeyde Toroslar ve güneyde Akdeniz ile sınırlıdır. Güney cephesinin doğusu Elcezire Cephesi olarak adlandırılmaktadır. Güney Cephesinde Fransız kuvvetleri ve Ermeni çeteleriyle muharebeye tutuşurken, Elcezire Cephesinde Musul bölgesinde bölge halkının İngiliz kuvvetlerine karşı yürüttüğü mücadeleyle dolaylı destek sağlanmıştır.

Birinci Dünya Harbi sonunda Güney Cephesinde 7.Ordunun lağvedilmesi üzerine sadece 2.Ordu birlikleri kalmıştı. 2.Ordu da Mondros Mütarekesinin ardından İtilaf Devletlerinin Osmanlı Hükümeti nezdinde yaptığı baskı sonucu bölgeyi boşaltarak kuzeye çekildi. Bu suretle İngiliz ve Fransız kuvvetler bölgeyi sorun çıkmadan kolayca işgale başladılar.

Bunun yanında Ermeniler de İtilaf kuvvetlerinin desteği, yardımı ve hoşgörüsü sayesinde bölgede Türklere yönelik saldırılarını arttırdılar. Bu durum halka kendini savunmak dışında seçenek bırakmadı. Ancak bir yönlendirme olmadan halkın kendi başına teşkilatlanmaya gitmesi mümkün değildi. Bu görevi Sivas Kongresi sonrası Temsil Heyeti üstlendi. Temsil Heyeti işgal bölgelerinde milli kuvvetlerin teşkili için görevlendirmeler yaptı ve halkı yönlendirdi. Bu teşkilleri silah, teçhizat ve mühimmat yönünden desteklemek ve mümkün olduğunca takviye etmek maksadıyla da en yakındaki askeri birliklere talimatlar verildi.

Güney Cephesi İtilaf Devletleri için farklı anlamlar ifade ediyordu. Birinci Dünya Harbi'nde Irak, Yemen, Hicaz, Kanal-Sina, Kuzey Afrika (Libya) ve Filistin-Suriye cephelerinde doğrudan Osmanlı orduları ile savaşan İngilizler için Güney Cephesi dört yönden önemliydi:

- Hindistan yolunun güvenliğinin sağlamak,
- Petrolün stratejik önemini ortaya çıkmasından sonra muhtemel petrol rezervlerinin kontrolünü sağlamak için Ortadoğu'yu kendi çıkarlarına göre yeniden şekillendirmede bölgenin kuzeyini emniyete almak,
- Güney Cephesini Fransa'ya karşı bir koz olarak kullanmak,
- Anadolu'da ortaya çıkacak muhtemel bir ulusal direnişe karşı Türkler için bu bölgede tehdit unsuru oluşturmak.

Fransa, uzak mesafeli sömürge rekabetinde İngiltere'nin gerisinde kalınca daha yakın hedeflere yöneldi. Bu hedeflerden biri de Doğu Akdeniz'i egemenliği altına almaktı. Bu kapsamda Fransa, kendince tarihi bağ kurduğu Suriye'nin Akdeniz kıyılarına, özellikle Lübnan bölgesine ilgi duyuyordu. Bununla birlikte Doğu Akdeniz kıyıları ve Suriye'nin egemenliği, kuzeyde Toros Dağlarına kadar olan bölgenin elde bulundurulmasına bağlıydı. Bölgenin güvenliği için yeterli kuvveti olmayan Fransa, güvenliği iki şekilde sağlayabileceğinin bilincindeydi. Birincisi coğrafyadan istifade etmek, ikincisi demografik yapıyı değiştirmek. Coğrafyadan istifade Toros tünellerinin kontrolü ile mümkündü. Suriye ve Çukurova'nın Anadolu ile irtibatının kesilmesi ve bölgenin daha az kuvvetlerle savunulabilmesi ancak Toros tünellerinin kontrol edilmesine bağlıydı. Demografik yapının değiştirilmesi de bölgedeki nüfus yapısının Ermeniler lehine değiştirilmesi suretiyle olabilirdi. Suriye'nin kuzeyinde kendi kontrolünde bir Ermeni yönetimi Fransa'nın işini oldukça kolaylaştırırdı.

Fransa'nın Güney Cephesi ile ilgisi sadece jeopolitik sebeple değildi, ekonomik çıkarlar da çok önemliydi. Bölgenin liman kapasitesi, tarımsal verimi ve pazar olanakları,

Birinci Dünya Harbi'nden neredeyse yıkılmış halde çıkan Fransa için büyük bir ekonomik fırsat sunuyordu. Fransa bu fırsatı boşa harcamak niyetinde değildi.

2. GÜNEY CEPHESİNİN COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

Güney Cephesi doğuda Urfa bölgesinde Belin Çayından batıda Silifke bölgesindeki Göksu Çayı arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Cephenin kuzeyini Toros Dağları örtmektedir, dolayısıyla bölgenin kuzeyi dağlıktır. Arazi güneye doğru alçalır (Nur Dağları kesimi hariç) ve alçak yayla ile düz ovaya dönüşür.

Nur Dağları ve kuzeyinde Ceyhan Nehri ile doğuda Fırat Nehri cepheyi genel olarak dört savunma bölgesine ayırmaktadır. Fırat Nehrinin doğusunda Urfa, Fırat Nehri ile Nur Dağları ile arasında Antep, Ceyhan Nehri doğusunda Maraş ve Nur Dağları ile kuzeyinde Ceyhan Nehrinin batısı Adana savunma bölgesini oluşturmaktadır.

Bölgede başlıca iki dağ bloğu uzanır. Kuzeyde Toros Dağları güneybatı- kuzeydoğu, Nur Dağları güney-kuzey uzanımındadır. Toroslar genel olarak sarp vadi ve yamaçlar ihtiva ettiğinden geçiş yerleri Gülek Boğazı kesimindeki tünellerle sınırlıdır.

Ova niteliğindeki Adana bölgesinde Çukurova, Maraş civarında Yukarıova ve Urfa bölgesinde Harran ovaları mevcuttur. Antep bölgesi de alçak yayla niteliğindedir. Ovalar içerisinde en verimli Çukurova'dır.

Bölgede belli başlı nehir ve ırmaklar, doğudan batıya doğru, Fırat Nehri, Asi Nehri, Ceyhan Nehri, Seyhan Nehri ve Göksu Irmağı'dır. Bu nehir ve ırmaklar kuzey-güney doğrultusunda aktığından ve geçiş yerleri sınırlı olduğundan, bölgede doğu-batı istikametinde harekâtı engeller, köprü ve geçiş yerlerine kanalize eder. Nehirlerden başka bölgede dağlık kesimler gerek dik ve sarp yamaçları dolayısıyla, gerekse üzerlerindeki ormanlar veya sık ve yoğun fundalıklar sebebiyle askerî harekâtı engelleyen yapıya sahiptir.

Bölgenin kuzey kesimi yayla iklimine sahipken güneye doğru sıcaklık artar. Yaz aylarında sıcaklık çok yükseldiğinden güneydeki ovalık kesimde harekât güçleşir, askerler için sağlık sorunları yaratır.

Bölgenin nüfusu Millî Mücadele döneminde 2 milyon civarındaydı. Bu nüfusun üçte ikisini çoğunluğu Türkler olmak üzere Müslümanlar, dörtte birinden az kısmını Ermeniler, % 13'nü Rumlar, Suriyeli Hıristiyanlar ve Yahudiler teşkil ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yönünden gelişmiş olan bölgede doğuda İskenderun, batıda Mersin iskeleleri Anadolu'nun dışarıya açılan iki önemli ticari kapısı konumundaydı.

3. GÜNEY ANADOLU'NUN İŞGALİ

1918 yılı Eylül ayı sonunda Bulgaristan ordusu tarafından savunulan Makedonya (Selanik) Cephesi'nin çökmesi üzerine Bulgaristan 29 Eylül 1918'de Selanik Ateşkes Antlaşması ile savaştan çekildi.

Makedonya Cephesinin yarılması ve Bulgaristan'ın mütareke imzalaması bir yerde tüm İtilaf Devletleri için sonun başlangıcı oldu, artık hiçbir İtilaf ordusunun savaşı sürdürme olanağı kalmadı. Bu sebeple 1918 yılı Ekim ayının hemen başında sırasıyla Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti de ateşkes talebinde bulundu. 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Mondros Ateşkes Antlaşması (Mütarekesi) imzalandı. Antlaşmanın imzalanmasının hemen ardından da İtilaf Devletleri daha önce aralarında yaptıkları gizli antlaşmalara göre işgallere başladılar.

İşgal konusunda İngilizler daha hızlı hareket ediyorlardı, 9 Kasım 1918'de hem Musul'u işgal ettiler hem de İskenderun'a asker çıkarttılar.

Mütareke hükümlere aykırı olarak başlayan işgallere ne yazık ki İstanbul Hükümeti seyirci kaldı, ses çıkarmadı. Bu durumda İtilaf Devletlerinin taleplerinin ardı kesilmedi. İskenderun'un işgalinin ardından İngilizler 22 Kasım 1918'de Osmanlı Devleti'ne nota

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

vererek Pozantı'ya kadar olan toprakların boşaltılmasını, bunun da 15 Aralık 1918'e kadar tamamlanmasını istediler.

Aslında başlattıkları işgaller gibi bu istekleri de Mondros Mütarekesi'ne aykırı idi. Suriye'deki ordular zaten mütarekeden önce Suriye'den Halep'in kuzeyine çekilmiş, yeni bir cephe kurulmuş, Suriye ile bir alaka kalmamıştı. Mustafa Kemal'in başında bulunduğu 7.Ordu karargâhı ile Yıldırım Ordular Grubu 7 Kasım 1918'de İngilizlerin tazyiki ile lağvedilmişti. Bir müddet sonra 7.Ordu ile 2.Ordu birleştirilmiş, kumandanlığına getirilen Nihat Paşa kısa bir zaman Adana'da kalmıştı (Cebesoy, 2000: 42, 45). Kilikya'daki kuvvetlerin mütarekenin 16. maddesine göre Osmanlı Devleti ile yapılacak müzakereler sonucunda kararlaştırılacak şekilde ve asayiş muhafaza edecek miktar bırakıldıktan sonra geri çekileceği kabul olunmuştu. Hâlbuki şimdi İngilizler 22 Kasım notasıyla tek taraflı çekilme istiyor; ayrıca bu istek hemen yerine getirilmezse yeniden savaşa başlayabileceklerini, bu durumda Osmanlıların daha zararlı çıkacağını bildiriyorlardı. Hükümet İngilizlerin baskısıyla Kilikya'nın boşaltılma kararını ilgili ordulara 23 Kasım 1918'de tebliğ etti (Ener, 1965: 2). Komutanların gayesi boşaltma yapılırken hiç değilse elde bulunan malzemeleri olabildiğince kurtarmaktı. Ancak bu işlemin yapılması için zamana ihtiyaç vardı. 2. Ordu Komutanı İngilizlerden 12 günlük ilave süre koparmaya muvaffak oldu. Ancak erzak ve malzemenin taşınmasında birçok güçlük bulunuyordu. Malzemenin bir kısmı taşınabildi, önemli bir bölümü mecburen bırakıldı (Tansel II, 1991: 48-49). 2.Ordu Komutanı Nihat Paşa ordu karargâhını Konya'ya taşıdı, böylece 26 Aralık 1918 tarihi itibarıyla Adana'da hiçbir askerî birlik kalmadı (Erdaha, 1975: 303; TİH IV, 2009: 41).

Fırat'ın doğusundan sorumlu olan ve başında Ali İhsan Paşa'nın bulunduğu 6.Ordu Musul'dan Nusaybin'e çekilmişti. Şimdi Urfa'nın işgalinden az önce İngilizlerin baskısıyla 6.Ordu lağvedilip silahların teslimi istendi. 15 Şubat 1919'da Erkân-ı Harbiye'den gelen telgrafla 6.Orduya son verildi, yerine teşkil edilen 13.Kolordu Komutanlığına Ahmet Cevdet Bey atandı. Görevi sona eren Ali İhsan Paşa İstanbul'a döndüğünde İngilizlerce tutuklanarak Malta'ya sürüldü (Şıvgın, 2014: 6).

Türk ordusu henüz bölgeyi boşaltmaya çalışırken İtilaf kuvvetleri işgal faaliyetlerine devam ediyorlardı. Musul ve İskenderun'dan sonra İngilizler 6 Aralık 1918'de Kilis'i ve 17 Aralık 1918'de Antep'i işgal ettiler. İngilizlerin Antep'i işgal ettiği gün Fransızların da Adana bölgesinde işgalleri başladı. İlk kafilede Fransızlar Mersin'e bir alay kadar kuvvet çıkarttılar. Mevcudu 1.500 kişi olan bu kuvvetin yarısından fazlasını Fransız üniforması giymiş Ermeni askerler oluşturuyordu.

Çıkarma harekâtı tamamlandıca Fransız görev kuvvetinden bir tabur kadar (600 civarında) asker Adana'ya hareket ettirildi. Mersin ve Adana dışında Fransızlar bölgede önemli gördükleri Tarsus, Yenice, Kelebek, Pozantı, Toprakkale, Osmaniye, Ceyhan ve İskenderun tren istasyonlarına birer müfreze sevk ederek kontrol altına aldılar (Bıyıklıoğlu, 1999: 81-93).

Fransızların Adana bölgesinde işgal faaliyetleri 1918 yılı sona ermeden tamamlandı. Tüm bu işgaller yaşanırken halk tedirgin ve büyük üzüntü içindeydi. Fransızların himayesinde Ermeniler Türklere saldırmaya başladılar. İşgali ve Ermeni saldırılarını kınamak için yapılan protesto girişimlerinden sonuç alınamadı. Bu çaresizlik Adana ileri gelenlerini 1918 yılı sonlarında Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir teşkilat kurmaya sevk etti. Bunun yanı sıra silahlı direniş hareketleri de başladı. 19 Aralık 1918'de Dörtöyol'da Özerli Köyünde Fransız üniformalı Ermeni askerlerin hakaretlerine karşı çıkan köylüler katledildiler. Fransız birliği Özerli'den Karakese Köyüne geldiğinde bu kez buradaki köylülerin ateşiyle karşılaştı. Böylece Millî Mücadelenin ilk kurşunu Güney Cephesinde Dörtöyol bölgesinde atılmış oldu. Buradaki çatışmalarda kardeşini kaybeden Kara Hasan adında bir vatansever, etrafına topladığı adamlarla 1919 yılı başlarında dağa çıkıp

Anadolu'daki ilk direnişi başlattı (Turan, 2006: 235-236). Bölgede Fransız işgaline karşı silahına davranan diğer gönüllülerin de katılımıyla Kara Hasan kısa sürede Nur (Amanos) Dağlarında 300 kişilik bir çete oluşturdu ve Fransızlarla mücadeleye girişti. Ancak bu mücadele o dönem yaygınlaşarak örgütlü bir direnişe dönüşemedi.

Fransızların Adana bölgesinde doğuda Nur Dağlarından batıda Silifke'ye ve kuzeyde Toroslara kadar geniş bir bölgeyi 1919 yılı başlarına kadar işgalinin ardından bu kez İngilizler Nur Dağları-Ceyhan Nehri hattının doğusuna yayılmaya başladılar ve 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgal ettiler (TİH I, 1962: 104; Ünalp: 2018: 209). Dolayısıyla 1919 yılı ilkbaharına kadar olan dönemde Güney Cephesi'nin Adana bölgesini Fransızlar, cephenin doğu kesimini İngilizler işgal altına almış oldular.

4. KUVVET DURUMU

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Millî Mücadele'yi başlatırken Güney Cephesinde Fırat Nehrinin doğusu 13.Kolordu, Torosların kuzeyi 2.Ordu sorumluluğunda idi.

Mondros Mütarekesi öne sürülerek Osmanlı orduları 26 Aralık 1918'de Pozantı'ya kadar olan bölgeyi boşaltmaya zorlandığından, doğuda Belin Çayı ile batıda Göksu Çayı arasında Torosların güneyindeki bölgede Türk ordusundan herhangi bir kuvvet bulunmuyordu. Bölgede sadece kışla muhafızları ile askerlik şubelerinde görevli askerler kalmıştı.

13.Kolordu Malatya'daki 12.Süvari Alayı hariç tüm birlikleriyle Fırat Nehri doğusunda tertiplenmişti. Kolordunun personel mevcudu 4800 kişi civarındaydı. Ordudan kolorduya dönüştürülmesine karşın İngilizlerin baskısı ile zorla yapılan terhisler sebebiyle birliklerin hazır mevcutları kadro mevcutlarının onda biri seviyesine düşmüştü.

Birinci Dünya Harbi sona ererken Adana'da bulunan 2.Ordu, mütareke sonrası Torosların kuzeyine çekilmek zorunda kalınca, Ordu karargâhı ile 12.Kolordu Konya'da, 20.Kolordu Ankara'da ve 3.Kolordu Sivas'ta tertiplendi.

Güney Cephesinde Irak'ın kuzeyinde İngilizlerin Musul ve çevresinde üç tugaylı 18.Hint Tümeni bulunmaktaydı. Bölgede dağınık tertiplenen tümen birlikleri özellikle Musul'un doğusunda ve Süleymaniye çevresinde yerel Türkler ve Kürtlerle sık sık çatışmak zorunda kalıyorlardı. İngiliz işgalindeki Maraş'ta bir Hint süvari alayı, Antep'te takviyeli bir Hint süvari tugayı ve Urfa'da tabur çapında bir kuvvet konuşlanmıştı. İşgal altındaki bu yerlerde İngiliz askerlerinin yanı sıra silahlı Ermeni gönüllüler de bulunmaktaydı.

Adana ve çevresini işgal eden Fransızlar bölgeye Şark Ordusundan 1.Doğu Tümenini sevk etmişti. Tümenin iki alayı Adana'da, birer alayı da Tarsus ve Mersin'de idi. İslâhiye, Bahçe, Ceyhan ve Pozantı'da da takviyeli birer Fransız taburu tertiplenmişti. Adana'daki iki alaydan biri Ermeni Alayı idi. Bunun dışında göç edenlerden geri dönen Ermeniler de silahlandırılarak Türklere karşı kullanılıyordu. İngilizlerin Antep, Maraş ve Urfa'nın işgal sorumluluğunu devretmesini müteakip 1.Doğu Tümeni bu kadar geniş bölgenin işgalinde yetersiz kalınca Şark Ordusu Komutanı 2.Fransız Tümenini Kilis'e getirtti. Bu iki tümen dışında Antep kuşatmasını takviye için 1920 Sonbaharında Suriye'den 4.Fransız Tümeni getirilse de harekât sonrası tekrar Suriye cephesine çekildi (TİH IV, 1966: 46). Yine bunun yanında ihtiyaç halinde Suriye'den kısa süreliğine birçok Fransız kuvveti takviye olarak bölgeye sevk edildi. Neticede Fransızlar 60-70 bin civarında bir kuvveti Güney Cephesine tahsis etmek zorunda kaldılar.

5. SİVAS KONGRESİ SONRASI GELİŞMELER

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Sivas Kongresi'nde Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin birleştirilmesi kararı alındı. Güney Anadolu'da milli kuvvetlerce

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

silahlı direnişin etkili yürütülmesi için cephe üç bölgeye ayrıldı. Adana bölgesi 20.Kolordu Komutanlığının, Maraş ve Antep bölgeleri 3.Kolordu Komutanlığının ve Fırat'ın doğusu 13.Kolordu Komutanlığının sorumluluğuna verildi. Bu sorumluluk bölgesi tahsisini müteakip de Kolordu Komutanları kendi sorumluluk sahalarını alt bölgelere ayırarak teşkilatlanma faaliyetlerini başlattılar.

Sorumluluk bölgelerinin tahsisinden sonra, Sivas'ta 16-28 Kasım 1919 tarihleri arasında gerçekleşen komutanlar toplantısında işgal bölgesinde hareket tarzlarına yönelik bir talimat hazırlandı. Talimatta; bölgenin demografik yapısının korunması, diğer deyimle Ermeni nüfusuna göre fazla olan Türk nüfus üstünlüğünün devam ettirilmesi için özellikle yabancılara, Hıristiyanlara toprak satılmaması ve kesinlikle göç edilmemesi vurgulanıyordu. Bunun yanında herkesin milli birlik ve beraberlik duygusu içinde, karşılıklı yardımlaşarak hareket etmesi, kolluk gücü (jandarma, polis, beğçi vb.) ile ilgili kurullarda mutlaka Türklerin kullanılması ve milli teşkiller oluşturulurken bunların idaresi için Kolordu Komutanlarının rütbeli personel veya tecrübeli vatansız kişileri görevlendirmesi gerektiği belirtiliyordu.

Milli kuvvetlerin teşkilinde alınacak tedbirlere ilişkin talimatın devamında bu teşkillerin nasıl oluşturulacağı açıklanıyordu. Buna göre gizliliğe vurgu yapılarak direniş ruhunu arttırmak, yüceltmek ve teşkilatlanma faaliyetlerini kolaylaştırmak için İslam cemaati şeklinde ve camilerin, mescitlerin etrafında yapılanmanın uygun olacağı belirtiliyordu. Bu çerçevede her köy veya mahallede bir takım (40-50 kişilik) oluşturulması ve takım komutanlığı görevini camilerin imamlarının/müezzinlerinin yürütmesi gerektiği belirtiliyordu. Milli teşkillerin oluşturulması ve idaresinde askerlik şubelerine büyük sorumluluk düşüyordu. Şubelerin rütbeli personeli bölük komutanlığı, şube başkanları tabur komutanlığı görevini yerine getirecekti (TİH IV, 2009: 55-56).

Güney bölgesinde milli teşkilere ilişkin bu gelişmeler olurken Ortadoğu'da da dengeler değişiyordu. ABD'nin buraya yönelik kendi özel politikaları İngiltere'yi bölgede inisiyatifini koruyacak ve çıkarlarını gözetecek daha hızlı kararlar almaya zorladı. Bu kapsamda İngiltere bölgede Fransa'nın etkinliğini zayıflatmaya yönelik örtülü siyaset yerine uzlaşma diplomasisine yöneldi.

İngiltere Birinci Dünya Harbi ortalarında, Rusya ile sınır komşusu olmamak için Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya bıraktığı Irak'ın kuzeyinde Musul bölgesini, Rusya artık savaştan çekildiğinden geri almak istiyor, zengin petrol yataklarına sahip bu bölgeyi ele geçirmek için de koz olarak Anadolu'nun güneyinde İskenderun, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal altında tutuyordu.

İngiltere görüşmeler esnasında Musul bölgesine karşılık koz olarak işgal altında tuttuğu bu şehirleri Fransa'ya devretmeyi teklif etti. Fransa'nın bu teklife karşı gelecek veya itiraz edecek durumu yoktu. Fransız Şark Ordusunun mevcudunun yetersizliği ve Suriye'de yakın zamanda başlaması beklenen Arap direnişi tehlikesi Fransa'yı İngiltere'ye olumlu cevap vermek zorunda bıraktı, iki ülke 13 Eylül 1919'da anlaştı.

Suriye İtilafnamesi adıyla anılan antlaşmaya göre; İngiliz birlikleri 1919 yılı sonbaharından itibaren Suriye toprakları ile Güney Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden çekilecek, buraları Fransız birliklerine devredeceklerdi (TİH I, 1962: 78; Barr, 2016: 99). Bu antlaşmayla İngiltere'nin çekilerek bölgenin tümüyle Fransa'ya devredilmesi Şeyh Faysal'ın büyük Arap Krallığı hayallerinin sonu demektir, Arap milliyetçiler buna sert tepki gösterdiler. Nitekim Fransızlarla görüşmek için Paris'e giden Faysal'a, düzen ve asayiş sağlayabildiği sürece kendisinin sadece Şam'da hüküm sürebileceği bildirildi. Mutsuz şekilde Paris'ten dönen Faysal silahlı mücadeleye hazırlanmaya başladı (Macmillan, 2004: 398; Kılınçkaya, 2004: 138-139).

Suriye'de bu gelişmeler olurken Anadolu'da da güneyde işgal altındaki yerlerde halk artık harekete geçmek üzereydi. Nitekim Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin talebi

üzerine, Temsil Heyeti 13 Ekim 1919'da Üsteğmen Asaf (Kılıç Ali)'ı Maraş ve Antep'te millî kuvvetleri teşkil etmekle görevlendirdi (Turgut, 2013: 83; Atatürk, 2004: 218). Bundan sonra Güney bölgesinde Kuvayımillîye teşkilleri daha etkin oluşturulmaya başlandı.

1 Kasım 1919'da Adana bölgesinde Kilikya Kuvayımillîyesi teşkil edilerek komutanlığına Binbaşı Kemal (Doğan) “Kozanoğlu Doğan Bey”, yardımcılığına da Yüzbaşı Osman Nuri (Tufan) “Aydinoğlu Tufan Bey” takma adlarıyla görevlendirildiler.

Millî Mücadele süresince Güney Cephesinde kuvvet kullanımında doğrudan askeri birliklerin kullanılmasından kaçınıldı, mücadele esas olarak Kuvayımillîye teşkilleri tarafından yürütüldü, askeri birlikler örtülü destek sağladı. Hatta bu kapsamda, bölgede Kuvayımillîye teşkilatlarını oluşturmak ve bu teşkillere komuta etmek üzere Temsil Heyeti tarafından görevlendirilen subayların tamamı da bölgeye geldikten sonra faaliyetlerini takma adlarla sanki sivil vatandaş gibi sürdürdüler. Bunun çeşitli sebepleri vardı. En önemli sebep, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadeleyi yürütürken İtilaf Devletleri içerisinde İngiltere, Fransa ve İtalya'ya karşı doğrudan yeni bir savaşı başlatmaya yönelik askeri angajmanlardan kaçınma stratejisi idi. Diğer bir etken, Mondros Mütarekesi'nin uyulması gereken yasal bir belge olarak kabul edilmesinden ve önce Temsil Heyeti'nin, TBMM açıldıktan sonra Ankara Hükümetinin bu belgeye aykırı davranışlar sebebiyle zor duruma düşmemesine özen gösterilmesinden kaynaklanıyordu. Bunun yanında Millî Mücadelenin kaderinin Batı Cephesinde belirleneceği değerlendirildiğinden, bu cephenin aleyhine başka cephelere kuvvet tahsisi yapmamaya özen gösteriliyordu ve nihayet işgallere karşı direnişin haklılığını dünyaya daha etkinlikle göstererek özellikle Avrupa kamuoyunun desteğini almak maksadıyla askeri birliklerin kullanılmasından kaçınılıyordu.

Adana bölgesinde Kuvayımillîye teşkillerinin oluşturulduğu dönem aynı zamanda Antep, Maraş ve Urfa'daki İngiliz kıtalarının yerlerini Fransızlara devrettikleri tarihlere denk geldi. Suriye İtilafnamesi kapsamında İngilizlerin Antep, Maraş ve Urfa'dan çekilecekleri haberi alınınca Temsil Heyeti bölgedeki teşkilatlanma çalışmalarına hız verse de henüz teşkilat çalışmaları devam ederken 1919 yılı Ekim ayı sonundan itibaren İngilizler İskenderun üzerinden çekilmeye başladılar.

Gerek Temsil Heyeti gerek Türk halkı, İngiliz ordusunun çekilmesiyle şehirlerin işgalinin Fransızlara devredilmesinin sonuçlarını gayet açıklıkla görüyordu, Adana bölgesinde yaşananlar bunun açık göstergesiydi. Bu sebeple Fransız işgaline karşı yoğun bir tepki ve itiraz oluştu. Buna karşın İngiliz kuvvetleri çekilmeyi sürdürerek 29 Ekim 1919'da Kilis'i, 30 Ekim 1919'da Maraş'ı ve Urfa'yı, 5 Kasım 1919'da Antep'i boşaltarak Fransızlara devrettiler.

Halk İngiliz işgallerini geçici görüyordu, ancak işgallerin Fransızlara devredilmesi, yaşanan işgallerin hiç de geçici olmayacağını gösteriyordu. Bu sebeplerle çeşitli mitinglerle işgaller protesto edildi. Bunun yanında Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle Fransız Yüksek Komiserliğine çok sayıda protesto telgrafı çekildi (Sonyel, 1973: 196; Yavuz, 1994: 37). Bu protestolar Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerini yakından izleyen Fransızları ilk defa endişeye sevk etti. Çünkü tüm bu direniş alametlerininsebebinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu anladılar.

6. BÖLGEDE İNGİLİZ VE FRANSIZ İŞGALLERİ ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Aslında görünürde her iki işgal yönetimi de birbirine benzemekteydi, her iki işgalci güç de işgal ettikleri şehir ve kasabalarda benzer uygulamalarda bulunuyorlardı. Örneğin İngilizler işgal için geldikleri Antep'te önce telgrafhaneyi basarak haberleşmeye el koydular (Pamuk, 2009: 83), sonra hükümet konağını bastılar ve tehirden sorumlu tuttıkları bazı

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

yöneticileri Halep'e, oradan da Mısır'a sürgüne gönderdiler. Yine halkın elindeki silahları ekmek bıçaklarına kadar topladılar, sonrasında da silahların hepsinin teslim edilmediğini bahane göstererek sıkıyönetim ilan ettiler, evleri basarak silah araması yaptılar. Neticede İngilizler Antep'te 14 araba silah teslim aldılar (Lohanizade, 1989: 19), bunun yanında işgal ettikleri yerlerde resmî makamlara Türk bayrağı çekilmesine mâni oldular. Urfa'da Cerablus nahiyesini işgal ettikleri zaman nahiye müdürünü gözaltına alarak görevden uzaklaştırdılar, Suruç kazasında tüm idarecileri değiştirdiler (Özçelik, 2003: 46).

İngiliz işgallerinin bir başka özelliği de Ermenilere karşı sıcak tavırları oldu. İşgal bölgelerine ilk gittiklerinde yerli Ermeniler İngiliz işgal kuvvetlerini coşkulu törenlerle ve çiçek buketleriyle karşıladılar. Maraşlı, Zeytunlu, Antepli, Urfa'lı yerli Ermeniler İngilizler şehre girerken "Yaşasın İngilizler, yaşasın Ermeniler; kahrolsun Türkler!" diye bağırdılar (TIH IV, 2009: 53). Sadece yerli Ermeniler değil, işgal sırasında Suriye'den İngilizlerle birlikte çok sayıda Ermeni de gelmişti. Ayrıca sadece Birinci Dünya Savaşı'nda tehcirle gidenler değil, değişik yörelerden; Sivas, Kayseri, Erzurum vb. birçok yerde toplanan Ermeniler bölgede Ermeni nüfusunu çok göstermek için bölgeye bilinçli olarak sevk edilmişlerdi (Pamuk, 2009: 83). İngilizlerden destek alan Ermeniler işgal bölgelerinde Müslüman halka çeşitli baskılar yaptılar, zulüm uyguladılar. Ancak Fransız işgali altında olduğu gibi çok da serbest hareket edemediler, bir yerde kendilerini sınırlamak zorunda kaldılar.

Fransız işgali İngilizler göre daha sert ve acımadı. Fransızlar, halka karşı sert ve katı bir tutum sergilemeleri halinde işgalin daha etkili ve sorunsuz olacağını düşünüyorlardı.

Ermenilere hamilik konusunda Fransızlar İngilizlere göre daha hevesliydi. Bu sebeple Maraş, Urfa ve Antep'in işgal sorumluluğunu İngilizlerden devralmak için geldiklerinde Fransız kuvvetleri şehir girişlerinde Ermeniler tarafından İngilizlere göre çok daha gösterişli törenlerle karşılandılar.

Ermenilerin Fransızları bu kadar büyük bir coşkuyla karşılamaları sebepsiz değildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusuyla silahlı çatışmaya giren Çukurova Ermenileri muvaffak olamayınca kaçmışlar ve Fransız Deniz Kuvvetlerinin yardımıyla Mısır'ın Akdeniz kıyısındaki Port Said şehrine getirilmişlerdi. Fransızlar bunları Osmanlılara karşı kullanmayı tasarladılar, böylece Legion d'Orient (Şark Lejyonu) fikri doğdu. Fransızlar bu şark lejyonuna silah verip eğiterek savaş sonunda da kendi hisselerine düşecek olan Kilikya'yı Ermenilere bırakmayı vadetmişlerdi. Bu kapsamda Kıbrıs'ta Ermenilerden üç tabur teşkil edilip eğitilerek işgal bölgesine gönderildi. Bir kısım Ermeni de milis kuvvet olarak hazırlandı. Tamamen Ermeni gönüllülerden oluşan bu lejyon 1919'da Fransız kuvvetleri ile beraber Çukurova, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etti. Bu Ermenilerin getirilmesi ile yerli Ermeniler de bunlara katıldılar. Ayrıca bölgeye Anadolu'nun muhtelif yerlerinden de Ermeniler getirildi. Türkler bunlara "Ermeni İntikam Alayları" adını verdiler (Güllü, 2010: 38; Akyüz, 1998: 180). İşgal bölgelerinde Türklere yönelik işkence ve katliamlarda en başı çeken grup bu Ermeni İntikam Alayları oldu. Elbette gerek bu Ermeni grupları gerekse diğer silahlı Ermeni unsurlar Türklere karşı vahşet derecesinde suç işlerken, Fransızlar da bu eylemlere doğrudan katılarak veya bu suçların işlenmesine göz yumarak suça ortak oldular.

Neticede Güney Cephesi'nde İngiliz ve Fransız işgal yönetimi genelde birbirine benzese de çeşitli yönlerden farklılık gösterdi:

- İngilizler işgal bölgelerinde doğrudan halkla uğraşarak onları karşılarına alma yerine daha ziyade üst yöneticileri hedef alıyor, onları değiştirerek kendi adamlarını iş başına getiriyorlardı. Yerel idare ile kolluk kuvvetlerini serbest bırakarak çok fazla müdahale etmiyorlar, sadece yakından takip ediyorlardı (Abadie, 2005: 17). Fransızlar sadece yöneticilerle değil halkla da karşı karşıya

geliyor, halkı cezalandırarak sindirmeye çalışıyorlardı. İşgal bölgelerinde yerel yönetimi de kontrol ediyor, polis ve jandarmayı genelde Ermenilerden teşkil ediyorlardı.

- İngilizler Ermenilere destek vermekle birlikte temkinli davranıyor, aşırı hareketlerine müsaade etmiyorlardı. Oysa Fransız işgali altında Ermeniler diledikleri şekilde harekete edebiliyor, saldırılar düzenliyor, katliamlar yapıyorlardı.
- İngiliz işgal kuvvetlerinin çoğunu Hintli Müslüman askerler oluşturduğundan İngilizlere rağmen bunlarla halk arasında bir yakınlık doğmuştu (Özalp, 1976: 1). Fransız birliklerinin de çoğu Cezayirli ve Senegalli sömürge askerlerden teşkil edilmesine karşın Hintli Müslüman askerler gibi değildi. Dolayısıyla aynı yakınlık kurulamadı.
- İngilizler bölgedeki işgallerinin geçici olduklarını bildiklerinden daha temkinli, daha yumuşak bir tutum sergilediler. Fransızlar işgallerini kalıcı gördüklerinden acımasız ve sert davrandılar.

7. İŞGAL BÖLGESİNDE SAVUNMA FAALİYETLERİ

İngilizlerin Maraş, Urfa ve Antep'ten çekilerek bölgenin işgal sorumluluğunun Fransızlara devretmesi halka işgallerin geçici değil kalıcı olduğunu gösterdi. Bunun yanında Fransızların işgaliyle Ermenilerin halka kötü muamelesi bir kat daha arttı. Bunun sonucu olarak bölgede peşi sıra milli müfrezeler oluşturularak silahlı mücadeleye başlandı.

1919 yılı sonlarına doğru Adana bölgesi dışında Kuvayımilliyeye faaliyetlerinde artış gözlemlenirken Adana bölgesinde daha etkin bir mücadele için teşkilat değişikliğine ihtiyaç olduğu ortaya çıktı. Bu sebeple 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa 1919 yılı aralık ayı başında Seyhan Nehrinin doğusundaki Kuvayımilliyeye teşkillerinin sorumluluğunu Aydınoğlu Tufan Bey'e, nehrin batısındaki bölgeden sorumlu Batı Çukurova Komutanlığı görevini Tekelioğlu Sinan Bey'e verdi (Hatipoğlu, 2001: 73; Saral, 1970: 20; Selek, 1982: 540-541).

Kuvayımilliyeye teşkilatlanmasında her seviyede komutan, sorumluluk bölgesini daha küçük kısımlara ayırarak buralara halktan komutanlar atadılar (Çelik, 1999: 149-151). Fransız kuvvetleri ve Ermeni çetelerle mücadele önce kuzeyde dağlık alanda ve geçitler bölgesinde başlayacaktı. Bu durum düşman kuvvetleri karşısında mevcut milli kuvvetlerin çok yetersiz kalması sebebiyle bir zorunluluktan, coğrafyadan istifade ederek asimetrik bir mücadele yürütmekten başka çare yoktu. Dağlık kesimde kontrol sağlanıp, milli kuvvetlerin gücünün arttığı oranda aşağıya, Çukurova'ya doğru mücadelenin yayılması planlandı. Mücadele bu kapsamda gelişti. Milli kuvvetler, bölgedeki Ermenileri etkisiz hale getirdikten sonra Pozantı'yı kuşatarak buradaki Fransız kuvvetlerinin Adana ile bağlantısını kestiler. 10 Nisan 1920'de Tekelioğlu Sinan Bey Pozantı'daki Fransız Tabur Komutanı Binbaşı Mesnil'e teslim ol çağrısında bulundu, çağrı reddedilince 18 Nisan 1920'de başlayan çarpışmalar kısa aralıklarla Mayıs ayı sonuna kadar 1,5 ay sürdü. Pozantı'da sıkışan taburu kurtarmak için Tarsus'tan önce 12 Nisan 1920'de zırhlı tren ve tanklarla takviyeli 3.000 civarında asker, sonra 19 Mayıs 1920'de iki alay çapında (yaklaşık 5-6 bin asker) Fransız kuvveti, kendilerinden on misli az Türk Kuvayımilliyesi karşısında Toros Geçitlerinde tıkanıp kaldılar, böylece Pozantı Taburunu kurtarma gayretleri sonuç vermedi. Bu durumda çaresiz kalan Fransız Tabur Komutanı 27 Mayıs 1920'de taburuyla Toros Dağları üzerindeki gizli yollardan kaçarak kurtulmak istedi ancak Kuvayımilliyeye tarafından yapılan baskınla esir edildi. Bu harekâtle birlikte Toros yamaçları ile Pozantı ve Gülek geçitleri Fransızlardan temizlenmiş oldu.

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

Aynı dönemde Kozanoğlu Doğan Bey de Ermenilerin işgalindeki Haçin (Saimbeyli)'i kuşatma altına almıştı, Tufan Bey Sis (Kozan) kasabasındaki silahlı Ermeniler ve Fransız kuvvetleri ile çatışyordu. Diğer tarafta Mersin Kuvayımillîye Komutanı Binbaşı Emin Bey de Silifke'de güvenliği sağladıktan sonra Mersin bölgesine geçmiş ve iskele çevresinde ordugâh kuran Fransız alayını 1/2 Nisan 1920 gecesi kuşatmıştı. Fransızlar bu kuşatmayı ancak takviye birliklerin gelmesi ve donanmanın ateş desteği ile kırabildiler.

1919 yılı sona ererken hız kazanan Kuvayımillîye teşkilatlanması Anadolu ile sınırlı kalmadı, Suriye'ye doğru yayıldı. İşgal faaliyetlerinin gerek Suriye gerekse Güney Anadolu'da kötüye gitmekte olduğunu gören Fransa, ön alarak zaman kazanmak için Sykes-Picot Antlaşmasının mimarlarından Georges Picot'u Anadolu'ya gönderdi. 8 Aralık 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'yla görüşen Picot, Fransa'da yakında hükümetin değişeceğini ve iktidara daha ılımlı bir yönetimin geleceğini belirtti. Bu durumda Anadolu'da Fransa'ya ekonomik imtiyazlar verilmesi halinde Fransız ordusunun Güney Cephesinde işgal ettiği tüm bölgelerden çekileceğini, Fransa'nın kuvvetli ve bağımsız bir Türkiye'den yana olduğunu, bu itibarla Fransız işgal bölgelerinde bir ayaklanmaya kalkışılmamasını istedi (Özçelik, 2003: 117-118; Akbıyık, 1999: 158-160; Kansu, 2009: 461-462).

Yaşanan gelişmeler aksini gösteriyordu. Çekilme bir yana, emareler Fransızların işgallerini Maraş üzerinden Kayseri'ye doğru genişletmeyi düşündüklerine işaret ediyordu. Bu durumda Picot'a olumlu bir cevap verilmedi. Bu görüşme olumlu sonuçlanmasa da üç yönden önemliydi:

- Fransızların Millî Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği ve gücünü kabullenmeleri,
- Fransız işgallerinin temel amacının ekonomik çıkar sağlamak olduğunun ve bu kapsamda barışın sağlanmasına ivedilikle istekli olduklarının ortaya çıkması,
- İstanbul Hükümetinden başka muhatap tanımayan İngiltere ile ters düşerek aralarının açılması.

Antep, Maraş ve Urfa'nın Fransız işgaline geçmesinin ardından Kılıç Ali Pazarcık'ta, Yörük Selim Göksun'da, Arslanbey (Toğuz) Maraş şehir merkezinde teşkilatlanma faaliyetlerini yürüttüler. Hazırlıkların tamamlanmasıyla da Kuvayımillîye unsurları, 1920 yılı başından itibaren Fransızlara karşı silahlı eylemlere başladılar.

Fransızlara ilk saldırılar Antep ve İslahiye'den Maraş'a gelen yollar üzerinde, Fransız konvoylarının milli müfrezeler tarafından 5-13 Ocak 1920 tarihleri arasında pusuya düşürülmesi suretiyle gerçekleşti. Şehir merkezindeki çatışmalar 21 Ocak 1920'de başladı (TİH II/II, 1999: 91) ve aralıksız 22 gün sürdü. Nihayetinde 11 Şubat 1920'de Fransız işgal kuvvetlerinin kentten atılmasıyla Maraş düşman işgalinden kurtarılmış oldu. Bu haber bütün yurttaki moralleri yükseltirken Fransız işgalindeki çevre şehirlerde yürütülen mücadelede kurtuluşa olan inancı artırdı. 1920 yılı başlarında Maraş'ta patlayan silahlar kısa sürede Urfa'dan Antep'e, Adana'dan Mersin'e kadar geniş bir alana yayıldı.

Temsil Heyeti, bölgede Fransızlarla o zamana kadar karşı yürütülen mücadeleyi değerlendirerek, 25 Ocak 1920'de bir direktif yayınladı. Direktif gereği, Kuvayımillîye Fransız işgaline, işgal edilen tüm bölgelerde faaliyete geçerek cevap verecekti. Bu kapsamda nerede bir Fransız kuvveti varsa mümkün olduğunca her birine ayrı ayrı baskınlar düzenlenecek ve itikalleri engellenecek, bilahere milli müfrezeler bir araya gelip toparlanarak garnizonlara saldırılacak ve Fransız askerlerini etkisiz hale getirecekti. Millî ayaklanma aşama aşama gerçekleştirilecekti. Birinci aşamayı Urfa millî ayaklanması oluşturacak, Fırat'ın doğusunda Fransız kuvveti bırakılmayacak, ilk hücumlar en zayıf Fransız kuvvetlerine yönelik yapılacaktı. Urfa ayaklanmasına, sorumluluk sahaları ve görevler vererek bölgedeki aşiretler de dahil edilecekti (Özçelik, 2003: 149-150).

Bu direktif öncesi Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Ali Saip şehirde Kuvayimillie teşkilatını kurmuş ve Fransızları bölgeden atmak için aşiretlerin desteğini almıştı (TİH IV, 2009: 78). Hatta ayaklanmanın 15 Ocak 1920'de başlatılması da planlanmıştı ancak yapılan hazırlıkların Fransızlar tarafından haber alınması üzerine saldırılar bir süre sekteye uğradı. Direktifin gereği olarak Yüzbaşı Ali Saip Bey, 7 Şubat 1920'de Urfa'daki Fransız İşgal Komutanlığına 24 saat içinde şehri boşaltmalarını, aksi takdirde harekâta başlanacağı yönünde bir ultipton iletti (Ursavaş, 2000: 63). Fransız işgal komutanı doğrudan cevap vermedi, zaman kazanmaya çalıştı. Ali Saip Bey verilen sürenin dolması üzerine gönüllülerle Urfa'ya doğru harekete geçti. Kuvayimillie ve gönüllüler 8 Şubat 1920 gece yarısına doğru Urfa'ya girerek şehrin yarısını kontrol altına aldılar. Akabinde de Ermeni kuvvetlerle desteklenen Fransızların bulunduğu askeri bölgenin etrafı kuşatılarak 9 Şubat 1920'de şehir içi çatışmaları başladı. Fransız ve Ermeni kuvvetleri dayanıyor, Kuvayimillie bastırıyordu. Kuvvetler sayı olarak denk sayılırdı ancak Fransızların hem topçusu ve hem de 30 makinelî tüfeği kendilerine büyük bir ateş gücü üstünlüğü sağlıyordu. Milli kuvvetlerin elindeki eski model ve düzgün çalışmayan sınırlı sayıdaki topla karşılık vermek mümkün olamıyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı Albay Cevdet Bey Urfa kuvvetlerini iki topla takviye etti. Sanki bu toplar, Kuvayimillie tarafından bir baskınla ordudan kaçırılmış gibi gösterildi.

Fransızlar muharebe gücü yönünden üstün olsalar da kışlalarını savunmaya yönelik stratejilerini uzun süre sürdüremeyeceklerinin farkındaydılar. Bununla birlikte yakında geleceğinden emin oldukları takviye kuvvetler şehre ulaşmaya kadar zorlanmadan dayanacaklarını düşünüyorlardı. Ancak gelişmeler Fransızların düşündüğü gibi olmadı, beklenen takviye kuvvetleri bir türlü gelmedi. Bu durum Fransız askerleri üzerinde büyük hayal kırıklığı yarattı. Bunun yanında, çatışmaların başlamasından iki ay sonra Fransızların erzakları da tükenme noktasına geldi. Bu durumda Urfa'daki Fransız kuvvetlerinin komutanı 8 Nisan 1920 tarihinde Urfa Mutasarrıfına bir anlaşma önerdi. Buna göre, Türklerin elindeki Fransız esirler kendilerine verilecek, Fransız kuvvetleri silahları da yanlarında olarak şehri boşaltıp gideceklerdi. Ayrıca şehrin ileri gelenlerinden 10 Türk, güvenlik için rehine olarak Cerablus'a kadar Fransızlarla beraber gidecek, Ermenilerden isteyenler Fransızlara katılacak, kalan Ermenilerin ve kentteki Amerikalıların güvenlikleri Türkler tarafından garanti edilecekti. Urfalılardan rehine olmayı kabul eden çıkmadığından, bunların yerine Türk Jandarma erleri verilerek anlaşmaya varıldı ve Fransızlar iki aylık bir mücadeleden sonra 10/11 Nisan 1920 gece yarısı kenti boşalttılar. Bu suretle Urfa, Güney Cephesinde işgalden kurtulan ikinci kent olma şerefine erdi. Ancak sonra olanlar zafere gölge düşürdü. Fransız kuvvetleri, anlaşma gereği Cerablus'a çekilmekte iken, Urfa'nın 15 kilometre batısında, emir ve disiplin tanımayan bazı aşiretlerin baskınına uğradılar. Fransız kuvvetleri bu saldırıda 296 ölü, 67 yaralı ve 140 esir vererek yok olup gittiler. Aşiretler, eşya, silah, cephane, her şeyi yağma ettiler. Kolla beraber bulunan Türk Jandarmasının, Fransızların yanında çapulcu asilere karşı dövüşmesi, bu acı olayın tek teselli tarafı oldu (Artuç, 2001: 106).

1920 yılı Şubat'ında Maraş'ı boşaltmak zorunda kalan ve Urfa'da mücadele etmekte zorlanan Fransızlar için Antep çevresinde de işler iyiye gitmiyordu. Kilis'ten Antep'e gidip gelen konvoylar yolda Teğmen Şahin'in Kuvayimilliesi tarafından ağır kayıplara uğratılmakta idi. Fransızlar bu tehdidi ortadan kaldırmak için 400 araçta 2.500 kişilik bir kuvvetle 26 Mart 1920 tarihinde Kilis'ten yola çıktılar. Bu kalabalık birliğe komuta eden Yarbay Andrea'nın emrinde tanklar ve zırhlı otomobiller de vardı. Konvoy Kuvayimillie tarafından Antep yolu üzerinde durduruldu ve çatışma başladı. Üç gün süren çatışmada Kuvayimillie kendisinden mukayese edilmeyecek kadar üstün Fransız kuvvetleri karşısında

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

kahramanca mücadele ederken Teğmen Şahin şehit düştü. Böylece Antep yolu açılarak Yarbay Andrea 28 Mart 1920 günü akşamı Antepli Ermenilerin coşkun gösterileri içinde Antep'e girdi. Antep Kuvayımilliyeye Komutanı olarak görevlendirilen Kılıç Ali de aynı gün Antep'e geldi.

Yarbay Andrea Antep'teki birlik değişimini yapıp takviye kuvvetlerini bıraktıktan sonra değişime tabi tutulan ve mevcudu 1.000'den fazla olan takviyeli bir piyade ve süvari taburu ile 1 Nisan 1920 günü Kilis'e doğru geri intikale başladı. Fransız kuvveti bu geri intikal süresince Kuvayımilliyeye kuvvetlerince yolda iki kez saldırıya uğradı. Bu saldırılarda Fransız kuvvetine ağır zayıat verdirildi ve bir yerde Teğmen Şahin'in öcü alınmış oldu.

Yarbay Andrea komutasındaki kuvvetin Antep'ten ayrılmasının ardından Ermenilerin taşkınlık yaparak Türk mahallelerine ateş açmaları sonucu bu kez Antep'te şehir içi çatışmaları başladı. Bu durumda şehir ikiye ayrıldı. Fransız kuvvetleri şehrin batısındaki kolej, hastane ve kilise civarında, Ermeniler Ermeni mahallesinin batı kesiminde, Türkler şehrin doğusunda. Bu gelişme üzerine Kuvayımilliyeye Merkez Heyeti şehrin savunulacak yerlerini, savunma tertibini ve ikmal faaliyetlerini düzenledi. Milli kuvvetlerin toplamı 1.200 kişi kadardı. Destek silahlarından mahrum milli kuvvetlerin ellerinde sadece piyade tüfekleri vardı, mermileri çok sınırlıydı. Bu kuvvetler çok yetersiz olduğundan 1920 yılı Nisan ayı sonunda Maraş'tan iki taburlu 9. Kafkas Alayı (yaklaşık 500 mevcutlu) Antep'e sevk edildi. Bu suretle Kuvayımilliyeye bir nebze de olsa takviye edildi.

Antep'teki Fransız kuvveti biri Cezayir diğeri Senegal Taburu, bir Fransız bölüğü, bir Ermeni Gönüllü Alayı ve çeşitli destek birlikleriyle yaklaşık 3.000 kişilik bir mevcuda sahipti.

Şehir içindeki çatışmalar sürüp, Fransız kuvvetleri şehrin batısında sıkışınca Fransızlar şehre takviye kuvvetler sevk etmeye başladılar. 15 Nisan 1920'de Cerablus'tan, 17 Nisan 1920'de Kilis'ten gelen Fransız takviye kuvvetleri, kuzey kesimi hariç üç taraftan Antep'i kuşatarak şehri ateş altına aldılar. Şehri çevreleyen Fransız kuvvetlerinin şehir merkezinin kontrolünü de sağlamak gayesiyle 26 Nisan 1920'de yaptıkları taarruz başarısızlıkla sonuçlandı. 1920 yılı Nisan ayı sonunda Fransızlar Antep kuşatmasındaki birliklerinin çoğunu Suriye'deki karışıklık sebebiyle Halep bölgesine gönderince Türk kuvvetlerinin saldırıları sonucu kuşatma kaldırıldı. Ancak 20 gün sonra Kilis'ten sevk edilen zırhlı otomobillerle takviyeli bir alaydan fazla kuvvetin gelmesiyle geçici mütareke öncesi Fransızlar Antep'i yeniden kuşatma altına almış oldular.

8. GEÇİCİ ATEŞKES ANTLAŞMASI

1920 yılı ilkbahar döneminde Fransızların durumu Güney Anadolu'da iç açıcı değildi. Önce Maraş'tan, ardından Urfa'dan çekilmek zorunda kalmışlar, Antep'te beklemedikleri bir direnişle karşılaşmışlardı. Adana bölgesinde milli kuvvetlerin baskın ve saldırılarında ağır kayıplar veriyorlardı, Pozantı'daki Fransız taburu esir edilmişti.

Suriye'de de işler iyi girmiyordu. İşgale karşı halkın hoşnutsuzluğu, yer yer çıkan kargaşalıklar ve Faysal idaresinin tutumu Fransızları zor duruma düşürmüştü.

Fransız yöneticiler ihtiraslıydı, ganimetten pay kapma derdindeydi ancak Birinci Dünya Harbinin yükünü en ağır şekilde taşımış ve harpten usanmış Fransız milleti artık çatışmalardan bıkmıştı. Fransız idareciler halkın bu tutumunu dikkate almak zorundaydı.

Bunun yanında birçok siyasi konuda Fransızlar İngilizlerle ters düşüyorlar, içten içe İngilizlere kızgınlıkları artıyordu. İşte hem koşulların gereği olarak hem de İngilizleri kendi çıkarlarına göre pozisyon almaya zorlamak amacıyla Fransızlar henüz yeni açılan TBMM Hükümeti ile görüşmeye karar verdiler, bunun için temasa geçtiler. Mustafa Kemal Paşa görüşmek için önce bölgedeki Fransız işgalinin sona erdirilmesini şart koşarak görüşme isteklerini reddetti. Buna rağmen Fransa görüşme konusunda ısrarcı davrandı, 1920 yılı

mayıs ayı sonlarında bir Fransız heyeti Ankara'ya geldi. Fransız heyeti Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri General Gouraud'ı temsilen hareket ediyordu. Bu sıralarda Batı cephesinde yakın zamanda Yunan ileri hareketinin başlayacağı yönündeki emareler ortaya çıkmıştı, bu sebeple Ankara Hükümeti de görüşmeyi uygun karşıladı.

Görüşmeler sonrası 23 Mayıs 1920'de 20 gün süreli geçici ateşkes (mütareke) antlaşması imzalandı. 29/30 Mayıs 1920 gecesi yürürlüğe girecek ateşkes antlaşmasına göre Fransa Antep, Sis (Kozan) ve Pozantı'yı boşaltmayı ve Türk ulusal hareketini desteklemeyi taahhüt ediyordu. Buna karşılık da Fransızlar bölgede kendi iş adamlarına ve yönetimlerine ayrıcalık hakları tanınmasını talep ediyordu. Bu antlaşma geçici de olsa TBMM Hükümeti'nin bir İtilaf Devleti tarafından fiili olarak tanınması anlamına geldiğinden önemli idi.

Mütareke sırasında Türk tarafında muharebe hazırlıklarına ve milli kuvvetlerin düzenlenmesine devam edildi. Bu dönemde Adana bölgesindeki milli kuvvetleri destekleyen 11.Tümen yerini 41.Tümen bırakarak Batı Cephesi'ne kaydırılmaya başlandı (TİH IV, 2009: 171-173). 21 Haziran 1920'de Pozantı'ya gelen 41.Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mehmet Hayri'nin emrinde, kendi organik kuruluşundan sadece 139.Alay vardı. Tümenin diğer iki alayı Batı Cephesine nakledilmişti.

Mütareke dönemini Fransızlar kendileri açısından faydalı kullandılar, Güney Anadolu'dan gönderilen takviye birliklerle Suriye'deki sorunları önemli oranda çözdüler. Böylece mütareke sona erdiğinde Fransızlar, bu kez Suriye'den Güney Anadolu'ya takviye kuvvetler gönderme olanağını buldular.

9. GEÇİCİ ATEŞKES SONRASI GELİŞMELER

Geçici Mütareke resmi olarak 18/19 Haziran 1920 gecesi sona erecekti ancak uygulamada 10 gün bile sürmeden 8 Haziran 1920'de son buldu. Çünkü Fransızlar bu tarihte, mütarekenin hilafına Zonguldak Ereğli'sine asker çıkardılar. Hemen ardından da Güney Cephesinde çatışmalar şiddetlenerek devam etti (HTVD, 1955: 373).

Mütareke sonrası bölge savunmasını daha etkin sürdürmek adına Fırat Nehrine kadar Güney Cephesinin tümünden sorumlu olmak üzere 26 Haziran 1920'de Adana Cephesi Komutanlığı teşkil edildi. Fırat Nehrinden İran sınırına kadar olan bölge için de Elcezire Cephesi Komutanlığı oluşturuldu. Adana Cephesi Komutanı olarak Albay Selahattin Adil Bey, Elcezire Cephe Komutanı olarak Nihat (Anılmış) Paşa görevlendirildi. Bu teşkilat değişikliği bölgede Fransızlara karşı mücadele eden Kuvayimilliyeye teşkillerinin daha etkin desteklenmesine imkân sağladı.

9.1. Adana Bölgesinde

Mütareke sonrası Osmaniye çevresindeki Fransız müfrezelerine karşı başarı sağlansa da Osmaniye'deki asıl kuvvetleri buradan atmak mümkün olmadı (TİH IV, 2009: 83-85).

Tarsus bölgesinde 25 Haziran 1920 akşamı yapılan baskınla Hacıtalıp Çiftliğindeki Tunus ve Cezayirli Fransız askerleri esir alınarak Tarsus Ovası tümüyle Kuvayimilliyeye unsurlarının kontrolüne geçti (Şalvuz, 1938: 30-35).

Milli kuvvetlerin giderek Adana'ya yaklaşması üzerine Fransızlar 1920 yılı Temmuz başlarında önce Adana'nın kuzeydoğusunda tespit ettikleri müfrezelere, ardından şehrin batısındaki unsurlara saldırılar düzenlediler. Bu saldırılarda başarı sağlayamadan Adana'daki kışlalarına geri dönmek zorunda kaldılar (Sarıhan, 1995: 110).

Bu dönemde Adana şehir merkezi Fransız işgalinde olmasına karşın Hükümet Meydanı Yüreğir Ovasında Ermeni ve Süryani zulmünden çekinerek gelen köylülerle dolmuştu (Tekelioğlu, 1965: 651, Çelik, 1999: 401).

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

Fransızlar Adana çevresinde Kuvayimilliyeye karşısında zorlandıkça şehir merkezinde de halkın kendilerine yönelik tepkileri artıyordu. Sonunda 24 Temmuz 1920'de Fransız Tümen Komutanı şehirde sıkıyönetim ilan etti.

1920 yılı temmuz ayında Adana çevresindeki Fransız birliklerine çok sayıda baskınlar yapıldı. Öyle ki sonunda Fransızlar Ceyhan ve Misis'teki kuvvetlerini Adana'ya çekmek zorunda kaldılar, Tarsus'ta kuşatılan birliklerini kurtarmak için de İstanbul'dan bir alay kadar kuvveti takviye olarak bölgeye getirdiler.

1920 yılı yazından itibaren Adana bölgesinde Fransızların mahdut hedefli taarruzları, Türk kuvvetlerinin baskınları karşılıklı tekrarlanarak devam etti.

9.2. Antep Bölgesinde

Geçici Mütareke Antep'in Fransızlarda tarafından boşaltılmasını ve şehir içindeki Fransız kuvvetlerinin ordugâhlarına çekilmesini gerektiriyordu. Ancak uygulama böyle olmadı, Fransızlar şehrin batısındaki kolej ve çevresindeki evler ile su deposu bölgesinde kalmaya devam ettiler. Mütareke şartları öne sürüldüğünde, bu bölgenin şehir içi sayılamayacağını iddia ederek boşaltmamakta direndiler.

Mütareke döneminde Antep'teki kuvvetlerinin önemli bir kısmını Suriye bölgesine kaydırduklarından mütareke sonrası Fransızların Antep'te takviyeli iki tabur kadar kuvveti kalmıştı. Bu durumdan istifa ederek Fransızları Antep'ten tümüyle atmak için Kuvayimilliyeye müfrezeleri ve 9. Alay 29 Temmuz 1920 sabahı baskın bir saldırı düzenledi. Ancak iyi hazırlanmış ve tel örgülerle pekiştirilmiş Fransız mevzilerine yapılan taarruzlar, Fransızların makineli tüfekleri ve topları etkin kullanmasıyla başarılı olamadı.

1920 yazında Suriye'deki durumu kısmen kontrol altına alan Fransızlar gözünü tekrar Antep'e çevirdiler. Şehri tümüyle işgal etmek için 8 Ağustos 1920 günü tank müfrezesi ile takviyeli iki alaya yakın bir kuvvetle Kilis'ten harekete geçtiler. Antep'in 10 kilometre güneyine geldiğinde Türk milli kuvvetlerin baskınında intikalleri kısa süre sekteye uğrasa da ilerlemeye devam ederek 9 Ağustos 1920 günü Fransız takviye kuvveti Antep'e ulaşarak şehrin güneyindeki ve doğusundaki hâkim sırtlarda mevzilendi.

Fransızlar Antep dolaylarında fazla kuvvet bulundurmalarına ve şehir dışındaki milli müfrezelere, birliklere taarruz etmelerine karşın şehir merkezine girmekten ve şehir içinde kuvvetlerle çatışmaktan kaçındılar, genelde şehri topçu ve piyade silahları ile ateşi altına aldılar (Tansel, 1978: 204)

Fransız takviye kuvveti Kilis'ten intikale başlarken Antep Milli Kuvvetler Komutanı Özdemir Bey de Antep'in savunma sorumluluğunu üzerine almıştı.

Özdemir Bey Antep'e 1920 yılı haziran ayı sonunda Mustafa Kemal Paşa ile irtibat kurmak için Suriye'den gelmişti. Suriye'de, Milli Teşkilat Başkanı olarak İngiliz ve Fransızlara karşı başarıyla çarpışan Milis Yarbay Ali Şefik Bey, Özdemir Bey takma adını kullanıyordu. Antep Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin talebi üzerine Antep savunmasına katılmaya karar vermişti. Özdemir Bey'in, tam da Antep'in Fransız kuvvetleri tarafından kuşatılmaya başladığı dönemde sevk idareyi üzerine alması Antep savunmasına yeni bir heyecan kazandı.

Şehri kuşatan Fransızlar 11 Ağustos 1920'de bir bildiri yayımlayarak şehrin teslim olmasını istediler. Antep halkının teslim olmayı reddetmesi üzerine de şehri top ateşine tuttular.

Antep'in kuşatmadan kurtarılması için 19 Ağustos 1920 tarihinde, çevre bölgelerden gelen milli müfrezeler ve mevcudu 300 civarında olan 24. Alay ile toplamda 2000 kişilik bir kuvvetle karşı taarruz yapıldı. Antep Kuvayimilliyesi de içeriden bu karşı taarruz katıldı. Başarıyla gelişen karşı taarruz neticesinde şehrin kuzeyi, doğusu ve güneyinde

Fransız kuvvetleri, şehrin batısındaki Fransız ordugâhına doğru çekilerek hazırlanmış mevzilere girmek zorunda kaldılar. Böylece Fransız kuşatması sona ermiş oldu.

Bu karşı taarruzla elde edilen başarının geçici olduğu aşikârı çünkü Adana Cephesinin genelinde Fransızların iki tümen kadar kuvveti karşısında Türk kuvvetleri çok zayıftı. Cephenin en hassas kesimi olan Antep bölgesinde Kuvayımillîye müfrezelerinden başka ordu birliği olarak yalnızca iki taburlu 9. Alay bulunuyordu. Gelişmeler cephenin bu kesiminin ivedilikle takviye edilmesi gerektiğini gösteriyordu. Bu sebeple 9 Eylül 1920'de Maraş'ta 9. Tümen teşkil edildi. Gerek personel mevcudu gerekse silah yönünden oldukça zayıf olan tümen, kuruluşunun ardından Maraş'tan Antep bölgesine sevk edildi (TİH IV, 1966: 163). Bundan sonraki süreçte bir yandan Antep çevresinde karşılıklı taarruzlar, diğer taraftan şehir içi çatışmalar süregeldi.

10. 1920 YILI SONLARINA DOĞRU GELİŞMELER

1920 yılı sonlarına doğru, hızla gelişen Yunan ileri harekâtı kapsamında daha etkin bir savunma için 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi iki kısma ayrıldı. İzmir, Bilecik, Kütahya ve Eskişehir sancakları Batı Cephesi Komutanlığının; Afyon, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Muğla, Antalya, Konya, Silifke, Niğde ve Adana merkez sancağı Güney Cephesi Komutanlığının sorumluluğuna verildi. Adana Cephesi Komutanlığının adı 2. Kolordu Komutanlığı olarak değiştirildi. Seyhan Nehri Güney Cephesi Komutanlığı ile 2. Kolordu Komutanlığı arasında ara hattını oluşturdu.

Bu dönemde Antep şehrinin düşmandan kurtarılması çalışmalarına da hız verildi. Bu kapsamda Elcezire Cephesi Komutanlığı kuruluşunda bulunan 5. Tümen 3 Kasım 1920'de Urfa'dan Antep bölgesine hareket ettirildi. 5. Tümenin kuruluşunda iki piyade alayı ve bir süvari alayı ile aşiret birlikleri mevcuttu.

TBMM Hükümeti eldeki kısıtlı imkânlarla Antep savunmasını pekiştirmeye çalışırken Fransızlar da uzayan Antep harekâtını bir an önce bitirmek için Kilis'teki 4. Tümeni 21 Kasım 1920'de bölgeye getirerek Antep civarındaki 5. Tümen ile 9. Tümenle karşı taarruza geçtiler. Kasım ayı sonuna kadar olan dönemde Nizip-Antep arasında tertiplenen 5. Tümeni Fırat Nehri doğusuna kadar çekilmeye zorlayan 4. Fransız Tümeni aralık ayı başında da Antep'in 10 kilometre kuzeyindeki tepelerde mevzilenen 9. Tümeni daha kuzeye çekilmeye mecbur bıraktı.

Antep çevresindeki harekâtı başarıyla tamamlayan 4. Fransız Tümenin büyük kısmı 18 Aralık 1920'de Kilis'e geri alındı, kalan kuvvetlerle Fransızlar kuşatmayı sürdürdü. 1920 yılı sonunda Fransız kuşatmasını yarmak için kuzeyden 9. ve 5. Tümenlerle yapılan karşı taarruzlarda başarı sağlanamadı, kuşatma devam etti.

11. 1921 YILI GELİŞMELERİ

1921 yılına girilirken Antep halkı büyük oranda yiyecek sıkıntısı çekiyordu ve Fransız Komutan General Gouraud bu durumdan istifade etmek için 1 Ocak 1921'de Antep Kuvayımillîyesine teslim olun bildirisi yayımladı. Bildiri Antep Kuvayımillîyesi tarafından kabul edilmeyerek geri gönderildi, bu durumda şehir içi çatışmaları devam etti.

Son dönemde kuşatmayı yarmak için yapılan taarruzlarda başarı sağlanamayınca 2. Kolordu 18 Ocak 1921'de Akçakoyunlu'dan Antep'e intikal eden ikmal konvoyunu hedef aldı. Konvoya yapılan saldırıda Fransızlara ağır zayıat verdirildi fakat intikal önlemedi.

Zaman geçtikçe Antep'te yiyecek darlığı giderek arttığından 2. Kolordu şehri kuşatan Fransız kuvvetlerine 25 Ocak 1921'de 9. ve 5. Tümenlerle şehrin yine kuzey ve kuzeydoğu istikametlerinden taarruz etti. Fakat taarruz Fransızların kuvvetli tahkimatı ve şiddetli ateşleri karşısında fazla ilerleyemedi, akşama kadar süren muharebelerde başarı elde edilemedi.

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

30/31 Ocak 1921 gecesi benzer şekilde yapılan taarruzdan da sonuç alınamadı. Antep'te açlık artık son haddeye ulaşıyordu. Kuvayimilliyeciler son şans olarak 6/7 Şubat 1921 gecesi çıkış harekâtı denedi. Bu harekâta tüm Kuvayimilliyeciler ve hatta halkın dışarıya çıkarılması hedeflenmişti ancak 400'e yakın er ve birkaç subay ile Antep'te bulunan savunma bölgeleri başkanlarından bazıları çıkıp kurtulmaya muvaffak oldular. Dışarıya çıkanlar arasında Özdemir Bey ve diğer bazı komutanlar ile Kuvayimilliyenin ileri gelenleri de vardı. Sonraki gece tekrarlanan çıkış harekâtında ise 50 kadar savaşçı Antep'ten dışarıya çıkabildi. Şehrin savunmasına önderlik edenlerin de şehirden ayrılması, zaten açlıktan ölmek üzere olan halkın tüm ümitlerini söndürdü. Bu durum karşısında Antep halkı 8 Şubat 1921 günü Fransızlara teslim oldu. Fransızlar Antep'in teslimini büyük bir başarı olarak gösterdiler. Teslim sırasında Antep'te Albay Andreea'nın komutasında bir tümenden fazla kuvvet vardı. Antep'in tesliminden sonra Albay Andreea, kuvvetlerin çoğu ile 8 Mart 1920'de şehirden ayrıldı. Şehirde takviyeli bir alay kadar kuvvet kaldı.

1921 yılında Osmaniyce bölgesinde ilkbahar doğru çeşitli çatışmalar yaşandıktan sonra Fransızlar mart ayı sonlarında birden bölgeyi terk etmeye başladılar. (AA-İSH-804-61-1). Bu çekilme, Fransızların Ankara İtilafnamesi için görüşmelere başlamadan önce Güney Anadolu'dan çekilmeye kararlı olduklarını açığa vuran bir gelişme idi.

12. ANKARA İTİLAFNAMESİ'NİN İMZALANMASI VE FRANSIZ KUVVETLERİNİN BÖLGEDE ÇEKİLMESİ

Fransızlarla İngilizler arasındaki dostluk bağları 1920 yılından itibaren yavaş yavaş gevşemeğe başlamıştı. Çünkü Fransızların en önemli meselesi olan Alman meselesi, kendilerinin istediği şekilde halledilmemişti. İngilizler, Alman donanmasını tümüyle sınırlandırıp kendi adalarını güvenlik altına almış ancak Fransa'nın isteğine uyarak Almanya'yı büsbütün parçalama yoluna gitmemiş ve Avrupa'da Fransa lehine bir devletler dengesinin meydana gelmesine engel olmuşlardı. Şimdi de Türkiye meselesiyle birinci derece yine İngilizler ilgilenmekte idiler. Yunanlıların Türkiye'de kazanacakları başarı bir İngiliz başarısı olacaktı. Hâlbuki İngiltere hiçbir yerde Türklerle savaş halinde değildi. Buna karşılık Fransa, dünya meselelerinin İngiltere menfaatine uygun şekilde hallini temin etmek için (Bayur, 1955: 90) Kilikya'da Türklerle çetin bir savaşa tutuşmuştu. Sonucu pek de ümitli görünmeyen bir durum için Fransa büyük bir kuvveti İngiliz çıkarlarını korumak uğruna bu bölgede beslemek zorunda kalıyordu (Deny, 1960: 78).

Türkiye'ye karşı izledikleri işgal politikasından ötürü Fransa'nın çok şeyler kaybettiğini anlamaya başlayan Fransız devlet adamları bu politikada ısrar etmenin fayda sağlamayacağını görerak Sevr Antlaşması hükümlerinde değişiklik yapılması gerektiğini ifade etmeye başladılar. İtalyanlar da büyük oranda Fransızlar gibi düşünüyorlardı. 1920 yılı sonlarında dillendirilen bu görüşlere karşın İngiltere Başbakanı Lloyd George, Türklerle yapılan barış antlaşmasında bir değişiklik gerekiyorsa bunun daha sonraki bir tarihe bırakılması gerektiğini savunuyordu (Baytok, 1970: 137).

İngiltere konuyu ötelemeye başarılı oldu ancak zaman geçtikçe Fransa'da İngiltere'ye yönelik kızgınlık giderek arttı. Kamuoyu Fransa'nın Anadolu'da verdiği mücadelenin sonuçta İngiltere ve Yunanistan'ın menfaatine yönelik olduğuna inanıyordu. İngiltere sahenin gerisine çekilmiş, çatışmaları uzaktan izliyordu, fakat bu işler bittiğinde yine onlar kazançlı çıkacaklardı. Fransa'nın Doğu Trakya'daki tüm gayretleri de Yunanistan'ın menfaatlerine hizmet eder görüntüdeydi.

Bunun yanında Suriye'de Arapların taarruz hazırlıkları sürüyordu. Bu hazırlıkların Türklerle koordineli ve iş birliği içinde olup olmadığı bilinmiyordu (Tansel, 1978: 25). Eğer Araplarla Türkler arasında iş birliği varsa bölgedeki Fransız kuvvetleri iki ateş arasında kalacak demektir. Diğer yandan zaman uzadıkça Kuzey Afrika'da Fransa'ya tâbi İslam

memleketlerinde de Türkiye lehinde bazı hareketler görülmüyordu. Tüm bu gerçekler, gelişmeler ve değerlendirmeler Fransızları Sevr'in değiştirilmesi yönünde ısrarcı davranmaya zorladı. Sevr Antlaşması, Batı'da Yunanistan'ın kudretini artırdığı için, İtalya da durumdan rahatsızdı.

Geriyeye yalnız İngiltere kalmıştı. İngiltere'de konuyla ilgili diplomatlar ile yüksek rütbeli askerler farklı görüşe sahiptiler. İngiliz diplomatların çoğu Kuvayımilliyeyi bir çete, Mustafa Kemal de çete başkanı olarak görüyorlardı (Jaeschke, 1971: 157). Türkiye meseleleri üzerinde İngiliz askerlerle diplomatlar arasındaki bu görüş ayrılığı 1921 yılı başlarına değin sürdü. Ancak zamanla İngiliz diplomatların da Türkler hakkındaki düşünceleri değişti, Ankara Hükümetini İstanbul Hükümeti yerine geçtiği manasına alınmayacak şekilde (Akşın, 1964: 106), bir kuruluş olarak dikkate almak lüzumunu duydular. Nitekim İstanbul'daki İngiliz Elçisi ve Yüksek Komiseri Rumbold, 20 Ocak 1921'de "...Mustafa Kemal bir çete reisi olarak görmek artık lüzumsuzdur. Ankara Hükümeti bütün devlet fonksiyonlarını yapmaktadır" demek suretiyle (Jaeschke, 1971: 157) bunu açığa vurdu.

1921 yılının hemen başında Batı Cephesinde Yunanlılara karşı kazanılan Birinci İnönü Zaferi pek çok sonuç doğurdu, öncelikle TBMM'nin dışarıdaki itibarı arttı. Nitekim zaferin ardından Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması ve Afganistan ile Dostluk Antlaşması imzalandı.

Gelinen aşamada İngilizler de artık Sevr Antlaşması'nın mevcut haliyle uygulanmasının mümkün olamayacağını gördüler. Bu kapsamda 25 Ocak 1921'de Lord Curzon Paris'teki bir toplantıda, Sevr Antlaşması'nın gözden geçirilmesi için Londra'da konferans düzenlenmesini ve bu konferansa Osmanlı delegeleriyle birlikte Ankara temsilcilerinin de davet edilmesini teklif etti (HTVD 54, 1965: 1247). Onları bu yöne döndüren türlü sebepler arasında Ankara'nın gittikçe güç kazanması, müttefikleri ile bağlantılarının zayıflamaya başlaması, İstanbul ve Hilâfet meseleleri yüzünden Müslüman tebaalarıyla aralarının açılması başta gelen sebeplerdi (Tansel, 1978: 28). Bu arada Irak'ta İngiliz işgaline yönelik ortaya çıkan direniş hareketleri de İngilizleri rahatsız ediyordu. İşte tüm bu haller Türklerle bir uzlaşmaya varılmasının zorunlu olduğunu gösteriyordu. Onun için İtilaf Devletleri, İstanbul, Ankara ve Atina'dan gönderilecek delegelerle kendi delegelerinin 21 Şubat 1921'de Londra'da toplanmalarını kararlaştırdılar ve durumu 26 Ocak 1921'de Babıali'ye duyurdular.

İtilaf Devletleri daveti Ankara'ya doğrudan değil İstanbul Hükümeti vasıtasıyla iletiler. Mustafa Kemal 27 Ocak 1921'de Sadrazam Tevfik Paşa'dan gelen davet telgrafına ertesi gün verdiği cevapta iki hususa vurgu yaptı: İlki; İstanbul Hükümeti Türk Milletini temsil eden meşru hükümetin Ankara olduğunu kabul ve ilan etmelidir. İkincisi; İtilaf Devletleri düzenlenecek konferansta Şark Meselesini hak ve adalet kaidelerine uygun çözmek istiyorlarsa TBMM Hükümetini Londra'ya doğrudan davet etmelidir (Tansel, 1978: 30). Bundan sonra da karşılıklı çeşitli yazışmalar oldu. Nihayetinde İstanbul Hükümetinin konferansa katılmaması gerektiği yönündeki görüşünde ısrarcı olmayan TBMM Hükümeti, doğrudan yapılan çağrı üzerine Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında yedi kişilik bir heyetle konferansa katıldı. 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleşen konferansta taraflar üç ayrı görüşü savundular:

- TBMM Hükümet temsilcileri Sevr Antlaşması'nın kaldırılması ve Misakı Millinin uygulanmasını istiyorlardı, İstanbul delegeleri de buna destek verdiler.
- İtalya ve Fransa Sevr Antlaşması'nın tümüyle kaldırılmasını değil, bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını öneriyorlardı.
- İngilizler ve Yunanlılar mevcut aşamada Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılmasına karşı çıktılar.

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

Neticede konferansın sonunda İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'nda bazı küçük değişiklikler yaptılar (Deny, 1960: 88). Bu haliyle Londra Konferansı bir sonuç alınmadan dağıldı.

Konferans toplanmadan önce Fransızlar Antep'i işgal etmişlerdi, dolayısıyla toplantıya moralli gelmişlerdi. Buna karşın Fransızlar, Antep'in işgali ile Güney Anadolu'daki direnişin sona ermeyeceğini ve bölgeye yerleşmelerinin mümkün olamayacağını biliyorlardı. Bölgede kendilerine ekonomik imtiyazlar sağlayacak şekilde Türklerle uzlaşmaya varmanın Fransa'nın çıkarlarına daha uygun olacağını biliyorlardı.

Londra Konferansından faydalı bir sonuç çıkmayınca Bekir Sami Bey, Türkiye için İtilaf Devletleri ile ayrı ayrı anlaşma yapmanın daha faydalı olacağını değerlendirdi, Antep'in tesliminden bir ay sonra 9 Mart 1921 de Fransızlarla bir mukavele imzaladı (Jaeschke, 1971: 143; Türkgeldi, 1948: 139). Bu mukaveleye göre Fransızlar, Anadolu'da belirli bölgelerde kendilerine tanınan ekonomik imtiyazlar karşılığında Hatay hariç Güney Anadolu'dan çekilecekti.

Mısakı Milli prensiplerine aykırı olan ve üstelik hükümete danışılmadan imzalanan bu mukavele doğrudan Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedildi. Buna rağmen Fransızlar, gelinen aşamada Türklerle anlaşmanın en çıkar yol olduğunu göreyerek Ankara Hükümetinin niyetini tam olarak öğrenmek için, o sırada Fransa Parlamentosunda Dışişleri Komisyonu Başkanlığı görevini yürütmekte olan Franklin Bouillon'u Ankara'ya gönderdiler. 9 Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile 13 Haziran 1921'de görüşmelere başladı. Tartışmalı geçen görüşmelerde Bouillon, Londra'da yapılan mukavelenin esas alınmasını savunurken Mustafa Kemal Paşa Mısakı Milli konusunda ısrarcı oldu. Neticede kapitülasyonlar ve tam bağımsızlık maddeleri görüşmelerin kilit konuları oldu (Ener, 1965: 278). Bu durumda Bouillon, Fransa Başbakanı Briand'a Ankara Hükümetinin Fransızların Anadolu'da nüfuz bölgeleri oluşturmalarına kesinlikle rıza göstermeyeceğini bildirdi (Dağıstan, 2002: 272-277). Anlaşma için zamana ihtiyaç olduğu kanaatine varan Bouillon Fransa'ya döndü.

1921 yılı yazında bir yandan Yunanlıların genel taarruz için hazırlıkları sürerken diğer yandan diğer İtilaf kuvvetlerinin kısmi tahliyeleri gerçekleşiyordu. 20/21 Haziran 1921 gecesi Fransızlar Zonguldak'ı, 5 Temmuz 1921'de İtalyanlar Antalya'yı terk ettiler. Kısa süre sonra da Batı Cephesinde 10 Temmuz 1921'de Kütahya mevziilerine doğru Yunan taarruzu başladı. Hızla gelişen Yunan taarruzu karşısında Türk ordusu önce 18 Temmuz 1921'de Eskişehir-Seyitgazi hattına, müteakiben 24 Temmuz 1921'de Sakarya Nehri doğusuna çekildi. 23 Ağustos 1921'de Sakarya Nehri doğusunda Polatlı-Haymana hattı batısında gerçekleşen ve 22 gün 22 gece süren meydan muharebesinde Türk ordusu büyük bir zafer kazandı. Bu savaşla birlikte Yunanistan'ın Anadolu'ya ilişkin tüm rüyaları son buldu, çünkü Yunan ordusu taarruz gücünü, dolayısıyla inisiyatifi kaybetti.

Kazanılan zafer savaşın bundan sonraki seyrini de gösteriyordu, mevcut politikada değişikliğe giderek ön almak gerekiyordu, Fransa hemen harekete geçti. Zaferden henüz iki gün sonra 15 Eylül 1921'de İstanbul'dan hareket eden Franklin Bouillon 20 Eylül 1921'de Ankara'ya ulaştı. Ardından Fransa ile TBMM Hükümeti arasındaki görüşmeler yeniden başladı. Ankara Hükümeti, Sakarya Meydan Muharebesi sonrası tüm dikkatini ve gücünü Batı Cephesinde kati sonuç sağlamaya yönelik hazırlıklara tahsis edeceğinden Fransa'nın yaklaşımını olumlu karşıladı. Yoğun müzakereler sonrası 20 Ekim 1921'de uzlaşma sağlanarak Ankara İtilafnamesi imzalandı.

Bu anlaşma ile Fransızlar, Güney Anadolu'da Hatay hariç işgal etmekte oldukları Türk topraklarından çekilmeyi kabul ediyorlardı. Antlaşmaya göre Sancak (Hatay) bölgesinde özel idare kurularak Türk kültürü muhafaza edilecekti. Bundan başka Fransızlar içinde toprak, cephaneye ve daha başka savaş malzemesi bulunan büyük bir silâh stokunu

milliyetçilere devrediyor ve ileride daha fazlasını vereceklerini de gizlemiyorlardı (Kinross, 1990: 338).

Fransızlar gerçekçi bir tutum sergilediler, bu antlaşma ile Güney Anadolu'da askeri müdahaleye son vererek Ortadoğu'daki çıkarları için daha önemli merkez olan Suriye'deki durumlarını güçlendirdiler. Bunun yanında Fransızlar, Güney Anadolu'da konuşlandırmak zorunda kaldıkları 60-70 bin askerin yılda 500 milyon Frank tutan mali yükünden kurtuldularından dolayı da memnundular (Arıkoğlu, 1961: 260; Ener, 1965: 280; Türkgeldi, 1948: 143).

Ankara İtilâfnâmesi'nin imzalandığı öğrenince İngilizler büyük bir şaşkınlık, telaş ve kızgınlık yaşadılar. Şaşkınlıkları, Fransızların tüm görüşmeleri kendilerinden habersiz yapmalarından, telaş ve kızgınlıkları ise sonuçlarının kendilerini de doğrudan etkileyeceğindendi. Bu antlaşma İtilaf Devletleri arasındaki dayanışmanın ne kadar zayıf olduğunu gösterip Türklerin elini güçlendirirken, Anadolu'nun paylaşılmasını öngören Sevr Antlaşması'nın uygulanma ihtimalini de ortadan kaldırıyordu.

Şaşkınlık, telaş ve kızgınlık duygusunu yaşayan sadece İngilizler değildi, Yunanlılar ve Ermeniler de aynı duyguları paylaşıyordu. Özellikle Ermeniler arkadan vurulduklarını ve yüzüstü bırakıldıklarını düşünüyorlardı. Bu sebeple Ermeniler, antlaşmanın ardından, yaptıkları kötülüklerin hesabını verme korkusuyla kitleler halinde Kilikya'dan kaçmaya başladılar.

Antlaşma sebebiyle bir yandan İtilaf Devletleri arasında bu duygular yaşanırken diğer yandan Sovyetler Birliği'nde de Ankara'nın Batı ile anlaştığı ve yapılan antlaşmada gizli maddeler olduğu yönünde kuşku oluştu. Durumu aydınlığa kavuşturmak için Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ukrayna ve Kırım Silahlı Kuvvetler Komutanı Mihail Frunze'yi Türkiye'ye "Olağanüstü Yetkili Temsilci" olarak atadı (Arsan, 1964: 422; Karabekir, 1960: 1155). Rusya'nın kaygısı ancak Frunze'nin Türk-Sovyet dostluğunun giderek pekişmekte olduğu yönünde verdiği raporlar sonrası ortadan kalktı.

Ankara İtilâfnâmesi'nin imzalanmasından sonra Fransızlar Türk topraklarını 4 Kasım 1921'den itibaren boşaltmaya başladılar. 1 Aralık 1921'de Türk heyeti, Adana'daki resmi daireleri işgal etti, 20 Aralık 1921'de Fransız askerleri Adana'dan çekildi (Jaeschke, 1971: 169). 25 Aralık 1921'de Gaziantep işgalden kurtuldu. Fransızların son kafilesi 5 Ocak 1922'de bir savaş gemisiyle Mersin limanından ayrıldı, bu suretle Güney Anadolu bölgesindeki işgal tümüyle sona ermiş oldu.

13. GÜNEY CEPHESİNİN ÖZELLİKLERİ VE DEĞERLENDİRME

İstiklal Harbi'nde Güney Cephesi, Doğu ve Batı cephelerinden çeşitli yönlerden farklılık gösterdi. Bu farklılıklar;

- Düşman kuvvetlerinin niteliği
- İşgalci güçlerin değişmesi
- Harekât alanının bütünlüğü
- Harekât nevelerindeki değişiklik
- Kuvaymilliyenin yapısı ve özellikleri
- Ermenilerin kullanılması yönlerinden oldu.

Doğu Cephesi'nde düşman Ermeni ordusu ve silahlı Ermeni çeteleri, Batı Cephesi'nde Yunan ordusu iken Güney Cephesi'nde önce İngilizler ve Fransızlar, İngilizlerin çekilmesiyle Fransız ordusu ve silahlı Ermenilerdi. Diğer cephelerde işgalci güç tek iken Güney Cephesi'nde önce hem İngiliz hem Fransız kuvvetleri vardı. Bir süre sonra İngilizlerin çekilmesiyle bölge tümüyle Fransız işgaline uğradı.

Doğu ve Batı cephelerinde düşmanla Türk ordusu savaşırken, Güney Cephesi'nde

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

düşmanla çatışan esas kuvvet Kuvayımilliyeye unsurları ile bölge halkı idi. Türk ordusu Kuvayımilliyeye teşkillerine örtülü ve sınırlı seviyede destek sağladı. Dolayısıyla Güney Cephesi halk ordusuna dayanan özelliği ile öne çıktı. Bu durum hem bir zorunluluk hem de usta bir siyasetin gereği idi.

Zorunluluk, bölgede Türk ordusundan hiçbir düzenli birliğin bulunmamasından kaynaklanıyordu. Mondros Mütarekesi öne sürülerek Osmanlı orduları 1918 yılı sonuna doğru Pozantı'ya kadar olan bölgeyi boşaltmaya zorlanınca Güney Cephesi dahilinde düzenli Türk kuvveti kalmamıştı. Bölgede sadece kışla muhafızları ile askerlik şubelerinde görevli askerler bulunuyordu. Diğer bir zorunluluğu Batı Cephesi oluşturuyordu. Kesin sonucun alınacağı cephe Batı Cephesi olacağından, Batı Cephesi'nin aleyhine diğer cephelere birlik kaydırmaktan sakınılıyordu. Batı Cephesinin kaybedilmesi tüm cephelerin çökmesi anlamına geldiğinden katı önceliğe sahipti.

Cephede asker kullanımından kaçınılması bu zorunlulukların yanı sıra stratejik bir kararın da neticesiydi. Mustafa Kemal Millî Mücadeleyi sürdürürken Türk ordusunun İngiliz, Fransız ve İtalyan orduları ile doğrudan muharebeye tutuşarak yeni bir savaş başlatmaktan özellikle sakındı. Bunun yanında Millî Mücadelenin gerilla harbine dönüşmemesi için tüm faaliyetlerin uluslararası hukuka uygun yürütülmesine dikkat edildi. Yasal bir belge olarak kabul edilen Mondros Mütarekesi kapsamında Güney Cephesindeki Türk kuvvetleri bölgeyi tahliye ettikten sonra buraya yeniden kuvvet tahsis etmek Sivas Kongresi'nde teşkil edilen ve geçici hükümet gibi hareket eden Temsil Heyetini (TBMM açıldıktan sonra Ankara Hükümetini) hukuki meşruiyet yönünden zor durumda bırakabilirdi. Ayrıca cephedeki direnişin asker olmadan halk mücadelesi olarak gerçekleşmesi Batı kamuoyunu etkilenmesi ve İtilaf cephesinde çatlak oluşturulması bakımından da önemliydi.

İstiklal Harbi'nde diğer cepheler bütünlük arz ederken Güney Cephesi kendi içinde farklılık göstererek Adana, Maraş, Urfa ve Antep bölgeleri olmak üzere dört alt cepheye ayrıldı. Kuvvet olarak Maraş ve Urfa cephelerinde çatışanların tamamına yakını Kuvayımilliyeye savaşçılarından oluşurken, Adana bölgesinde Pozantı kesiminde nizami birlikler Kuvayımilliyeye unsurlarını takviye ederek destekledi. Antep bölgesinde başlangıçta mücadeleyi Kuvayımilliyeye müfrezeleri yürütürken, şehrin Fransızlar tarafından kuşatılmasını müteakip dışarıdan kuşatmayı yarmaya yönelik taarruzları Kuvayımilliyeye müfrezeleri ile desteklenen düzenli birlikler icra etti.

Cephede karşılıklı ordular mukayese edildiğinde, bir tarafta her türlü silah ve lojistik imkâna sahip İngiliz ve Fransız kuvvetleri, diğer tarafta asker sayıları kadro mevcutlarının onda birine düşmüş ve İtilaf Devletlerinin baskısı ile Torosların kuzeyine çekilmek zorunda bırakılmış Türk ordusu vardı. Bu durumda işgalcilere karşı direnecek yegâne unsur olarak Kuvayımilliyeye müfrezeleri kalıyordu. Müfrezeler personel, araç, silah, mühimmat yönünden var olan büyük çaplı dengesizliği gidermek için coğrafyadan istifade ederek kendi bölgelerinde en uygun harekât nev'ini kullandılar. Dört alt cepheden Adana'da harekât nev'i; boğaz, geçit ve gediklerde muharebe ve arazi savunması/taarruzu şeklinde gerçekleşirken, Maraş ve Urfa'da meskûn mahal muharebeleri, Antep'te ise hem meskûn mahal muharebesi hem de kuşatmayı yarma harekâtı şeklinde icra edildi.

Güney Cephesinde halkın kendisini savunmak üzere örgütlenmesi Kuvayımilliyeye teşkillerini meşrulaştırdı ve Misakı Milliye dayanak teşkil etti. Halkı örgütlenme ve direnişe sevk eden en önemli motivasyon Türklük ve yurtseverlik duygusu oldu. İtilaf Devletleri Güney Anadolu'da direnişi kırmak ve zayıflatmak gayesiyle özellikle Kürt ve Arap aşiretleri kışkırtmaya yönelik ciddi çalışmalar yaptılar ancak umdukları neticeyi alamadılar. Bunun en bariz örneği Urfa savunması oldu. Urfa'nın Fransız işgalinden kurtarılmasında Urfa'daki aşiretler kilit rol oynadılar, çoğu aşiretler Millî Mücadeleden yanı sıra tavrı olarak mücadeleye katıldılar.

Güney Cephesi'nde örgütlenen Kuvayımilliyeye birlikleri gerçek anlamda halk kuvvetlerinden oluştu, komutanları bölgelerin hatırlı kimseleri veya subaylardan seçildi. Eşkriya, çete ve zorbalar bu cephede Kuvayımilliyeye karışamadılar. Kuvayımilliyeye yalnız vatanseverlik duygusuyla savaştı, gerektiğinde nizami ordu birlikleri gibi cephe muharebelerine katıldı, düşman tarafından kuşatılmış şehirleri savundu, işgal altındaki şehirleri kuşatarak kale muharebelerine girdi (Selek, 2000; 422). Yine bu cephedeki Kuvayımilliyeye teşkilleri içerisinde Osmaniyeye'de Rahime Onbaşı, Tarsus'ta Kılavuz Hatice, Antep'te Yirik Fatma gibi çok sayıda kadın kahraman görev aldı (Şıvgın, 2014: 30).

Güney Cephesi'nin örgütlenme özelliklerinden birisi de Pozantı kongreleri hariç bölgede kongre hareketi ve Batı'daki gibi kongre tipi örgütlenme olmadı. Bölgedeki direniş büyük ölçüde Sivas Kongresi Temsil Heyetinin nezareti ve yönlendirmesi altında yürütüldü. Örneğin Antep'te Cemiyet-i İslamiye, Sivas Kongresi'nden sonra Müdafai Hukuk Cemiyetine dönüşerek muharebeleri yönetti. Antep'in teslimine de bu cemiyet karar verdi. Fransızlara verilen mazbatanın altında "Ayıntap kasabası geçici hükümet üyeleri" ibaresi yer almaktaydı. Dolayısıyla savaş süresince bu kurul Antep'te hükümet görevini yerine getirdi (Tanör, 1998: 213).

Anadolu'dan başka Kuvayımilliyeye örgütü Suriye'de de birçok noktada kuruldu (Umar, 2004: 428; AA/599/29-154/35-2) ve bunlar Antep, Maraş, Urfa Kuvayımilliyesi gibi Temsil Heyeti Başkanı ile görüş alışverişinde bulundular. Mustafa Kemal Suriye'de kurulan Kuvayımilliyeyi iki bakımdan çok önemsiyordu: Suriye'de isyan çıkartıp Fransızları burada meşgul etmek ve Fransız kuvvetlerini güneyden Suriye ve kuzeyden Anadolu Kuvayımilliyesi arasında iki yönden ateşle sıkıştırmak (Şıvgın, 2014: 28).

Millî Mücadele döneminde silahlı Ermeniler Doğu Cephesinde doğrudan ve Güney Cephesinde çoğu yerde Fransız kuvvetlerini destekleyerek, nüfus yönünden kalabalık olduğu merkezlerde yine doğrudan millî kuvvetlerle veya düzenli birliklerle çatıştılar. Doğu Cephesinde Ermeniler nasıl İngilizler tarafından kullanılıp sonunda yüzüstü bırakıldılarsa, Güney Cephesinde de bu kez Fransızlar tarafından aynı sonuçla karşılaştılar. Fransızların bölgeyi işgaline alet edilen Ermeniler gerçeklikten kopuk hayal dünyası içinde Türklere saldırırken Ankara İtilafnamesi'ni öğrenince kendilerini arkadan vurulmuş hissettiler. İşgal döneminde işledikleri insanlık dışı pek çok suç sebebiyle bu kez Fransızlardan önce Ermeniler bölgeyi tahliye etmek zorunda kaldılar.

Günümüzde Ermeniler hala aynı yanlışın içerisinde, diğer devletlerin kendi menfaatleri çerçevesinde Ermeni yanlısı görülen politika ve uygulamalarına kanmakta, Türkiye'ye karşı rasyonellikten uzak düşmanca bir siyaset izlemektedir. Bunun sonucu Ermenistan halkı dünyaya kapalı, ekonomik yönden zayıf, moral yönden tükenmiş olarak komşuları Türkiye ve Azerbaycan'a karşı nefret tutumunda ısrar etmektedir. Türkiye'nin uzattığı barış elini tutması halinde Ermenistan'ın önüne başta siyasi ve ekonomik olmak üzere her alanda yeni imkânlar ve fırsatlar çıkacağı bir gerçektir.

Neticede İstiklal Harbi'nde Güney Cephesi, bir milletin en kötü şartlar altında ve ordudan yoksun olsa da işgalcilere karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğini göstermiştir. Halkın mücadelesi karşısında dünyanın en gelişmiş ordularının dahi nasıl çaresiz kaldığının en güzel örneğidir.

KAYNAKÇA

ATASE ARŞİVİ (AA). İstiklâl Harbi Koleksiyonu. (KLS: 599/DOS: 29-154/FİH: 35-2)

ABADİE, M. (2005) Türk Verdünü Gaziantep (Antep'in Dört Muhasarası), Şehitkamil Belediyesi Kültür Yayınları, Gaziantep.

AKBIYIK, Y. (1999) Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş, ATAM Yayınları, Ankara.

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

- AKYÜZ, Y. (1998) Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922. TTK Yayınları, Ankara.
- ARIKOĞLU, D. (1961) Hatıralarım, Alev Dikici Yayınevi, Adana.
- ARSAN, N. (1964) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV (1917-1938). Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ARTUÇ, İ. (2001) Yeniden Doğu, Türk Kurtuluş Savaşı – I, Kastaş Yayınevi, İstanbul.
- ATATÜRK, M.K. (2004) Nutuk, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- BARR, J. (2016) Kırmızı Çizgi Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- BIYIKLIOĞLU, T. (1999) Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Gnkur. Basımevi, Ankara.
- CEBESÖY, A.F. (2000) Milli Mücadele Hatıraları, Temel Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK, K. (1999). Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922). TTK Basımevi, Ankara.
- DAĞISTAN, A. (2002) Türkler – 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- DİNÇER, A. N. (1983) Rahime Onbaşı, Hançer Matbaası, Osmaniye.
- ENER, K. (1965) Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı, Berksoy Matbaası, Ankara.
- GÜLLÜ, R.E. (2010) Antep Ermenileri, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- HARP TARİHİ VESİKALARI DERGİSİ (HTVD). (1955) Vesika No. 373
- HARP TARİHİ VESİKALARI DERGİSİ (HTVD). (1965) Vesika No. 1247
- HATİPOĞLU, S. (2001) Türk-Fransız Mücadelesi, ATAM Yayınları, Ankara.
- KANSU, M.M. (2009) Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber – II, TTK Basımevi, Ankara.
- KARABEKİR, K. (1960) İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- KILINÇKAYA, M.D. (2004) Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğu ve Suriye, ATAM Yayınları, Ankara.
- KINROSS, L. (1990) Atatürk. Bir Milletten Yeniden Doğu, Sander Yayınevi, İstanbul.
- LOHANİZEDE, M.N. (1989) Gaziantep Savunması, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- MACMİLLAN, M. (2004) 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi. ODTÜ Yayınları, Ankara.
- ÖZALP, Y. (1976) Milli Mücadele'nin İlk Zaferi, İkbal Matbaası, İstanbul.
- ÖZÇELİK, İ. (2003) Milli Mücadelede Güney Cephesi Urfa, ATAM Yayınları, Ankara.
- PAMUK, B. (2009) Antep Savunması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- SARAL, H.-T. (1970) Vatan Nasıl Kurtuldu, T.İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SARIHAN, Z. (1995) Kurtuluş Savaşı Günlüğü – III, TTK Yayınları, Ankara.
- SELEK, S. (1982) Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı) – I, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- SELEK, S. (1982) Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı) – II, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- SONYEL, S.R. (1973) Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika – I, TTK Yayınları.
- ŞALVUZ, İ.F. (1938) Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar, Aydınlık Basımevi, İstanbul.
- ŞIVGIN, H. (2014) Güney Cephesi'nin Değerlendirilmesi, Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayımiliye, Düzenli Ordu ve Cepheler, ss. 13-32, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- TANÖR, B. (1998) Türkiye'de Kongre İktidarları 1918-1920, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TANSEL, S. (1978) Mondros'tan Mudanya'ya Kadar – I, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- TEKELİOĞLU, S. (1965) Kuvayımiliye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- TURAN, M. vd. (2006) Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Gazi Kitapevi, Ankara.

- TURGUT, H. (2012) Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali. T. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ (TİH) - I. (1999) Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ (TİH) - II/II. (1999) Batı Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- TÜRK İSTİKLAL HARBİ (TİH) - IV. (2009) Güney Cephesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- TÜRKGELDİ, A. (1948) Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara.
- UMAR, Ö.O. (2004) Suriye 1908-1938. ATAM Yayınları, Ankara.
- URSAVAŞ, A.S. (2000) Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları. Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- UYANIKER, F. (2007) Milli Mücadelede Türk Kadını (Basılmamış Daktilo Metni). Gnkur. ATASE Bşk.lığı Kütüphanesi, Ankara.
- ÜNALP, F.R. (2018) Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması. Gazi Akademik Bakış (11/22), ss. 205-235, Ankara.
- YAVUZ, B. (1994) Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922. TTK Yayınları, Ankara.

373 No. 1 vesikanın açıklaması

Büyük Millet Meclisi Reisi tarafından Fransızlarla akdedilen mütarekenin Fransızlar tarafından ihlâl edilmiş olduğundan tekrar muhasamata başlanması hakkında birliklere ve ilgililere verilen emrin aslını göstermektedir.

Vesika No. 373

16 Haziran 336

Onikinci Kolordu Kumandanlığına
Onüçüncü Kolordu Kumandanlığına
Anteb Kuvayı Milliye Kumandanı Recep Beye
12 nci Kor. vasıtasıyla Binbaşı Şemsettin Beye
Anteb vasıtasıyla Kilis'te Kaymakam İrfan Beye

ŞİFRE

SİYASİ

KİLİKYA

1 — Fransızlar tâ'til-i muhasamat müddetinin temdidini için müracaat ettiler. muhasamat için takarrür ettirilen mukaveleye riayet etmemektedirler. Mütarakeden maksadları esirlerini kurtarmak ve aleyhimize yapmakta oldukları taarruz istihzaratını ikmal etmek için vakit kazanmak olduğu tahakkuk etmiştir. Tarafımızdan tâ'til-i muhasamatın sonradan mütakalemlerindeki ekâbir-i memurîn ve eşraf ile birçok mâsum İslâmları tevkife devam etmeleri ve ahali İslâmîyeye karşı Ermenilerle katliâm yaptırılmaları ve iade ettiğimiz üseraya mukabil adette mevkufin iade etmemeleri suretiyle mütarekenin ahkâmına tâ'til-i muhasamat mukarrerata fiilen muhalefet etmişlerdir. Bundan maada bizim tâ'til-i muhasamat etmeğimizin bir noktasını daha işgal etmişlerdir. Binaenaleyh tâ'til-i muhasamat teklifi tarafımızdan kabul edilmeyecek ve kendilerine tarafımızdan haber verilmesine imkân kalmamak üzere 18/19 Haziran 336 msnfileylinden itibaren bütün Kılıkya Fransız cephesinde muhasamat tekrar başlayacaktır. Şimdiye kadar tarafımızdan verilmiş olan esirlerden başka hiçbir Fransız esiri iade edilmeyecektir. Keyfiyetin derhal en ileri hatlarımıza kadar bütün cepheye tebliği ve kimlere ne zaman tebliğ edildiğinin sür'at-i iş'arı mütemennadır. Hiçbir kumandan veya memur tarafından Fransızlara bir tebligat yapılmıyacaktır. Tebligat yalnız Ankara'dan icabedenlere bildirilmiştir. Alâkadar kumandanlar makamât-ı milkiyeyi sureti mahremâne haberdar edeceklerdir.

2 — 12 nei, 13 nei Kolordu Kumandanlıklarına, Antep Kuvayı Milliye Kumandanı Recep Beye ve beray-i malûnat Kaymakam İrfan ve Binbaşı Şemsettin Beylere tebliğ edilmiştir.

İsmet

~~Erkintherbiye Umumiye Reisi~~
Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Kapadım 17/minh

Memduh

Ek. 1: Fransızlarla Akdedilen Mütareke Fransızlar Tarafından İhlâl Edilince Tekrar Muhasamata Başlanması Yönünde TBMM Reisi Tarafından Birliklere ve İlgilere Gönderilen Emrin Açıklaması

VESİKA-N°. 1247Büyük Millet Meclisi
Erkânıharbiye-i Umumiye Riyaseti

24/2/337

Merkez Ordusu Kumandanlığına

Şifre :

C. 23/2/37 şifreye :

1. Düvel-i İtilâfiye murahhasları 25 Kânunusani'de Paris'de Alman tamirat ve Şark-ı Karip mesailini hal etmek üzere toplandıkları zaman İngiltere Hariciye Nazırı Lord Gürzon Asya-yı Suğra meselesini esaslı bir surette hal etmek maksadiyle azaları meyanında Ankara Hükümetinin de mümessili bulunmak üzere Türk ve Yunan murahhaslarının iştirakiyle 21 şubatta Londra'da bir konferans akdini ileri sürmüş ve bu teklif kabul edilerek tarafeyn davet edilmiştir. Bu davet Babıali tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine bildirilmiş ve heyet-i vekilece verilen cevapta Büyük Millet Meclisi Hükümetinin meşruiyetinin zat-ı şahane tarafından kabul ve ilan ve Londra konferansında Türkiyeyi temsil etmek hakkının ancak Büyük Millet Meclisi tarafından müntahap bir heyet tarafından olabileceği etyan edilmiştir. İstanbul ile bu hususta devam eden muhaberat müsabet bir neticeye iktiran eylemediğinden Meclis-i Millimizce intihap edilen heyet-i murahhasımız Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in riyasetinde olarak Antalya-İtalya tarihiyle Londra'ya izam kılınmıştır. Bunlara verilen talimat-ı esasıye Misakı Milli dairesindedir.

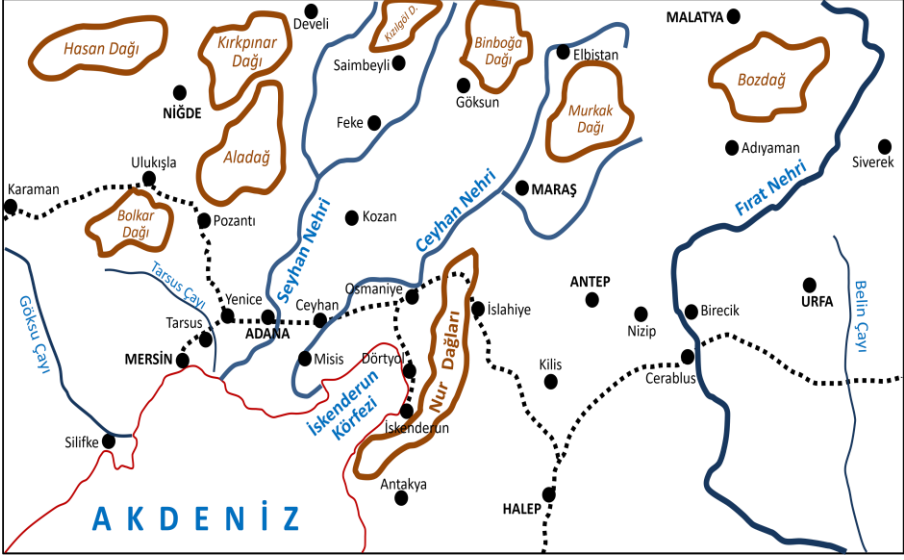
2. Garpta Yunanlıların vâsi mişyasta taarruz hazırlıkları yaptıklarına dair resmî ve gayrî resmî menabi-i muhtelifeden birçok haberler alınmaktadır. Bu haberlere nazaran Yirmi bir şubattan evvel umumî bir Yunan taarruzuna intizar etmek lazım geliyordu. Bu taarruzun teahhürü Yunanlıların mukabil istihzarat ve hareketimizden içtinap ettiklerinden ileri geldiği de yine menabi-i muhtelifeden alınan haberlerle teşeyyüd etmektedir. Mamafih Trakya ve Yunanistan'dağ yeni kuvvetlerin vurudu tahakkuk etmiş ve bilmukabele tedabir-i lazimeye tevessül edilmiştir efendim.

Fevzi

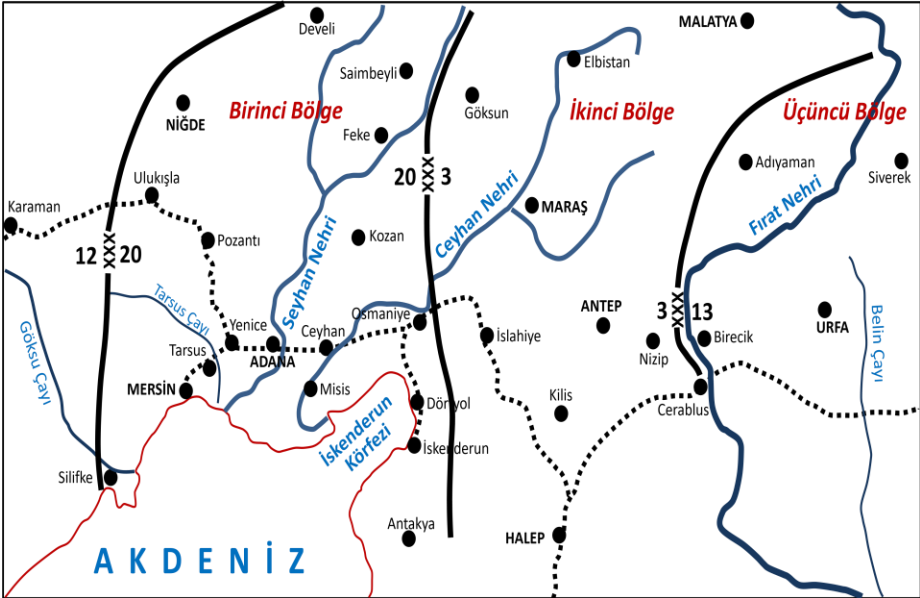
Dolap No. 10
Göz No. 2
Dosya No. 76/A

Ek. 2: Londra'da Yapılacak Konferansa TBMM Hükümeti'nin de Davet Edildiği ve Konferans İçin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey Başkanlığındaki Heyetin Görevlendirildiğine Dair Mesajın Sureti

Güney Cephesinde İngiliz-Fransız İşgalleri Arasındaki Farklılıklar, Savunma...

Kroki-1: Güney Cephesinin Coğrafi Durumu

Kroki-2: Güney Cephesinin Kolordulara Tahsisi

KORKUNUN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ROLÜ: ADİL DÜNYA İNANCI VE SIKINTIYA TOLERANS

THE PREDICTIVE ROLE OF FEAR ON PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: BELIEF IN
A JUST WORLD AND TOLERANCE FOR DISTRESS

ПРОГНОЗИРУЮЩЕЕ ВЛИЯНИЕ СТРАХА НА ПСИХОЛОГИЮ: ВЕРА В
СПРАВЕДЛИВЫЙ МИР И ТЕРПИМОСТЬ К БЕДСТВИЯМ

Dilara KAZANCI*
Berna AKÇINAR**

ÖZ

Bu araştırmada korkunun bireylerin psikolojik sağlamlıkları üzerindeki yordayıcı rolü ile adil dünya inancı ve sıkıntıya dayanma kapasitesi arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Korkuyu inceleyen araştırmalarda katılımcılara korkuya neden olan uyarıların genellikle laboratuvar ortamında sunulduğu görülmektedir. Günlük yaşantılarında gerçek bir tehditle karşı karşıya olan bireylerin yer aldığı araştırmalar sayıca azdır. Bu çalışmada Dünya Sağlık Örgütü tarafından birçok kişide yaygın korkuya neden olduğu açıklanan gerçek bir tehdit olan Covid Korkusu ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini yaşları 18 ile 66 arasında değişen 300 katılımcıdan (226 kadın, 74 erkek) oluşmaktadır. Araştırmada Covid 19 Korkusu Ölçeği, Sıkıntıya Dayanma Ölçeği ve Adil Dünya İnancı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre bireylerin korku düzeyleri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Bireylerin korku düzeyi yükseldikçe psikolojik sağlamlık düzeyleri azalmaktadır. Bununla birlikte korku düzeyi psikolojik sağlamlık düzeyini yordamaktadır. Bireylerin sıkıntıya dayanma kapasiteleri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Bireylerin sıkıntıya dayanma kapasiteleri yükseldikçe psikolojik sağlamlık düzeyleri yükselmektedir ve sıkıntıya dayanma kapasitesi psikolojik sağlamlık düzeyini yordamaktadır. Genel adil dünya inancı ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki beklenenin aksine negatif yönlü olmuştur. Bu bulgunun pandeminin kaotik yapısı ve bu dönemde şahit olunanlar sonucunda adil dünya inancına sahip bireylerin yaşamış

* [0000-0002-5251-5909](tel:0000-0002-5251-5909), Işık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Klinik Psikoloji Doktora Programı Öğrencisi, psikologdilara@gmail.com

** [0000-0003-4768-7463](tel:0000-0003-4768-7463), Doç. Dr. Işık Üniversitesi Psikoloji Bölümü, berna.akcinar@isikun.edu.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Kazancı, D. & Akçınar, B. (2023). KORKUNUN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ROLÜ: ADİL DÜNYA İNANCI VE SIKINTIYA TOLERANS. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 201-214. DOI: [10.17498/kdeniz.1280006](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1280006)

Korkunun Psikolojik Sağlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

oldukları olası bilişsel çelişki ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Bu konuda daha fazla araştırma yapılması önerilmiştir. Bireylerin psikolojik sağlık seviyelerinin cinsiyet ve medeni durumlarına göre farklılaştığı gözlemlenmiştir. Erkeklerin psikolojik sağlık düzeyleri kadınlara göre daha yüksektir. Evli katılımcıların psikolojik sağlık düzeyleri evli olmayanlara göre daha yüksektir. Araştırma sonuçları ilgili literatür kapsamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: korku, psikolojik sağlık, sıkıntıya dayanma kapasitesi, adil dünya inancı, pandemi

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the predictive role of fear on individuals' psychological resilience and the relationships between belief in a just world and the capacity to tolerate distress. The sample of the study consisted of 300 participants (226 women, 74 men) aged between 18 and 66. A relational screening model was used in the study. The scales used in the study were The Fear of COVID-19 Scale, The Distress Tolerance Scale, and The Belief in a Just World Scale. The ethics commission approval required to conduct the study was obtained. The data of the study were analyzed with the SPSS 22.0 software. Independent groups t-test and regression analysis were used in the study. According to the data obtained from the study, individuals' levels of fear significantly predicted their levels of psychological resilience in a negative direction. On the other hand, individuals' capacity to tolerate distress significantly predicts their psychological resilience levels in a positive direction. The finding that the role of general just world belief on psychological well-being was negative contrary to expectations was interpreted as the chaotic nature of the pandemic and what was witnessed during this period may cause cognitive conflict in individuals with just world belief. Further research on this subject is recommended. It was observed that the psychological resilience levels of the participants differed according to gender and marital status. Men have higher levels of psychological resilience than women. It was observed that the psychological resilience levels of married participants were higher than single participants. The results of the study were discussed within the scope of the relevant literature and recommendations were made.

Keywords: Fear, Psychological resilience, Capacity to tolerate distress, Belief in a just world, Pandemic

АННОТАЦИЯ

В нижеследующем исследовании изучается взаимосвязь между прогностической ролью страха в психологической устойчивости людей и их верой в справедливый мир, так же их способностью противостоять невзгодам. Целевая группа состояла из 300 участников (226 женщин, 74 мужчин) в возрасте от 18 до 66 лет. В исследовании использовалась реляционная модель тестирования. В исследовании использовались следующие шкалы: шкала страха Covid 19, шкала стойкости к бедствию и шкала веры в справедливый мир. На проведение исследования получено одобрение комиссии по этике. Данные исследования были проанализированы с помощью программы SPSS 22.0. В исследовании использовались t-критерий независимых групп и регрессионный анализ. Согласно данным, полученным в результате исследования, уровень страха людей негативно влияет на уровень психологической устойчивости людей. С другой стороны, способность людей переносить невзгоды в значительной степени определяет уровень их психологической устойчивости. Рекомендуется дальнейшее исследование этого вопроса. Было замечено, что уровни психологической устойчивости участников различались в зависимости от их пола и семейного положения. У мужчин уровень

психологической устойчивости выше, чем у женщин. Было замечено, что уровень психологической устойчивости участников, состоящих в браке, был выше, чем у участников, не состоящих в браке. Результаты исследования были обсуждены в рамках соответствующей литературы и внесены соответствующие выводы.

Ключевые слова: страх, жизнестойкость, способность противостоять невзгодам, вера в справедливый мир, пандемия.

1.GİRİŞ

Duyguları konu alan araştırmalar incelendiğinde duyguların sıklıkla olumlu (ör, huzur, neşe, hoşnutluk) ve olumsuz (ör, korku, çaresizlik) şeklinde iki ana kategoride değerlendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte olumsuz duygular olumlu duygulara göre daha sık çalışılmaktadır çünkü deneyimlenen olumsuz duygular olası tehditlere karşı insanları harekete geçirip, tepki vermeye zorlamaktadır (Weiten ve ark., 2016). Bireyler, korkuyu gözlem, yönerge ve klasik koşullanma olmak üzere üç farklı şekilde öğrenebilmektedirler (Rahman 1977). Rahman (1977) bireylerin yetişkinlik döneminde yaşadığı çoğu korkunun nedeninin eğitim olabileceğine dikkat çekmektedir. Örneğin, kimi bireyler mikropların sağlık için tehlikeli olduğu çok sık söylendiği için mikroplardan korkup kaçmayı öğrenmiştir. Hiç mikrop görmemiş bir yetişkinin mikroptan korkması eğitim yani yönergelerle bu korkuyu öğrendiğine işaret etmektedir. (Smith ve Kosslyn, 2014). Korkuyu ele alan araştırmalarda katılımcıların korkuya neden olan uyarılara genellikle laboratuvarında ve deneysel koşullarda maruz bırakıldıkları görülmektedir. Günlük yaşantılarında gerçek bir tehditle karşı karşıya olan bireylerin yer aldığı araştırmalar sayıca azdır. Ancak korkunun etkilerinin anlaşılması için bireylerin gerçek hayatlarında yüz yüze geldikleri ve kaçınılmaz olan tehditleri de incelemek gerekmektedir (Dehghani ve ark., 2018). Bu çalışmada incelenen Covid Korkusu, tam olarak bu türden bir korku niteliğindedir. Dünya Sağlık Örgütü, pandemi sürecinin de birçok kişide yaygın korku, kaygı ve strese neden olduğunu açıklamıştır (Akt. Kasapoğlu, 2020). Hastalanma korkusu bireylerde panik duygusuna neden olmaktadır. Bu korku ve hastalıktan korunma arzusu sosyal mesafeyi korumak ve evde kalmak gibi çeşitli zorunlulukları beraberinde getirmektedir. Bu zorunluklar bireylerde psikolojik yük oluşturmaktadır. (Van Bavel ve ark, 2020). Pandemi bireyler için yalnızca fiziksel sağlığı tehdit eden bir unsur olmamış aynı zamanda çok çeşitli psikolojik sorunların (panik bozukluk, anksiyete bozukluğu, keder, kayıp ve depresyon gibi) oluşumunu da tetiklemiştir. (Lau ve ark, 2008; Qiu ve ark, 2020). Pandeminin psikolojik etkileri bireylerde yalnızca pandemi esnasında görülmemektedir. Bu etkiler pandeminin sonrasında da uzun bir süre devam edebilmektedir (Lau ve ark, 2008, Artan ve ark, 2020; Bilge 2020; Bozdağ, 2020; Çelebi 2020; Kul ve ark, 2020). Bu çalışmada amaçlanan pandeminin birinci yılının bitmesinin ardından bireylerin Covid korkusu ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide adil dünya inancı ile sıkıntıya toleransın rolünü incelemektir.

Çelebi (2020), çalışmasında bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyleri düşük olduğunda pandemi sürecinden daha olumsuz etkilendiklerini göstermiştir. Latince ‘resilience’ kelimesinin kökünden türeyen ve esnek olmak anlamına gelen ‘psikolojik sağlamlık’ kavramına karşılık (Hunter& Chandler, 1999), Türkçede kullanılan çeşitli kelimeler: psikolojik sağlamlık, yılmazlık, kendini yeniden toparlayabilme yeteneği ve dayanıklılıktır. Psikolojik sağlamlık (resilience), olumsuz bir durumla karşılaşıldığında, risk unsurları ve koruyucu unsurların etkileşimiyle birlikte bireylerin hayatlarındaki yeni duruma uyum göstermesi şeklinde açıklanabilir (Kararımak, 2006). Masten ve Coatsworth (1998), psikolojik sağlamlık olgusunu açıklamak için, bir tehdit ya da risk unsuru (travma) bulunması ve bu durum karşısında gösterilen uyumun etkili olması şeklinde iki konuya vurgu

Korkunun Psikolojik Sağlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

yapmışlardır. Bazı araştırmacılar, psikolojik sağlık kavramını zorlu koşullarda bile olumlu kalabilme ve beklenmeyen durumlara kolaylıkla uyum sağlayabilme becerisi şeklinde açıklamaktadır (Fraser vd., 1999). Garmezy (1993), psikolojik sağlık kavramını ‘toparlanma gücü’ yani bireyin yaşadığı olumsuz durumdan önce sahip olduğu beceri ve davranışlarına dönebilmesi olarak tarif etmiştir. Psikolojik sağlıkla ilgili literatürde yapılan diğer tanımlar incelendiğinde, risk unsurları, olumsuz etkiyi azaltan koruyucu unsurlar ve risk karşısında sergilenen uyumun sıklıkla vurgulandığı dikkat çekmektedir (Akt, Kararımak, 2006). Covid 19 ile psikolojik sağlık ilişkisini inceleyen çalışmalarda, Covid 19 algısının, psikolojik sağlığa etki edebilecek risk faktörü olarak ele alındığı görülmektedir.

Diğer taraftan, psikolojik sağlık konusunda araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları olduğu göze çarpmaktadır. Kimi araştırmacılar psikolojik sağlığın bireyin kişilik özellikleriyle ilişkili olduğunu savunurken, kimi araştırmacılara göre psikolojik sağlık çevresel faktörlerle etkileşim sonucu ortaya çıkan duruma bağlı bir süreçtir (Kararımak, 2006). Atak ve arkadaşları (2020) çalışmalarında, bireylerin hastalığa yakalanma olasılıklarına dair inançları yükseldikçe, kaygılarının da arttığını bulmuşlardır. Bununla birlikte COVID-19 pandemisinde erkeklerin, kadınlara oranla kaygı düzeylerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Bozdağ (2020), çalışmasında depresyon ve kaygı seviyesi düşük, üniversite mezunu ve hatalığa karşı tedbir alan katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Genç ve Yiğitbaş (2020) araştırmalarında katılımcıların kendi sağlıklarına yönelik olumlu değerlendirmeleri arttıkça psikolojik sağlıklarının da yükseldiğini bulmuşlardır. Bu çalışmalar pandemi ve bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin ilişkili olduğunu ancak bu durumun çeşitli diğer değişkenlerden etkilenebildiğini göstermektedir.

Garmezy’e (1993) göre psikolojik sağlığı olumsuz etkileyen risk faktörleri olduğu gibi psikolojik sağlığa olumlu yansıyan koruyucu faktörler de vardır. Sözü edilen risk faktörlerine hastalık, yoksulluk, aile içi şiddet gibi psikolojik sağlığı olumsuz etkileyen yaşantılar örnek gösterilmektedir. Psikolojik sağlığı olumlu etkileyen koruyucu faktörler ise üç kategoride değerlendirilmektedir. Garmezy’e göre: a) bireysel iyimser olma, duyarlı olma gibi birey kaynaklı koruyucu unsurlar b) Aile gibi yakın ilişkilerden kaynaklanan koruyucu unsurlar c) bireyin sosyal çevresinden gelen koruyucu faktörler psikolojik sağlığı olumlu etkilemektedir. Örneğin, Kasapoğlu (2020) çalışmasında, Covid 19 sürecinde bireylerin belirsizliğe tahammül ve maneviyat düzeylerinin yüksek olmasının psikolojik sağlıkları üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmasında Covid 19’u risk faktörü olarak değerlendirmiş, belirsizliğe tahammül ve maneviyat düzeyinin yüksek olması psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkiyi hafifleten koruyucu faktörler olarak ele almış ve incelemiştir. Çetin ve Anuk (2020), bir devlet üniversitesindeki öğrencilerin katılımıyla yaptıkları araştırmada pandemi sürecinde yalnızlık ve psikolojik dayanıklılık konusunu ele almış ve katılımcıların hayat amaçları olması durumunda psikolojik sağlıklarının arttığını bulmuşlardır. Bununla birlikte katılımcıların yalnızlıkları ile psikolojik sağlıkları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak, katılımcıların yalnızlık hisleri çoğaldıkça psikolojik dayanıklılıklarının olumsuz etkileneceği ortaya konulmuştur. Öğrencilerin bir amaçları olması ya da yalnızlık seviyeleri gibi bireysel özelliklerinin pandemi sürecinin psikolojik dayanıklılıklarına yansımada etkili olduğu görülmüştür. Bozdağ (2020) çalışmasında pandemi sürecinde bireylerin psikolojik sağlıklarının incelemiş ve önem sırasına göre depresyon, anksiyete, eğitim durumu ve hastalığa karşı alınan tedbirlerin psikolojik sağlığı anlamlı bir şekilde yordadığını belirlemiştir. Kul ve arkadaşları (2020), araştırmalarında katılımcıların durumluk kaygı ve psikolojik sağlıklarının pandemi ile

ilgili gelişmeleri takip etme değişkenine göre anlamlı düzeyde bir farklılaşma gösterdiğini bulgulamışlardır. Bireylerin psikolojik sağlamlıkları ve durumluk kaygı seviyeleri arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Set (2020), yaşları 65 ve üzerinde olan bireylerin pandemi sürecinde psikolojik sağlamlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemiş ve bireylerin sabit bir geliri olmasının psikolojik sağlamlığı olumlu etkilediğini diğer taraftan kronik bir rahatsızlığı olma durumunun psikolojik sağlamlığı olumsuz etkilediğini bulgulamıştır. Bu çalışmada erkeklerin psikolojik sağlamlık ölçümlerinde kadınlara göre daha yüksek puanlar aldığı da ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmalar pandemi sürecinin psikolojik sağlamlığa etkisinde çok çeşitli değişkenlerin rol oynadığını göstermektedir. Tüm araştırmalardan elde edilen bulgular bu süreçte bireysel özelliklerin önemine işaret etmektedir.

Psikolojik sağlamlığa etki eden bir diğer özellik adil dünya inancıdır. Adil dünya inancı görüşü 1960 yılında gündeme gelmeye başlamıştır. Lerner (1965)' e göre adil dünya inancı temel bir yanılsamadır. İnsanlar güdüsel şekilde dünyanın adil olduğuna inanmak isterler ve fakat dünya adil değildir. İnsanlar bu inançtan vazgeçmemek için direnirler, çünkü böylelikle gelecek planları yapabilir ve planlarını uygulamak adına gayret gösterebilirler (Akt, Uğur ve Akgün, 2015). Lerner ve Miller'e (1978) göre insanlar dünyanın durağan ve düzenli bir yer olduğuna inanma ihtiyacı içindedirler. Adil dünya inancı kuramına göre bireyler güdüsel olarak dünyanın adil bir yer olduğuna inanma eğilimindedirler. Bu sayede bireyler fiziksel ve sosyal çevrelerini durağan ve düzenli olarak algılayabilirler. Böylelikle bireylerin psikolojik durumları olumlu yönde değişimler gösterir (Akt, Uğur ve Akgün, 2015). Adil dünya inancı dünyanın daha anlamlı bir şekilde görülmesine katkı sağlamakta ve bireyleri belirsizlikten korumaktadır. Bu nedenle adil dünya inancının ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri vardır. (Kılınç ve Torun, 2011) Bireylerin adil dünya inancı insanların günlük yaşamlarını düzenleyebilmelerinin yanı sıra geleceğe dönük planlar yapabilmelerine yönelik uyum işlevlerine katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan bireyler çok ağır travmatik yaşantılarla ya da üst üste gelen adaletsiz durumlarla karşılaşılırsa dünyanın düzenli ve adil olmadığına inanabilmektedirler (Kılınç ve Torun, 2011). Chasteen ve Madey' e (2003) göre bireylerin hak ettikleri şekilde yaşadıklarına ve dünyanın adil bir yer olduğuna dair inançları yükseldikçe hayatı anlamlandırma seviyeleri de yükselmektedir. İyi olma halini devam ettirmek, yaşanan adaletsizlikleri benimsemek ve kabullenmek adil dünya inancı olan bireyler için daha kolaydır. Adil dünya inancı iyi oluşu olumsuz etkileyebilecek durumların önüne geçmek ve deneyimlenebilecek olumsuzluğa yönelik tepkileri düzenleyebilmektedir. Bu yönüyle adil dünya inancı kuramının psikoloji literatüründeki çok çeşitli kavramlarla birlikte çalışılmasının önemi açıktır. Yapılacak çalışmalar literatüre büyük zenginlik sağlayacaktır (Topuz ve ark, 2017). Son 10 yılda, adil dünya inancının bireylerin psikolojisi üzerindeki olumlu etkileri çeşitli şekillerde araştırılmaya başlanmış olsa da ülkemizde yeterince çalışılmamış ve klinik düzeyde kullanımı sınırlı kalmıştır (Kılınç ve Torun, 2011).

Bu araştırmada ele alınan, bireylerin iyi oluş halini sürdürmelerinde önemli bir rol oynayan ve psikolojik sağlamlıklarına etki eden bir diğer unsur bireylerin sıkıntıya dayanma kapasitesidir. Simons ve Gaher 'e (2005) göre, olumsuz psikolojik durumları deneyimleme ve bu durumlara tahammül kapasitesi 'sıkıntıya dayanma' şeklinde tarif edilmektedir. Simons ve Gaher (2005) sıkıntıya dayanma ile ilgili dört konuya dikkat çekmişlerdir. Sıkıntıya dayanma eşiği düşük olan bireyler sıkıntıyı dayanılmaz olarak tanımlamaktadır. Bireyler sıkıntılı olmaktan utanç duyabilir, kendi baş etme becerilerini diğerlerine kıyasla daha zayıf görebilir. Sıkıntıya dayanma kapasitesi düşük bireyler olumsuz duygulardan kaçınmak için aşırı bir çaba sarf edebilirler. Bireyler sıkıntı ve sıkıntıyla beraber gelen olumsuz duygulardan kaçınmadığı durumlarda bütün dikkatlerini sıkıntılarına yöneltebilir ve bunun sonucunda işlevsellikleri anlamlı bir biçimde düşebilir (Akt, Sargın ve ark, 2012).

Korkunun Psikolojik Sağlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

Değirmenci (2020), sıkıntıya dayanmanın aracılık etkisini, Covid-19 algısı ve sosyal endişeler açısından incelediği çalışmasında, bireylerin sosyal endişeleri ve sıkıntıya dayanma güçleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulmuştur. Bu bulgu bireylerin sosyal endişe düzeyleri yükseldikçe sıkıntıya dayanma güçlerinin artış gösterdiğine işaret etmiştir. Aynı zamanda araştırmadan elde edilen verilerin sonucunda algılayış biçimlerinin bireylerde neden olduğu psikolojik zararların bireylerin sosyal kaygılarını arttırdığı ortaya konulmuştur. Sıkıntı bilişsel ya da fiziksel süreçlerden kaynaklansa da kendini duygusal bir durum olarak göstermektedir. Sıkıntıya dayanma bireyin olumsuz duygusal süreçlerle ilgili bilişsel değerlendirme ve beklentilerinden oluşan bir meta-emosyon olarak kabul edilebilir. Sıkıntıya dayanma psikoterapide güçlendirilmesi amaçlanan ve tedaviye verilen cevabı şekillendiren faktörlerden birisi olarak da kabul görmektedir (Değirmenci, 2020). Değirmenci çalışmasında Covid 19 algısının sosyal kaygıları üzerindeki etkisinde sıkıntıya dayanmanın aracılık etkisini incelemiş ve sosyal endişesi yüksek olan bireylerin sıkıntıya dayanma kapasitelerinin de yüksek olduğunu bulgulamıştır.

Salgın hastalıklar bir yandan toplumlardaki güç dengelerini ve sınıf çatışmalarını yansıtan bir ayna gibi işlev görürken, diğer taraftan derin toplumsal değişimleri harekete geçirmektedirler (Ekiz vd., 2020). Covid 19 pandemisi, ülkelerin toplumsal ve ekonomik düzenini önemli ölçüde etkilemiştir. Bireylerin kurumlara yönelik güven duygusunu sarsmıştır. Salgın bireylere değerlerini sorgulatmış, belirsizlik ve korkunun hâkimiyetinde evrensel bir varoluşsal krize neden olmuştur. (Aşkın ve ark, 2020). Salgın sürecinde hastalığa yakalananların psikolojik durumları hastalığa bağlı fonksiyon kayıpları ve fiziksel acılar nedeniyle genellikle olumsuz etkilenmektedir. Sağlıklı bireylerde ise salgın riski psikolojik durumları için tehdit oluşturmaktadır. Bireyler kendilerinin, ailelerinin ve yakın çevrelerinin hastalığa yakalanmalarından endişe duyabilmektedirler. Diğer taraftan işlerini, özgürlüklerini ve bazı imkânlarını kaybetme korkusu yaşayabilmektedir (Aslan, 2020). Covid-19 nedeniyle yakınlıklarını kaybedenler yaşanan ölümlerde kültürel ve dini ritüellerini gerçekleştirilememişlerdir. Yakınlıklarını kaybeden bireyler onlarla vedalaşamama gibi trajik sonuçlar yaşamışlardır. Bu durum yas sürecinin ertelenmesine ve tamamlanamamasına neden olabilmektedir. Bu nedenle salgının psikolojik etkilerinin uzun vadeli olacağı öngörülmektedir (Akt. Aşkın ve ark, 2020).

2.YÖNTEM

2.1 Örneklem

Araştırmanın örneklem sayısı soru sayısı en fazla olan anketin 15 katı olarak belirlenmiş, bu nedenle en az 225 kişi olarak hedeflenmiştir. Araştırmanın işleme kriterleri katılımcıların 18 yaşından büyük olması ve verilerin toplandığı esnada psikiyatrik/psikolojik bir tedavi görmemeleri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın dışlama kriterleri bireylerin 18 yaşından küçük olmaları ve verilerin toplandığı süreçte psikiyatrik/psikolojik tedavi görmeleridir. Araştırmanın katılımcıları bu kriterlerin sağlandığı yaşları 18 ile 66 arası değişen ($\bar{X}=33,3$ $S=9,48$), bireylerden ($n=300$) oluşmaktadır. Araştırmada 226 kadın (%75,6), 74 erkek (%24,4) katılımcı yer almıştır. Katılımcıların eğitim durumu incelendiğinde, 9'unun ortaokul (%6), 81'inin lise (%27), 34'ünün ön lisans (%11,3), 102'sinin lisans (%34), 49'unun yüksek lisans (%16,3) ve 7'sinin doktora veya üstü (2,3) mezunu olduğu görülmüştür. 9 katılımcı eğitim durumunu belirtmemiştir.

Katılımcıların demografik özelliklerin yanı sıra pandemi sürecindeki alışkanlıkları ve deneyimleri de incelenmiştir. Katılımcılardan 158'i PCR testi yaptırdığını (%52,8), 142'si PCR testi yaptırmadığını (%47,2) belirtmiştir. Test yaptıran 158 katılımcıdan 54'ü Covid19 pozitif (%34,17) tanısı alıp tedavi görmüştür. Katılımcıların 53'ü kronik bir rahatsızlığını

olduğunu (%17,7), 243'ü kronik bir rahatsızlığı olmadığını (%81,0) belirtmiştir. Katılımcıların ailelerinde kronik rahatsızlığı olan bireyler olup olmadığı sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, 184'ünün ailelerinde kronik rahatsızlığı olan kişiler olduğunu (61,3), 112'sinin olmadığını (%37,3) belirttiği görülmüştür. Katılımcılardan 85'i pandemi sürecinde maaş kesintisi, işten çıkarılma, iş yeri kapanması gibi nedenlerle ekonomik olarak olumsuz etkilendiğini (28,3), 214'ü ekonomik olarak etkilenmediğini (71,3) belirtmiştir. Katılımcılara günlük vaka sayılarını takip edip etmedikleri sorulduğunda, 242'sinin günlük vaka sayılarını takip ettiği (80,7), 58'inin takip etmediği (%19,3) görülmüştür. Covid 19 ile ilgili haberleri 227 katılımcı (%75,7) haftada üç gün veya daha fazla izlediğini belirtirken, 72 katılımcı (%24) haberleri haftada üç günden daha az takip ettiklerini ya da hiç takip etmediklerini bildirmiştir.

2.2 Veri Toplama Araçları

Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim ve çalışma durumu gibi demografik bilgileri araştırmacı tarafından hazırlanan demografik form ile ölçülmüştür. Formda katılımcıların andemi sürecindeki çeşitli alışkanlıklarının ve deneyimlerinin ele alındığı sorulara da yer verilmiştir.

Katılımcıların korku düzeyleri Ahorsu ve arkadaşları (2020) tarafından hazırlanan Covid-19 kaynaklı korku ölçeği kullanılarak belirlenmiştir. Ölçeğin Türk örnekleme için geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Ladikli ve arkadaşları (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte 7 madde bulunmaktadır. Katılımcılar ölçekteki maddeleri (ör. Covid-19'dan çok korkarım) beşli likert tipi seçenekler arasından işaretlemektedirler. Araştırmamızda ölçeği güvenirlik incelenmesi sonucu Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .88 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel adil dünya inancı ölçeği Dalbert (1999) tarafından geliştirilmiş ve Göregenli (2003) tarafından Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçekte 7 madde yer almaktadır. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık Cronbach Alfa katsayısı .72 olarak hesaplanmıştır.

Genel Adil Dünya inancı ölçeği Dalbert (1987) tarafından geliştirilmiş ve Göregenli (2003) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Araştırmamızda ölçeğin iç tutarlılık Cronbach Alfa katsayısı .69 olarak bulunmuştur. Bu ölçekte 6 madde yer almaktadır. Ölçekte kişisel adil dünya (ör. Bana karşı genellikle adil davranılmıştır.) ve genel adil dünya (ör. Adaletin her zaman adaletsizlikler karşısında galip geleceğinden eminim.) inancını değerlendiren maddeler bulunmaktadır. Katılımcılar kendilerine uygun olan maddeleri 'Kesinlikle Katılmıyorum' ve 'Kesinlikle Katılıyorum' arasında değişen beşli likert tipi ölçek üzerinde işaretlemektedirler

Sıkıntıya Tolerans (Dayanma) Ölçeği Simons ve Gaher (2005) tarafından geliştirilmiştir. Bireylerin sıkıntıya dayanma kapasitesindeki kişisel farkları ölçmek için geliştirilen ölçeğin Türk örnekleme uygunluk çalışmaları Sargin ve arkadaşları (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte 15 madde yer almaktadır. Katılımcılar bu maddeleri (ör. Sıkıntılı ya da üzgün hissetmenin üstesinden gelemem) 'Tamamen katılıyorum' ve 'Hiç Katılmıyorum' seçenekleri arasında beşli likert tipi ölçek üzerinde işaretleme yaparak değerlendirmektedir. Araştırmamızda ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

Bireylerin psikolojik sağlamlığını ölçebilmek amacıyla Smith ve ark. (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Doğan (2015) tarafından gerçekleştirilen psikolojik sağlamlık ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte 6 madde (ör. Sıkıntılı zamanlardan sonra kendimi çabucak toparlayabilirim) bulunmaktadır. Katılımcılar bu maddeleri 'Bana Hiç Uygun Değil' ve 'Tamamen Uygun' seçenekleri arasında yer alan beşli likert tipi ölçek

Korkunun Psikolojik Sağlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

üzerinde değerlendirmektedir. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .82 olarak bulunmuştur.

2.3 İşlem

Bu çalışmanın amacı bireylerin korku düzeylerinin psikolojik sağlıkları üzerindeki yordayıcı rolünü incelemektir. Bununla birlikte bireylerin adil dünya inancı ve sıkıntıya dayanma kapasitelerinin psikolojik sağlıklarını yordamada etkili olup olmadığını ve yaş, cinsiyet eğitim gibi bireysel faktörlerden kaynaklanan sonuçları değerlendirmektedir. Araştırma ilişkisel tarama modeline göre tasarlanmıştır.

Araştırmanın verileri anketlerin yer aldığı form ile internet üzerinden çevrimiçi elde edilmiştir. Ölçeklerin sunulmasından önce katılımcılara araştırmanın amacı ve katılımcılardan beklenenlere ilişkin genel bilgileri içeren bir metin paylaşılmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayandığı hatırlatılmış ve katılımcılardan isim, telefon numarası, adres gibi kişisel bilgiler alınmayacağını ve verdikleri bilgilerin yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacağına dair bilgileri içeren Bilgilendirilmiş Onam Formu sunulmuştur.

Daha sonra katılımcılara Demografik Bilgi Formu, Covid Korkusu Ölçeği, Kişisel ve Genel Adil Dünya Ölçeği, Sıkıntıya Dayanma Kapasitesi Ölçeği ve Psikolojik Sağlık Ölçeği'ni içeren bir ölçek seti sunulmuştur. Araştırmacı tarafından ölçeklerin tamamlanmasının yaklaşık 10 dakika sürdüğü gözlemlenmiştir. Araştırmada verileri analiz etmek için SPSS for Windows 22. Versiyon kullanılmıştır.

İlk olarak değişkenlerin her birinin normal dağılım gösterip göstermediği Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri ele alınarak incelenmiştir. Bu değerlerin basıklık için -20 +20, çarpıklık için ise -3 +3 arasında değişmesi beklenmiştir. Ardından betimleyici istatistikler, gruplar arası karşılaştırmalar (t-testi), korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada kapsamında toplanan verilerde, ilk olarak katılımcıların Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nden aldığı puanların Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri incelenmiş ve bir ihlal olmadığı görülmüştür (Skewness=-,368, SE=,141; Kurtosis=,242, SE=, 281). Katılımcıların bu anketten aldıkları en düşük puanın 6 en yüksek puanın 30 olduğu görülmüştür. Katılımcıların bu ölçekten aldıkları ortalama puan 19,31 olmuştur (SS=4,55). Ardından katılımcıların Covid Korkusu Ölçeği'nden aldığı puanların Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri incelenmiş ve uygun aralıklar içerisinde olduğu görülmüştür (Skewness= 347, SE= ,144; Kurtosis=-,179, SE=,286). Ölçeğin puan ortalamaları incelendiğinde, alınan puanların 7 ve 35 arasında değiştiği ve ortalama puanın 16,43 olduğu belirlenmiştir (SS=5,88). Daha sonra katılımcıların Sıkıntıya Dayanma Ölçeği'nden aldığı puanların Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri incelenmiş ve değerlerin beklenen aralıkta yer aldığı bulgulanmıştır (Skewness= -327, SE=,142; Kurtosis=-,279, SE=,283). Sıkıntıya Dayanma Ölçeği'nden alınan puanlar değerlendirildiğinde, puanların 18 ve 73 arasında değiştiği ve ortalama puanın 51, 22 olduğu görülmüştür (SS=10,29). Son olarak katılımcıların Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı Ölçeklerinden aldığı puanların Basıklık (Kurtosis) ve Çarpıklık (Skewness) değerleri incelenmiş ve bir ihlal olmadığı görülmüştür (Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği puanları için Skewness= ,362, SE=,142; Kurtosis=,028, SE=,283; Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği puanları için Skewness= ,262 SE=,142; Kurtosis=,188 SE=,284). Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği'nden alınan en düşük puanın 13, en yüksek puanın 35 olduğu görülmüştür. . Katılımcıların bu ölçekten aldıkları ortalama puan 22,18 olmuştur (SS=4,62). Katılımcıların Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği'nden aldığı puan

ortalamaları incelendiğinde, alınan puanların 9 ve 30 arasında değiştiği ve ortalama puanın 19,20 olduğu belirlenmiştir (SS=4,12).

Kadınların ve erkeklerin korku düzeyleri arasındaki farkı incelemek üzere bağımsız gruplar t testi yürütülmüştür. Buna göre kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır ($t(285) = 5,232$; $p < 0,001$). Kadınların korku düzeyleri erkekler göre daha yüksektir. Ailesinde kronik rahatsızlığı olan ve olmayan bireylerin Covid19 korkusu karşılaştırıldığında, ailesinde kronik rahatsızlığı olan bireylerin bulunduğu katılımcıların istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek korku yaşadıkları belirlenmiştir ($t(282) = 3,516$; $p < 0,01$). Kendisinde kronik bir rahatsızlık olan ve olmayan bireylerin korku düzeyleri karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(282) = 1,046$; $p > 0,05$). Günlük vaka sayılarını takip eden ve etmeyen grup karşılaştırıldığında, günlük vaka sayılarını takip eden grubun korku düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur ($t(286) = 2,888$; $p < 0,01$). Haftada 3 gün veya daha fazla Covid19 ile ilgili haberleri izleyen grup, haberleri haftada 3 günden daha az veya hiç izlemeyen gruba göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek korku hissetmektedir ($t(285) = 3,473$; $p < 0,01$). Pandemi nedeniyle belirlenen tedbir kurallarına dikkat eden grubun, bu kurallara uymayan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek Covid19 korkusu yaşadıkları görülmüştür ($t(285) = 2,502$; $p < 0,05$).

Gruplar arası psikolojik sağlık karşılaştırılması yapılmış, yaşları grubun ortalama yaşı olan 33,3'ten büyük olan katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinin yaşları 33,3'ten küçük olan gruba göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t(298) = 4,165$; $p < 0,001$). Kadınlar ve erkekler psikolojik sağlık açısından karşılaştırıldığında erkeklerin psikolojik sağlık düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kadınların psikolojik sağlık düzeyinden daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t(297) = -3,357$; $p < 0,01$). Evli olan katılımcıların psikolojik sağlık düzeylerinin bekar katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($t(297) = 2,842$; $p < 0,01$).

Gruplar arası adil dünyacı karşılaştırılması yapılmış, 40 yaşından küçük olan katılımcıların genel adil dünya inançlarının, 40 yaşından büyük olan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur ($t(291) = -2,264$; $p < 0,05$). Kişisel adil dünya inancı değerlendirildiğindeyse böyle bir farklılık bulunmamıştır. Günlük vaka sayılarını takip edenler ve etmeyenler karşılaştırıldığında, günlük vaka sayılarını takip etmeyen katılımcıların genel adil dünya inançlarının günlük vaka sayılarını takip eden katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($t(291) = -2,674$; $p < 0,01$). Kadınlar ve erkekler genel adil seviyeleri açısından incelenmiş, kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Benzer şekilde kişisel adil dünya inancı seviyeleri arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilememiştir. Evli olanlar ve bekar olanlar karşılaştırılmış, iki grubun genel adil dünya inançları seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu grubun kişisel adil dünya inancı açısından karşılaştırmasından elde edilen sonuçlar incelendiğinde de anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Covid Korkusu ve Psikolojik Sağlık arasında korelasyon incelendiğinde iki değişken arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -.19$; $p < 0,001$). Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda yapılan basit regresyon analizi Covid Korkusu Ölçeği toplam puanlarının, Psikolojik Sağlık Ölçeği toplam puanlarını yordadığını göstermiştir. Covid korkusu, psikolojik sağlık ile negatif yönde ilişkilidir ($R^2 = ,037$; $F(1,287) = 11,026$; $p < 0,01$). Covid Korkusu Ölçeği toplam puanları Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği toplam puanını %19,3 oranında açıklamaktadır. Diğer taraftan, Covid

Korkunun Psikolojik Sağlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

Korkusu, Sıkıntıya Dayanma Kapasitesi, Genel Adil Dünya İnancı ve Kişisel Adil Dünya İnancı yordayıcı olarak çoklu regresyon analizine alındığında bu etki görülmemiş ve covid korkusunun psikolojik sağlamlığı yordadığına dair istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir.

Sıkıntıya Dayanma ve Psikolojik Sağlık arasında korelasyon incelendiğinde iki değişken arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = ,61$; $p < 0,001$). Yapılan basit regresyon analizi sonucunda sıkıntıya dayanma kapasitesinin psikolojik sağlamlık düzeyini yordadığı görülmüştür. ($R^2 = ,037$; $F(1,294) = 174,937$; $p < 0,001$). Sıkıntıya dayanma kapasitesi ile psikolojik sağlamlık pozitif yönde ilişkilidir. Sıkıntıya Dayanma Ölçeği toplam puanları Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği toplam puanını %61,1 oranında açıklamaktadır. Bununla birlikte, Covid Korkusu, Sıkıntıya Dayanma Kapasitesi, Genel Adil Dünya İnancı ve Kişisel Adil Dünya İnancı yordayıcı olarak çoklu regresyon analizine alındığında Sıkıntıya Dayanma Kapasitesinin Kısa Psikolojik sağlamlığı görülmüştür ($R^2 = ,362$; $F(4,278) = 40,365$; $p < 0,001$). Bu ilişkinin pozitif yönlü olduğu ve sıkıntıya dayanma kapasitesinin etki büyüklüğünün %57,8 olduğu bulgulanmıştır.

Genel Adil Dünya İnancı ve Psikolojik Sağlık arasında korelasyon incelendiğinde iki değişken arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -,15$; $p < 0,001$). Araştırmada yapılan basit regresyon analizi sonucunda elde edilen bulgular Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği toplam puanlarının, Psikolojik Sağlık Ölçeği toplam puanlarını yordadığını göstermiştir. Genel adil dünya inancı, psikolojik sağlamlık ile negatif yönde ilişkilidir ($R^2 = ,023$; $F(1,292) = 6,927$; $p < 0,01$). Genel Adil Dünya ölçeği toplam puanları Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği toplam puanını %15,2 oranında açıklamaktadır.

Bununla birlikte, Covid Korkusu, Sıkıntıya Dayanma Kapasitesi, Genel Adil Dünya İnancı ve Kişisel Adil Dünya İnancı yordayıcı olarak çoklu regresyon analizine alındığında genel adil dünya inancının kısa psikolojik sağlamlığı yordadığı görülmüştür ($R^2 = ,362$; $F(4,278) = 40,365$; $p < 0,05$). Bu denklemde genel adil dünya inancının etki büyüklüğü %9,7 olarak bulunmuştur. Diğer taraftan, kişisel adil dünya inancı ve psikolojik sağlamlık arasında kurulan basit regresyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Çoklu regresyon analizinde de elde edilen sonuç benzer şekilde olmuş, kişisel adil dünya inancının psikolojik sağlamlığı yordadığına dair istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada bireylerin korku düzeylerinin psikolojik sağlamlıkları üzerinde yordayıcı rolünün yanı sıra bireylerin pandemi sürecindeki alışkanlıkları ve deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların psikolojik sağlamlıkları cinsiyet, medeni durum ve yaş gibi demografik özellikler açısından değerlendirilmiştir. Bu amaçla pandemi sürecinde toplanan veriler üzerinden çeşitli betimleyici frekans analizleri, bağımsız gruplar t testi ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen bulgular beklenen doğrultuda Covid Korkusu Ölçeği toplam puanlarının, Psikolojik Sağlık Ölçeği toplam puanlarını yordadığını göstermiştir. Korku, psikolojik sağlamlık ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Bu bulgu bireylerin korku düzeylerinin yüksek olmasının psikolojik sağlamlıklarını olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir. Yine beklenildiği üzere, sıkıntıya dayanma kapasitesinin psikolojik sağlamlık düzeyini yordadığı görülmüştür. Bireylerin sıkıntıya dayanma kapasitelerinin yüksek olmasının psikolojik sağlamlıklarına olumlu yansıdığı görülmüştür. Bu bulgular literatürü destekler niteliktedir (Atak, Artan, Karaman 2020; Bozdağ, 2020).

Araştırmada psikolojik sağlamlığının yordayıcısı olarak ele alınan bir diğer unsur adil dünya inancı olmuştur. Genel adil dünya inancının psikolojik sağlamlığı yordadığı tespit

edilmiştir. Ancak genel adil dünya inancı ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin bekenildiği şekilde pozitif yönde değil negatif yönde olduğu görülmüştür. Bu bulgu, Uğur ve Akgün (2015) ve Kılınç ve Torun (2011) tarafından elde edilen sonuçlardan farklı olarak, bireylerin dünyanın adil bir yer olduğuna dair inançların yüksek olmasının psikolojik sağlamlıkları üzerinde olumsuz yönde bir yordayıcılık rolü olduğuna işaret etmektedir. Bu ilginç bulgu araştırmanın gerçekleştiği kaotik pandemi koşullarıyla ilişkili görülebilir. Normal şartlarda psikolojik sağlamlığa olumlu yönde katkı sağlaması beklenen genel adil dünya inancının, pandemi koşulları gibi olağanüstü hallerde olumsuz bir etkisinin olup olmadığı, çeşitli olağanüstü hallerin söz konusu olduğu ileriki zamanlarda gerçekleştirilecek araştırmalarda ele alınabilir. Diğer taraftan, bireylerin adil dünya inancına sahip olmasının kendilerinde yarattığı beklentiler ve içinden geçilen pandemi sürecinde bu beklentilerin ne kadar karşılandığı incelenebilir. Adil dünya inancı yüksek bireylerin, bu süreçte kendilerince adaletsizliklere şahit olup olmadıkları, eğer olmuşlarsa, beklentileriyle çelişen bu durumların psikolojik sağlamlıklarına etkisi değerlendirilebilir. Bu bağlamda, bu araştırmadan elde edilen genel adil dünya inancının psikolojik sağlamlığı olumsuz yönde yordadığı bulgusunun da, bireylerin pandemi sürecinde şahit olduklarının kendi inanç sistemleriyle örtüşmeyen, çelişkili ve tutarsız bir yapıda olmasının yarattığı olumsuz psikolojik etkilerle ilişkili olabileceği düşünülebilir. Araştırmada elde edilen dikkat çekici bir diğer bulgu, günlük vaka sayılarını takip etmeyen katılımcıların genel adil dünya inançlarının günlük vaka sayılarını takip eden katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğudur. Bu bulgu olup bitenlerden haberdar olma durumunun adil dünya inancını azaltacağına işaret eder niteliktedir. Benzer bir yoruma ulaştıracak bir diğer bulgu 40 yaşından küçük olan bireylerin genel adil dünya inançlarının, 40 yaşından büyük olan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu şeklindedir. Bu bulgu bireylerin hayat deneyimi arttıkça adil dünyaya dair inançların azalabileceği şeklinde yorumlanabileceksede, ileriki araştırmalarda daha olgun yaşları ele alan çalışmalar yapılabilir ve bireylerin yaşam döngüsünde dünyanın adil bir yer olduğuna dair inançlarının izlediği seyir incelenebilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu, erkeklerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin kadınlara oranla daha yüksek olduğudur. Bu bulgu Set (2020), tarafından elde edilen bulgularla tutarlıdır. Bir başka bulgu günlük vaka sayılarını takip eden ve etmeyen grup karşılaştırıldığında, günlük vaka sayılarını takip eden grubun istatistiksel olarak anlamlı düzeyde Covid 19 korkusu seviyesinin yüksek olduğu ve haftada 3 gün veya daha fazla Covid19 ile ilgili haberleri izleyen grup, haberleri haftada 3 günden daha az veya hiç izlemeyen gruba göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek Covid19 korkusu hissettiği şeklinde olmuştur. Bu bulgu Kul, Demir ve Katmer (2020), tarafından ortaya konulan bireylerin Covid-19 ile ilgili gelişmeleri takip etme durumlarına göre durumluk kaygı ve psikolojik sağlamlıklarının anlamlı düzeyde bir farklılaşma gösterdiğini ve bireylerin psikolojik sağlamlıkları ve durumluk kaygı seviyeleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu bulgusunu destekler niteliktedir. İleriki araştırmalarda olağanüstü hallerde medya haberlerinin bireyler üzerindeki etkisinde medya dilinin ve bireylerin medya okuryazarlığı becerilerinin rolü incelenebilir.

Evli olan katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeylerinin bekar katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu, Garmezzy'nin (1993) öne sürdüğü aile gibi yakın ilişkilerin psikolojik sağlamlık üzerinde koruyucu rolü olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Elde edilen bir diğer bulgu, ailesinde kronik rahatsızlığı olan bireylerin bulunduğu katılımcıların, ailesinde kronik rahatsızlığı olan bireyler bulunmayan katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek Covid19 korkusu yaşadığı olmuştur. Bu durumun bireylerin ailelerine karşı hissettikleri sorumluluk duygusuyla ve ailelerine verdikleri önemle ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Bu

Korkunun Psikolojik Sağlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

konuda yapılacak ileriki çalışmalar, bireylerin kişilik özelliklerinin ve sahip oldukları değerlerin incelenmesini içerecek şekilde genişletilebilir.

Araştırmadan elde edilen tüm sonuçlar değerlendirildiğinde yapılan çalışmanın literatürü destekleyen ve literatürden farklılaşan yönleriyle alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmada 300 katılımcının yer alması, araştırmadaki kadın katılımcıların erkeklerin üç katı olması ve veriler online toplandığı için sadece internet erişimi olan katılımcılara yer verilmesi araştırmanın kısıtlılıkları olarak değerlendirilebilir. Öte yandan araştırmanın korku ve pandemi koşullarının bireyler üzerindeki psikolojik etkilerinin anlaşılması için gerekli olan teorik alt yapıya ve konuyla ilgili destekleyici psikolojik müdahaleler gerçekleştirilen klinik uygulamalara katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Artan, T., Atak, I., Karaman, M. ve Cebeci, F. (2020). Koronavirüs (Covid -19) Salgınında Sosyodemografik Özellikler, Psikolojik Sağlık ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Electronic Turkish Studies*. 79-94.
- Akyıldız, M. (2006). Faktör Analizi-2. Erişim adresi: <https://www.istatistik.gen.tr/?p=94>
- Aslan, R. (2020). Kovid-19 Fizyolojiyi ve Psikolojiyi Nasıl Etkiliyor? *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8 (88). 45-47.
- Aşkın, R., Bozkurt, Y. ve Zeybek, Z. (2020). Covid19 Pandemisi; Psikolojik Etkileri ve Terapötik Müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 37, 304-318.
- Bilge, Y. ve Bilge, Y. (2020). Koronavirüs Salgını ve Sosyal İzolasyonun Psikolojik Semptomlar Üzerindeki Etkilerinin Psikolojik Sağlık ve Stresle Baş Etme Tarzları Açısından İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23 (Ek 1), 38-51. DOI:10.5505/kpd.2020. 66934.
- Bozdağ, F. (2020). Pandemi Sürecinde Psikolojik Sağlık. *Electronic Turkish Studies*. 247- 257.
- Chasteen, A. Ve Madey, S. (2003). Belief in a Just World and the Perceived Injustice of Dying Young or Old. *Journal of Death and Dying*, 47(4), 313-326.
- Çelebi, G.Y. (2020). Covid 19 Salgınına İlişkin Tepkilerin Psikolojik Sağlık Açısından İncelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (8), 471-483. DOI: 10.21733/ibad.737406.
- Çetin, C. ve Anuk, Ö. (2020). Covid 19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 170-189.
- Dawson, D. L. Ve Golijani-Moghaddam, N. (2020). COVID-19: Psychological Flexibility, Coping, Mental Health, and Wellbeing in The UK During the Pandemic. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 17 (2020), 126-134. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.07.010>
- Değirmenci, B. (2020). Covid 19 Algısının Sosyal Endişeler Üzerindeki Etkisinde Sıkıntıya Dayanma Aracılık Etkilerinin İncelenmesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 06, 83-93.
- Dehghani, M., Mohammadi, S., Sharpe, L. ve Khatibi, A. (2018). Attentional Bias to Threat-Related Information Among Individuals with Dental Complaints: The Role of Pain Expectancy. *Frontiers in Psychology*, (9), 786. doi:10.3389/fpsyg.2018.00786.
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Happiness & Well Being* 3 (1), 93-102.

- Ekiz, T., İlman, E. Ve Dönmez, E.(2020). Bireylerin Sağlık Anksiyetesi Düzeyleri ile Covid-19 Salgını Kontrol Algısının Karşılaştırılması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*. 6 (1), 139-154.
- Fraser, M.W., Galinsky, M.J., ve Richman, J.M. (1999). Risk, Protection, and Resilience: Toward a Conceptual Framework For Social Work Practice. *Social Work Research*, 23(3), 131-143.
- Garnezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry*, 56, 127-136.
- Genç, F. ve Yiğitbaş, Ç. (2020). Pandemi Nitelikli Salgınlarda Bazı Değişkenler Açısından Psikolojik Sağlamlık ve Sağlık Algısı ilişkisi: Covid-19 örneği. *Online International Conference of Covid-19 (Concovid) Proceeding Book*
- Hunter, A.J. ve Chandler, G.E. (1999) Adolescent resilience. *Journal of Nursing Scholarship*, 31(3), 243-247.
- Kararımk, Ö. (2006). Psikolojik Sağlamlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (26), 129- 142.
- Kasapoğlu, F. (2020). Covid 19 Salgını Sürecinde Kaygı ile Maneviyat, Psikolojik Sağlamlık ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*. eISSN: 1308-2140.
- Kanık, B. (2021). Adil Dünya İnancı ve Algılanan Kontrol Eksikliğinin Suriyeli Göçmenlere Yardım Etme Davranışı Üzerindeki Etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılınc, S. ve Torun, F. (2011). Adil Dünya İnancı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3(1), 1-14.
- Kul, A., Demir, R. ve Katmer, A. N. (2020). Covid 19 Salgını Döneminde Psikolojik Sağlamlığın Yordayıcısı Olarak Yaşam Anlamı ve Kaygı. *Electronic Turkish Studies*. 695-719.
- Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, N. F., Akkuzu, H., Karaman, G., Türkkkan, Z. (2020). Kovid 19 Korkusu Ölçeği'nin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3(2), 71-80.
- Lau, A. L., Chi, I., Cummins, R. A., Lee, T. M., Chou, K. L., & Chung, L. W. (2008). The SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) Pandemic in Hong Kong: Effects On The Subjective Wellbeing of Elderly and Younger People. *Aging and Mental Health*, 12(6), 746-760.
- Öcel, H. (2011). İşyeri Zorbalığı ve Fiziksel Rahatsızlık Belirtileri; Adil Dünya İnancının Düzenleyici Rolü. *Türk Psikoloji Dergisi* 26 (68), 76-86.
- Qiu, J., Shen, B., Zhao, M., Wang, Z., Xie, B., & Xu, Y. (2020). A Nationwide Survey Of Psychological Distress Among Chinese People In the COVID 19 Epidemic: Implications and Policy Recommendations. *General Psychiatry*, 33(2).
- Rachman, S. (1977). The Conditioning Theory Of Fear Acquisition: A Critical Examination. *Behavioural Research and Therapy*, 15, 375-387.
- Sargın, E., Özdel, K., Utku, Ç., Kuru, E., Alkar-Yalçınkaya, Ö., Türkçapar, H. (2012). Sıkıntıya Dayanma Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 152-161.
- Set, Z. (2020). Covid 19 Sürecinde 65 Yaş ve Üzeri Bireylerin Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri: Çeşitli Değişkenler Açısından Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies*. 15 (6),1051-1063.
- Smith, E. E. ve Kosslyn M. S. (2014). *Bilişsel Psikoloji*. (M. Şahin, Çev. Edt.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi, 2010).
- Simons, J.S., Gaher, R.M. (2005). The Distress Tolerance Scale: Development And Validation of A Self-Report Measure. *Motivation and Emotion*, 29, 83-102.

Korkunun Psikolojik Sağlamlık Üzerindeki Yordayıcı Rolü: Adil Dünya İnancı...

- Uğur, D. ve Akgün, S. (2015). Bireysel ve Genel Adil Dünya İnancının Depresyonla İlişkisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 103- 116.
- Van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., ... & Drury, J.(2020). Using Social And Behavioural Science To Support COVID-19 Pandemic Response. Nature Human Behaviour, 1-12, 460-471.
- Topuz, G. A., Uca, O. ve Topuz, M. (2017). Adil Dünya İnancı Üzerine Bir Polemos. U.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (2), 257-275.
- Weiten, W., Hammer, Y. E. ve Dunn, D. (2016). Psikoloji ve Çağdaş Yaşam İnsan Uyumu (E. İkiz, Çev.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık. (Orjinal Çalışma Basım Tarihi, 2012).

ADLER KURAMI PERSPEKTİFİNDEN YETENEKLİ ELLER: BEN CARSON HİKÂYESİ

SKILLED HANDS FROM THE PERSPECTIVE OF THE ADLER THEORY: THE BEN CARSON STORY

ТАЛАНТЛИВЫЕ РУКИ С ПОЗИЦИИ ТЕОРИИ АДЛЕРА: ИСТОРИЯ БЕНА КАРСОНА

Emel YURTSEVER*
Türkan YİĞİT**

“Bir insanın devinimlerinin yöneldiği amaç, o insanın çocukken dış dünyadan aldığı izlenimlerin etkisi altında gelişip ortaya çıkar.”

Alfred Adler

ÖZ

Adler'e göre insan davranışının oluşumunda kalıtsal faktörler kadar sosyal çevre, bireyin çevresiyle yaptığı etkileşimler ve etkileşim süreci içinde fenomenolojik anlamlandırmaların da önemi vardır. Adler Kuramı'na göre birey seçicidir, tektir, karar alabilen ve hayatını şekillendirebilen bir varlıktır. İnsanın temel amaçları ve yaşamsal görevlerine değinilen kuramda; bireylerdeki organ eksikliği, aşağılık duygusu, sosyal ilgi ve doğum sırası gibi kavramların yaşam tarzını etkilediği; düşünce, duygu ve davranışların oluşumunda etkili olduğu vurgulanır. Kuramın temel kavramlarının birey, aile, grup ve toplumla çalışan Sosyal Hizmet disiplini için katkı sağlayıcı olduğu; terapötik ilişki kurulurken kuramdan faydalanıldığı ve insan davranışını anlamada geniş perspektif sunduğu bilinmektedir. Teorinin daha iyi anlaşılması ve yaşamsal olaylar içinde değerlendirilebilmesi için vaka örneği üzerinde çalışmanın faydası yadsınmaz. Vaka örneği olarak, yazınsal kaynaklar kadar özellikle gerçek yaşam öykülerinden uyarlanan filmlerin analizinden de yararlanılmaktadır. Multidisipliner bir bilim olarak Sosyal Hizmet'in sanatla da iç içe olması nedeniyle, sinemada yayınlanmış bir film üzerinden kuramı derinlemesine

* **ORCID:** [0000-0003-2616-2641](https://orcid.org/0000-0003-2616-2641), Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak., Sosyal Hizmet, İstanbul/ Türkiye, emel.yesilkayali@izu.edu.tr

** **ORCID:** [0000-0003-0297-3036](https://orcid.org/0000-0003-0297-3036), Yüksek Lisans Öğ., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fak., Sosyal Hizmet, İstanbul/ Türkiye, turkan.yigit@saglik.gov.tr

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Yurtsever, E. & Yiğit, T. (2023). ADLER KURAMI PERSPEKTİFİNDEN YETENEKLİ ELLER: BEN CARSON HİKÂYESİ. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (58), 215-238. DOI: [10.17498/kdeniz.1257232](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1257232)

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

gözlemlenmek ve yorumlamak mümkündür. Bu nedenle, bu çalışmada sinema filminin analizi Adler Kuramı perspektifinden yorumlama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Kuramın temel ilkeleri ve insana bakış açısı filmdeki somut olaylar üzerinden aktarılmıştır. Bu bağlamda Adler Kuramı ile birçok açıdan bağlantılı olduğu düşünülen, gerçek bir yaşam hikâyesinden uyarlanan 'Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi' filminin analizi yapılarak 'Adleryen Bakış Açısı'yla film yorumlanmıştır. Çalışmanın amacı, sanat ve sosyal hizmet alanlarının kesişiminde insan psikolojisini anlamaya yönelik farklı bir bakış açısı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Adler kuramı, aşağılık duygusu, sosyal ilgi, doğum sırası, cesaretlendirme.

ABSTRACT

According to Adler, the individual is selective and unique; she/he can make decisions and shape his life. With the hereditary factors in the formation of human behavior, the social stage, the interactions of the individual with his environment, and phenomenological interpretations in the interaction process are important. Adler's theory emphasized that concepts like disability, sense of inferiority, social interest, and individual birth order affect the formation of thoughts, feelings, and behaviors. It is known that the basic concepts of the theory contribute to the discipline of Social Work working with the individual, family, and society; theory is used when establishing therapeutic relations and offers a wide perspective in understanding human behavior. The benefit of working on a case study to better understand and evaluate the theory in vital events is undeniable. An analysis of the movie adapted from a real-life story is used as a case example as well as literary sources. Since Social Work as a multidisciplinary science is also intertwined with art, observing and interpreting the theory in depth through a film released in the cinema is possible. In the study, the cinema film was analyzed by the interpretation method from the perspective of Adler's Theory. The basic principles of the theory and the point of view of man have been conveyed through concrete events. In this study, the movie 'Talented Hands: The Story of Me Carson,' which is thought to be related to Adler's Theory in many ways and adapted from a real-life story, was analyzed and interpreted in terms of Adlerian perspective. The aim of the study is to present a different perspective towards understanding human psychology at the intersection of art and social work.

Key Words: Adler's theory, a sense of inferiority, social interest, birth order, encouragement.

АННОТАЦИЯ

По Адлеру, социальная среда, взаимодействия индивида с окружающей средой и феноменологические интерпретации в процессе взаимодействия так же важны, как наследственные факторы в формировании поведения человека. Согласно теории Адлера, человек является избирательным, уникальным существом, которое может принимать решения и формировать свою жизнь. В теории, относящегося к основным целям и жизненным задачам человека, такие понятия, как отсутствие органов, чувство неполноценности, социальный интерес и рождение сильно влияют на образ жизни у людей; Подчеркивается, что вышеуказанное эффективен при формировании мыслей, чувств и поведения. Основные концепции этой теории вносят вклад в дисциплину социальной работы, работающую с человеком, семьей, группой и обществом; Известно, что социальная служба используется при установлении терапевтических отношений и предлагается широкая перспектива в понимании человеческого поведения. Польза этой службы на кейс-примере, неоспорима для

лучшего понимания теории и при оценке её в жизненных событиях. В качестве тематического исследования используется анализ фильмов, адаптированных из реальной жизни, а также литературные произведения. Поскольку социальная служба, как междисциплинарная наука, переплетается с искусством, можно наблюдать и глубоко интерпретировать теорию через фильмы. В связи с этим, в данном исследовании анализ кинокартины проводился методом интерпретации с точки зрения теории Адлера. Через конкретные события в фильме передаются основные положения теории и человеческая перспектива. В этом контексте был проанализирован фильм “Талантливые руки: история Бена Карсона”, который, как считается, во многом связан с теорией Адлера и адаптирован из реальной истории. Фильм был интерпретирован с “адлеровской точки зрения”. Цель исследования — представить иной взгляд на понимание психологии человека на стыке искусства и социального обслуживания.

Ключевые слова: теория Адлера, чувство неполноценности, социальный интерес, порядок рождения, поощрение.

1. GİRİŞ

Alfred Adler, kişiliği ve onun oluşturduğu davranışları sosyal yaşamın doğurduğu zorunlulukların bir sonucu olarak görmektedir (Adler, 1918). Adler'in insan doğası kavramına bakıldığında; insanın yaradılışından gelen bir özellik olarak sadece kendi çıkarlarına değil, başka bireylere de yararlı olabilecek amaçlar geliştirme eğiliminde olan bir varlık olduğu görülmektedir. Adler'e göre insan, mevcut koşullarına göre iyi ya da kötü olabilen ve bu özelliğiyle seçici olarak adlandırılacak bir varlıktır. Adler, kuramında yer verdiği; insancılık, yardımseverlik, birlik, yaratıcılık, özgürlük gibi kavramlarla bireye değer katmıştır. Bu bağlamda, Adler, kuramında insanı kader kurbanı olarak değil kaderinin yaratıcısı olarak tanımlanmıştır (Adler, 1983). Adler'e göre birey uyum yeteneğine sahip, seçim yapabilme yetisi olan, içinde yaşadığı çevreyi anlamlandırıp biçimlendirebilen bir varlıktır. Her insan güdeleri, değerleri ve kişilik özellikleri ile kendine özgüdür. İnsan, doğası gereği topluma yönelik sosyal bir varlıktır (Geçtan, 2000). Bireysel Psikoloji bireyin psikolojik dünyasını her daim toplumla birlikte değerlendirir. Sosyal ilişkiler kapsamına dâhil olan yani toplumsal olana eğilimi artış gösteren bireyin aşağılık ve yabancılaşma duygusunun azaldığı, zamanla normalleşen bir kişiliğe evrildiği bilinmektedir (Mosak and Maniacci, 1999).

Geliştirdiği kavramlarla psikoloji terminolojisine önemli katkılarda bulunan Adler'in geliştirdiği önemli kavramlara bakıldığında toplumsal (sosyal) ilgi, yüreklilik (cesaretlendirme), yaşam biçimi, aşağılık duygusu, aşağılık kompleksi, organ eksikliği, üstünlük çabası, empati, yaratıcı benlik ve imgesel amaçtan söz etmek mümkündür. Bireyin kendi algılarını, görüşlerini ve eylemlerini oluşturmak için doğuştan sahip olduğu ‘yaratıcı güç’ potansiyeli, bireyin kendini toplumsal birlik içerisinde hissettiği ‘sosyal ilgi’, kişinin amaçlarının diğer insanların gereksinimlerine yönelik geliştirilmesini ifade eden ‘cesaretlendirme’, bireylerin ortak yargılarına göre düşünce geliştirme olan ‘sağduyu’ Adler Kuramı'nın önemli kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır. Adlyeri Bakış Açısı'nda önemli kavramların devamına bakıldığında, çocukluk döneminde bireyin çevresiyle etkileşimleri sonucunda oluşan ve bireyin kendine özgü davranışlar geliştirme durumunu ifade eden ‘yaşam biçimi’, yaşamın tümünde bireye eşlik eden ve evrensel bir duygu olan ‘aşağılık duygusu’ kavramları görülmektedir. Bireyin ebeveynlerinin kendisi hakkında olumsuz yargılara sahip olduğuna inanarak kendini diğer bireylere kıyasla aşağı bir varlık

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

olarak hissetmesi ve bu durumun ileriki yaşlarda da devam etmesini belirten ‘aşağılık kompleksi’, bedensel eksikliğin olduğu bireylerde sakatlığına karşı geliştirdiği tepkiyi betimleyen ‘organ eksikliği’, doğadaki tüm varlıkların aşağı konumdan yukarı çıkmak için çabalamasını ifade eden ‘üstünlük çabası’ kavramları da Adler Yaklaşımı’nı oldukça önemli kılmaktadır. Danışan-danışman ilişkisinde danışmanın danışanın gözüyle görmesini tanımlayan ‘empati’, insan benliğini yorumlayan ve birey için anlamlı hayat sağlamaya çalışan sistemi ifade eden ‘yaratıcı benlik’, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını bir amaca yöneltmesi olarak tariflenen ‘imgesel amaç’ ise Adler Bakış Açısı’nın diğer önemli kavramları olarak belirtilmektedir (Aşkın, 1968).

Bireysel Psikolojinin temel kavramları ve özelliklerini görsel ve işitsel olarak da gözlemlene fırsatı bulunan Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi’nde Adler Kuramı temel kavramlarını Sosyal Hizmet perspektifinden inceleyerek yorumlamanın mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal Hizmet disiplininin bireyi biyo-psikososyal varlık olarak ele alıp içinde bulunduğu koşullara bütüncül bakması ve çevresi içinde bireyi değerlendiren bir disiplin olarak kabul görmesi göz önünde bulundurulduğunda, bahsedilen filmin ana karakteri ve aile üyelerinin yaşam olayları Sosyal Hizmet disipliniyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu bağlamda ortaya koyulan çalışmayla film karakterlerinin kişilik analizleri yapılarak karakterlerin aile içi yapılanmaları, birbirleriyle olan ilişkileri ve bireylerin etkileşim hâlinde oldukları okul, iş, sosyal çevre gibi dış etmenlerin yaşamlarına olan etkisi üzerine film sahnelerinin derinlemesine analizi yapılmış ve kuram dâhilinde yorumlanmıştır.

2. ADLER KURAMI PERSPEKTİFİNDEN YETENEKLİ ELLER: BEN CARSON HİKÂYESİ FİLM ANALİZİ

Adler Kuramı ile 2009 yılı yapımı olan Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi dram filmi yorumlanmaya çalışılırken film karakterlerinin tipolojisi çıkarılmış, 90 dakikalık filmin farklı bölümlerinden analize ilişkin yarar sağlayacağı düşünülen ve değerlendirme amaçlarını taşıyan 34,11 dakikası ele alınmıştır. 12 kısımdan oluşan video kesitlerinin içeriği kuramın temel kavramları etrafında yorumlanmış olup sonuç bölümünde filmin geneli hakkında, Adleryen Bakış Açısı’yla bir değerlendirme yapılmıştır. Bahsedilen temel kavramların Ben Carson Hikâyesi’nde vücut bulduğu, bireylerin içinde buldukları koşullarda verdikleri tepkileri, düşünce ve davranış biçimlerini anlamlandırmada yaşanmış bir vaka olarak üzerine inceleme ve değerlendirme yapmanın mümkün olduğu görülmüştür. Kısımlara ayrılan filmin belirli bölümleri Adler Kuramı perspektifinde incelenmiş olup her bir video içeriği baz alınarak kuramın temel kavramları bağlamında film analizi yapılmıştır.

Yazılı kaynak incelemesi olarak bilinen doküman inceleme yöntemi aynı zamanda fotoğraf, video, film gibi görsel kaynakların da analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. Doküman inceleme yöntemiyle film analizi yapmanın araştırmacılar için birçok yönden fayda sağladığı bilinmektedir. Sözel olmayan davranışların gözlemlenebilmesi, aynı davranışın farklı zamanlarda tekrar izlenme imkânının bulunması, tekrarı zor davranışın kayıt aracılığıyla incelenmesiyle tekrar edilebilirlik özelliği ve farklı araştırmacılar için de aynı kaynağa ulaşma imkânı bulunması gibi yönler bu faydalar arasında sıralanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmada film sahnelerinin süreleriyle birlikte ele alınıp belirli bir sıralama olmaksızın aile bireylerinin kuramın temel kavramlarıyla olan bağlantısı ele alınmıştır. Araştırmacı tarafından filmin tamamı izlenerek sahnelerin hangi içerikle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bahsedilen sahnelerin teker teker dakikaları kaydedilmiştir. Belirlenen kesitler üzerinden yapılan analiz araştırma bulgularını oluşturmuştur. Gerçekleştirilen analiz sonucu elde edilen bulguların değerlendirilmesinde nitel araştırma yöntemi; içerik analizinden yararlanılmıştır (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Adler Kuramını oluşturan dinamiklerin film sahnelerine yansıyan yönüyle teorinin pratikte analiz edilmesi amaçlandığından çalışmanın bu bölümünde karakter tanıtımı ve kişilik analizinin yapılmasının ardından sırasıyla organ eksikliği, aşağılık duygusu, aşağılık kompleksi, üstünlük kompleksi, yaşam ödevleri, rüya yorumlaması, sosyal ilgi, doğum sırası ve cesaretlendirme kavramları ele alınmıştır.

2.1. Karakter Tanıtımı ve Kişilik Analizi

Alfred Adler, toplumsal yaşam içinde karşılaştığımız temel sorunlar nedeniyle geliştirdiğimiz yaşam tarzları ve bu tarzlara bağlı oluşan farklı kişilik tiplerinin varlığından bahsetmektedir. Her bir kişiliğin biricik olduğu düşüncesine sahip olan Adler, kişilik tiplerinin sadece kullanışlı kurgular olduğunu, mutlak bir gerçekliği ifade etmediğini düşünmekle birlikte bu tipleri kendi içinde kategorize eder (Fogiel,2003). Bu bağlamda Adler, başka bireylerle kurulan; sosyal ilişkiler, meslek ilişkileri ve duygusal ilişkiler alanlarında gerçekleşen problemlere göre kişilik tipleri belirlemiştir (Schultz and Schultz, 2007). Bahsedilen kişilik tiplerinin yöneten-baskın tip, alıcı tip, kaçınan tip ve topluma yararlı tip olduğu bilinmektedir. Bu kişilik tiplerinin belirgin özelliklerinin neler olduğu ve film yansımada görülen sonuçları ele almak için film karakterlerinin belirgin özelliklerini bilmek faydalı olacaktır.

Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi'nde iki ana karakter ve bir yardımcı karakter bulunmaktadır. Filmin ana karakterleri Benjamin Carson ve annesi Sonya Carson'un yaşam deneyimleri üzerinden Adler Kuramını incelemenin mümkün olduğu görülmüştür. Yardımcı karakter denilebilecek olan Curtis Carson'un ana karakterlerin kardeşi ve oğlu olduğu, ailenin bir ferdi olarak önemli bir konumunun ve diğerleriyle olan ilişkilerde etkisinin olduğu ancak kendi özelinde doğrudan doğruya kuram açısından değerlendirilemediği anlaşılmıştır. Adler'in belirttiği üzere kişilik tiplerinin varsayımlardan oluştuğu, kesin yargıları barındırmadığı, bireylerin hayatlarının farklı dönemlerinde öğrenme ve yeniden şekillendirmeye bağlı yeni bir kişilik tipi gösterebileceği durumunu filmin ana karakterleri üzerinden gözlemlemenin mümkün olduğu görülmüştür. Şekil 1'de 'Karakter' ve 'Özellikler' başlıkları altında aile üyelerinin bireysel özellikleri ile aile yapılanmasındaki görev, sorumluluk ve birbirleriyle etkileşimlerinde mevcut konumları belirtilmiştir.

Tablo 1. Film Karakterlerinin Belirgin Özellikleri

Karakter	Özellikler
----------	------------

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

Benjamin Carson	<ul style="list-style-type: none">• 8 yaşında siyahi bir erkek.• Görme kusuru olan bir çocuk.• Tek ebeveynli aileye sahip bir çocuk.• Anne ve abisi ile birlikte yaşıyor.• Hayal gücünün zayıf olup yetersizlik hissiyle geçen ilk çocukluk yılları var.• Eğitim hayatının başlarında okul başarısı oldukça düşük.• Akran zorbalığına maruz kaldığı ilk çocukluk yılları var.• Zorbalık karşısında saldırganlık özellikleri taşıdığı dönemlerden geçiyor.• Başlangıçta düşük olan ilkökul başarısı zamanla artıyor (Annenin desteği ve cesaretlendirmeleriyle).• Zamanla hayal gücü gelişiyor ve düş görme yaşamında önemli bir yere sahip.• Ergenlik dönemi agresif tutumların sıkça sergilendiği bir dönem oluyor.• Arkadaş çevresinin etkisiyle yanlış seçimlerde (bıçak taşıma ve yaralamaya teşebbüs vb.) bulunarak geçen ergenlik yılları mevcut.• Hayatının bazı dönemlerinde saldırgan davranışlar ve isyankâr özellikleri ile ön plana çıkmasıyla aile içi çatışmanın artmasında aktif rol alıyor.• Çocukluğunda etkilendiği olaylara bağlı olarak doktor olma düşüncesiyle yaşam amacına uygun bir eğitim alıyor.• Alanında başarılı bir cerrah.• Hayatının bazı dönemlerinde aktif, üretken, özgüvenli, hayal gücü gelişmiş, başarı odaklı ve katılımcı.• Son halde eşi ve çocuklarıyla mutlu aile tablosu çizen; annesi, ailesi ve toplum tarafından takdir gören, başarılı iş yaşamıyla kariyer sahibi, saygın bir birey.
Sonya Carson	<ul style="list-style-type: none">• 2 çocuklu ailede tek ebeveyn, bakımevlerinde geçen çocukluk yılları sonrası 13 yaşında evlilik yapmış siyahi bir kadın.• Eşi tarafından terk edilmiş ve eski eşinin başka bir ailesinin olduğunu biliyor.• Okuryazar olmayan, temizlik ve bebek bakımı gibi işler yapan, özellikle boşanma sonrası maddi sıkıntılar yaşayan bir birey.• Yaşamının bir bölümünde dezavantajları nedeniyle yoğun eksiklik ve yetersizlik hisleriyle mücadele ediyor.• Psikoterapiye ihtiyaç duyan; cesaretlendirme ve yeniden eğitimle eski gücüne kavuşan bir birey.• Çalışkan, azimli, kendisinin farkında ve çocuklarının iyiliğini düşünen bir ebeveyn.• Çocuklarını cesaretlendirme ve destekleme konusunda oldukça iyi bir izlenime sahip.

Curtis Carson	<ul style="list-style-type: none"> • 10 yaşında siyahi bir erkek. • Ana karakterin abisi, ilk çocuk olarak sorumluluk bilinci daha yüksek bir birey. • Baba figürünün olmadığı ailede özellikle kardeşi için saygın bir konumu var. • Ortalama okul başarısına sahip bir çocuk. • Zaman zaman annesi ile kardeşi arasında bariyer görevi görüyor. • En küçük çocuğun yarış halinde olduğu büyük kardeş konumunda.
--------------------------	---

Adler kişilik tiplerini sıralarken bireyin diğerleriyle olan etkileşimlerinden yola çıkarak yöneten-baskın tip, alıcı tip, kaçınan tip ve topluma yararlı tip olmak üzere dört temel kişilik tipi sıralamıştır (Schultz and Schultz, 2007): Adler'in tariflediği baskın tip, diğer bireyler üzerinde hâkimiyet kurma isteğine sahiptir ve bunu saldırganlık boyutuna taşıyabilme özelliği vardır. Bu tip bireylerin sosyal olaylara ilgisinin oldukça düşük olduğundan bahseder. Adler'e göre alıcı tip, kendilerini korumak için etrafında bir kabuk oluşturan hassas kişiliktir. Yaşam onlar için zorludur ve bu zorluğa karşı kendilerini taşımaları için başka bireylere güvenmek zorunda olan bu tip insanlar başkalarına bağımlıdır. Bu tip bireylerin fobileri, takıntıları, baskıları ve genel anksiyete gibi nevrozları yaşam tarzlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Kaçınan tipi oluşturan insanlar yaşamdan ve diğer insanlardan kaçır. Bu tipteki birey yaşam sürecinde problemlerini çözmekten kaçınma yöntemiyle başarılı görünmeyi isteyen ya da kendilerini başarılı saymak isteyen tiptir. Bu bireyler, sınırlarının zorlandığını hissettiğinde sapkın davranışa yatkın olabilenlerdir. Son tip ise topluma yararlı tip olarak adlandırılan tiptir. Adler bu tipin sağlıklı insan tipi olduğunu, bireylerin hem iç enerjisinin hem de sosyal ilgisinin yüksek olduğunu belirtir. Adler'e göre yararlı tipler sorunun çözümü için mücadele veren ve çözüm sürecinde diğer bireylerin yararlarını da gözetken insanlardır (Jarvis and Russel, 2002). Film karakterlerine genel anlamda bakıldığında Adler'in kişilik tiplerinden Topluma Yararlı Tip ile uyumlu tipik özelliklerin görüldüğü, filmin genelinde Sonya Carson'un çocuklarını bu tip bir birey olmaları yönünde sıkça yönlendirdiği ve desteklediği görülmekle birlikte, Sonya'nın kendi özelinde de bu amacı güttüğü çeşitli sahnelerde karşımıza çıkmaktadır. Kişilik tiplerinin kesin olarak çizilmiş sınırlarla belirlenmediği, yaşam süreci içerisinde farklı kişilik tiplerine yönelik düşünce ve davranış kalıplarının oluşabileceği düşüncesinden hareketle film akışı içerisinde karakterlerin yaşamlarının farklı dönemlerinde farklı kişilik tipine yatkınlık gösterdiği görülmüştür.

2.2.Organ Eksikliği, Aşağılık Duygusu, Aşağılık/Üstünlük Kompleksi

Bir bireyin fiziksel görünüşü, beden yapısı, geçirdiği hastalıklar, sağlık durumu, organ eksikliği de benlik saygısı gelişimi ve niteliği açısından etkileyici faktördür (Adler, 1930). Bireylerde bulunan kusurların hayatlarını etkileme şekilleri organ eksikliği kavramının oluşmasını sağlamıştır. Organ eksikliğine rağmen yapıcı tepkiler geliştirebilen kişiler, eksikliklerini yok sayarak birçok başarıya imza atabilirler. Organ eksikliğinin varlığı bireyin saygınlık elde etme çabasında veya eksiklik hissini ödünlemede odak merkezi haline geliyorsa önemsendiği belirtilmektedir (Gençtan, 2000). Organ eksikliğine bağlı çaresizlik hissini yaşamın sonraki evrelerinde insan davranışlarının oluşumunda temel belirleyici olduğunu belirten Adler'e göre her birey hayatına, doğuştan getirdiği düşünülen ve evrensel geçerliliği kabul gören yoğun eksiklik hisleriyle başlar. Eksiklik

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

duygusunun her bireyde olduğu kabulü bu duygunun normal olduğu yönünde önerme doğurur. Bireyin kendini yetersiz bir varlık gibi görmesi veya düşünmesi ve dolayısıyla gerginlik gibi olumsuz duygulardan oluşan eksiklik hissini bir yandan da bireyi eyleme geçmeye güdüleyen bir güç olarak faydalı olduğu söylenebilir (Adler, 1918). Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi filminin 07.10 – 14.00 dakikalar arasına bakıldığında; Ben'in ilkokulda öğrenim gören bir çocuk olduğu, görme sorunlarının varlığı nedeniyle eksiklik yaşadığı ve okul başarısının düşük olduğu görülmektedir. Bu sahnede Ben Carson'un sınav sonucunun sıfır olduğunu öğrendiği, ders arasında arkadaşlarının alay ederek onu tahrik etmesi nedeniyle elindeki anahtarlıkla birlikte arkadaşına yumruk attığı izlenmektedir. Annesi tarafından fark edilen Ben'in görme kusuru bir gözlük temin edilmesiyle ortadan kaldırıldığında Ben Carson 'un okul başarısında artış gözlemlenmektedir. Ben Carson bu sahnelerde hayal gücünün zayıf olduğu ve diğerlerinden daha geride olduğu hissine kapılarak kendini 'Aptal' olarak nitelendirmektedir. Ben'de saldırganlık ve öfke kontrolünü sağlayamama gibi belirtilerin ortaya çıktığı, arkadaşlarına fiziksel saldırıda bulunduğu bölümde çocuğun akran zorbalığına karşı bu tepkiyi gösterdiği görülmektedir. Siyahi bir çocuk olan Ben'in yaşadığı toplumun siyahilere bakış açısı nedeniyle fiziksel farklılığı ve görme kusurunun varlığı organ eksikliği kavramında belirtilen; yeti eksikliği veya bozulma, çeşitli sebeplere bağlı farklı olma durumunun kişide yarattığı olumsuz etkiyi kanıtladığı görülmektedir.

Bahsedilen dakika aralığında anne Sonya Carson'a bakıldığında; okuma yazma bilmediği halde bu durumu çocuklarına belli etmemeye çalıştığı ve gizleme mücadelesi verdiği anlaşılmaktadır. Çocukların TV'de izledikleri filmde yemek masasında bir aileyi gören Sonya'nın, TV'deki babayı izleyen çocuklarını gördüğünde kendi ailesinde eksik olan baba figürü nedeniyle düşünceli bir tavır sergilediği, yüz ifadesinden mutsuzluğu ve hüznünün yansıdığı fark edilmektedir. Sonya'nın ağır adımlarla sessizce çocuklarının yanından ayrılarak odasına çekildiği ve bu esnada Ben Carson'un annesinin bu durumunu fark ederek arkasından baktığı görülmektedir. Canlı maddenin faaliyet göstermeye başladığı andan itibaren sürekli olarak aşağı konumdan daha üstün bir duruma ulaşma yolunu aradığı bilinmektedir. Oluş kavramıyla özetlenen bu durum bir harektir ve bu hareketi ölüme götüren bir hareket gibi düşünmemek gerekir. Aksine bu hareket hiçbir zaman hareketsizlik halini almaz veya bir uzlaşmaya götürmez. Bireyin dış dünyaya egemen olma amacı gütmesine neden olur (Adler, 1928). Adler Kuramı'na göre yeni doğan bebek zayıf, güçsüz, savunmasız, diğerlerinin varlığına bağımlı ve ilgiye muhtaçtır. Bu sebeple yeni doğmuş her birey savunmasız ve yetersiz hissederek aşağılık duygusunu taşımaktadır. Bu hisler ve duygu durumu, bireye itici bir güç olarak yansır ve başarıya ulaşması için onu tetikler. Bu tetiklemeyle ilgili olarak sağlıklı gelişim gösteren bireylerin topluma faydalı başarı için çabaladığı düşünülürken sağlıksız gelişim gösteren bireylerin kendi üstünlükleri için çaba sarf ettiği düşünülmektedir (Feist & Feist, 2008). Adler'e göre bireyde, aşağılık duygusu veya üstünlük kurma isteği şeklinde ortaya çıkan anomalilerin oluşacağı yerin toplum olmasına bağlı olarak bireyin topluma karşı sorumluluğunun olduğu düşüncesi vardır. Adler, aşağılık duygusuna sahip kişinin iki şekilde davranacağını belirtir. Bunlardan ilkinin bireyin topluma küsmesi, içine kapanması ve dahası başka kişilere şiddet uygulamayı da içeren birtakım davranışlar bütünü olarak ortaya çıkacağı yönündedir. İkinci beklenen davranışın ise bunların aksine bireyin problemleriyle başa çıkma mücadelesinde bulunacağı yönündedir (Mosak ve Maniacci, 1999). Filmde Ben'in annesinin desteği ve yönlendirmeleriyle eksik olduğu bir yanının yani görme kusurunun giderilmesi onun bir başka alandaki (okul) başarısını ve kendini göstermesini etkilemektedir. Bu durum organ eksikliği kavramının somut örneğini gösterirken aynı zamanda bu kusur ortadan kaldırılincaya kadar çocuğun okul başarısızlığının temelinde aşağılık duygusunun varlığı ve

bu duygunun iyi yönetilememesiyle ortaya çıkan şiddet eğilimi görülmektedir. Ben Carson'un okul başarısı arttıkça kendine olan güvenin de arttığı ve beden diline özgüveninin yansıdığı fark edilebilmektedir. Sonya Carson ise eksiklik hissettiği yanlarıyla her gün yüzleşmekte, ilerleyen bölümlerde daha net görülecek şekilde bu eksiklik hissini itici güç olarak ondaki yansıması ve problemleriyle başa çıkma mücadelesi içerisinde olduğu görülmektedir. Bahsedilen bu eksiklik halinin bireyin ölümüne kadar varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Eksiklik hissini oluşturduğu aşağılık duygusunun, insanın doğuştan gelen görünüş özelliklerinden kaynaklandığı ya da sosyal iletişimi sonucunda beliren yetersizlik duygusuyla kompleks haline dönüştüğü belirtilmektedir. "Yetersizlik duygusunun inatçı bir hastalık olduğu, asgari olarak bir iş yapıp bir ihtiyaç karşılanmaya ya da bir durumun yarattığı tansiyon azalana kadar devam ettiği bilinmektedir. Yetersizlik hissi ve aşağılık duygusunun çözümüne bakıldığında yeterli sosyal duygunun varlığı, bireyin tüm hayatıyla sıkı bir bağlılığının olması, başka insanlarla bir arada bulunarak işbirliği yapma yeteneği ve isteği olduğu bilinmekle beraber çözüme kavuşturulamayan aşağılık duygusu, birey için çeşitli nedenlere bağlı olarak kronikleşir ve aşağılık kompleksine dönüşür (Adler, 2002). Aşağılık kompleksinin insandaki varlığı aranırken mutlaka onun geçmişi, çocukluğunda şımartılmış veya ihmal edilmiş olması, eski davranışları, organlarının yetersizliği gibi durumlar göz önünde bulundurulur (Adler, 1928).

Bir savunma mekanizması olarak da görülebilecek üstünlük kompleksi bireyin kendisini herkesten ve her şeyden üstün tutmak ve aşağılık kompleksinin üstesinden gelebilmek için başka bireylerin hayatlarına yönelik saldırgan davranışlar, kıskançlık, boş gurur ve küçümseyici tavırlar olarak ortaya çıkabilir (Adler, 1918). Üstünlük kompleksi insanın kendisi ve diğer bireyler karşısındaki aşırı istek ve arzularıyla ortaya çıkabilir. Örneğin üstünlük kompleksine sahip bir bireyde kibirli olma, acayip giyinme, kadınların göze batacak derecede erkeksi hali veya erkeklerin aşırıya kaçan kadınsı hali, kendini aşırı beğenme, taşkınlık yapma, palavraya başvurma, zalim davranışlarda bulunma, başkalarını yermeğe eğilim, toplumda önemli görülen kişilerle dost olma veya zayıf, güçsüz, hasta ve önemsiz kişilere gıpta eğilimi, önemli düşüncelere fazlaca düşkünlük ve kendinden başkalarını kötüleme gibi durumlar üstünlük kompleksini gösterebilir (Adler, 1928). Bir başka deyişle üstünlük çabası adı altında incelenen bu uyumsuz davranış stiline kökenlerine bakıldığında genellikle bireyin geçmişindeki aşağılık kompleksiyle bağlantılılar bulunabilir (May, 2018). Aşağılık duygusunu ortadan kaldırmak için insan ya başkalarından üstün olduğunu düşünerek farklı yönlerini öne çıkarma eğiliminde olacak ya da bunun aksine kendini dar bir çevreye hapsederek bu çevrede mutlak bir hâkimiyet kurma eğiliminde olacaktır (Mosak ve Maniacci, 1999). Filmde 53.27– 54.05 dakikalar arasına bakıldığında Ben'in mesleğinin başında bir doktor olduğu ve üst konumdaki bir doktor tarafından yok sayıldığı, küçümsendiği ve yeteneklerinin göz ardı edildiği bir sahne görülmektedir. Burada Ben'e karşı "Senin fikrin umurumda değil, kedini önemli sanma, seni bu bölümden attırırım." gibi ifadeler kullanıldığı, bu durum karşısında Ben'in öfkelenildiği ve sinirinin yüzüne yansıdığı, bu yansımanın karşı tarafta daha büyük bir haz kaynağına dönüştüğü ve aşağılamayı yapan kişinin yüz ifadesinde keyif, hoşnutluk ve rahatsız edici bir rahatlama mimiğiyle karşılık bulduğu izlenmektedir. Burada kişinin yüz ifadesiyle söylemlerinin bir araya getirdiği emir verme, baskı kurma, üstün bakışla karşısındakini yok sayma, hakaret ve aşağılamaya başvurma gibi olumsuz davranışların Adler'in aşağılık kompleksi ve üstünlük çabası kavramlarıyla ilişkili olabileceği görülmektedir. Bahsedilen bölümde küçük bir grup üzerinde hâkimiyet kurmayı amaçlayan ve bundan haz aldığı yüz ifadesinden anlaşılan bireyin bu durumunun altında yatan farklı sebeplerin olabileceği bilinmekle beraber komplekse dönüşmüş aşağılık duygusunun da bu

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

sebeplerden biri olabileceği fark edilmektedir. Bahsi geçen bu karakterin çalışmanın Karakter Tanıtımı ve Kişilik Analizi bölümünde detaylı belirtilmiş olan Adler'in Kişilik Tiplerinden 'Yöneten Baskın Tip' özellikleri barındırdığı, bu tipe örnek olarak ele alınabileceği sonucuna varmak da mümkündür.

2.3. Yaşam Ödevleri ve Rüya Yorumlaması

Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi filminin üç ayrı bölümünde yorumlanabilecek yaşam ödevleri ve rüyanın önemi kavramlarının filmin 14.00 – 16.50, 45.05 – 46.45 ve 47.40 – 49.00 dakikalar arasında yaşanan olaylarla somutlaştığı görülmektedir. Adler'in rüya yorumlamasında amaç bireyin dünyadaki konumu ve diğer insanlarla olan ilişkileri hakkında sonuç çıkarmaktır. Düşlerde önceden belirlenmiş bir ekle yönlendirilen bireysel tecrübelerin kullanılmasıyla beklentisel düşüncenin bütün evlerini gözlemek mümkündür. Rüyaı gören kişi tarafından önceden belirlenmiş amaca uygun şekilde rüyanın oluşumunda karakter, nevroitik semptom ve duygu gibi faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. Rüyalarda iki tür önceden yorumlama girişimi olduğu, bunlardan ilkinin sorunu çözme diğgerinin ise rüya sahibinin belli bir duruma koymayı arzuladığı şeyin başlatılması şeklinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Rüyanın yardımcı bir olgu olduğu, yaklaşan bir tehlikeyle bağlantılı olarak rüyaı görenin benliğini haklı çıkarmak amacıyla insan bedeni ve zihninin beklentisine yönelik araştırma ve düşünce girişimiyle ortaya çıkan bir işaret ve kanıt olduğu ifade edilir (Adler, 1918). 47.40 – 49.00 dakikalar arasında Ben'in kafasının sınavlarla yoğun bir şekilde dolu olduğu, ders çalıştığı esnada bir rüya gördüğü, düşünde gördüğü kitap bir anda yok olduğunda paniklediği ve akabinde annesiyle konuştuğu, annesinin "Sen akıllı çocuksun, kitaba ihtiyacın yok. Kitap senin içinde." diyerek desteklediği görülmektedir. Çocukken de düş gören ve düşün önemli bir yeri olduğunu bildiğimiz ana karakterin yine bir düş görmesi Adler Kuramının rüya ve düş ile ilgili görüşlerini doğrular nitelikte karşımıza çıkmaktadır. Ben'in bu sahnelerde belli bir duruma koymayı arzuladığı şeyin okul başarısını sağlama ve sınavlarını iyi bir şekilde tamamlama olduğu şeklinde bir değerlendirme mümkündür.

14.00-16.50 dakikalar arası bölümde Sonya'nın yaşam mücadelesinde depresif bir döneme girdiği ve ruh sağlığındaki bozulma nedeniyle rutin faaliyetlerini gerçekleştiremeyecek duruma geldiği görülmektedir. Sonya, Ben'in kilise ayinine gitme teklifine karşılık "Annen iyi bir gününde değil." diyerek katılmayacağını belirtirken, yatağından çıkmadığı ve üzgün, mutsuz bir yüz ifadesiyle yattığı gözlemlenmektedir. Ben'in ayinde anlatılan hikâyedeki doktorla kendini özdeşleştirdiği, hayal kurmaya başladığı ve hayalinde gerçekleşen doktor olma düşüncesini eve döndüğünde heyecanla annesine belirterek "Büyüyünce doktor olacağım." şeklinde kendine bir amaç edindiği bu durum karşısında Sonya'nın destekleyici tavrını sürdürdüğü ancak kendi yaşam amaçlarına karşı gücünü yitirdiği ve evden çıkmadığı, penceresinden hüznü bir şekilde dışarıyı izlediği görülmektedir. Burada iki karakter üzerinden yaşam ödevlerinin gerçekleştirilmesi ve eylemlerin amaçlılığına yönelik değerlendirme yapmak mümkündür. İlk olarak Ben'deki olumlu gelişmeleri ele alacak olursak; Ben'in düş kurarak hayal gücünün gelişmesi ve çocukken yaşadığı deneyimlere bağlı olarak kendine bir yaşam amacı belirlemesi (meslek seçimi) bireyin kendini gerçekleştirmesinde ve yaşam tercihlerinde çocukken yaşadığı olayları fenomenolojik olarak nasıl anlamlandırdığıyla ilgili bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Alfred Adler, insan doğasını iyimser bir bakış açısıyla ele alan gelişim kuramcısıdır. Bireylerin doğuştan mükemmellik için çabalama eğilimlerinin olduğunu ve kişinin bu çabasının da davranışlarının en önemli yönlendiricisi olduğunu vurgular. İnsanı yönlendiren durumların geçmiş yaşantılardan ziyade, bu yaşantıları nasıl algıladığı, yorumladığı ve geçmişe dair yapılan bu yorumların şimdiki zamanı nasıl etkilediği ile

ilgilidir. Yani kişinin fenomenolojik bakış açısına önem verilir (Adler, 1912). İkinci olarak Sonya 'ya baktığımızda ise olumsuz gelişmelerin yaşandığı; yaşam ödevlerine karşı ilgisinin neredeyse hiç denilebilecek dereceye ulaştığı görülmektedir. Adler, insanın tam manasıyla işlevsel olabilmesi yani başarılı bir yaşam sürdürebilmesi için üç temel alanda başarı sağlaması gerektiğini ifade ederek bu alanlarda bireyin başarılı olmasını yaşam ödevi olarak belirtmiştir. Adler'in yaşam ödevlerine bakıldığında sosyal ödevi kapsayan arkadaşlık kurma; iş ve mesleki ödevi içeren topluma katkı sağlama; sevgi-evlilik ödevi olarak adlandırılan yakın ilişki oluşturabilme görevleri sıralanmaktadır. Birey bu üç alanda sosyal oluşum ve sosyal bağlamıyla birlikte ele alınmaktadır. Birey için hayatın anlamı bu üç temel ödev etrafında şekil almaktadır (Adler, 2004). Ben ve Sonya'nın yaşam ödevleri kavramına ilişkin tutumlarına ek olarak bir başka sahneden örnek vermek de mümkündür. 45.05.-46.45 dakikalar arası bölümde Ben Carson'un üniversite yıllarında kız arkadaşıyla yaptığı bir konuşmasında notlarının düşük olduğundan ve bu alan için yetersiz olduğundan bahsettiği, neredeyse okulu bırakacağını ifade ettiği görülen sahnede kız arkadaşının yaptığı konuşmayla Ben'in iyi olduğu taraflarını yani güçlü yönlerini keşfetmesinde ve bu yöne daha fazla zaman ayırarak kendini geliştirmesi hususunda olumlu bir yönlendirme ve cesaretlendirme örneği sunduğu görülmektedir. Yaşam ödevlerinden olan 'sevmek ve sevilmek' kavramının Ben Carson'un hayatındaki olumlu etkisi ve yansması şeklinde incelenebilen sahneden ve bir önceki örnek sahneden anlaşılacağı üzere bireyin yaşam ödevlerini yerine getirmesi olumlu gelişmeleri beraberinde getirirken burada oluşan bir bozulmanın yani gerçekleştirilemeyen ödevlerin birey üzerindeki olumsuz yansması da Sonya özelinde gözlemlenebilmektedir.

2.4. Sosyal İlgisi

Sosyal ilgi tanımlanması güç, çok yönlü ve karmaşık bir kavram olsa da en genel manasıyla başka kişilerin iyiliği ve huzuruna katkı sağlamak olarak tanımlanabilir (Mosak, 1991). Sosyal ilgi; empati, dostluk, sempati ve insan sevgisi içermekte olup iyilik, başka bireyleri koşulsuz kabul etme ve saygı ile ifade edilebilir (Kalkan, 2009). Bir bireyin değeri onun başka insanlara karşı tutumu ve toplu yaşamın gereği olan iş bölümünde ne ölçüde yer aldığıyla belirlenebilir. Adler kuramının esas kavramlarından biri olan sosyal ilgi bireyin toplumdaki yerini, topluma ve başka bireylere yaptığı katkıyı merkez alarak ruh sağlığını belirleyen kavramdır. Toplu yaşamı kabullenen birey diğer insanlar için önemli kılınır ve toplumu oluşturan büyük zincirin bir parçası haline gelir. Bir bireyin toplumsal yaşamdaki yeri kendi yetenekleri ölçüsünde belirlenir (Adler,1912). Filmde 22.40 – 26.10 dakikalar arası Ben Carson'un bir dersinde 25'te 24 yaparak A aldığı, eve heyecanla döndüğünde annesiyle karşılaştığı ve Sonya'nın oğlunun başarısını tebrik ederek desteklediği görülmektedir. Yatılı tedavi sonrası eski gücüne kavuşan Sonya'nın bu sahnelerde yeni bir işe başladığı, temizlik yaptığı evde gördüğü kitaplık nedeniyle çocuklarını kitap okumaya teşvik ettiği ve TV programlarına sınır koyarak haftalık kitap okuma ödevi ve kütüphaneye gitme görevini çocuklarına zorunlu kıldığı izlenmektedir. Ben ve Curtis Carson kardeşlerin annelerinin bu yönlendirmesine uyararak kitap okumaya ve bilgi yarışması izlemeye başladığı fark edilmektedir. Okul başarısı artan Ben'in özgüven ve iyilik halinin de aynı oranda arttığı, rahatlama ve keyif alma durumunun beden dilinde somutlaştığı sınıf sahnelerinde görülmektedir. Aidiyet duygusu ve sosyal ilgisi artan Ben'in toplum tarafından kabul gördüğü düşüncesiyle kendini daha değerli hissettiği yorumuna ulaşmakla birlikte Sonya'nın terapi sonrası kırılan cesaretini yeniden kazanmasıyla yeni bir başlangıç

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

yapması ve iş çevresinin değişmesi, bu çevrede gördüğü kitaplar nedeniyle çocuklarını kitaba yönlendirmesi sosyal ilginin birey ve aile sistemi üzerinde yarattığı olumlu etkiye bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Ben'in yaşının ve sorumluluklarının gerektirdiği gibi okul başarısı sağlayarak toplumda yer edinmesi ve katkı sağlaması annesi Sonya'nın ise iş bölümünde üzerine düşeni yerine getirerek geçimlerini sağlamak için çalışması ve toplumsal düzende yerini alması ve bu sayede iki bireyin de kendilerini değerli ve önemli hissetmeleri; Adler'in sosyal ilgi kavramını açıklamaya somut örnek olarak gösterilebilir. Bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreye, gruba ve topluma ait hissetmesi yalnızca kendisinin değil, başka bireylerin de iyilik hali ve gelişimlerini dikkate alarak, topluma katkıda bulunmak istemesi olarak tanımlanan sosyal ilgi kavramının bireyler üzerindeki etkisine bakıldığında; sosyal ilgisi yüksek olduğu düşünülen kişiler mükemmel olmadıklarını bilir, kendisinin ve başka insanların eksikliklerini kabul edebilir, diğerlerinin refahına katkı sağlama arzusu taşır, kendine güveni olan yaratıcı tiptir, seçim gücüne sahiptir, yakınlık duygusu vardır ve işbirliğinde bulunabilen insandır (Mosak, 1991).

Alfred Adler'e göre insan davranışları; evrensel, biyolojik ve genetik faktörlere bağlı olmaktan ziyade kişiye özgü sosyal çevre ve sosyal çevre ile kurulan etkileşim sonucunda oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle Adler, her bireyin kendine mahsus bir sosyal çevre ve sosyal alışverişinin olduğunu vurgulamıştır (Schultz & Schultz, 2013). Bireysel Psikoloji kuramının, bireyleri içinde oldukları mevcut aile ve sosyal sistem çerçevesinde ele alarak aile üyeleri ve üyelerin sahip oldukları farklı kültürel bakış açılarına odaklandığı belirtilir (Capuzzi ve Gross, 2014). Adler Kuramı'nın toplumsal, fenomenolojik, bütüncül, teleolojik, insancıl ve idiyografik olduğu, Adler'e göre bireyin; tek, istikrarlı, sorumlu, yaratıcı, aktör ya da seçici olduğu, bireyin ılımlı belirli bir tarzda davranışlarını kontrol edebilir ve kaderini yönlendirebilir olduğu bilinmektedir. Kurama göre birey, yaşam tarzını; yaşam görevleri, önceden yargıladığı, yorumladığı, tahmin ettiği ve yönettiği bilişsel bir harita olarak kullanır (Corsini ve Wedding, 2012). Filmde 32.47 – 34.05 dakikalar arasında gelişen olaylara bakıldığında Ben'in 8. sınıfı en başarılı öğrenci olarak tamamladığı, mezuniyet töreninde okul öğretmenlerinden biri tarafından topluluk önünde (öğrenciler, veliler ve öğretmenler) fiziksel görünümünün farklı oluşu (siyahi bir birey), dezavantajlarının bulunuşu nedeniyle hedef gösterilerek küçük düşürüldüğü görülmektedir. Öğretmenin törende söz alarak okuldaki diğer öğrencilere “Benjamin bir zenci, babası yok, dezavantajlı, sizin ondan neyiniz eksik, utanın kendinizden.” dediği esnada Sonya'nın duydukları karşısında oluşan öfkесinin yüz ifadesine yansıdığı gözlemlenmektedir. Bu aşağılama ve dışlama karşısında Ben'in hüznü ve suçluluk ifadesiyle baktığı, ruh sağlığının etkilendiği ancak ilerleyen süreçte bu durumun da ona itici güç olarak yansıdığı ve bununla baş edebildiği görülmektedir. Yaşananlar nedeniyle Sonya'nın Ben adına okul değişikliği kararı aldığını belirttiği sahnede “ Öğretmenin yaptığı açıklamaya sinir oldum, gelecek yıl seni hak eden bir okulda okuyacaksınız.” diyerek hem okul hem de ev değişikliği yapma kararı aldığı izlenmektedir. Bu durum da bireyin yaşam tercihlerinde ve davranışlarında; kalıtım kadar sosyal çevrenin etkisini ve bireyin fenomenolojik olarak olaylar karşısındaki tepkisini de gözlemlene açısından somut bir örnek teşkil etmektedir. Adler kişiyi tek olarak değil, bir bütünün parçası kabul ederek psikolojiye yeni bir görüş getirmiştir. Bireyin davranışlarının belirli amaçlar doğrultusunda toplumda şekillendiğine vurgu yaparak insanı içinde bulunduğu çevre ile bir arada ele alır. Ona göre davranış ve tutumlar içinde bulunduğu kültürden bağımsız olamaz. Kuramın, insanın bir bütün olarak ele alınması gerektiği yönündeki vurgusu, sosyal hizmet disiplininin özünü oluşturan ‘çevresi içinde birey’ anlayışını destekler. Bireyle, aileyle, grupla yapılan sosyal hizmet görüşme ve müdahalelerinde Adler Kuramının dinamikleri önemlidir (Corsini ve Wedding, 2012). Bu durumun bir yansıması niteliğinde ele alınabilecek film sahnesinde 35.44 – 42.50 dakikalar

arası izlenen bölüme bakıldığında okul çevresinin değişmesiyle yeni arkadaşlıklar edinen Ben'in diğerleri tarafından kabul görme ve adaptasyon sürecinde yaşının da getirisi olarak (ergenlik dönemi) akran zorbalığına maruz kaldığı, sonrasında kurduğu arkadaşlık ilişkileri nedeniyle yanlış seçimler (çakı satın alma, taşıma ve eylemde kullanma) yaptığı bir dönemde olduğu görülmektedir. Bahsedilen bölümde agresif tutum sergilediği ve saldırganlık davranışlarının arttığı görülen Ben'in annesiyle olan çatışmasında da artış olduğu, fiziksel şiddet boyutuna yansıyan ruh halinin bir süre sonra Ben'de pişmanlık yarattığı ve bu davranışlarından kurtulmak için kendi yöntemiyle (dua) bu durumla başa çıkma mücadelesi verdiği gözlemlenmektedir.

Yaşanan olayların özüne ve eylemlerin amaçlılığına bakıldığında Ben'in, arkadaşları tarafından onaylanmasına yani toplumda yer edinmesine engel olan kıyafet seçimleri nedeniyle annesiyle tartıştığı, çekiçle annesinin üzerine yürümesine neden olan durumun altında yatan tutumun kaynağına bakıldığında diğerleri tarafından kabul görmek ve grubun bir parçası olabilmek adına yaşının ve çevresinin gerektirdiği gibi bir dış görünüme sahip olma isteği ve bu sayede kabul görme amacının olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal çevrenin birey üzerindeki etkisi ve kişinin tercihlerinde etkin rol oynamasının bir sonucunu gözleme imkânı bulduğumuz somut örnekte Ben'in davranış amacı da ortaya koyulmaktadır.

28.45 – 31.40 dakikalar arası bölümde Ben'in ayağına çarpan taşı olarak merak duyduğu, çevreye olan ilgiyle araştırmaya ve öğrenmeye olan isteğinin arttığı görülmektedir. Obsidyen taşı ile ilgili yaptığı araştırmada öğrendiği yararlı bilgileri bir gün derste kullanan Ben'in öğretmeni tarafından ders sonunda beklemesi söylendiğinde Ben'in ilk tepkisinin hata yaptığı düşüncesine kapılarak öğretmeni tarafından olumsuz bir tutumla karşılaşacağı şeklinde beklentiye girmesi olarak beden diline yansıdığı görülmektedir. İçinde yaşadığı eksiklik hisleri nedeniyle kendisini övülmeye layık görmediği ve cesaretinin kırıldığı gözlemlenen sahnelerin devamında eğitimin çocuk ve ebeveyn üzerindeki etkisi de hem Ben'in gelişimi hem de Sonya'nın okuma-yazma öğrenme girişiminde gözlemlenmektedir. Sonya'nın kendi özelinde yaşam ödevlerini yerine getirmeye devam ettiğini; çalışarak ve sosyal ilgi geliştirerek toplumsal alanda yer edindiğini bunlara ek olarak eksiklik hissine neden olan okuryazar olmama durumunu aşmak için de eğitim yolunu seçtiği görülmektedir. Ben'in öğretmeni tarafından "Sen bir kapı açtın, artık bambaşka bir dünyaya adım attın." denilerek mikroskopta Ben'e gösterdiği dünyayla Ben'in bilim insanı olmasında etkili olan faktörlerin çocukluk zamanlarına dayandığı, sosyal ilgi geliştirme ve toplumsal alanda üzerine düşeni yerine getirerek katılımı sağlamanın önemi konusunda somut bir örnek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yine bu sahnelerde kardeşler arası bilgi rekabetinin izledikleri TV programı üzerinden devam ettiği ve yarışın gençlik yıllarına kadar sürdüğü görülmektedir. Bu yarışın Adler Kuramı açısından değerlendirilmesi bir sonraki bölümde detaylandırılmıştır.

2.5. Kardeş Konumu / Doğum Sırası

Bireyin karşılaştığı ilk grubun ailesi olduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak bireyin içine doğduğu aile üyeleri ile etkileşimi, üstünlük kurma ve güç arzulama bağlamında son derece önemlidir. Ebeveynlerle olan ilişki ve etkileşimin yanı sıra, doğum sırası ve kardeşler arası ilişkilere göre kişilik ve özel yaşam tarzı belirlendiği anlaşılmıştır. Adler'in doğum sırası, bir başka deyişle kardeş konumuna göre, ailedeki her çocuğun deneyimleri birbirinden farklı özellikler barındırır. Dolayısıyla, çocukların bulunduğu aile ortamı aynı gibi görünse de her birinin aile içinde farklı ve özel bir yerinin olduğu söylenir (Sullivan ve Schwebel, 1996). Alfred Adler, kişiliğin gelişiminde doğum sırasının çok

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

önemli olduğunu vurgulayarak bireyin doğum sırasındaki durumuna bakıldığında ebeveynleriyle farklı deneyimler yaşamasının sonucu olarak kardeşlerden her birinin birbirinden farklı karakteristik özelliklerinin olduğunu belirtmiştir (Adler, 1927). Herhangi bir ailede bulunan çocuklar için şartların hiçbir zaman eşit veya benzer olmadığı düşüncesiyle çocukların mevcut yapıya uyum sağlayabilmek için birbirinden farklı yaşam stilleri, stratejileri ve baş etme mekanizmaları geliştirdikleri belirtilmektedir (Adler, 1930).

Adler'e göre en büyük çocuk kardeşlerinden hiçbirinin tadamayacağı bir durumun içindedir. Belirli bir süre tek çocuk olarak büyür ve bu süreçte tek çocuk olmanın tüm izlenimlerini yaşar. Sonraları dünyaya gelen ikinci çocuk nedeniyle tahtından indirilir ve arada geçen zaman çocukta bırakılan izlenim açısından çok önemlidir. İkinci çocuğun doğmasıyla birlikte ilk çocuğun elde ettiği hayat alanı daralır (Adler, 1928). Adler doğum sırasının önemini belirtirken ilk doğan çocukların ilginin odağında olduklarını, kendilerini özel hissettiklerini, diğer kardeşler dünyaya geldiğinde ilk doğan çocuğun gücünü kaybettiği hissine kapıldığını ortaya koymuştur (Adler, 1927). En büyük çocuk çevrenin tüm güvenini bütün ağırlığıyla sürekli omuzlarında taşır. Kardeşlerine oranla fiziksel anlamda daha büyük olması nedeniyle her zaman güçlü ve hepsinden akıllı olma isteği vardır, güç en büyük çocuk için çok önemlidir (Corsini ve Wedding, 2012). İkinci çocuk; belirgin olarak ihmal edilmişlik ve küçümsenmişlik ile karşı karşıya kalabilir ve yaşamı boyunca hayali ve elde edilemez bir hedefin peşinden giderek ulaşamayacağı yüksekleri amaçlayabilir. Bu duruma bağlı olarak ulaşmadığı yüksek hedefleri nedeniyle tüm hayatı boyunca acı çekerek huzursuz olabilir (Adler, 1912). İkinci çocuk dünyaya geldiğinde tek ilginin kendisi olmadığını, kendisinden büyük başka bir çocuğun daha var olduğunu ve ebeveynlerinin ilgi ve sevgisini bu çocukla paylaştığını fark eder. Abi/ablanın varlığı onlar için güçlü bir uyarandır ve en büyük kardeşle yarış halindedir. En büyük çocuk aşılsa amaca ulaşmış olur ancak başarısızlıkla sonuçlanırsa geri çekilme başlar ve sinir bozukluğu, kıskançlık gibi semptomlar görülebilir (Corsini ve Wedding, 2012). Son çocuk; özel bir ilgi ve bakım görür. Cüsse bakımından en küçüktürler ve sıcak bir atmosfer içinde büyürler. Kendisine bir şey emanet edilmeyen, elinden bir iş geleceğine inanılmayan bireydir. En küçük çocuk diğerleri tarafından haksızlığa uğramışlık, yetersizlik, tembellik, uyuşukluk gibi hisler taşıyabilir. Bir grup en küçük çocuk diğerlerini geçme isteği ve arzusuyla başarı odaklı olur ve genellikle büyük kardeşlerinin önüne geçer, tümünden daha başarılı olur. Başka bir grupsa içinde başarı eğilimi taşısa da tam bir aktiflik ve özgüvenden yoksundur. Kardeşlerini aşamayan grup kendilerini bekleyen işlerden kaçır, yılgınlık, ödeklilik gibi özellikler görülebilir; bahanelere başvuran, dokunsan ağlayacak tarzda bir kişi olabilirler (Corsini ve Wedding, 2012). Tek çocuğun çok özel bir durumunun olduğu, ne olacağının aldığı eğitime bağlı değişeceği, ebeveynlerinin tüm dikkatlerini ona vermekten başka seçeneklerinin olmadığı, biricik çocuklarının ebeveynlerinin bu tutumuyla daima birinin kendisine yol göstermesini beklemesi, her daim destek arayışında olan bağımlı bir kişiliğe dönüşmesi öngörülmektedir. Tüm yaşamı süresince ailesi tarafından pohpohlandığından zorluklara alışkın değildir çünkü yoluna çıkan engelleri her zaman ortadan kaldıran biri olmuştur. Sürekli dikkat odağını oluşturan bu birey kolayca çok değerli bir insan olduğu duygusunu kazanır. O kadar zor bir durumdadır ki hayata ilişkin yanlış kavramları seçme eğilimi kesindir. Ebeveynleri bu durumun farkında olması halinde tehlikeleri kavrayarak pek çoğunu engelleyebilir ama yine de bu zor durum bir sorun olarak kalabilir (Adler, 1912). Tek çocuğun, doğum sırasına göre savunmacı, özerk ve başarıya yönelimle ilişkili görüldüğü ancak anne babalarının koruması ve kaygısına maruz kalarak yetiştirildiğinden bu bireylerin özgüvenlerinin başkalarına göre daha düşük olduğu sonucu belirtilmektedir (Stewart, 2004).

Filmde 27.38 – 28.10 dakikalar arasında Ben'in abisi Curtis Carson 'la birlikte ders çalışırken bir yandan kendi düzeyindeki dersleri bir yandan da ileriki düzey öğrenimleri erkenden kazanmış olmasının avantajını derste sorulan bir soruyu cevapladığında görülmektedir. Bu erken öğrenim ve her zaman önünde bir rol modelin varlığı küçük çocuk olan Ben'i abisinden öğrendikleriyle beraber daha başarılı bir öğrenci haline getirdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Adler Kuramında belirtilen en küçük çocuğun daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmanın mümkün olduğu somutlaştırılmaktadır. Filmin bu ve bazı bölümlerinde Ben ve abisi Curtis 'in TV'de bilgi yarışması izledikleri sahnelerde Ben'in abisiyle yarış halinde olduğu ve başarıyı kovaladığı sahneler görülmektedir. Adler Kuramı'na göre ilk çocuk olan Curtis'in sorumluluk bilincinin daha yüksek olduğu ve kardeşi üzerinde etkili olduğu; Ben'in ise hem ikinci çocuk hem de son çocuk olmanın getirdiği konuyla sürekli bir yarış ve daha iyi olma arzusuyla abisiyle mücadele ettiği fark edilmektedir. Sonuç olarak filmin son bölümünde Ben'in abisi Curtis'e nazaran daha başarılı bir kariyer çizerek Nöroloji alanında Cerrah olmasıyla Adler Kuramı'nın kardeş konumu kavramında yer alan ikinci çocuğun ilk çocukla yarış halinde olması ve son çocuğun diğerlerinden daha başarılı olabileceği önermesinin doğrulandığı görülmektedir.

2.6.Cesaretlendirme

Adler yaklaşımında önemli olan temel ilkelerden bir diğeri de birey ve ailelerin gelişiminde önem arz eden cesaretlendirmedir. Alfred Adler, kişilerin cesaretlerinin kırılmış olabileceği düşüncesine dikkat çekerek bu durumun aileler için de geçerli olduğunu belirtmektedir. Aile sisteminde yaşanan problemlerin kırılan cesaretin bir sonucu olduğu ve cesaretsiz çocukların, cesaretsiz ebeveynlerle etkileşim halinde oldukları, bu durumun nesillerce tekrar eden bir döngüye ulaştığı vurgulanmaktadır (Carlson ve Robey, 2011). Adlerci yaklaşıma göre psikolojik yardım gereksinimi olan kişilerin çocukluklarından itibaren getirdikleri yetersizlik algısı sebebiyle hayatlarında karşılaştıkları sorunların çözümüyle ilgili umutsuzluk hissi içinde olup daima yönlendirilmeye ihtiyaçlarının olduğu vurgulanmaktadır (Lau, 1994). Buna rağmen, her insanın kendi sorunlarını çözebilme potansiyeli bulunduğunu vurgulayan cesaretlendirme modeline göre; bireylerin kendi sorumluluklarını üstlenmesi konusunda teşvik etme amacı güdülerek oturum başlangıcından itibaren süreç değerlendirme istemek, belirtilerin nedenleri yerine sergilenme amaçlarını kendileriyle konuşmak, özlerine dair problem çözme yöntemlerini bulmaları için onlara yardım etmek gibi yolların izlendiği belirtilmektedir (Wells ve Giannetti, 1990). Filmin 16.55 – 20.23 dakikalar arası geçen bölümde Sonya'nın ruhsal durumunu özetleyen “Karanlığı kontrol edemiyorum.” cümlesiyle kırılan cesareti ve yaşam enerjisini yeniden kazanmak için yardıma ihtiyaç duyduğu fark edilmektedir. Sonya'nın yetersizlik duygusunu iyi yönetemediği ve ruhsal bozulma olarak ortaya çıkan bu durumu nedeniyle bir danışmana başvurduğu görülen sahnede Sonya'nın terapi ihtiyacıyla yüzleştiği görülmektedir. Sonya bu bölümde çocukluğunda bakımevlerinde kaldığından, on üç yaşında evlilik gerçekleştirdiğinden, beş yıl önce iki çocuğunun babası tarafından terk edildiğinden, eski eşinin yeni bir ailesi ve çocuklarının varlığından, müşterek çocuklarının tüm sorumluluğunun kendisine ait olduğundan, okuma yazması olmadığı için kendini aptal gibi hissetmesinden ve çocuklarının da kendisi gibi olmasına karşı duyduğu korku ve kaygıdan bahsetmektedir. Sonya'nın bahsettiği durumlar göz önüne alındığında birey; içinde bulunduğu çevre ile psikolojik, toplumsal ve ekonomik bağlantı içinde olan insandır. Sosyal Hizmet disiplinine göre; bireyin tek başına bir varlık olmadığı, aile, arkadaş, iş ve sokak çevresi ile etkileşim halinde olan, sürekli iletişim halini sürdüren ve sosyal bağlamından ayrı düşünülemeyen bir varlık olduğu bilinmektedir. Bir çocuğumuz bazen

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

kendi kendimize çözemediğimiz sorunlarla karşılaşırız. Bireyin karşılaştığı sorunlar genellikle aile dinamiklerinden etkilenir. Bunun nedeni aile sisteminin etkileşim halinde olan bir sistem olmasından kaynaklıdır. Aile üyelerinden herhangi birinde meydana gelen değişiklik diğer üyeleri de etkiler (Zastrow, 2013). Burada aileden eksilen bir üyenin oluşturduğu boşluğu bir başka aile üyesinin doldurmak zorunda olduğu; Sonya'nın tek ebeveyn olarak sorumluluk alanının genişlediği ve ruhsal bozulmada bu durumun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aile üyesi olan babadaki değişiklik (aileden kopma ve yeni bir yaşam kurma tercihi) diğer aile üyelerini (anne ve çocuklar) doğrudan etkilediği görülebilmektedir.

Cesaretlendirmede danışman; üzerinde çalıştığı kişinin çevre şartlarını, bu şartların kişi üzerindeki etkisini değerlendirmeden o kişi üzerinden bir karara varamaz. Dolayısıyla bu koşullar değerlendirildiğinde o kişi bireyleşir ve birey olarak ele alınır. Kişi tek başına sosyal hizmet mesleği ve disiplini için anlam taşımazken çevresini oluşturan arkadaşlarını, ailesini, dostlarını tanıma yoluyla onun üzerine düşünce üretebilmek ve yargıya varabilmek mümkün olabilir (Tomanbay, 2011). Sonya'nın yaşadıklarına karşı verdiği mücadeleyi aktarırken geldiği noktada; geçimini sağlamak için temizlik ve bebek bakım işleri yaptığını, bir kumbarada para biriktirerek daha önce sahip oldukları eve çocuklarıyla birlikte dönme amacının olduğunu, çocuklarına eksik olduğu taraflarını yansıtmadığını belirterek sahnenin sonunda "Bununla hep savaştım ama bunu bu aralar yapamıyorum, kendimi öldürmeyi bile düşündüm." şeklinde ifadelerle mevcut durumunu belirttiği görülmektedir. Sonya'nın bu durumu karşısında yatılı tedavi öneren danışmanın tavsiyesini kabul eden Sonya ruh sağlığını iyileştirmek için bir süre çocuklarının haberi olmayacak şekilde bir düzenlemeyle yatılı tedaviye başlamaktadır. Sonya'nın danışan olarak; geçmiş yaşam deneyimleri, aile, çocuklar, iş ve sosyal yaşam dinamikleri üzerinden içinde bulunduğu mevcut durumuna ilişkin gözlem yapma imkânı bulunan sahnede Sonya'nın spesifik bir yaşam amacının (evini geri alabilmek) olmasının yanı sıra çocuklarının kendisi gibi olmasına karşı duyduğu korkuyla kendini yetersiz ve toplumun geri kalanından daha aşağıda gördüğü sonucuna ulaşmak da mümkün olabilmektedir. Yatılı tedavi sonrası yaşamına yeniden başlayan Sonya'nın bu durumunda Adler'in bireylerin çocukken eğitimi veya yetişkinlerin yeniden eğitimiyle ruh sağlığının iyileşeceği teorisi de gözlemlenmektedir. Adler Kuramı, danışan-danışman arasındaki terapötik ilişkiyi, insanların sosyal yaşamlarına bağlılıkları ve aidiyet duyguları üzerine yoğunlaşp güçlendirerek cesaretlerini yeniden yapılandırma süreci olarak betimlemektedir. Adler takipçileri olarak bilinen Sherman ve Dinkmeyer cesaretlendirmeyi, danışana yönelik güven ve inanç duyma, danışanı olduğu gibi bir birey olarak kabul etme, eylemlerinin altındaki niyet ve amacı anlama, kendi gelişimini pozitif yönde ilerletmesine hizmet edecek şekilde davranışlarını tekrar biçimlendirmesine yardım etme gibi becerileri içeren bir bütün olarak belirtmişlerdir. Bir başka deyişle cesaretlendirme modeli, danışanların amaçlarını gerçekleştirmelerine yönelik başarı beklentilerini ve umutlarını oluşturma süreci olarak da görülmektedir (Cheston, 2000).

Cesaretlendirme süreci, danışanın dünya ile etkin bir uyum yakalamasını engelleyen inançlarını yeniden yapılandırmasında danışmanın yardım etme işlevini ortaya koymaktadır (Corey, 1996). Bu terapötik süreçte danışanların bütün olumlu adımlarına dair geribildirimler verilir, realist bir benlik algısı geliştirme ve etkili davranışa engel olan duygu ve davranışları değiştirmeleri amaçlanır (Carich, 1990). Bu sürecin hedefi danışanların bilişsel örüntülerini baştan yapılandırma olduğu bilinmekle beraber danışanların toplumsal yapının bir parçası olarak görüldüğü de bilinmektedir. Adler, toplumsal yapı içinde cesaretlendirilmemiş bireylerin özgüvenlerinin gelişmediği ve bu bireylerin işlevsel olmayan davranış sergiledikleri üzerinde durarak psikolojik danışma

sürecinde; danışan bireyin toplumsal yaşamla bütünleşme durumu, sosyal ilgisini keşfetme, kişinin yeterlilik ve aidiyet duygusunu kazanması konularında yardım etmeyi amaçlamıştır (Corey, 1996). Adler, yetersizlik hissinin her zaman toplumsal bir arka planının olduğunu, sosyal ilişkilerde yoksunluk yaşayan insanın daima yetersizlik duygusunu yaşayacağını bu sebeple de danışanların grup etkileşim süreçlerinde bu duyguları ile yüzleşebildiklerini ve hatalı yaşam amaçlarıyla bağlantılı davranışlarını bütünüyle değiştirebilme olanağı bulabildiklerini belirtmiştir (Sonstegard, 1998). Cesaretlendirme modeliyle sağlanan bu etkileşim sürecinde Psikolojik danışmanların bazı yanılırları sorun oluşturabilir. Bunlardan bazıları tavsiye verme, yorum yapma ya da ahlaki değerlendirmelerde bulunma gibi sıralanabilir. Cesaretlendirme sürecinde danışmanların çalıştıkları bireylerin yeterlilik düzeylerini dikkate alarak danışana yönelik anne-baba veya bir otorite figürü gibi yaklaşım sergilemekten uzak bir tutum benimsemeleri beklenilir (Patterson ve Welfel, 2005). Terapötik süreç danışanların amaçlarını gerçekleştirmelerine yönelik başarı beklentilerini ve umutlarını oluşturma süreci olarak görülür, bu bağlamda belirlenen amaçlara bakıldığında Adlerci Terapi'nin 4 temel amacı vardır (Corsini ve Wedding, 2012):

- İyi bir ilişki kurma ve bunu sürdürme,
- Bireyin yaşam tarzı ve hedefleri de dâhil olmak üzere ruh dinamiklerini ortaya çıkarma ve bunların hayattaki ilerleyişte nasıl etkili olduğunu bulma,
- İç görüde en üst seviyeye ulaşmış yorumlama,
- Yeniden yönlendirme.

Adler, insan ruhunu veya bilinçaltını Jung ya da Freud gibi çok derinlerde ve çok soyut kavramlarla izaha yanaşmaz. Adler'de id, ego, süper ego ya da Jung'taki gibi kolektif bilinçaltı vb. kavramlara rastlanılmaz. Adler ruhun veya ruhsal hayatın sosyal görünüşleri ile ilgili açıklamalar yapar. Bu yönüyle bireyi oluşturan sosyal faktörlerin önemi ve bu faktörler üzerinde çalışma anlamında sosyal hizmet için öncüdür. Sosyal hizmet açısından grup terapisine bakıldığında; grup süreci aracılığıyla, bireylerin duygusal, davranışsal ve sosyal uyumlarını kolaylaştırma amaçlanır. Terapiye katılanların iletişimsel, duygusal ve davranışsal zorlukları bulunur (Zastrow, 2010). Adler yaklaşımına dayalı grupla psikolojik danışma uygulamasında cesaretlendirmenin danışanların değişimine katkı sağlayacak bir terapötik kaynak olması bireylerin sosyal yetkinlik becerisini artırır. Psikososyal işlevsellik bireyin davranışını anlamak için kullanılan temel bir kavram olarak insanın duygu, düşünce, tutum ve davranışlarında ve onu oluşturan çevresel koşullarında değişiklik yapmayı amaçlar (Adler, 1927). Danışanın toplumsal ilgisini geliştirerek farkındalığını arttırmak ve yaşam amaçlarını değiştirerek yeni amaçlar oluşturmaya fırsat tanıyan Adler Kuramı, bir tedavi süreci yerine danışanın toplum içinde eşit yaşayabilmesi için eğitilmesi sürecini kapsar. Kurama göre bireyin yaşam biçimi, onun yaşam sorunlarıyla başa çıkmada güçsüz, çaresiz hissetmesine neden olur, çaresizlik yaşayan bireylerin; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağlantı kurmasına yardımcı olur (Adler, 1928).

3. TARTIŞMA

Alfred Adler tarafından ortaya koyulan ve farklı isimlerle de bilinen Adler Kuramı insan psikolojisini anlamada geniş perspektif sunan ve önceki kuramların izlerini taşımakla birlikte farklı bir bakış açısı yaratan kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Adler Kuramı, bir diğer deyişle 'Bireysel Psikoloji' veya 'Adleryen Kuram' içinde barındırdığı temel kavramlarıyla insanın düşünce, duygu ve davranışlarının oluşumunda bireyin seçiciliğinden, tekliğinden, hayatının biçimlendiricisi oluşundan bahsederken Sosyal Hizmet disiplininin özünü oluşturan kavramlarla da ortak özellikler barındırmaktadır. Bilgi,

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

beceri ve değer sacayaklarına dayanan Sosyal Hizmet disiplinde öğrenme süreci sadece kuramsal eğitime dayalı bilişsel öğrenme veya uygulama eğitimine dayalı davranışsal öğrenme yöntemleriyle gerçekleşmez. Bunların yanı sıra duyuşsal öğrenme unsurlarından değer, empati, iç gözü, tutum, etik kural, özgeçilicilik gibi kavramların da özümşenmesi gerekmektedir (Tuncay, 2015). Bu bağlamda sosyal hizmet alanında bahsi geçen bilgi, beceri ve değerleri kazanımda yol gösterici kaynaklardan biri de görsel-işitsel materyallerdir. Filmlerde yaşanan olaylar, sürükleyici görseller ve anlatılanların seyreden kişilerde önemli bir etki bıraktığı bilinmektedir. Toplumun daha iyi anlaşılmasını sağlayan filmler; bireylerde anlamlandırma, eleştirel bakabilme, ilişki sorgulama ve sosyal bütünlüğün farkına varma gibi yardımcı roller üstlenmektedirler (Yarka, 2022). Öte yandan Yılmaz ve Zengin (2019)'in araştırmasına göre; film analizinin sosyal hizmet öğreniminde önemli bir yerinin olduğu, Sosyal Hizmet Uzmanlarının hitap ettiği müracaatçı kesimi daha iyi anlayabilmelerinde kolaylık sağladığı belirtilmektedir. Film analizlerinde, sosyal hizmet mesleğinin odağını oluşturan müracaatçıların benzer sorunlarını yansıtan film karakteriyle somutlaştırma yapılmasının yararından bahsedilmektedir. Bu yarar, uygulamada benzer vakaların görülebilmesi, farklı yaşam hikâyelerini göz önüne sererken ötekileştirici anlatım yerine öğretici anlatıma dayalı olması nedeniyle eğitim süreci için de uygun bulunmaktadır. Zastrow (2013)'a göre Sosyal Hizmet alanıyla ilgili eğitim içeriği bireylerin en uygun şekilde iyilik ve sağlık durumuna kavuşturulması ve bu durumun sürdürülmesine yönelik yardımcı sistemlerin neler olduğunun bilinmesinden geçmektedir. Ayrıca bahsedilen bu iyilik haline engel olan sistemler hakkında da detaylı bilginin edinilmesi ve ayrıntılı olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bilhassa Sosyal Hizmet gibi uygulama içeren disiplinlerde Sosyal Hizmet Uzmanlarının kuramlar üzerine düşünerek değerlendirme yapmaları gerektiği ve müracaatçıyla çalışmada kuramların etkili biçimde uygulanması üzerinde durulmaktadır.

Adler Kuramı'nda kişinin yaşam olayları ve durumlar karşısında fenomenolojik anlamlandırmaları önem arz etmekle birlikte bireyin seçimlerinin tek bir sebebe indirgenemeyeceği, bireyin davranış sonucunu doğuran farklı etmenlerin olduğu üzerinde durulmuştur. Adleyen Kuram, bir bireyin doğumundan itibaren benlik gelişimini etkileyen faktörlerin varlığından bahsederken davranışları yalnızca kalıtsal özelliklerin bir sonucu olarak görmez ve sosyal çevrenin kişi üzerindeki etkisine de değinmesiyle farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu yönüyle Adler Kuramı'nın sosyal hizmetin bilgi ve alan uygulamaları açısından oldukça önemli olan 'Sistem Yaklaşımı'yla paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Sistem Yaklaşımı, birey ve çevreyi birbirinden ayrı ele almak yerine bireyin fiziksel çevresiyle oluşturduğu karmaşık düzeni bir bütün olarak ele almaktadır. Sistemi oluşturan her bir parçanın varlığı göz önünde bulundurulurken sistem, kendini oluşturan parçaların toplamından daha öte bir olguyu ifade etmektedir (Duyan vd., 2014). Adler Kuramı'nda belirtilen bir başka önemli kavramın ise doğum sırası/kardeş konumu olduğu görülmektedir. Bu kavrama göre her bireyin etkileşimde bulunduğu ilk kişiler ebeveynleri ve (varsa) kardeşleridir. Bireyin kendisiyle, diğer kişilerle ve dünyayla bağ kurmaya başladığı yer ailedir. Aynı aileye doğmuş çocukların her birinin kaçınıcı çocuk olarak dünyaya geldiği, ebeveynleriyle kaçınıcı çocuk (ilk, ikinci, son, tek) olarak ilişki kurduğu, kardeşleri arasındaki konumu, dünyaya geldiği anda aile üyelerinin birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri, ailenin bio-psiko-sosyal özellikleri ve ekonomik koşulları gibi etmenlerin önemine dikkat çekilmektedir. Birey, çeşitli faktörlere bağlı olarak gelişim gösteren ve sosyal ilgi geliştirebilen bir varlık olarak toplum yararı ve sosyal refaha katkı sağlamayı da amaç edinerek bir dizi davranışta bulunmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olduğunu vurgulayan kurama göre birey, sosyal katılımı gerçekleştirdiği oranda yetersizlik ve yabancılaşma hissinden kurtularak toplumsal olana ilgisi artar ve zaman içerisinde

normalleşen bir kişiliğe evrilir. Bu durumun gerçekleşmesinde eğitimin önemine vurgu yapan Adler, yaşamın ilk öğrenmelere bağlı veya sonradan öğrenme – yeniden kazanım ile de yaşamın şekillendirilebileceği görüşünü savunmaktadır. Sosyal hizmet alanında ‘Aile Terapisi’ nin kurucularından sayılan Virginia Satir’in aile hayatında belirlediği dört temel öğeye bakıldığında bunların; öz değer, iletişim, aile sistemi, toplumsal bağ olduğu görülmektedir. Burada bahsedilen kavramlara bakıldığında; bireyin kendiyile ilgili duygu ve düşüncelerini kapsayan ‘öz değer’, insanlar arası gelişen etkileşimi vurgulayan ‘iletişim’, bireylerin davranış ve hislerini etkileyen kurallar bütünü olan ‘aile sistemi’, aile dışındaki kişi ve kuruluşlarla sağlanan teması ifade eden ‘toplumsal bağ’ anlaşılmaktadır (Satir, 2001). Bu bağlamda Adler Kuramı ve Sistem Yaklaşımı paralellik göstererek benzer durumlara dikkat çekmektedir.

Bireyler yaşamın ilk yıllarında veya herhangi bir döneminde kendini yetersiz ve güçsüz hissedebilir, bu hislere bağlı duygu durumunda ve davranışlarında bozulmalar meydana gelebilir. Kişi yaşama dair inancını kaybetmiş olabilir, amaçlılığını yitirmiş ve yaşam ödevlerini yerine getirmede motivasyonu azalmış veya cesareti kırılmış olabilir. Bu bağlamda bireyin yeniden cesaretini kazanması, yaşamının kontrolünü ele alması ve yanlış öğrenmelerin doğrularıyla yeniden şekillenmesi amacıyla Adler’in ‘cesaretlendirme’ kavramı ortaya çıkmıştır. Terapötik ilişkide yararlanılan cesaretlendirmeye göre bireyin iç gözü kazanması ve kendi yaşamının aktörü olduğu gerçeğiyle yüzleştirilmesiyle pozitif yönde ilerleme kaydedilmesi beklenir. Reamer (2006), Sosyal Hizmet mesleğinin temel değerleri ve ilişkili ilkelerini 6 maddede ele almıştır. Bu değerlerden ‘Hizmet’ kavramının amacını, ilk olarak sosyal sorunları olan ve müdahaleye ihtiyaç duyan bireylere yardım edilmesi şeklinde ifade etmektedir. Bahsedilen değere göre, Sosyal Hizmet Uzmanları, sorumluluk alanı dâhilinde hizmetleri geliştirmekte ve sosyal sorunların çözümünde bireylere yardım etmek amacıyla kendi değer bilgi ve becerilerinden yararlanmaktadırlar. Alfred Adler tarafından geliştirilen Adleryen Kuram’da bireyin içinde bulunduğu mevcut durumuna ilişkin sorunlarını anlamlandırmada yalnızca kalıtımın veya çevrenin yeterli olmadığı, bireyin yaşam tarzına göre olay ve olgulara yaklaşımının değişebildiği, fenomenolojik olarak insanın kendi yaşamında etkililiği, davranışların amaçlılığı üzerinde durulduğu bilinmektedir. Kut (1988)’a göre de insan aktif bir kişilik sistemidir. Birey kendi inisiyatifini kullanma, davranışlarını kontrol edebilme, yaşama katılım gösterme ve çevreyi de etkileyerek değişiklik yapabilme özelliğine sahip bir varlıktır. Bu düşünce sosyal hizmet açısından bakıldığında bireyin kendi yaşamı üzerinde etkisi ve müracaatçının self determinasyon ilkesiyle özgürce seçim yapabilmesini ifade etmede destekleyicidir. Adler Kuramı bireyde doğuştan var olduğu düşünülen aşağılık duygusu kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu kavrama göre her birey beklentiğinde bir başkası (anne veya bakım sağlayan kişi) tarafından sağlanan ilgi, sevgi ve korumaya ihtiyaç duyar. Bu muhtaçlık durumu karşısında doğal bir reaksiyon olarak birey kendisini, karşısındaki kişiden daha aşağıda ve yetersiz hisseder. Bu durum bireyde pozitif ve negatif olmak üzere iki yönde gelişime neden olur. Pozitif etkide; birey sürekli olarak kendisini geliştirip toplum yararı da kapsayacak şekilde aşağı konumdan yukarı konuma geçecektir. Bu sayede başarı ve kendini gerçekleştirme meydana gelecek ve aşağılık duygusu bireyin iyilik haline itici güç olarak yansiyacaktır. Negatif etkide; bireyin aşağılık duygusunu iyi yönetememesine bağlı gelişen aşağılık kompleksi veya üstünlük çabası görülecektir. Bu durumda kişinin hangi yönde gelişeceği konusunda kuramda belirtilen bireyin seçiciliği ve yaşamının kaynağı olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Adler’e göre birey, yaşamından sorumludur ve bir takım yaşam ödevleriyle görevlendirilmiştir. Bu yaşam ödevlerinin yerine getirilmesi kişinin ruh sağlığı bütünlüğünü yakalamasında öncüdür. Ayrıca bu ödevlerin yerine

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

getirilmesinde ve davranışların temelinde bir erek vardır. Adler, bireylerin yaptıkları veya yapmadıkları her seçimin altında bir amacın var olduğunu, kişinin içsel dünyasını anlamada davranışların nedenselliği yerine amaçlılığına odaklanmakta fayda olduğunu belirtmiştir. Eylem amaçları ve yaşam ödevleri en temel anlamda ele alındığında sevmek, çalışmak ve sosyal ilgi geliştirmek şeklinde sıralanan yaşam ödevleriyle; güçlü olma, emniyette olma ve ait hissetme amaçlanmaktadır. Bu amaçların gerçekleşmesi ve yaşam ödevlerinin yerine getirilmesinde bireye engel olan organ eksikliği kavramına göre ise; bireyin doğuştan getirdiği fiziksel bir kusurun, eksikliğin veya farklılığın onda yarattığı yoksunluk hissine bağlı olarak yaşamını olumsuz etkilediği sonucuna varılmaktadır. Turan (2012)'a göre Sosyal Hizmet alanı için önemli bir diğer yaklaşım olan Ekolojik Sistem Yaklaşımı'nda kişilerin çevreleriyle olan etkileşimleri onların gelişimleri ve yeteneklerini kullanmalarına olanak sağlarken bir yandan da fırsatların yeterince elde edilmediği durumlarda engelleyici olabilmektedir. Bahsedilen yaklaşıma göre sağlıklı olmak, yeterince zeki bir birey olmak, eğitilmiş olmak gibi faktörler bireyin çevresiyle olan etkileşimini kolaylaştırırken burada bir eksiklik yaşanması halinde diğer alanlarda da çeşitli sorunların yaşandığı belirtilmektedir.

Nevrozların oluşumunda etkili olan faktörlerin yaşam deneyimleri olduğunu ortaya koyan Adler'e göre yaşam amaçları ve ödevlerini yerine getiremeyen bireyler kendi başına üstesinden gelemedikleri problemleri nedeniyle cesaretlendirmeye ihtiyaç duyabilmekte ve terapötik ilişki içinde yeniden eğitimle bu sorunu aşabilmektedirler. Burada birey adına yapılması gereken; sorunlarının kaynağının kendisi olduğu farkındalığına erişerek çözümün de kendi özünde yer aldığına farkına varmasını sağlamaktır. Sosyal Hizmet alanında sıklıkla başvuru alan 'Güçlendirme Yaklaşımı' için birey, içinde potansiyel güç barındıran, aktiflik ve katılımcılık özelliği bulunan kişidir. Bu bakış açısı, özellikle kendi kaderini tayin etme ilkesine sıkıca bağlıdır. Bu teoriye göre kişi, içinde bulunduğu duruma yönelik en doğru kararı alabilen mercidir. Sosyal Hizmet Uzmanı ise bu düzlemde kolaylaştırıcı konumdadır (Erbay, 2019). Güçlendirmenin hedefinden bahseden Karataş (2017); sosyal hizmet disiplininin bütüncül şekilde çocuk ve onu oluşturan sosyal çevreye yönelik mikro, mezzo ve makro düzey müdahaleyle sosyal işlevselliğini kaybetmiş birey ve aileyi eski gücüne kavuşturma amacı güttüğünü belirtmektedir. Aldoğan (2018)'a göre de Sosyal Hizmet Uzmanları müracaatçıların refahını artırma, onarma, koruma ve geliştirmede bireyler arası ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir. Buradan anlaşılıyor ki Sosyal Hizmet için önemli bir kavram olan güçlendirme Adler Kuramı'nda yer alan cesaretlendirme kavramıyla özdeşleşmektedir. Özellikle sosyal ilgi kavramını geliştirerek bireyin çevresi içindeki önemine dikkat çekmesi yönüyle Adler Kuramı, Sosyal Hizmet alanı için değerli ve katkı sağlayıcı bir kuram niteliğindedir. Kişiliğin pozitif gelişiminde sosyal ilgi geliştirilmesinin ne kadar önemli olduğu ve bireyi anlamlandırmada onu oluşturan aile, arkadaş, iş, sosyal çevre gibi faktörleri de göz önünde bulundurması nedeniyle Adler Kuramını diğer kuramlardan ayıran özelliklerin açık, net ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyulduğu görülmektedir. Kuramın temel kavramlarının çerçevesi, ortaya koyulan düşüncenin netliği, dilinin sadeliği ve anlaşılabilirliği da eğitime önem veren Adler'in toplumun her kesimi tarafından anlaşılabilir düzeyde bir kuram oluşturarak bu anlamda da toplum eğitimine katkı sağlama amacında olduğunu gösterir. Kuramın sınırlılığı açısından film analiziyle test edilebilmesi ve yaşanmış gerçek hayat hikâyesi üzerinden kuramı oluşturan dinamiklerin ele alınması da önermelerin doğruluğunu tartışmaya elverişlidir.

Yaşamın farklı dönemlerinde meydana gelen olayların değerlendirildiği bu çalışmada 88.00 – 90.00 dakikalar arası sahneler incelendiğinde; Ben Carson'un son durumda başarılı bir cerrah olduğu, alanında çok zor görülen bir ameliyatı başarılı bir şekilde tamamlayarak kafaları yapışık dünyaya gelen ikizleri ayırdığı görülmektedir. Bu

sahne de çalışma ortamında saygı gören Benjamin Carson'un topluluk tarafından alkışlandığı ve takdir topladığı, Ben'in annesi ve eşine sarıldığı sahnede sevincini ailesiyle paylaştığı, başarısı nedeniyle gurur ve memnuniyet içeren bir yüz ifadesiyle filmin sonlandığı görülmektedir. Buradan hareketle Ben Carson'un çocukluğundan itibaren yaşadığı güçlükler karşısında doğuştan gelen aşağılık duygusunu iyi yöneten bir birey olarak benlik saygısı ve kişilik gelişimini olumlu yönde geliştiren, yaşam ödevlerini başarılı bir şekilde yerine getiren, ruh sağlığı yerinde bir birey olarak yaşamına devam ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Adler'in düşünce ürününe göre insan davranışları; evrensel, biyolojik ve genetik faktörlere bağlı oluşmaktan da öte kişiye özgü sosyal çevre ve sosyal çevre ile kurulan etkileşim sonucunda oluşmaktadır. Adleryen kuramın bireyleri içinde oldukları mevcut aile ve sosyal sistem çerçevesinde ele alarak aile üyeleri ve üyelerin sahip oldukları farklı kültürel bakış açılarına odaklandığı bilinmektedir. Reamer (2006)'ya göre Sosyal Hizmet mesleğinin bir değeri 'Bireylerin Değer Yargıları ve Saygınlıkları'dır. Bu değere göre, bilinir ki Sosyal Hizmet Uzmanları, her bireyin özgül değer yargılarına saygı gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır. Her bireyin ait olduğu etnik ve kültürel farklılığı gözetenek müracaatçı bireylerin kendi kaderini tayin haklarına saygı duyulmaktadır. Bireyin kendi yaşam tarzını belirlemesi hususunda teşvik edici olan Sosyal Hizmet Uzmanları müracaatçıların kendi kendine ihtiyaç tanımlaması ve olumlu değişime yönelik bireysel kapasitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Başka bir değerde ise 'İnsan İlişkilerinin Önemi' vurgulanmaktadır. Bu değerde Sosyal Hizmet Uzmanlarının insan ilişkilerini önemseddiği belirtilmektedir. Sosyal Hizmet Uzmanları bireyler arası ilişkilerin değişimde önemli bir araç olduğu varsayımından hareket ederek insanlar arasında kurulan ilişkilerin güçlenmesini istemektedir. Yaratıcı güç potansiyeli olarak adlandırılan, kişinin kendi düşünce ve eylemlerini oluşturmak için sahip olduğu doğal gücün bireyin yaşam tercihlerinde ortaya çıkması durumuna bağlı olarak filmin ana karakteri Ben Carson'un yaşam biçimi belirlerken çevre etkileşimlerinde bulunarak öznel davranışlar sergilediği anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bireyin düşünce ve davranışlarının oluşumunda seçim yapma yetisinin tek başına yeterli olmadığı, çevresel faktörlerin, diğer bireylerle olan ilişki ve etkileşimlerin de etkisinde kalınarak yaşam biçimi oluşturulduğu, kişinin yaratıcı güç potansiyeliyle yaşam biçimini belirlerken dış etmenlerden etkilendiği varsayılabilir. İnsan psikolojisinin karmaşıklığı ve belirsizliği içerisinde toplumun her kesiminin anlayacağı düzeyde kavram açıklamaları yaparak eğitimin ve yeniden eğitimin önemine yaraşır bir şekilde kuramını tüm bireyler için anlaşılır kılmak ve ruh sağlığı alanındaki çalışanlara veya öğrencilere ve dahi ebeveynlere rehber niteliğinde bir kuram sunmak da Adler'in yazın alanı için büyük katkısı ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi filminde Adler Kuramı'nın özünü oluşturan sosyal ilgi olgusunun birey üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçlara ve insan davranışına olan çeşitli etkilere rastlanılmıştır. Bu kavramların aynı zamanda çevresi içinde bireyi odağına alan Sosyal Hizmet disipliniyle de paralellik gösterdiği anlaşılmıştır. Filmin ana karakterinin fiziksel özellikleri, aile yapısı ve dinamikleri, arkadaş ve okul çevresi, iş ve kariyer hedeflerinin yaşamına olan etkisi ve seçimlerinde özgür olan bireyin kişisel gelişimi ve kendini gerçekleştirme adına yaptığı girişimlerin güzel bir örneğini sunan Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi ile Adler Kuramı bütünleştiğinde Sosyal Hizmet alanı için iyi bir örnek oluşturmuştur. Film üzerinden yapılan analiz ve yorumlamada elde edilen sonuçların yanı sıra benzer veya farklı bakış açılarıyla film hakkında birçok çıkarımda bulunulabileceği, Sanat-Psikoloji-Sosyal Hizmet alanlarının iç

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

içe geçtiği bu örnekle film senaryosu üzerinden kuram analizinin mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Sanat ve Sosyal Hizmet bileşiminde insan psikolojisini anlamaya yönelik yapılan gözlem ve değerlendirmeye temel kavramlar ve kuram içeriğinin görsel ve işitsel düzlemde analiz edilebildiği görülmüştür. Ana karakterler Benjamin Carson ve Sonya Carson'un yaşam mücadelesinde göstermiş oldukları çaba ve somut olaylara bakıldığında; Adler Kuramı'nın ortaya koyduğu ve savunduğu görüşlerin geçerliliği ve doğruluğunu sınanan bir örnek olarak bu çalışma, başka çalışmalara ilham olabilir, film ve dizi gibi eğlence araçları, kuram ve yaklaşımların daha iyi anlaşılabilmesi ve teorinin pratikte yansımaları göstermesi açısından akademik yazın çevresinde kaynak olarak kullanılabilir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1912) “İnsan Doğası (çev. Özüpek, A.)”, Dorlion Yayınları, 2021, Ankara.
- Adler, A. (1918) “Bireysel Psikolojinin Uygulanması ve Kuramı (çev. Kılıçoğlu, A.)”, Say Yayınları, 2021, İstanbul.
- Adler, A. (1927) “İnsanı Tanıma Sanatı (çev. Şipal, K.)”, Say Yayınları, 2022, İstanbul.
- Adler, A. (1928) “İnsan Psikolojisi (çev. Özüpek, A.)”, Yason Yayınları, 2020, Ankara.
- Adler, A. (1930) “Çocuk Eğitimi (çev. Şipal, K.)”, Say Yayınları, 2016, İstanbul.
- Adler, A. (1983) “Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme (çev. Çorakçı, B.)”, Say Yayınları, 1983, s. 30, İstanbul.
- Adler, A. (2002) “Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji (çev. Özgü, H.)”, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Adler, A. (2004) “Yaşamın Anlam ve Amacı (çev. Şipal, K.)”, Say Yayınları, 1985, Ankara.
- Aldoğan, S. N. (2018). “Sosyal Hizmet Uzmanlarının Etik Karar Verme Süreçlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi” (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Aşkın, M. (1968), “Adler”, Teksir Yayınları, 1968, s. 1-2.
- Capuzzi, D. ve Gross, D. R. (Ed.). (2014), “Counseling and Psychotherapy: Theories and Interventions (5. Baskı)”, John Wiley & Sons.
- Carich, P. A. (1990), “Ego Strengthening: Encouragement Via Hypnosis”, Individual Psychology, 40(4), 498-502.
- Carlson, J. D. ve Robey, P. A. (2011), “An İntegrati and Adlerian Approach to Family Counseling”, The Journal of Individual Psychology, 67(3), 232-244.
- Carter, T. (Yönetmen). (2009). Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi, Pielmeier, J. (Senarist). <https://youtu.be/FEy4i3S0sDU>
- Cheston, S. E. (2000), “Spirituality of Encouragement”, Journal of Individual Psychology, 56(3), 296–304.
- Corey, G. (1996), “Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy (5. Baskı)”, Pasific Grove California, Brooks/Cole Publishing Company.
- Corsini, R.J. ve Wedding, D. (2012), “Modern Psikoterapiler (çev. Güzelyazıcı E. ve diğ.)”, Kaktüs Yayınları, İstanbul.
- Duyan, V., Yolcuoğlu, İ.G., Artan, T. (2014), “Dünü, Bugünü, Yarınıyla İnsanı Anlamak: İnsan Davranışının Temelleri ve Sosyal Çevrenin Etkileri”, Nar Yayınevi, İstanbul.
- Erbay, E. (2019), “Güç Ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması” . Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 19 (42), 41-64. DOI: 10.21560/spcd.vi.546674
- Feist, J. ve Feist, G. J. (2008), “Theories of Personality (7. Baskı)”, The McGraw–Hill Companies, Inc., United States America.

- Fogiel, M. (2003), "The Psychology Problem Solver", Research & Education Assoc, New Jersey.
- Geçtan, E. (2000), "Psikanaliz ve Sonrası", Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Jarvis, M. and Russel, J. (2002), "Key Ideas in Psychology", Cheltenham: Nelson Thornes.
- Kalkan, M. (2009), "Adlerian Social Interest Scale-Romantic Relationship Form (ASIS-RR): Scale Development and Psychometric Properties", Individual Differences Research, 7(1), 40-48.
- Karataş, Z. (2017), "Çocuklara Yönelik Denetimli Serbestlik Uygulamalarında Sosyal Hizmet Müdahalesinin Önemi", Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 1-20.
- Kut, S. (1988), "Sosyal Hizmet Mesleğine: Nitelikleri, Temel Unsurları ve Müdahale Yöntemleri", Ankara.
- Lau, P. S. Y. (1994), "My Counseling Position: An Adlerian Approach", Asian Journal of Counseling, 3(1), 57-71.
- May, R. (2018), "Yaratma Cesareti (çev. Oysal, A.)", Metis Yayınları, İstanbul.
- Mosak, H. and Maniaci, M. (1999), "A Primer of Adlerian Psychology: The Analytic-Behavioral-Cognitive Psychology of Alfred Adler", Routledge, London.
- Mosak, H. H. (1991), "I Don't Have Social Interest: Social Interest As Construct", Individual Psychology: Journal Of Adlerian Theory, Research & Practice, 47(3), 309-320.
- Patterson, E. L. ve Welfel, R. E. (2005), "The Counseling Process: A Multi Theoretical Integrative Approach", Brooks/Cole, USA.
- Reamer, F.G. (2006). Ethical standards in social work: A review of the nasw code of ethics. 2nd Edition, NASW Press.
- Satir, V. (2001), "İnsan Yaratmak", Çev. Selim Yeniçeri, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2007), "Modern Psikoloji Tarihi", Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Schultz, D. P. ve Schultz, S. E. (2013), "Theories of Personality (10. baskı)".
- Sonstegard, M. A. (1998), "The Theory and Practice of Adlerian Group Counseling and Psychotherapy", Journal of Individual Psychology, 54(2), 217-250.
- Stewart, A. E. (2004), "Can Knowledge of Client Birth Order Bias Clinical Judgment?", Journal of Counseling and Development, 82(2), 167-176.
- Sullivan, Bryce F. ve Andrew I. Schwebel, "Birth-Order Position, Gender, and Irrational Relationship Beliefs", Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research and Practice 52. 1 (1996): 54-64. Web. 9 Aralık 2017.
- Tavşancıl, E., Aslan, A. ve Sözel, E. (2001). Yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Tomanbay, İ. (2011), "Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetlerde Önce Kavram, Sosyal Çalışmada Kavram Sorunu", SABEV Yayınevi, Ankara.
- Tuncay, T. (2015). "Sosyal Hizmet Değerlerinin Öğretiminde Duyuşsal Öğrenmeden Nasıl Yararlanılmalı?" Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015: İnsan Onurunu ve Değerini Yüceltmek, 26-28 Kasım 2015, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Turan, N.(2012), "Bireyler ve Ailelerle Sosyal Hizmet", Özyaydınlı Matbaası, Ankara.
- Yarka, A. (2022). "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Sistemine Nora Fingscheidt'in 'Sistem Kırıcı' Adlı Filmindeki Eleştirel Bakış". Euroasia Journal Of Social Sciences & Humanities, 9(27), 1-6.
- Yıldırım A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Adler Kuramı Perspektifinden Yetenekli Eller: Ben Carson Hikâyesi

Yılmaz, Ç. & Zengin, O. (2019). “Bir Eğitim Materyali Olarak ‘Canım Kardeşi’ Filminin Sosyal Hizmet Eğitiminde Kullanımı” . Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (70), 702-709.

Wells, R., ve Giannetti, V. (1990), “Handbook of Brief Psychotherapies”, Plenum Press, New York.

Zastrow, C., (2013), “Sosyal Hizmete Giriş (çev. Aykara ve diğ.)”, Nika Yayınevi, Ankara.

❖TEMSİLCİLİKLER / REPRESENTATIVES / ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА❖**YURT İÇİ / ВНУТРИ СТРАНЫ / DOMESTIC**

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Dr. Öğretim Üyesi Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Dr. Öğretim Üyesi Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Prof. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Dr. Öğretim Üyesi Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Prof. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ / NİĞDE * Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN – MERSİN* Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Dr. Erkan KALIPÇI - KONYA-NEVŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Prof. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN * Dr. Öğretim Üyesi Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – SİİRT / DİYARBAKIR * Dr. Öğretim Üyesi Turgay KABAK – BAYBURT / GÜMÜŞHANE * Dr. Ramazan ERGÖZ – SİİRT / BİTLİS * Prof. Dr. Mehmet EROL – GAZİANTEP * Doç. Dr. Mehmet TEYFUR - AĞRI

YURT DIŞI / ЗА РУБЕЖОМ / ABROAD

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAYCAN ▪ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria CİKİA – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPOYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVİÇ – SİRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ - RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDIGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU - TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Dr. Öğretim üyesi Taylan ABİÇ - KKTC ▪ Dr. Öğretim üyesi Nina PETROVIÇE - MOLDOVA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kadir GOLKAYRAN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ - RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (RUSYA FEDERASYONU - DAĞİSTAN CUMHURİYETİ). ▪ Doktorant Nursuale AKHATOVA (KAZAKİSTAN) ▪ Prof. Dr. Gous KHAN, (HİNDİSTAN) ▪ Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (AZERBAYCAN) ▪ Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (ÖZBEKİSTAN)

❖YAZIM VE YAYIN İLKELERİ❖

Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir.

Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.

Dergimizde kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.

- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, 10 punto, iki yana yaslı, 1.5 cm. paragraf başı girintisi ve tek satır aralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar **en yukarı ve üst üste yazılmalıdır**;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına (*) ile dipnot verilerek, yazarın ORCID numarası bilgileri (unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yer almalıdır. Örnek: **Araş. Gör, ORCID: 0000-0001-9160-4288, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintetik@gmail.com**. Ana metnin öncesinde, 200-250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir “Öz” yer almalıdır. Özde araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. **Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır.**
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm’lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

ATIFLARIN VE KAYNAKÇANIN DÜZENLENMESİ

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA standardında metin içi kaynak gösterme sistemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlaması ve hataları minimuma indirmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Manuel girecek yazarlar için APA standartlarına ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi'nin "Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir; http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES ❖

Articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism or published partially or fully before should not be submitted.

The author(s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.

Since blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.

- The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 10pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
- Never use the space or tab key for formal corrections in the article.
- The title of the articles should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words.
- The headings in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
- If present, all other headings in the text should be numbered, the title(s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
- The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
- It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
- Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names/titles should be accompanied by an asterisk(*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included. An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200 – 250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
- The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

CITATIONS AND BIBLIOGRAPHY

- All citations in the main text are specified by the in – text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Authors preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians' Journals' APA6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'. This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ❖

Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью или же содержащие элементы плагиата не принимаются.

Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации, автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикаций высланной статьи в следующий раз.

В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется следующим правилам.

- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 10 шрифта, начало абзаца 1,5 см. интервал одиночный. Отступы с левой и правой стороны одинаковые.
- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов. **Название пишется сначала. На турецком, английском и русском языках, один за другим**
- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовок (ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква каждого слова должна начинаться с большой буквы.
- Правописание должно быть основано на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.
- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.
- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем (именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие ORCID данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты). К примеру: **ORCID: 0000-0001-9160-4288, соискатель, Ардаганский университет, гуманитарный факультет, отделение турецкого языка и литературы, bunyamintetik@gmail.com**
- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определён использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. По меньшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. **Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.**
- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т. п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10 x 17 см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA 6. Рекомендуется использовать автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.
- Для введения источников вручную по стандартам APA 6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл. адресу http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

❖ Abone Şartları ❖

Abone olacaklar Alper ALTINKAYNAK adına TR82 0001 0001 4957 3171 3050 01 numaralı ZiraatBank hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

❖ Payments ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to AlperALTINKAYNAK’s ZiraatBank account number: TR82 0001 0001 4957 3171 3050 01 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ Абонентное условие ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ Fiyatı / Стоимость / Price ❖

1000 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)
50 \$ / 40 Euro (Yurtdışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price ❖

600 TL (Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)